
UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 09 30 19 06 017 7

י. ח. ברנר

שכול וכשלון

או

ספר ההתלבטות

הוצאת שטיבל, אמריקה

י. ח. ברנר

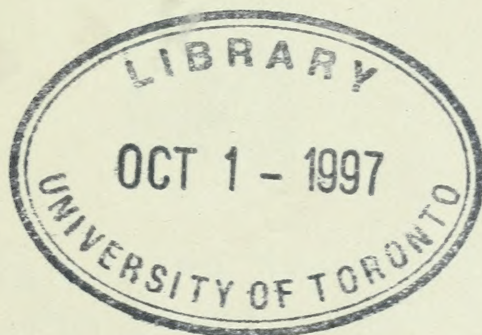
שְׁכוֹל וְכִשָּׁלוֹן

או

ספר ההתלבטות

הוצאת אברהם יוסף שטיבל
ניו־יורק * ווארשה * מוסקבה
שנת שש מאות ושמונים

LIBRARY
OCT 1 - 1997
UNIVERSITY OF TORONTO

חלק ראשון

לפני כמה שנים, בספינה ההולכת מנמל־סעיד לאלכסנדריה של מצרים, חלה במחלת־הרוח אדם עלוב ומכוער אחד, שבשיחותיו אתי, חברו לספינה, מקודם לזה הרבה להטעים את הצורך ביחס טוב לבני אדם. האיש היה כבן שלשים ושלש בחלותו, ופניו, שהיו גם מקודם מתוחים מתיחות תמידית, בלתי־פוסקת, הביעו מבוכה גמורה. — ויהי כאשר הורד, נשאר אחריו בספינה יתום פעוט — צקלון קטן, וממנו נתגלגלו ובאו לידי קונטרסי־רשימות אחדים, שמתוכם נודע לי, כי האיש חלה את חליו זה לא בפעם הראשונה. — בעקבות הקונטרסים ההם עמדתי אז, כשבאתי אל היבשה ואל המנוחה, והעליתי על הכתב, בצורה המקובלה והרגילה של ספור, פרקים אחדים על מעשיו וחיי נפשו של אותו אדם בשנות חייו האחרונות. ואולם סבות שונות גרמו לכך, שאת הפרקים ההם לא הוצאתי לאור עד היום. בין הפנימיות שבסבות אלו, העיקרית היא, אולי, זו, שלבי הסס על שמצד אחד לא השתמשתי בכל החומר ועדיין שיירתי ענינים אחדים הצריכים לגופם, ושמצד שני לא עבדתי ולא חברתי ככל הצורך גם את המעט שהשתמשתי בו, ועדיין ריח „מימואַרים" נודף מן הפרקים, ובהרבה מקומות נשמע עדיין אפילו קול של מדבר בעדו בגוף שלישי... איך שיהיה, וכיום הזה, שלמרות כל הפקפוקים בנוגע לצורה, שלא פסקו ולא יפסקו, כמובן, הריני מחליט, סוף־סוף, להטילו לבין הקוראים — את ה„ספור" הזה! וכמו שהוא אתי בכתובים מאז: בלי תקונים! — הרי אני דולג בקפיצה אחת גם על הסוס־לבי בנוגע לדבר אחד, שאינו כבר מגוף הענין, אבל, בכל

זאת, מעורר פקפוק, היינו, בנוגע לזמן הוצאתו לאור, זמן שאינו גורם ואינו מתאים כלל לקריאת ספורים ממין זה. אמנם, כשאני לעצמי, יש שאני, בעל הספור, מישלה את עצמי לחשוב, שאין הדבר נורא כל־כך, כי בכגון דא אין התחומים שבין „בזמננו" ו„שלא בזמננו" כל־כך מוגבלים וקבועים: ענויי האדם המסכן, צריך לשער, לעולם יעמדו, ומאבדים עצמם לדעת, או יוצאים מן הדעת, על כי לא יכלו נשוא חרפת חייהם הפרטיים הדלים יקרו גם בזמנים היותר נהדרים (הן ראה ראינו, שהדאגה הקטנה על חייו הבטלים אצל כל אחד ואחד מאתנו לא פסקה גם בימינו אלה, הימים הגדולים, המיהממים). אבל, בכל זאת, גם הפקפוק הזה נשאר פקפוק, וצריך עיון.

פרק א.

שעת־צהרים אחת בשלהי אדר־שני קרהו האסון. השנה היתה מעוברת, גשומה ושחונה, ובאותו יום אדר־קיצי כבר ניתנה לו הטענת־בניה בעבודת הקבוצה, והוא עם מנחם, הפועל הארעי, עסקו בזה בשדה; מנחם מלמעלה, על גב העגלה, והוא, חפץ, מתחת; מנחם — בלי התאמצות יתירה, כי־אם בשובה ונחת, כדרך הפועלים הארעיים, שהיום הם כאן, בדן, ומחר בבאר־שבע, והוא, חפץ, הקבוע בקבוצה, החבר בעל החובות והזכויות השוות, בהתפעלות נפש, התאמצות־שרירים ומסירות גוף רבה, כדרכו הוא מאז, וכפרט בעת האחרונה, מיֹשב מחוץ־לארץ. פלגי־זיעה כבר זלגו פניו, עיניו נוצצו בנצחון של חריצות ובהתגדרות של „איני גרוע מאחרים!“ — והוא לא פסק אף לרגע מאמץ את שארית כחו וליגע את שותפו־לעבודה ועוד יותר את עצמו בהגשה והקרבה תכופה וגדושה. מנחם, קל־התנועה, לא היה מספיק לסדר את המוגש לו — והנה צרור חדש וגדול מהקודם נוגה בו כבקרני פרה. העגלה נתמלאה, נתמלאה עמיר; המרחק בין שני המטעינים, העלאי והתתאי, הלך וגדל, ואתו גדלה התאמצותו של חפץ. הכפיה שלו צנחה — והוא לא השגיח גם בזה. השמש מצדה בערה כבכל הימים, כדרכה היא. פתאום התמלטה גניחה קלה מפיו של המגיש, והוא עם הצרור החדש, הנתון בראש הקלשון שבשתי ידיו, קרסו במקצת. מנחם העיף עין למטה, והנה הצרור הגדול והכבד מן הרגיל מתגולל על הארץ והמרים מפרפר סמוך לו בחבליו. „לשדים!“ — נחם הפועל הארעי

והחליק אל חברו ממרום מעמדו. מה? מכת־שמש? קדחת? רעד של קור? — לא, לא, ד ק י ר ו ת... דקירות בחלק גופו התחתון... אי, שלומיאל! —

לערב נאספו חברי הקבוצה במטבח־הפועלים והחליטו להוביל את ח פ ץ על חשבון קופת־החולים לירושלים — יפו אמנם קרובה למקום מירושלים, אבל בזו האחרונה, בירושלים, יש לו לחילה, כפי שנתגלה בינתים, איזו קרובים־רחוקים. ראש הקבוצה (אחד מפועלי־יהודה הישנים, איש שזה כבר תשע שנים להיותו עסקן חברותי בארץ, והוא אוהב את ההתבודדות הגלויה ביום וכתיבת־שירים נסתרה בלילה, איש בעל ידים לא־חזקות, אבל נקשות, מבט כבד, אבל לא מכביד, מדת־יושר גדולה וכשרון־זכרון חזק) עמד אפילו באותו שעה וספר, שבהפץ כבר היה מעשה, לפני שנים אחדות, שצריך היה להובילו לירושלים — שלא בפניו החליטו אז כך — ואז, — לא תאמר כזאת כיום, — דוקא ירושלים, או בירות, מפני... מפני שביפו אין מוסד כזה, שהיה דרוש לו אז... אבל אז... אז הקדים חפץ ונסע לגמרי הוצה־לארץ — ומעשה וסופו. ואולם, נראה, שאין אדם בורח ונמלט מפני גורלו... כך...

כך, כך. בנסיעתו של חפץ אז להוץ־לארץ ובמה שקדם לה נזכרו עוד שנים־שלשה מן הפועלים הישנים בשעת האסיפה. ביחוד הרבה לתאר אותה בצבעים בהירים ה„אינטריגן" שבחבורה, פועל קלוש־המשקל, שעבודתו עשתה תמיד רושם של טירוניות ודרכו היתה מעולם להתפאר ולהפחיד כאחת, שעוד מעט ויקבל כרטיס־נסיעה מאחיו שבברזיליה, ולפי שעה — זה חמש שנים ויותר — לסכסך בכל מה שאפשר את חבריו איש ברעהו, וביחוד לקבול על המבשלת, שאינה ממלאה את תפקידה, תפקיד מבשלת בקבוצת פועלים ארץ־ישראליים. — כן, כן, אותו שגעון של חפץ — שגעון שהלואי והיה ביד כולנו להגשימו בחיים, ומי יתן ונזדרז

שם אחי הברזילאי, לכל הפחות לגאול אותי וכו׳ וכו׳ — כן, אותו שגעון היה לפני שנים אחדות. „הקבוצה" הזאת עוד לא היתה, אז לא היו עדיין קבוצות בכלל, זאת אומרת, החזיון החדש בחיי פועלי ארץ־ישראל, חזיון הקבוצות, עוד לא היה נפרץ כל עיקר, והם כולם עבדו במושבה, זאת אומרת, התהלכו במושבה — וחפץ ביניהם. והנה — שמעו ותמהו! — בימים שלפני הפסח — אבל ממש כמו עתה, גם־כן בימים שלפני הפסח — חלה... אמת, מחלתו אז, רבותי, היתה אחרת. התרגזות... התרגזות פסיכית. איך לאמר זאת? הוא כאילו לקה אז קצת ברוחו. מה שייך לאמר, לכזב לא צריך: מטורף בדעתו לגמרי לא היה; בכל אופן, לאחרים לא נשקפה אף משהו סכנה מטירופו. איך? כן, כן, הגדרה זו של החבר נבונה היא: זו היתה מחלה השייכת רק לבעל־הדבר בעצמו. איך לאמר זאת? איזו אימה הוטלה עליו...

— זאת ועוד אחרת — הוסיפו יתר הפועלים הישנים מראשי המדברים — אימה... בודאי... אבל בכלל... מצב־הרוח בין הפועלים הן היה אז נורא... תקופת־מעבר ושעת־משבר היו אז להפועלים העברים במושבה... וחפץ דנן קדח אז הרבה, ובלע גראמים הרבה של חינין, ונחליש מאד; מילא, זו לא חדשה; אבל מחמת חולשתו ואי־יכלתו לעבוד ביום עסק בשמירה בלילות. סכנת־השמירה אמנם לא היתה אז גדולה כל־כך, כמו היום, אבל מחמת שהיו עצביו מתוחים ומאי־רגילות בעבודה זו, בעבודת השמירה (והרי גם גבור גדול איננו! — באה הוספה מן הצד ונתקבלה ברצון), כן, מחמת כל זה נבעת, אומרים, על־ידי איזה דבר באחד הלילות... דמיונו הפחידו ונדמה לו, שמתנפלים עליו... ובלי ספק היתה מחלתו אז תוצאת הפחד...

— איך שיהיה, צר על חפץ! — נענה האינטרינן בניחותא, שלא כדרכו. — לא מחכמה היתה נסיעתו אז. אחרים יכלו אז

לנסוע ולא נסעו, והוא יכול אז שלא לנסוע ונסע והוא הדבר: כל נסיעתו אז היתה בודאי כבר פרי שגעונו. הן צריך לצאת מן הדעת, כדי לעזוב את הארץ. הלא כך הוא, רבותי? אבל בדיעבד... שם, בחוץ־לארץ, רבותי, יש מבשלות יותר טובות מהמבשלות שלנו, חי־חי... ואיך שיהיה, מ־שם הביא אתו לחיים, קיבה וגם זרוע — כל מתנות כהונה... הפיז — „בריה" הוא! מפני מחלת־הרוח, כביכול, ברח, וספק הוא אם נרפא ממנה, אבל תחת זאת הב־א אתו בחזרה — איך לאמר זאת? — הביא מעט גוף. ועתה גם זה הלך שוב לאבדון. ובמשך חדשים אחדים. אין מזל לקבוצה שלנו, רבות־!

— אבל מי מאתנו יוביל אותו? — הפסיק ראש הקבוצה במתכוון את שטף דבורם של חבריו ועיניו הכבדות, כמנהגו תמיד בשעת שאלה הנוגעת לכלל, הביטו לארץ (בכלל היו נפלאות עיני „המנהל" הלז! בהביט איש אליהן, כמעט שלא ראה מ־זום־מה אם גדולות הן או קטנות, אם שחורות או ירוקות — המבט האפור־הכבד של משורר נסתר לקח את כל תשומת־הלב. מה, מה הם השירים אשר יכתוב בלילות הפועל הישן הזה?).

שאלתו המעשית של הראש עוררה וכוחים, פולמוס־דברים, עקיצות. אלה מהחברים, שהתעצלו להטלטל עם חולה קשה עד ירושלים, מהרו להעמיד באופן ר־שמי את ה„קאנדידאטורה" שלהם, להביא, זאת אומרת, קרבנם לכלל, אך יחד עם זה, לסדר את פני הדברים ותנאיהם באופן, שהם לא יצטרכו לנסוע; ולעומתם אלה שרצו מאד לנוח שנים־שלשה ימים מעבודת הקבוצה ולראות אגב־אורחא את העיר ירושלים בלי מחיר, השתדלו בכל יכלתם לכסות על רצונם ולהשתמט למראית־עין מהחובה הקשה, אלא שאם יגזרו עליהם — מובן, שאין הם בני־חורין להתפטר...

— רבותי! כבר שעה אחרי חצות, וצריך לגמור! — נשמעו קולות עיפים.

אז אמרו להטיל גורלות. אך מנחם, הפועל הארעי, הציע את שירותו. זה היה צעיר כבן עשרים ושתים, שכבר היה „בכל העולם“, וגם עם חפץ כבר נפגש באחת מערי המערב, לפני בואו ארצה־ישראל, ויאהבהו. בקי גדול היה הלה בגיאוגראפיה, מובן, שלא מפי ספרים, וידע כמעט בדיוק כמה קילומטר מעיר פלונית עד עיר אלמונית באויסטריה, באנגליה, גרמניה, צרפת, ואפילו בבלגיה והולנדיה. בכלל אהב לעמוד בבתי־נתיבות ולקנות ברטיסי־מסע. פתגמו היה: „לשדים! הדגה מבקשת לה מים עמוקים; האדם — מתוקים“. עיניו היו עגולות כעיני הינשוף, אבל ההבעה שלהן לא היתה ינשופית, כי־אם גלויה, שמחה; צבען היה כצבע הדבש, אבל הן לא הביעו מתיקות יתירה, דבשית, כי־אם הזכירו את הדבש הרענן, שזה עתה רדו מן הכוורת, והוא מתנוצץ בטהרתו וברעננותו. — מדי בואו לאיזה מקום חדש היה נכנס במאנירה מיוחדה, כאילו טובל הוא באטמוספירה החדשה כבפלג זך, ובשעת פגישה עם מי־שהוא חדש היה מושך את ה„שלום“ בעונג רב, כאילו יעלוץ להאציל מדבש־עיניו גם על הנפגש. הוא התהלך יחף והתהדר בזה, אך משום־מה לא עשה הוא על חפץ את הרושם הבלתי־נעים של היחפים המתהדרים: ראו, אני מתהלך בלי נעלים! העונג הפשוט, הילדותי, שהיה בהתהדרות זו, חפה על הכל. הוא אהב להשבע „בחיי!“, לקלל „לשדים!“, לדרדר בצחוק, לפטפט על נערות המושבה הסמוכה, לספר אניקדוטות בלתי־צנועות (באותה שעה היה חפץ נעשה כולו הכנעה ומצטחק צחוק נכנע עד מאד), אבל כל זה לא דחה מעליו את השומע, בהיות כל זה בלי רעל, בלי ארס, כי אם בקול אפרוחי קומי קצת. „אני איני אוהב לדבר על צרות! — היה מורגלא בפומיה בשיחותיו עם חפץ ידידו. — בחיי! לשדים! נו, אילו ידעתי, שעל־ידי דבורי עליהן יוסרו הצרות — מדוע לא? אז הייתי מקדיש לזה יום אחד, **והייתי**

מדבר, מדבר כל היום על הצרות, כמוך, אבל — הגע בעצמך!" — — —

הויכוחים בדבר הצעת מנחם נתעצמו. אלה שמאנו לנסוע ונתיראו מפני מקרה־הגורל, שיכריחם לדבר בלתי־רצוי זה, הראו מן הצד וכמעט בלא כל זהירות (השעה המאוחרה והעיפות טשטשו מדה נאה זו) על ה„נימוק" הנכון, שזה הפועל הארעי, אשר א.ת.ו. את חפץ, בא לחוה מחוץ־לארץ, ומן הדין הוא, שהוא יהיה גם בן־לויתו מהחוה; אך לעומתם היו גם נימוקים חזקים, נימוקים כנגד, של הצד שכנגד, והנימוק העיקרי, שאיש שלא מן הקבוצה — מן הדין הוא שיסע על חשבון עצמו... הסכמתו של המציע לתנאי אחרון זה הִמְהִירָה את קבלת ההחלטה, סוף־סוף, לטובתו.

וכך הוביל מנחם את חפץ לירושלים.

בדרך, בקרבת ירושלים, נדמה לו לחפץ, כי הוקל לו בהרבה — והוא „התחרט על כל הענין". נדמה לו, כי כל הענין מעיקרו בדמיון יסודו, וכי „זו תכונתו הרעה לעשות ענינים מלא־כלום!" הוא נפל פעם בשעת העבודה — ובכן, מה? ובכן, צריך מיד לרוץ להתרפא? אוי, כמה אין הוא יודע לסבול קצת! ארורה תכונתו!

מנחם ירק באפנו המיוחד, דרך השינים, ונהמהו. אם אין סכנה — מה טוב! אבל כאב הלא יש, וגם לעבוד בימים הקרובים הן לא יוכל בין כה וכה, ומה הוא מפסיד?

חפץ הקשיב ונרגע, אבל הודיע מראש: בירושלים לא ידרוש ברופאים. הן אסור לו לאדם לעשות את עצמו ללעג ולקלס. והרופאים הן יצחקו עליו. בזה אין כל ספק. וכבר היה מעשה לא־פעם, שנדמה לו, כי הוא חולה בדבר־מה, והיה אמנם, לכאורה, כאב גדול, אבל בבואו אל הרופא, והנה התנדף הכאב, ואין מה לאמר,

ואין על מה להתאונן... וגם לקרובו שם לא יאמר, שהוא הובא בתור חולה. הוא יאמר, פשוט, שלחג הפסח עלה ירושלימה לתומו. ואם יצטרך לשהות שם זמן־מה גם לאחר־כך, יאמר את ה„אמת": קדחתני הוא, „מאלאריה" בדמו, החינין כבר אינו מועיל, והחלפת האויר נחוצה לו, לכן הוא יושב בירושלים ואינו שב לחוה...

לא, אף־על־פי־כן, הוא לא היה צריך לנסוע... תכונתו הארורה מאז... נסיעות ונסיעות...

גם נסיעתו ה ה י א — למה באה?... כבן עשרים היה בבואו לארץ; בריא ומלא כח, איש בלי תביעות יתירות, לכאורה, משונה קצת בתור פרט, אבל מכובד. בסביבה אחרת הן לא היה מכובד (בסביבת הסטודנט חמילין שם, בחוץ־לארץ, הן לא היה מכובד): בחור לא־פקח, לא־זריז, לא־עליז, שעם עלמות אינו יודע להתהלך כלל וכנפי חסדן לא תפרושנה עליו — בקיצור, ההפך הגמור מן הראוי להכבד... כן, איש כמוהו במקום אחר אינו יכול להיות מכובד בשום אופן! אבל בהוטל הפועלים שבמושבה, בין האינטלי־גנטים המובהקים, הפרושים, העבדקנים, יודעי־הספר וחובבי־העבודה, במקום שכל אחד ואחד הוא קצת „אוריגינל", קצת בבחינת „והוא פלאי" — שם, רק שם, יכלו לכבד גם אותו, את חפץ, כחבר טוב, אם כי לא היה, כרובם, „איש ריב ואיש מדון לכל הארץ", לא התאבק ולא הראה גבורה עם ההמוניים ולא התקוטט ולא „התקהל" ולא „עשה פוליטיקה", מתוך שעמום ונטיה למצה ולמריבה, עם המפלגתיים...

אבל — תכונתו הארורה.... הוא נסע... וגם לפני זה, בכל תקופת היותו אז במושבה — שנים אחדות רצופות — התהלך עם הרגשה משונה בלבו פנימה... ההרגשה היתה, שהוא נמצא באיזה פרוזדור, שכל זה הוא רק לפי שעה, ושהטרקלין עוד יבוא, מוכרח לבוא. מה הוא הטרקלין וכיצד הוא מתאר אותו לו — על זה לא ידע

לענות לעצמו. אבל דמיונות היו, דמיונות שונים, דמיונות בלתי־נתפסים, מגוחכים, אבל מתוקים. בכל אופן, שימשך כך לעולם, בלי התגשמות אותם הדמיונות — הרי אין זו „תכלית" כל־עיקר... והעיקר היה לא רק מה שחייו כיום, חייו בעין, הנם רעים והוא שאף לטובים מהם. אמנם, גם שאיפה זו היתה, ולא עוד אלא שהיא צפה למעלה, אבל במעמקים לא היתה השלטת... גבירה־שאיפה זו היתה, היתה... הלא מסביב הכל כל־כך יבש ומר וקשה: האויר הצורב, מוצף־הזיעה, ההוטל הנרפש, האוכל המגואל והמרעיל, הזרות הקרה, ואי־אפשר היה שלא לשאוף לדירה נעימה, לארוחה טובה, לצל, לפלג זך, לעבי־יער, לשדרת־אילנות... ברם, מכל־מקום ובכל זאת לא זה היה עיקר־העיקרים... ויש גם שאדרבה, להיפך: בשתי ידים היה דוחה כל נסיון להיטיב את חייו, לצאת לרגע מן העזובה והרשלנות והדחק והרפש הזה... ואולם מה שנגע תמיד עד דכדוכה של נפשו היה חוסר־הטעם שבחיים אלה; לדבר נורא עד מאד נדמה לו להוסיף לחיות כך, חיי־תפל אלה, בתור „פועל־חקלאי", המחפש עבודה, וכשהוא מוצאה, הוא יוצא בבוקר ומתחרה כל היום בערביים המרובים, „הזרים", מימין ומשמאל, ונלחם כל היום עם „המשגיח" ועם נמוסיו, ושב בערב אל ההוטל, ואוכל חמיצה מבעבעת ומבשרת־רעות לבטן, ובא אחר־כך לקלוב הפועלים ומפהק מעט וקורא עתון ישן וחוזר להוטל, ויישן שנת רווקים עם כל מיני שרצים עוקצים, ומשכים עם צלצול־הפעמון, ויוצא שוב לעבודתו עד ערב... והעבודה אינה נוגעת, אינה נוגעת, ומטרתה רחוקה, רחוקה, מטושטשה, בלתי־נראית, בלתי־הויה... וכך שנה, שנתים, עשר שנים, לעולם... בלי שנוי, בלי חליפה, בלי תמורה, בלי תקוה... מה? כל האנשים חיים כך, אומר מנחם? כן, ודאי, זה נכון, וההתאוננות ממין זה והשעמום הזה הנם באנאליים, בלי ספק... זה יודע הוא, חפץ, וידע גם אז... אבל הוא סבל מזה... אפתיה תקפה אותו, התרשלות

גמורה בנוגע למאכל, למלבוש ולמשכב... הוא היה נכון לבלי החליף חלוקו חדשים שלמים... הוא היה נכון לשכב על מטה בלתי־מוצעת משבת לשבת ולשגות או לא לשגות בדמיונות... הוא שנא את חבריו־למעון, כשנתעוררו לכבד את החדר... מחלה משונת־גון חלה אז... השם „מרה־שחורה" לא יספיק לה, כמדומה... כמו איזו בעתה מפני החיים נפלה עליו, כמו איזו בחילה בכל אשר מסביב תקפה אותו... נפשו תעבה כל אוכל, הוא כחש ורזה משעה לשעה, וככל אשר המעיט לאכול, כן הוסיף לחלום ולדבר, כאילו רצה להמלט בזה מפני האימה הפנימית; והוא מקודם לכן לא היה מן הדברנים...

על מה דבר? — על הכל, ורק לא על דמיונותיו וחלומותיו, שלא ניתנו לדבור... — — — אותה הילדה הנאוה, אשר ראה לפני חדשים אחדים, בבקרו בבית־הספר שבמושבה, תגדל ותהיה כלילת היופי והשלימות, נפש־גבר והן־אשה יתלכדו בה, והיא כבר כבת שבע־עשרה... והוא בן שלשים וחמש, פי־שנים משנותיה, דווי וסחוף... אבל היא תאמר לו: אין דבר... ראיתי את ענוייך, ובת־לויה בחייך הקשים הנני רוצה להיות... אבי הוא העשיר במושבה, ואני היפה בבנות... אבל אני עוזבת הכל והולכת אתך, כי בך בחרתי... לא, היא לא תאמר כך, היא לא תדבר אליו בלשון גסה שכזו... היא תגש ותניח את כפה עליו בלי אומר — והכל יובן מאליו, והכל יתוקן לאושר שכולו טוב... — — —

על הכל הרבה חפץ לדבר באותה תקופת־הדבור הנוראה, אבל לא על דברים שכעין אלה, לא על דמיונות התוהו והשגעון האלה. כמו מאליו, שלא בדקדוק ובכוון, הוסבו דבריו לרוב דוקא על עניני הכלל, כלומר, על דברים, שאם הכאיבו לו במקצת וזעזעוהו בימים כתקונם, הנה, בעצם, ובפרט בשעות הרעות, לא נגעו בו; וביחוד הביע תרעומת רבה על הענינים הרחוקים שבאותם עסקי הכלל, על ענינים שלא בידו ולא ביד חבריו בני שיחתו היה לתקנם אף

כחוט השערה. הוא הרבה, למשל, לשיח בתנועה תערבית, בתחית הערביים, בשנאה הלאומית שלהם, הרבה גם לדאוג... לעלילת־דם; לשער השערות, לבקש עצות, לחבול תחבולות של הצלה ושל המלצה. וזוכר הוא: פעם אחת אירע ובאה בת אחת המשפחות שבמושבה להוטל־הפועלים, הקרוב לביתה, לשאול לתומה את היושבים על הספסל מבחוץ, אם לא ראו את אחיה הקטן, שהלך לאיזה מקום ולא ידוע להיכן. הוא, חפץ, שישב על המפתן, נתחוור מיד כתכריכי־מת. הוא לא התנפל עליה ולא דחף אותה — עדיין לא הגיע לידי זה, שיתנפל על איש או שידחף אשה כמו ידיו, — אבל כששמע מפיה את המלה „זריר", כלומר, הקטן, קפץ ממושבו בדקור־סרפד, נרתע לאחוריו להלל־הדלת, כמבקש מפלט, ושם התחיל לרקוע ברגליו ולצעוק: זריר... זריר... יו"ד זעירא... ידעתיך!... איננו אוכלי־אדם... איננו שותי־דם... אבל לך והוכח לה לערביה הלזו, שאחיה הקטן שאבד אינו אצלנו, בעוד שהערביים מתעוררים לתחיה... וצרעת השנאה וההשד פרחה גם בם... וימי הפסח כממשמשים ובאים... לך והוכח!... — — —

בשים לב לתנאי המקום יובן על נקלה, שכל זמן שחפץ התנהג ככה, עדיין לא דאגו לו חבריו כל־כך: כל זמן שהאיש דבר הרבה בשאלות כלליות ובעניני הצבור, לא שמו כל־כך לב לשנויים שנתהוו בו, אם כי ראו אותם. הן כל זה היה באותה הסביבה של חולי־עצבים, של דואגי־עולם, של נגועי מחלות הכלל, שהכל אצלם, לכאורה, הוא עניני כלל וצבור; שבהלוך אחד מהם לחוץ־לארץ, לא היה הולך סתם, בחינת מאן דביש ליה בהאי מקומא לילך למקומא אחריתא, כי־אם „עוזב" ו„בוגד באידיאל"; שבעסוק אחד מהם בשמירת כרם, לא היה שומר פשוט של כרם פלוני, אלא עומד על משמר שמירת כרם בארץ־אבות; הלא זה היה באותו ההוטל, שכשהאכסנאית היתה מקדיחה את התבשיל — ואימתי לא הקדיחה?

ומי השגיח בזה באמת, שלא לשם דבור? — לא היתה בעיני אורחיה מבשלת גרועה בעלמא, אלא דוקא „אשה שאינך יודעת ואינה מוכשרה למלא כהוגן את חובתה כלפי הסמוכים על שלחנה" — — —

ואולם מהרה באה הריאקציה, והכל ראו פתאום, שחפץ אינו כלל קרבן הכלל. ה„מיטאמורפוזה" האחרונה של חפץ הוכיחה זה לכל. פניו לא הוטבו, עיניו לא נרגעו, אך לשונו, לא רק בינתו, כמו נסתרה. טוב, הוא נעשה שתקני — אבל שתקנות לשתקנות לא דומה! הן ימים שלמים אינו מוציא אף מלה אחת מפיו! אז ידעו, כי גם דבריו שלפני זה היו לחוד, ומחלתו לחוד; כי סבת מחלתו אינה צרת הכלל — מה!! — אלא זו, כנראה, בסים פרטי לה; פשוט, מכאובים פרטיים, שאין להם שייכות ישרה למצב הכללי ושאינם נוגעים, איפוא, ואינם צריכים להיות נוגעים לאחרים, ועזעו את עצביו. ובכן... ובכן מה לעשות? — באספות שהוקדשו להפץ החולה שלא בפניו, אם כי שלא בלי ידיעתו, נדבר הרבה על הצורך לרפאותו, פשוט לרפאותו, כלומר, „לשים תחבושת על הפצע הישן הנגלד של הנדוד, שקרומו, כפי הנראה, נקרע והתחיל שותת דם" וכו'. אמנם, „תרופה ראדיקאלית מי יודע אם יש לה למחלך שבזו, אבל בתור פאליאטיב" וכו' — ירושלים או בירות...

ויחס־הכבוד החיצוני אל חפץ נתמעט עוד יותר ורגש הרצון הפנימי נתרבה מקץ הימים, כשהתחיל הוא, בעל־הדבר ובעל־היסורים, להודיע — בבושה גמורה! — שהוא... „נוסע" לגמרי, שהוא... שהוא יוצא את הארץ. — למרות שגם אז, כמו תמיד, רבו היוצאים על הבאים והנשארים. עדיין היו נוהגים להתמרמר בפה — ואחדים גם בלב — על ה„מועלים בשליחות הלאומית" ו„עוזבים את המערכה". —

חפץ חלה... מה היתה מחלתו? חפץ נסע... למה נסע? רוצה הוא לראות קצת את העולם הגדול — היה מגמגם. אבל בלבו היה מוסיף: רוצה הוא לחיות, לחיות... הוא לא הגיד, לא יכול

להגיד זאת לאחרים, למרות כל הזכויות שנתנה לו מחלתו על זה, אבל בתוכו פנימה ידע, איזו צרכים אנושיים דוחפים אותו כפה... צרכים פרימיטיביים, ואם תמצא לאמר — לא יפים, שבכל אופן כאן לא ימלאו, לא יוכלו להמלא... כן, הוא היה עיף מן החיים החד־גוניים, הכבדים מנשוא, בלי זיק־עונג, בלי אשה, ורצה להפטר מהם באיזה אופן שהוא, להמיש צוארו מעול אופן־חיים שכזה... גם דמיונותיו פה, דמיונותיו הרחוקים, הבלתי־פורים, היו לו סוף־סוף לזרא ולמוקצה מחמת מיאוס... הוא בלבו ידע את אשר הוא חולם, חולם מקרוב: שם... ערים גדולות... ערי אירופה... שם כל שכיות־החמדה... שם אפשרויות שונות... שם גם יעבוד... שם יעבוד קשה... ודאי קשה מאשר כאן... אבל המשכורת תהיה הגונה... שעות־החופש, שעות־הפנאי בערב תהיינה מוקדשות לו, לעשות בהן מה שלבו חפץ... הוא יהנה קצת מן העולם... היא יחיה קצת חיי־אנוש... ככל האנשים... הוא ישכח כל זה... הוא יטייל בערבים ברחובות, חפשי, יבוא לבתי־זמרה, לתיאטראות, כחפצו... תהיינה בודאי פגישות מענינות, פאנטאסטיות... לא ימנע גם מבתים אחרים... ושמא יתודע גם לעלמה רכה, עדינה, יפה...

ושוב דמיונות, דמיונות רחוקים!... תכונתו הארורה...

כשלש שנים נדד חפץ בערי האוניברסיטות שבמערב־אירופה, עבר מעיר לעיר, ממקום למקום — ולא נח. בסקרנות ובעריגה, רעב וחסר־כל, היה נושא עיניו אל „ברק הציוויליזאציה של המאה העשרים", אל הרחובות המפוארים, ההומים, עם דרכי־החבור שלהם המשוכללים, אל המחסנים הענקיים, השובים בפאר־עשרם, אל חלונות־הריסטוראנים המבריקים, אל מבואות התיאטראות המוארים,

אל תערובות של תמונות ושל סחורות. שפות לו זרות צלצלו באזניו ואנשים הדורים וזרים ונשים טופפות־לראוה עברו על פניו. בפאריז עבד שלשה חדשים באיזה בית־עבודה על יסודות פילאנ־תרופיים בשביל „האחים העניים הנודדים מן המזרח", עד מלאת מועדו, ושוב נשאר בלי עבודה, ושוב נדד למקום אחר, ומשם בא לשווייציה הצרפתית... ואז ראה הפין, כי השנוי הנכסף בשבילו לא בא על־ידי שנוי המקום. בכל אשר יבוא הוא גר בפאת מטה נאלחה אצל איזה גולה־רוכל עני שברחובות היהודים הנאלחים בערי־המערב, שאפילו הזארגון שלהם, של אותם היהודים־האבות הגרים ברחובות ההם (הבנים לומדים בבתי־הספר ומדברים שפת הארץ) כבר אינו יהודי, אינו עברי־טייטש, אלא מין בליל אחר, חדש, זר ונכרי... שם העיר משתנה, אבל המטה אחת היא... ובימי הבטלה הוא מבלה שעותיו על־כרחו בשעמום ובתפלות ב„קלוב הפועלים היהודים" שבגיטו, באותו בית־האוסף לנדכאים ונדחים ולפליטים ולמשועממים ולתלושים ולמושפלים ולמרי־יום כמוהו...

סדנא דארעא בשבילו היה, איפוא, אחד. לא, לא אחד: המאוחר היה רע מן המוקדם; הרבה יותר רע. כי בעוד שתמן, ב„ארץ־ישראל", היה, איך שיהיה, איש ככל האנשים, הנה כאן, במערבא, הרי הוא אדם ממדרגה נמוכה מאד, מה שמתבטא בגדולות ובקטנות. דרך משל: שם השתמש בשפת המדוברת בין יהודי ארץ־ישראל ה„אשכנזים", וזה היה טבעי, לא היה במה להתבייש, ואם דבר לפעמים עם איזה מורה או תלמיד בית־ספר או עלמה משפילה עברית, הרגישו כולם גם מעין איזו הרגשה יחסנית. וכאן — כאן כאשר יפנה לאיזה גולה מרוסיה, ולא כל־שכן ליליד — ובפרט לילידת — הרחוב שבארץ זו, בלשון האב והאם, ובהכרה, אחרי אשר משפת הארץ לא קלט אלא איזו מלים בודדות, ירגיש הוא כל הזמן, שהוא מדבר זארגון, זארגון, זארגון, בעוד שבן־שיחו,

וקל־וחומר בת־שיחו, היה בוחר לפטפט אתו בשפת הבחירה — שפת רוסיה או שפת־המדינה. ארשת־השפתים היתה אז אחרת לגמרי! שאלות הלשונות שוב לא היתה כאן „פרובלימה לאומית", כי־אם דבר מפגעי החיים ומרשמיהם יום־יום, שעה־שעה.

אמנם, מקץ שנתים ימים לשבת חפץ בחוץ־לארץ נצח בו לזמן כשרון ההסתגלות של בני־גזעו, ומצבו החיצוני התחיל להיטתבה. הוא מצא מִשְׂרַת מְשָׁרֵת בבית־מסחר יהודי למכירת בגדים ישנים, ולאט־לאט התחיל להעשות ל„איש אחר". התחילו מישתבחים, לכאורה, כל אותם הקאפריזים הרוחניים ו„השגעונות המזרחיים", כדברים אשר אין חפץ בהם, ובעת שמנחם, ידידו כעת, פגש בו לראשונה, לא היה אפילו שמו יחזקאל חפץ, כי־אם אחר, לגמרי אחר, לגמרי לא נבואי ולא מזרחי ולא ארץ־ישראלי. —

מנחם נפגש בו באותה העיר אשר בשוויציה הצרפתית בבית משפחה יהודית אחת, שגורשה מרוסיה ונדדה לאנגליה ונשלחה בחזרה מאנגליה ותעתה לאותה העיר ש„בצדי הדרך", מפני שקותה למצוא שם קרוב עשיר, והקרוב לא נמצא, ובינתים התחיל הבעל לעסוק באיזה עסק של קומיסיון וגסע לאיזה מקום ולא יסף לשוב (יש שאמרו שמת בדרכו מן המחלה, שבגללה לא הוכנס לאנגליה, אבל הדבר לא נתברר כל־צרכו).

האשה העגונה ההיא היתה אשה אכסצנטרית במקצת. למשל: למרות מחלתה, שלא נְתָנַתָּה לעבוד ולהשתכר ולפרנס את בני־ביתה המרובים, ולמרות חולשת ילדיה „היתומים החיים", התעקשה דוקא, שכולם, כולם, כל ילדיה, החל בקטן וכלה בגדול, לא ימנעו מבקר במכינות של בתי־ספר תיכוניים, דוקא בתיכוניים ולא בעממיים; שאיש מהם לא ילך, חס ושלום, לעבוד, אלא שכולם ילמדו, ילמדו הרבה, ובכל מאמצי שארית כחותיה השתדלה, שיהיו כולם לבושים כדרוש, כ„ילדים מהוגנים" (על אכילתם לשובע לא עמדה כל־כך

ובזה לא דקדקה ביותר). לתכלית זו כמעט שותרה על אחת. על בתה הבכירה, שלא הקדישתה ללמודים, ובחשבה אותה ל„יפהפיה" מאין דוגמתה, היתה מוכנה להשיאה ל„מפרנס", יהיה מי שיהיה, למרות מה שזו ה„יפהפיה" היתה עדיין צעירה לימים מאד, אולי פחות מבת שש־עשרה. היא, האם העגונה, היתה מוסיפה שנתים על שנות הנערה, שאמנם היתה די־מפותחת באברי־גופה, והיתה מעידה עליה, שכבר מלאו לה שמונה־עשרה, והיא, איפוא, כבר בת תשע־עשרה, ברוך השם, ואין כלל מה להתבייש בבת שכזו, ברוך השם. זו היתה נערה לא יפה ביותר ולא בריאה כל עיקר, אבל מושכת את הלבבות ברזון פניה, בגובה חזה, בעדנת רפיונה, בבהרות המעטות שמשני עברי חוטמה המופשל, בהרות־קיץ כמעט בלתי־ניכרות, שבאו לה מתוך אי־ההתאקלמות הגמורה בעיר החדשה — ובצוארה הכחוש, הזקוף. תלבשתה היתה תמיד — שלל־צבעים. בשמלתה הצבעונית־כהה, שמתחת, במקום שהיא מתקצרת, כפי האפנה, היתה כחולה, ובחולצה שלה הבהירה מאד, דמתה אותה נערה לצפור פלאית, שבאה ממדינות הים. ברם, היא היתה מחליפה את צבעיה ונטיותיה — ומאליה, שלא במתכוון, מבלי־משים — לפי תכונת הדיירים, הקבועים ב„פאנסיון" שלהם. פעם, כשגרו אצלם צעירים, שהיתה להם איזו שייכות לעבודת־הצבא, התענינה הרבה במחולות, ואפילו בהתעמלות של נשים; אחר־כך באו בני בית־ספר תיכוני לגור אצלם, והיא התחילה עוסקת ביושר הכתיבה, בקאליגראפיה, בגיאוגראפיה, בדקדוק, ואחד התלמידים הגיע אפילו אתה בהיסטוריה כמעט עד אלכסנדר מוקדון. — רק לשמו של הפיז, שאף הוא נעשה באחד הימים לאחד מאוכלי־שלחנם, לא נעשו אצלה כל שנויים.

להפיז, כאמור כבר, היתה אז משרה לא רעה, והאם היתה קוראה לו „הקומיסיונר שלנו" ומדברת הרבה באזני בתה, שאין לדחות איש

כזה, שלא יחסר לה אצלו דבר (האשה המשוגעה האמינה משום־מה, שיש לו לחפץ „מטמונים", ואיש בלעדיה לא ידע!), איש כזה, האוהב אותה כל־כך, אשר יאשרנה אושר גדול ויתן את כל חייו בעבורה. —

מה שנוגע ל„אהבתו" וכל יחסו של חפץ לעניז, הנה לא היו אלה אלא יחסים עדינים־ציניים של גבר חלש לנערה רפה. לראשונה, כשבא אל הבית במקרה, בבקשו לו בית „רוסי" לאכול שם, חמל על המשפחה הנדחה והיטיב לה ככל אשר יכול, ואולי גם קצת יותר מכפי יכלתו, ולנערה לא שם לב כלל, כי לא מצאה חן בעיניו. בחברה — וכמו על־פי מצות הרופא — בקש לו נערה בריאה, דוקא בריאה, ובעצם הדבר — אף כזו לא בקש. הוא אמנם חשב על נשואין, אי־אפשר היה לו שלא יחשוב על זה — הן מצות הרופא היא — ושלא ידפוק לבו בעת חשבו על זה, ויש גם שנטה להכריח את עצמו לישא אשה, יש גם שהשיא את עצמו להחליט דבר, לקבל החלטה חיובית ויהי מה — ביחוד בעלות על זכרונו מחזות ומחשבות כעורים, שרק כתלי חדריהם של הרווקים יודעים אותם — אבל הוא היה כל־כך בלתי־בטוח בעצמו וכל־כך שפל בעיני עצמו, עד כי בעצם הדבר לא בקש ולא יכול לבקש לעשות צעד ממש. אפילו קצות חלומותיו משכבר־הימים, טרם נסעו מארץ־ישראל, על „פגישות" ו„יחוסים חפשיים" — לא נתקיימו. הוא נמשך, התלהב, רטט — ופחד וירא; ובז לעצמו גם על המשיכה, גם על היראה. הוא לא ידע מהו פרי הכרת הולשתו: עדינותו שבגלוי או ציניותו שבסתר?... ואי־הידיעה הזאת המרה לו עד מאד. ואולם, בכל אופן, היה מתענג — ובאמת — כשהאם העגונה היתה מוכיחה אותו תוכחת חבה ומתק־שפתים במעמד בתה על „פזרנותו היתירה" בנוגע אליהן... קמצן לעצמו ופזרן לאחרים — ו„מה מצא בהן, מה ראה על ככה?" הוא היה מתאדם מעונג ומגמגם, שאין דבר... אין דבר... הוא משתכר...

יש לו רב... בתורת הלואה... הוא מַלְוֶה אותן... והאם היתה שולחת מבטים רבי־הרמז לבת, שהיתה סרה אל החלון הפונה חוצה לראות בעוברים ושבים... אך פתאום, ביום מעונן אחד, ראה חפץ את הנערה ברפיונה המיוחד ויחמדה מאד, וממחרת אמר בלבו: „אני אוהב אותה ואני אשא אותה“... רק רגעים אחדים עברו פקפוקים במחו, אם היא המתאימה לו: הן הוא עני, והיא מפונקה, ולעבודה אינה מוכשרה (משרתת שכורה תמידית הן מחזיקות בבית, ונקיון וסדר אין...); רק זמן קצר היה צר לו בעומק לבבו על „שמתוך כך נתגלה לו“ — מה שבאמת אולי לא היה כך, והוא ידע זאת, אלא שלא האמין — כי כל „חסדיו“ ו„צדקותיו“ למשפחה זו היו בגלל הנערה... ואולם בעבור התקופה הקצרה הזאת, תקופת הפקפוקים הראשונים, התבצר עוד יותר באהבתו לבת העגונה והתחיל לבקש את „לבה“ (אף־על־פי שהפקפוקים, כמובן, לא חדלו; היתה כאן, כרגיל בענינים כאלה ובכל הענינים, עוד תוספת של צירופי־אימוציות אוריים, חולפים, בלתי־נתפסים). אמנם גם לאחר־כך, כשלבה זה כבר היה נתון לו באופן רשמי, והוא, ברשות אמה ודעת הקהל, חשב את עצמו ל„חתנה“, יש שהד מימי השעמום והשגעון של עונת־חייו האחרונה בארץ־ישראל היה מגיע אליו, מתגבר עליו, קורא לו לחזור, ואז היה מתרפה ומתקרר ברגשותיו אליה וסובל מאד מזה, סובל משנה: מצטער על הקשר שנקשר בו שלא לצורך ועל התרופפותו של הקשר הזה גם יחד. מצד אחד כבר היה צר לו על דמיונות־הבלהות הנעימים, שיפסקו, על היציאה בעל־כרחו ממדור־הרווקות, שהוא כבר התרגל אליו וכבר נושא הוא את אוירו בקלות, ומצד שני איימה עליו התבטלות הדבר החדש בכל נוראותיה, בכל נוראותיה, קודם כל, כלפי הצד השני וסבלון הצד השני, וביחוד בנוראות של התנדפות רגשו ואי־פריונו, שנדמתה למועקה של חוב שלא נפרע...

„אה!...— דבר קול נורא בנפשו — גם זה כבר הולך ונמוג; הא לך ה„אהבה הנצחית" שלך!"... וסוף־סוף אמיץ חפץ את רוח עצמו ולא הרפה ממנה. הוא העלים עין מהרבה צדדים, ובקש לשתות מן הכוס המזוגה — ויהי מה. יש שהיה הולך אתה לטייל ביום יפה, שותה את האויר הרוה בקרבתה, מגרש כל מחשבה רעה על־אדותיה, מתעלם אתה, בוכה הרבה בחיקה והושב את עצמו למאושר ומתפלא ומתענג על אשרו, בעוד שכל הזמן לא תפסיק ממנו הרגשת־אימה מעורפלת, כי אין בלבו אמונה גמורה באשרו, כי רק מתחפש הוא לפני מאן־דהו, רק משיא את עצמו, כי מאושר הוא... והעקה היא לא רק בה — היא בודאי אינה כראית, שיבכה בחיקה ושיהיה מאושר על־ידה — כי־אם, בעיקר, בו, בו... בין כך וכך, והוא עבר לגמרי לבית אם „כלתו", נתן לה את כל משכורתו — גם את זו שלקח במוקדם — עד הפרוטה האחרונה. ואם כי עדיין לא היה מתמיד כל הבטחון בלבו, כי זו היא המיועדת לו בודאי, אם כי הספק עוד כרסם את כל עולמו הפנימי וגזל את יתר הפליטה שבמנוחת־נפשו, הנה האחר שבו, המשרת בחנות של בגדים ישנים — ואולי לא רק הלז — מצא את ספוקו, והאמין, כי מצוא מצא את אשרו בעיר הנכריה הזאת, וכדאי להקריב הכל, אם ידרש, ובלבד ש„זה לא יבטל"... האמ־ם אפשר, שגם זה יבטל? לא!... אל יפתח פה לשטן... חתת־אלהים באפשרות זו...

ושם אתם סטודנט בן־עירה של האשה העגונה והמילין שמו. האיש ההוא, למרות היותו יליד־רוסיה, היה בחיצוניותו ובתכונתו דומה לבן־מזרח שקבל „השכלה" באירופה. יחזקאל חפץ, בנסעו לארץ־ישראל וגם בהיותו שם, ראה שכמותו בין הארמינים או היונים, שהתבוללו על־ידי נשואי־תערובות עם ערבי סוריה הנוצרים, או בין התורגמנים השונים, הערביים־העירונים החרוצים, היודעים לשמש לפני טוריסטים. קולו של חמילין היה קול עבה־נחר, מעין

קולו של החולה במחלת־הסיפילים, אבל פניו היו דוקא חלקים, שחרחרים־צחים. אגב: לו, לחמילין זה, לא היו פנים שמחים, למרות כל הדר־שחרירותם, ומבט־צחוקם השמנה והקרה, שאף היא היתה מופיעה עליהם רק לעתים רחוקות מאד, זנקה והבהיקה תמיד איזו אבירות נוקשה, פָּרית. בין החברים בני בית־הספר העליון שבאותה העיר דקדק חמילין להבליט את בורגניותו, את אי־היותו בן־עניים, את אמידותו, שביעתו, ואת בגדיו החדשים, המגוהצים — מימי ילדותו ועד היום הזה. ואולם בחוסר הסבל הרוחני שלו לא מצא לנכון להתפאר; את בוזו ל„אידיאליסטים" לא מצא לחובה להבליט; בזה לא היה דומה לאנשים מסוגו; הוא כמעט לא ידע מזה, לא חש בזה ולא הרהר בזה. אם היו לו לחמילין איזו סכסוכי נפש ורוח, הרי הצטמצמו בשאיפה למלא תפקיו של מבריק־בעולם יותר מכפי שניתן לו על־פי כשרונותיו וכחותיו. הוא דאג על כל קמט חדש שבפניו ובלבושו, ויחד עם זה כאילו לא הביאו בחשבון. — בין הסטודנטים הגויים, התושבים, הקבועים, ה„קארייריסטים" בלי כל משבר, בלי כל מסוה וצורך־מסוה, היו רבים כמותו בגסות המזג, אם כי שם נתכסה הדבר לרוב מאליו בקליפה דקה של תרבות, שנתקבלה בירושה מן שתי מאות־השנים האחרונות, מה שלו, לחמילין, בן ה„מפלגה הבינונית בישראל", לא היה כלל; אבל בין הסטודנטים הישראליים, הגרים, המטולטלים, המסוערים, ה„קאריירסטים" המבולבלים, היה הוא חטיבה מיוחדה במינה. הוא התיחס אל כולם, בלי הוציא איש מן הכלל, כאל איזו „קבצנים עושי־העויות" — או יותר נכון: לא התיחס אליהם כלל, לא הביאם בחשבון כל עיקר, כקמטים אלה שבפניו ובלבושו, השתמט מהם ובקש לו חברה יותר נכבדה.

אל האשה העניה בת־עירו היה נכנס, בכל זאת, מפקידה לפקידה. —

ואז קרה המאורע הקטן, שהפין עוד היה מזכירו למנחם אפילו בשבועות הראשונים לשובו אתו ארצה־ישראל בהתול מרובה כלפי עצמו, ושלפעמים היה גם מכתיר אותו בכנוי מיוחד, לאמר, המאורע־„האפיזוד", שיש לקרוא לו — נו... „כיצד נעשה אדם לספקן", או — „בית מול בית". כי מול ביתה של אותה אשה עגונה, שגרה באחד הרחובות הנדחים ברובע־היהודים, היה „בית" אחר, בית במרפאות כפולות. והנה חמילין — צריך להקדים — למרות מצאו לנכון לכבד לפעמים את בית בת־עירו בבקוריו, מאס לאכול על שלחנה: בן „בעל־בית" שכמותו רגיל ל„פאנסיון" אחר! והפונדקית שטמה אותו, כמובן, על זה משטמה גדולה, עוד יותר מאשר על שהיה כבר, כפי הידוע לה, בעל אשה וילדים (לחמילין היתה אשה בעיירה של אם־הבת, אשה שהוא חי אתה בתגרה, אם כי גם היא, האשה אשתו, מלבד הוריו, תמכה בו תמיכת־כסף), והיתה מדברת לה לבתה תמיד ברמיזה גדולה, שאם האדון הסטודנט מוקיר את רגליו מביתם, הנה מהבית שממול ביתם אין הוא מוקיר את רגליו כלל — לילה, לילה; לא ייעף ולא ייגע. ולא פעם כשהשכימה היא, הפונדקית, בבוקר לצאת לשוק, ראתה אותו יוצא משם. — בזה אמנם, אפשר, שהפריזה קצת: חמילין, ה„בלתי עיף ויגע", היה באמת, ביחוד בשנים האחרונות, מאוהבי־המדה ומהולכי הדרך הממוצעת ולא היה שטוף כל־כך — אבל על הצעירה הכלה, שקבלה את הדבר כהויתו, עשה הדבר רושם. עשה עליה רושם גם זה, שהפין „התנה", כאמה, לא ידע זהירות והזהירה על המילין, שבחברתו אין הוא רוצה לראותה בשום אופן, אחרי שאותו מנוול וזונה מתהלל בריש־גלי על ה„אינטריגה הקטנה שלו בבת בעלת הפאנסיון הקטנה". —

...פעם אחת בערב נזדמנו הפין וחמילין באותו הרחוב, ומבלי אמור שלום איש לרעהו, נגשו שניהם עד שני הבתים — וכל אחד

מהם נפנה לעברו. „הוא הולך ל„ביתו" ואני הולך ל ב י ת י —
הי עדיף?" כך חשב חפץ לא בלי משהו גאוה, ובלבו פזז רגש
הנעימות, שמקורו בבטיחות ובקרקעיות של ההולך לקראת העתיד
המיסוים, של ההולך לבנות לו בית נאמן, להקים לו יסוד מוסד
לשבתו בחיים... הוא היה אז על מרום מצבו ה„חתני", כבר קנה
אפילו איזו „מתנות", שנדרשו ממנו, ובעוד שבועות אחדים כבר
היתה צריכה להיות חתונתו. ואולם, בהכנסו, לא מצא את „כלתו"
בבית. אַיֶּהָ? אמה לא ידעה. — „אם היא חכתה, חכתה לו, והוא
לא בא" — דברה אתו המחותנת קשות. „איך חכתה?" הן זו שעת
שובו מבית־המסחר; הן בכל יום הוא בא בשעה זו, לא במוקדם...—
„נו, מילא, אין דבר... כנראה, הלכה עם איזו רֵעָה לטייל"... ואולם
אחרי שעה, כשעדיין לא שבה, והוא, חפץ, כבר הספיק לאכול לחם,
הלך לבקשה בגן־העיר. בקשה, בקשה שם ולא מצאה. במפח־נפש
שב על עקביו, ובגשתו לספסל אחד אשר בשדרת־האילנות הקטנה
שברחוב הסמוך לאותו „הבית" מעבר השני — והנה זוג: ה י א
יושבת בחיק חמילין.

המילין לא הרבה אחר־כך לשהות באותה העיר, כי בינתים
נתגלתה במועצת בית־ספרו תרמית אחת, שעשה זה ה„רוסי" השחרחר
בנוגע לעבודה־שבכתב המובאה לבחינה, והחלט, שיוצא מבית־
הספר עולמית מבלי רשות חזרה. ואולם גם חפץ עזב אז במהרה את
העיר, אם כי אחרי יציאת חמילין זרחה לו תקוה רבה, ש„עסקיו
יוטבו". לא הועילו כל דברי הנחומין, שבהם נחם את עצמו, כי
בעוד שהוא, חפץ, התנהג אתה כל הזמן בתום־לב, בישרת־לב ותוכו
כברו, מה שגרם לו להיות גלוי לה כולו ובלתי־מעניו, לקח פלוני
את לבה של הנערה הבלתי־מנוסה בעקלקלות ובחנופה, עד
שנכשלה; — כלום לא הועיל, הכאב היה חזק, עז, עוד עז מה„אהבה".
למעשה אמנם יכול היה גם עתה „להשאירה בשביל עצמו", כדברת

אמה, שאחזה בכל האמצעים „לעשות שלום" ולא הבינה בשום אופן את דברי הטירוף של החתן האומלל. „טוב... במציאות אהיה אני, אחרי שהוא איננו... אבל כלום אני אהיה... גם הלב הוא מן המציאות... ובלבה הן הוא יושב"... „איזה לב? מה לב? מה נערה שכמותה יודעת על־דבר לב? — טענה האשה. — ילדה היא... היא אינה חושבת עצמה כלל לחוטאת... אילו הרגישה שחטאה, הן לא היתה יכולה לשאת את עיניה אליך, ואתה תראה" — — כן חפץ ראה, ראה הכל, וגם ידע הכל, ידע אפילו, ש...ש...ש כ ד י ע ב ד — ניהא לו, ניהא לו בכך, ניהא לו, שנגמר כך, שלא יצא כלום (הלא כן דרך „גברים" שכמותו ו„אהבתם" של אלו שכמותו). אבל... אבל עם זה דמיו לא שקטו וכולו חש, שאין בכחו אלא אחת: לברוח... הוא הרגיש רק אחת, שהוא צריך לברוח, לברוח... ואז ניעורה בו החרטה על אשר נסע מארץ־ישראל... היאך! שם הלא האנשים אחרים, יחוסי־החיים אחרים, אחרים לגמרי... הוי! הוא לא ידע להוקיר את חייו במושבה ארץ־הישראלית — והנה עכשיו... שם הלא אין מקום לאפיזודים שכאלה — אין מקום; זה, לכל־הפחות, ודאי; לשם, לשם ישוב...

פרק ב.

חצרות בתי־החולים שבירושלים, בפרוזדורי בתי־הכוללים שבה, היו מלאים המונים תשושי־כח ודוויים, עניים ואביונים, חבושי־פרצוף ונגררים אחרי מקל, נאנחים ונאנקים — לא פחות מאשר אז, לפני אלפים שנה, כשנתגלה בה אותו האברך הגלילי, שבתומת הזיותיו וגאותו האוילית האמין, כי רפואות בידו למדוי המוכים והנגועים, הטעונים והעמלים. — שמשי החברה־קדישא התרוצצו בהן, באותן החצרות, ומיהרו לקבור את המתים של היום, „כדי שלא לאחר את הכולל“, כשם שהעומדים צפופים בפרוזדורי בתי־הכוללים נשאו עיניהם הצמאות אל הגבאים וה„אוחזים ביד“, לקבל מהם „שעה אחת קודם“ את המובטח מלפני ימים ושנים, וחלו ורעדו, שמא יאחרו חס וחלילה את שעת הבקור של חוליהם בבתי־המרפא. —

— בואי, ברכה, — אמרה אשה זקנה אחת לחברתה בחצר בית־החולים „רפואת־הנפש“, שלשם בא הפועל חפץ בעונה הקבועה לשאול על מחלתו, — בואי ונשב על הספסל פה. הנה ספסל פנוי.

— בואי, גולדה, — הסכימה ברכה להצעה וישבה ראשונה.

— אני אשה ישרה ואת אשה ישרה, וזווג אותנו הקדוש־ברוך־הוא, — המשיכה גולדה, — בואי ונשב יחדיו ואספר עמך. אל ייסר השם־יתברך... שרה...

— מ„משכנות“?...

— הא? כן, ממשכנות...

והשיחה־הגניחה החלה. וַי־וַי־וַי. אַל ייסר השם־יתברך. לא איכפת לה, לא איכפת לה, לגולדה הזקנה, ש„בעלי־החברה הטובים" יקחו... שיקחו את הכרים והכסתות... של שרה... של שרה ממישכנות... מילא... יקחו ממנה את הכר אשר עליו תשכב... אבל הדירה... להוציאה מן הדירה... היתכן?... הלא זהו גזל... גזל בראש חוצות... היא הלא יתומה מרה... יתומה... אין לה קרוב ואין לה גואל...

„ה נ נ י ב י ר ו ש ל י ם" — הרגיש חפץ וישב גם הוא על אחת האבנים.

הזקנה המדברת התלהבה בּמחאתה, ריר התחיל נוזל מפיה, והיא הכּתה על הזה הצמוק ביד, אבל „ודאי פחות ממה שהכּתה על הזה בעלת־הדבר, שרה ממשכנות, בעצמה, בשעת מעשה, בשעת לקיחת הכרים והגירוש מן הדירה, לפני שעות אחדות" — חשב חפץ, שישב כפוף, מתוך המתנה לרופא, ופסוקים, פסוקים מן הנביאים, הראשונים והאחרונים, נשאו באויר לפניו וזמזמו, זמזמו באזניו. זקנו הצהוב המדולדל של אותו האברך המדולדל מן הגליל אף הוא נראה בחזון, ולבסוף חלף גם הפסוק „וראיתי את דמעת העשוקים"... אין להם מנחם... אין להם כח... „מיד עושקיהם כח"... אין להם מנחם... אין להם... אין להם...

ברכה, הברתה של גולדה, שהיתה, כנראה, בעלת מזג יותר נוח, מלמלה בקרירות של גזלנית:

— הם יקחו... את הכרים... יקחו... וגם מן הדירה יגרשו... יגרשו... אין כלל מה לדבר...

— הם כבר לקחו... כבר היה מעשה!... — צעקה גולדה.

— זהו מה שהיא, ברכה, דוברת. הם יקחו. אין כלל מה לדבר. תשמע גולדה מה שהיא, ברכה, תספר לה —

והמספרת השניה התחילה לשפוך את שיחה מצדה ולתנות את צרותיה ופגעי־חייה היא. יולדת מכירה יש לה בבית־החולים הזה, אלמנה, שבעלה מת לפני חדשים אחדים. זו... אלמנת ברוך־בנציה מ„כרם שלמה“. מכה היתה לו בגרון, לברוך־בנציה מ„כרם־שלמה“, וכשכבר היה מסוכן, הביאוהו לבית־החולים, אבל שבת היה אותו יום, ובשבת הלא אין מקבלים, ומת בחצר זו באותו יום... ואב ואם אין לה, לפריידה (שם האלמנה היולדת), וילדה בן־זכר, והיום צריך היה להיות סדר־הברית, והיא, ברכה מכירתה, שמטפלת בה ומבקרת אותה יום־יום, השיאה אותה, את היולדת, שתמסור את כבוד־הסנדקאות לרב יעקב. רב יעקב אוהב להיות סנדק, והיה בודאי מנדב בעד מצוה גדולה זו הצי מגידי ליולדת (כיצד סבורה את? זה היה לה למותר? היא היתה משליכה זה החוצה? — התלוצצה ברכה תמרורים), ורבע מגידי אפשר שהיה נותן גם לה, לברכה, בעד טרחתה. סנדק אצל יתום ובכור — לאו מלתא זוטרתא היא. רב יעקב היה משלם. והיא, ברכה, טרחה בזה לא מעט. גם אתמול היתה אצל רב יעקב וגם היום היתה — הדבר בא לידי גמר, ורב יעקב, על סמך זה, כבר לא אמר תחנון היום. והנה עכשיו באה היא, ברכה, הלום... לא בפעם הראשונה... אך מקודם היתה החצר סגורה... והנה היא באה — רעם הלמה! סברה היא, שכבר היתה הברית...

— היתה!... בלי רב יעקב?! מה את מדברת?!

— מה שהיא, גולדה, שומעת. המשרת אמר לה, לברכה, זה עתה, שכבר היה סדר־הברית, אלא שהיא אינה מאמינה... אמת, המשרת אומר, שלרופא לא היה פנאי, והבהיל את המוהל, ועשה זאת בבוקר השכם בחפזון, ובעצמו היה הסנדק... אלא שהיא, ברכה, אינה מאמינה, שלא היה לו פנאי... הוא רצה להיות סנדק בעצמו — זהו הטעם.

— והיכן פריידה?

— היולדת?... בהמה היא... כפָּרָה הניחה, שיעוללו לה כדבר הזה!

— עולה היא, עולה גדולה! — רעמה נולדה מחדש. — כזאת לא יעשה... היכן היושר? פריידה ראויה לנזיפה.

— אני אשאל אותה — קבלה ברכה בלי הפוגות — אני אשאלה: פריידה! מה עשית לי? רעה תחת כל טובותי שלמת לי?... עתה איכה אשא פני אל פני רב יעקב, אם רק אמת היא? הן הוא יירק בפני — ויצדק... האם נער קטן הוא? האם איזה מאן־דהוא? הן הוא סמך עלי ולא אמר תחנון...

„בירושלים הנני“ — נתעוו שפתי חפץ הצרובות.

על הספסל שמלפניו דברה־אשה אחרת:

— הלכתי למרוח את עיני ואמרתי: אסורה לראות את הזקן שלי... תמיד הוא יוצא לקראתי... לקדם את פני... בשעה זו... פנימה אין מכניסים... משרתים רשעים... כל חלי וכל אסון עליהם... אלמלא הם, לא הייתי הולכת כלל מכאן... הייתי יושבת פה כל הימים... אך עתה איני יודעת מה לחשוב... הזקן שלי איננו... בודאי הורע לו, אם לא יצא...

— והנער שלי — ענה לה היהודי שישב על ידה — זה שלשה ימים ושלשה לילות, שהוא שוכב בארבעים...

— אוי, אוי, אוי! — נאנחו באיזו פנה; ילד מגודל אחד התרפק שם עטוף על חיק אמו, ואחיהו העולל, על זרועה השניה, התיפח ופרש כפים...

— ארבעים זה פחות מארבעים ואחת. — נחם את אבי הנער החולה שכנו הקרוב לו בישיבה על הספסל, ותוך כדי דבור התחיל להוכיח, שהאדם, כשפורעניות באות עליו, הרי הוא חושב, שרע מזה כבר לא יכול להיות. אבל הוא טועה, האדם טועה. אליבא דאמת,

אין הדבר כך. הנה הוא, המספר־המנחם, יודע יהודי אחד, בר־אורין ובר־אבהן ואביון גדול, לא עלינו, ומטופל בבנות גדולות שאין במה להשיאן, ובעצמו חולה ברגליו, לא עלינו, והדחק בבית אין לשער — יהודי רוסי, בא הנה לפני שנים אחדות ויושב לו בלי פרנסה, ב„שערי־יהודה" הוא גר; הוא, היהודי המספר, אינו רוצה לפרש בשמו — והרי שאפשר היה לחשוב, כי רע מזה כבר אין. אבל מה עושה השם־יתברך? בימים האלה הביאו לו עוד, נוסף על כל הצרות, קרוב אחד מאיזו קולוניה והכניסוהו לביתו — ולך ושוע „חי וקיים"!

„כתוב זה כי הוא מדבר" — הלבינו שפתי חפץ.

— אוי־אוי־אוי! — לא פסקו האנחות וקולות־הקובלנה מסביב. אך הרוח הירושלמי הקל, רוח־השפים הצח, טשטש את כולם ועשה אותם לאפס, ללא־כלום, למחוסרי־תוכן. שם איזו יתומה מוצאה מדירתה, מושלכה החוצה, מצעה נלקח ממנה, והיא גוזזת את שער ראשה, טופחת בשני אגרופיה על גופה ומשועת לא בקולה: חמס ושוד! פה איזה זקן הולך למות, וזקנתו עורגת לו בחצר, איזה נער בוער באש אוכלה, ואביו יושב על גחלים בוערות ומצפה לרפואה, ושכנו בספסל מתחכם ומוזג לו כוס־תנחומין, שגסיסה פחותה היא מן המיתה; נשים־אמות נמקות בצערן, ילדיהן הבוכים על זרועותיהן, פתילי־חייהן נתקים, נתקים... קחו גם אותן הקברה, קחו, גזלנים, כי למה להן חיים?... אוי־אוי־אוי־אוי... דוחק, דוחק, דוחק על דוחק... אבל כל רגש אינו מתעורר... תוחלתו של רב יעקב הגבאי, של רב יענקלי גולדמאן, להיות סנדק היום, אף היא נכזבה... וגם תחנון החסיר, „לא עלינו", — ולא כלום... צרות מצרות שונות בעולם — ולא מאומה... בחצר, על האבנים, מת אבי הנכנס בבריתו של אברהם אבינו, מפני שבשבת הורע לו, מפני שבשבת באה שעת גסיסתו, ובשבת אין מקבלים... שבת־קודש היא מלזעוק... לא כלום.

בחצר בית־החולים הרוח מנשב. אבנים מתגוללות. נתאבן העולם. אבן, אבן.. הכל אחת. יסבול מי שהרעה נגעה עד נפשו. אנו מה?

— —

— —

— עכשיו אהיה לירושלמי גמור, — אמר חפץ למנחם, שחכה לו בחצר, בצאתו מאת פני הרופא. — היינו? היינו: הולך־בטל. מאונס או מרצון, אבל הולך־בטל. או יותר נכון: יושב־בטל. ואצל „קרובים". אצל קרובים כקרובי... כך.

אחר־כך התהלכו שני הרעים לאט־לאט ושוטטו בחוצות ירושלים הישנה והחדשה. חפץ קנה באחת החנויות שבפנים העיר את האזור אשר אמר לו הרופא ולבשו מיד. ומתוך מצוקת־הבטלה ולחץ האזור פתח את פיו ודבר — ושוב לא על אשר חשב; שוב — כמו לפני שנים אחדות, באותם הימים — דוקא על ענינים אשר לא נגעו בו בעצם. —

הוא חשב: יסורים מכוערים... יסורים מכוערים... בספר איוב המצורע כתוב: ויקח הרש להתגרד בו... אני איני איוב: על האלהים אין לי כל תביעות. בכלל אין לי אלהים, אין לי מגע אל האלהים. ואף במה שנוגע לתביעות — אין לי תביעות ואיני מתרעם. אינני איוב. ואף לא בתוך האפר אני יושב, כי־אם באשפה, באשפת יסורי המכוערים. אבל את החרש איני מניח מן היד: להתגרד איני פוסק. — כנראה, אי־אפשר לי בלי חרש...

כאלה וכאלה חשב הפועל — או יותר נכון: מי שהיה פועל — יחזקאל חפץ; ואולם הדברים אשר בפיו לבן־לויתו היו על — על „הצד הסוציאלי" שבחיי הישוב היהודי בירושלים. כחמשים או כששים אלף יהודים ישנם בירושלים, כך אומרים, בדיוק לא יודעים. (לא יודעים!... אי, אי, חבל!... — לגלג מי שהוא בקרב המדבר). אבל אם גם נניח, שאמת הדבר, — האם יש במספר ההגון

הזה, — מספר שהוא כמעט פעם וחצי כמספר עולי־בבל, — הוסיף ברצינות — האם יש במספר הזה אף מישהו כדי לְשַׂמֵּחַ? (לשמח את מי?... — שאל מי שהוא בקרב המדבר). ששים אֶלֶף!... אבל הן ודאי תשעים אחוזים מן המספר הזה חיים, בעיקר, ממה שמביאות הפוסטות, להם או לאחרים; הן מסחרם העיקרי של היצורים האלה אינו אלא ה„שטרות" של מוסדותיהם השנוררייים; הן כל בעלי־הכרם, שאנו פוגשים כאן בעגלות העוברות, ספוגים דם עניים עלובים וגזל „חלוקה" עלובה; הן בחאלאטים הללו צפונים „חניאקות"־עלוקות, האוכלים את הלקם ועוד עשרה חלקים של אחרים.

אימה! אימה! — התלבט חפץ החולה, ולבו בל עמו. — עיר גדולה, שכולה תלויה בחסדי נדיבים ובקאפריזים של שולחי־נדבות; שאם תטול ממנה את ה„צדקה", שאחרים נותנים לה מרחוק — ותמות ברעב!... — והאם מישוה אתה, מנחם, בנפשך את כל הנעשה בחלוקת ה„חלוקה" הזאת, את כל הקנוניות והרשעות של סרסורי המוסדות ופקידיהם? הוא, חפץ, התענין בזה (כאן יאים פנים של חשיבות! — העיר מי שהוא בקרב המדבר). האם שמת אל לבך, מנחם, שחלוקה זו, הבאה מארבע כנפות הארץ, אינה נחלקת למקום אחד, אלא היא נחלקת לפי הכוללים, לפי הארצות והמדינות? — האם תדע, שיש כוללים עניים מאד וכוללים עשירים מאד, ושמזלו של אדם בירושלים הוא להולד בכולל עשיר? — האם מישער אתה, מנחם, בנפשך, שבהתאסף אלה היהודים לשמות בשמחת־תורה והם מרקדים: „אשריך ישראל!" הרי פירוש הדברים הוא: אשריך, ישראל, שיש לך חלוקה? —

אימה! אימה!

ואולם בבואו הביתה, לבית דודו רב יוסף חפץ, לאחר ששכב ונח והוקל במקצת כאב ה„מיחוש" שלו, שאיש בבית לא ידע ממנו,

הוקל גם גזר־דינו הקשה של יחזקאל חפץ. בטוי־שפתיו כבר לא בטה במדקרות־מחט, כי־אם היה מרושל וגם קצת סִפְרִיִי, והוא הסיק כעין מסקנה מכל רשמיו בימים האחרונים, ימי שבתו במקום הזה.

— בדרך כלל, מנחם, הרי ירושלים עיר ככל הערים. — אמר. — פרטי־הפרטים ומה שסמוי מן העין הן לא על־נקלה יתפסו, אך בדרך כלל — עיר!... גם בה חיים ומתים בני־אדם, גם בה אוהבים ושונאים, צוהלים ובוכים, חולים ומבריאים, מבריאים וחולים... חתונות — הרשה הוא לעצמו גם טון דבדיחותא — חתונות נעשות על־ידי שדכנים או גם בלי שדכנים, ו„לויות" נוהרות בה בהמון או בחשאי. הרי הסתובבנו כל היום וראינו: תושבים ותיירים, עוברים ושבים, עגלות „תרקדנה"; הרבה גלחים ומיסיונרים. ארובות־עשן של בתי־חרושת לא תרקנה עליה ענני־פיח, אך תחת זה ינשאו בה כפות המסגדים, צלבי בתי־הכנסיות אשר לנוצרים ותמרות האבק. כן, כן, מנחם, האבק רב ונשי היהודים מ„מאה־שערים" ומ„משכנות" מתהלכות בו ברחובות כמתעלפות. הראית, מנחם? שמע! אסוציאציה נפלאה! שמע! באותה שעה יושבים בעליהן הגברים, שאינם גברים, בבתי־המדרש, בחנויות או אצל הכותל ושותים אבק גם הם; וילדיהן, ילדי ה„חורבות" — הלא היינו ב„חורבה" וראינו — כן, ילדיהן, מנחם, ילדיהן, שמוחותיהם מלאים אבק סדורים וגמרות, הרחוקים מלבם, ודמם המעט מהול במי־אבק, מתנועעים והולמים בהקיץ חלומותיהם על ארצות רחוקות... מבין אתה? ארצות רחוקות, שהאנשים שם עשירים, עשירים, עשירים, כמו באמריקה, ושאלמלא הם, אלמלא האנשים העשירים ההם, היתה ירושלים נחרבת כהרף־עין... פואימה נשגבה — וכי לא כך? פואימה של אבק!... מילא, לפי־שעה, אותם האנשים הנם עשירים, חוננים ונותנים, וירושלים מתפללת ועומדת על תלה,

ובעינים הטרוטות, העורות־למחצה, מהבהבת צפיה לפרנסה נסית...
מנחם, הננו בירושלים———

ואולם מנחם בעצמו לא הרבה להיות בירושלים; עוד לפני הפסח חזר למקום שיצא משם. וכשבא לפני שולחיו, מסר להם, שמצבו של המובל הוא בטוב. מחלתו אינה מסוכנה כלל, צחוק; ובכלל מותר לאמר, שהוא נשאר בירושלים לרצונו, כי הסתדר שם יפה. על כל החולים! כי אם גם לא יתכן לאמר, שדודו שם (כי זאת למודעי, דוד ממש יש לו לחפץ בירושלים, ולא כמו שחשבו, שרק איזה קרוב רחוק; אמו של חפץ ואשתו המנוחה של דודו — שתיהן מנוחתן כבוד בבית־הקברות שבהומל... אם כן, דוד מבית־הקברות!)... ובכן, לא יתכן לאמר, שדודו שם הוא גביר גדול, אבל בנות גדולות יש לו שתים. אמת, הבכירה, חברים, היא כבר קצת גדולה יותר מראי (בודאי לא צעירה מהמבשלת שלנו — סייע האינטרינגן), אבל תחת זאת יש גם אחת במיטב העלומים. בחייו! בקצור, אם אתם רוצים לקנא, הרי אמור לכם: גן־עדן תוגרי, חברים, ומשם לא יצא כל־כך מהר... אבד, אבד לכם החפץ שלכם, חברים... לשדים!

פרק ג.

אחרי שהורני הנסיון... הנסיון הורני... שכל מה שמתעורר בתוכן־החיים... בתוכן־החיים המצוי... הבל הוא ורע...———ואחרי שראיתי... שראיתי... שכל הסבות והנושאים של פחדי... אין בהם לא טוב ולא רע... על־פי עצם מהותם... כי־אם לפי הניעם את הרוח...—נתתי את לבי... את לבי... לבקש אחר הטוב האמתי"...———

ר' יוסף חפץ, דודו של יחזקאל, עיין בספר שלפניו על השלחן הארוך ולחש, עיין ולחש. אכלו, שהגישה לו מרים, בתו הצעירה, עמד לפניו—אבל הוא עדיין לא נגע בו. הוא לעס לחם, העלה גרה, עיין בספר ולחש את הדברים שהיו בו וחזר עליהם ולעס גם אותם. יחזקאל, בן אחות אשתו המנוחה, ישב ממולו חבוק־ידים ולא הבין כלום ממה ששמע. „כל מה שמתעורר בתוכן־החיים המצוי הבל הוא ורע"; אין כל סבה לא לבכות על זה ולא לשמוח— ואף־על־פי־כן יש איזה „מניע" לבקש אחרי „הטוב האמתי"— הטוב האמתי?!

ר' יוסף התמיד בעיונו:—„ומזה יסתעף... היות נחוץ מאד לדעת"... „כן, כן, מאד נחוץ לדעת... שהוא... יחזקאל חפץ... החגורה עליו... ומומו הוא מאותו סוג המומים, שמתביישים בהם ואין מגלים אותם... למה לא נקעה רגלו? למה לא נתעוור בעין אחת? למה נוגע דוקא במום זה, במום זה? בחלק גופו התחתון... לאחר שניצל... ניצל לשעה... מן המשבר?... מן המשבר שבחלק גופו

העליון?... — — — איך שיהיה, הוא במומיו עומד... רק לבו, הלב היחזקאלי, נשאר לו לפליטה... שלם... ומזה יסתעף" — — —

— אבא, אכול!

הקול קול אסתר — הבת הבכירה.

זגוגיות־משקפיו של האב הבלתי עונה התנוצצו והפחידו. דוקא הפחידו. זגוגיות־משקפיו, שהיו נטויות לנוכח עיני בתו, העינים שהבהיקו כמשקפים שחורים, הפחידו. „כל הסבות והנושאים של פחדי אין בהם" — — — והן הפחידו. אותו, את יחזקאל חפץ, שהתגורה היתה עליו ושבעבור ימים אחדים אחר זה הוכנס סוף־סוף לבית־ההולים, אבל לא לבית חולי־הגוף; אותו, ששם בבית שבקצה העיר, בדרך למוצא, החל לתת את לבו... את לבו — האבר היחידי הבריא והחזק בו מעולם! — „לבקש אחרי הטוב האמתי", אותו הפחידו זגוגיות־המשקפים של דודו החכם, המעיין, ר' יוסף חפץ.

ר' יוסף הניח את מטפחתו על־גב עלי הספר, נהג בעצמו קולא ולא סגרו, הזדקף, התקרב ונתן עין בודקת במה שלפניו. אף־על־פי־כן נשארה ישיבתו על הדרגש הקשה שלפני השלחן ישיבה משונה: כאילו לא בביתו ובקרב משפחתו כיום הזה הוא יושב, כי־אם נמצא הוא מכורבל ומסותר בירכתי אחת העגלות, שהשתרכו, ודאי, ממקום למקום באשכנז או בארץ השפלה בימי־הבינים. ואף גם הזדקפותו לא היתה אלא לרגע; הרגילות לשבת כפוף על הספר נצחה אותו מיד. לבסוף הסיר גם את משקפיו והניחם בצד המטפחת. הקצה האחד של זקנו הדק, הקלוש, העדין התפזר לצדדין, והשני, הארוך וצר יותר, התחדד על החזה. מבט עיניו השקדיות, הגדולות, התלמיד־חכמיות היה רגזני־עצור, מבט של איש שנפל לתוך חברה זרה, שאינה יודעת להעריך אותו כמו, והכובע הרחב, קארטו"ז בלע"ז,

שלו, שבחדישותו לא התאים לכל מלבושי בעליו ושעשה רושם כאילו נקנה סמוך לאיזו נסיעה, לשמה של הנסיעה, היה שמוט על גבותיו ונתן להן, בצד הפאות הארוכות־הגזוזות, הישרות, המסבירות, הבעה של תרעומת, קפידה ותביעות רבות...

תחילת אמריו בשעת הסעודה פכו, בכל זאת, בנחת. הוא אמר: יש ספרים המועילים מאד לחזוק האמונה. הספר הזה, למשל (זריקת מבט על הספר המסולק לצדדין), שארית הפליטה שלו; בהומליה היו לו הרבה ספרים, וחלק מהם — אמנם, חלק קטן — הביא גם אתו. אבל הם מונחים עד היום בבית־המכס ביפו. ספרים מכורכים — והמכס עליהם גדול, ואין לו במה לפדותם. מאז בואו הנה הם מונחים שם, וכבר אבדו בודאי, והוא בלי ספרים כמו בלי יד. בכל מקום שספריו אתו, שם ביתו. עם ספריו מרגיש הוא בכח עצמו, וכחו אז כח אחר לגמרי. מתעוררת איזו שאלה בחדושי הלכה, אגדה, חקירה או לשון — מיד כל ספריו עומדים לעזרתו. שם, בהומליה, היה לו ממש „מזן אל זן": ש"ס פשוט (את הש"ס עם מפרשים השאיר מתנה לבני בקיוב ביום חתונתו), שני סדרי מדרש, עין־יעקב דפוס ווילנה, תנ"ך עם הביאור ומקראות גדולות עם ל"ב פירושים, אוצר השרשים לבן־זאב, קונקורדאנציות, צונץ באשכנזית, ה„טראקטאט", גם־כן באשכנזית, מנדלסון, סלודור (אה!), מורה נבוכי הזמן, ה„חקר־אלוה", גם שלייארמאכר. והנה ה„חורב" של ר' שמשון רפאל הירש. לזה הוא מתגעגע עד היום הזה. אח, אלמלא היה, לכל הפחות, ה„חורב" אתו! הרבה מועיל ספר שבזה לחזוק האמונה. הוא, ר' יוסף, — רשאי הוא לאמר — עיין גם בקאנט. אבל אלמלא היראה מפני החוקר הנודע לתהלה, היה אומר, שקאנט לא נתן כל חדשות, רצה לאמר, לא חדש כלום. הוא

לקח את כל הרעיונות מאת יום. כך קרא הוא, ר׳ יוסף, בספר בלשון אשכנז מאת פילוסוף אחד ידוע — שכח את שמו — וגם דעתו כך היא. קאנט רק שבר וסתר ולא בנה. „בקורת התבונה" — כך, כך. השלילה מרובה מן החיוב. הוא מדבר על סבה ומסובב, כמו יום, אבל גם יום לא חדש כלום. כל מה שאמרו הם, כבר נמצא אצל שפינוזה. תורת הפינומן! פיש!... אין סתירה, זהו אותו החזיון בעצמו, אלא שכל זמן שהוא בכח, הוא סבה, וכשיוצא לפועל, הוא מסובב — — —

ר׳ יוסף נתן, לאחרונה, זית חמוץ־ירוק וחצי כזית לחם רך לפיו (את הקשה חתך בסכין בשעת הדבור והשאיר על השלחן, לבלתי אכול ממנו, כי קהות שיניו), ופניו אורו, לכאורה, מקורת הרוח שבתורת הפינומן; אלא שכרגע התקדרו שוב והוא התיז:

— אם יאמר לך אדם, שהוא מבין את ה„אתיקה" — ירוק בפניו! החרימו את שפינוזה כמין, ככופר, כאפיקורס — ובאמת היה שפינוזה צדיק, צדיק גדול, והכל שותים את מימיו הזכים ונהנים מאורו הגנוז. מה הוא מדבר על מלוא תאות החושים, על העושר, על הכבוד! „תעתועים!" הוא קורא לכל זה. נכסים מעין אלה אינם מחזקים את קיומנו, אלא הותרים תחתיו חתירה יסודית — המבינים אתם? זוהי חכמת־החכמות, זהו המוסר האמתי! כי „החוק המוסרי באמת הוא צווי לא כשהוא לעצמו, כי־אם ביחס לרצון האנושי הבלתי־שלם, הנמשך אחרי ההרגשות החולפות, אחרי הנימוקים הטבעיים, הנסיוניים". ושוב: „ההכרה המוסרית מרגשת כאונס, מפני שהרצון אינו טהור; בשביל הרצון הטהור, הקדוש, המוסרי, אין החוק המוסרי עול ושעבוד, כי־אם חופש" — — — ברוך השם, הוא, ר׳ יוסף, יודע כל זאת בעל־פה... כאשר תשמענה אזניכם... ה„אתיקה" — זהו ספר־מוסר גדול! הכל בא בו בחשבון! הקנאה, הפזרנות, אהבת־האדם... כן, אהבת־הבריות... ותכלית שנאה שונא

הוא, ר׳ יוסף הפין, את אלה המדברים על הפילוסופים מתוך דברי ימי הפילוסופיה... הידיעה ממקור ראשון נתמעטה בדורנו (רמז מר כלפי שניאורסון, מורה המתנדב לעברית ולתנ״ך של מרים, בחור בן־אמידים ולא גרוע מכל בני גילו, אלא שאבי התלמידה לא חבבו משום־מה ביותר, אולי משום „אמידותו״ ו„צעירותו״). הוא, ר׳ יוסף, הנה, ברוך השם, הגרים כל ימיו את שיניו בספרי המחקר בעצמם — — — ומה אתם סבורים? יש חושבים, שהם מבינים בשעור הראוי את ענין האטריבוטים -- מילא, יחשבו להם!... ובכלל, ה„חקר־אלוה״! הקרא, הלמד מי מכם את ה„חקר־אלוה״, ההבין מי מכם את ה„חקר־אלוה״?! כדי להבין ספר זה, שהעתיק ללשון־הקודש הר׳ ש. רובין, צריך אדם שיהא בקי בהחוקר דיקרט ובפירושו של שפינוזה לדיקרט. אחר־כך טול אותו ספר — ספר קטן אחד יש לשפינוזה על אושר האדם, שנמצא, כמדומה, לפני חמשים שנה... אחר־כך המכתבים — מכתבי שפינוזה!... רק אז אפשר שיבינו ענין... ענין... ואפילו ענין החוק והבחירה! באמת, גם לאלהים, כביכול, אין בחירה. הוא כפות לחוקיו, אבל השם־יתברך עם זה הוא גם אדון לחוקיו, הוא מחוקק לעצמו. הידיעה היא הבחירה! ומכאן (הטית הראש לצד יחזקאל), מכאן, שגם האדם, בכל אשר הוא מוסיף לדעת, בכל אשר הוא לומד ומשכיל על דבר אמת, הוא משתחרר מההכרח, מחוקי הסביבה, ומְדַבֵּק באלהים... רעיון אשר אין חקר לעמקו... רואים אתם, ה„טראקטאט״ הוא כבר יותר קל... אמת, יש בו דברים האסורים ליהודי לדעתם, ממש אסורים... למשל, הקירת הכתובים שבו... אלא שגם בזה צריך רק להשיג את הכונה האמתית — והמשכיל האמתי לא יחוש...

אז יפליט ר׳ יוסף את החרצן של הזית האחרון, שלא נעם לחכו (אי, מרים, איזו זיתים נותן לה החנוני! מרים כלענה!), וההכנות למים אחרונים ולברכת־המזון מתחילות.

למרות מה ש„הכבוד" על־פי האתיקה, כמו העושר ויתר ה„תעתועים", אינו אלא מ„הנכסים המפסידים"; ולמרות גם זה, שבפיו ובלבו הרי ר' יוסף מבטל את שניאורסון, מורה של מרים, האוכל את ארוחתו בבית הזה, תכלית בטול, — לא ימנע, אף־על־פי־כן, מלספר אחר האוכל להלה — ודוקא להלה, לא ליחזקאל — ופעם אחר פעם, בלי הפוגות, — את ה„ביוגראפיה" שלו, את דברי ימי שנות חייו עלי אדמות.

חייו של האבטוביוגראף ר' יוסף חפץ בחלד נחלקו, לפי דבריו, לשלש תקופות. ואלו הן:

א) התקופה הראשונה. עד חתונתו. למוד בעצמו והוראה לאחרים בתלמוד, תוספות ומהרש"א, פוסקים, יורה דעה, פרי מגדים — מילא.

ב) התקופה השניה. דין ודברים עם חותנו (גם בן חפץ... זקנו של יחזקאל מצד האם... ממשפחה אחת... קרובים... עקשנים ובעלי־גאוה...). תנ"ך ודקדוק. אבל דקדוק! אין ספר דקדוק, בין מן הישנים, בין מן החדשים, מ„המכלול" עד „צוהר־התיבה" ו„יד לנקוד", ומה„מכלול" עד ה„תלמוד לשון עברי" ו„מורה הלשון" לרחצ"ל ז"ל, שהוא, יוסף חפץ, האברך המדקדק, לא עבר אז עליו, והכל מעצמו, הכל מעצמו — אבטודידאקט! — והכל, ברוך השם, מונח בקופסה עד היום. — בעת ההיא היתה גם התודעותו היסודית אל ההקירה, ובעזרת החונן לאדם בינה נכנס לפרדס זה בשלום ויצא בשלום — ושלא על־מנת ללמד ולקבל פרס, לא קרדום הם ושלום, כי־אם לשמה ולשמה של הדעת, כמו שכתב אז לחותנו (שאמנם דר אתו בעיר אחת ואפשר היה להגיד לו כל זאת בעל־פה, אבל לחדודא ולתפארת המליצה, כמנהג הימים ההם —) התנצלות

ארופה על שני הדברים יחד, על מסירותו ללשוננו הקדושה ולחקירת חכמי העמים בחדא מחתא. הנה שמורה עודנה אתו אותה מגילת־הספר בכתובים, ואם לא יטעהו זכרונו — הוא מתעצל לחפש אחריה — כתב אז בדבר הראשונה לאמר: „מליצת שפת עבר נשארה מורשה לקהלת יעקב מכל מחמדיה הָהיו לה בימי קדם ובה יתפאר ישראל כי היתה לו לגפן אדרת ויין הרקה לא כהתה עינה ולא נס ליחה ואמריה נעמו להשקות צחי־צמא אם כי שנות אלף נגוזו ועברו מאז חדל להיות לה אורח בלשונות וניב שפתים ואשר על־כן אמרתי״ — וכך הלאה, הלאה — את זה דוקא אינו זוכר הכל בעל־פה. מעשה־ילדות! — ובדבר השניה, בדבר אשר „בילדי נכרים ישפיק״, התחיל כך: „האמינה וההשכלה, חותני נכבדי! מראש מקדמי ארץ באחוה ורעות הישירו ללכת מעדנות ותנהלנה את האדם ביניהן ללכת במעגל ישר ותפלסנה נתיב לכף רגלו למען לא יכשל בלכתו ולא יעבט ארחותיו וככוכבי נוגה הזהירו ברום שמיו ותורינה לפניו את הדרך אשר ילך בה ואת המעשה אשר יעשה בעברו ארחות ים המסבות ותהפוכות חלד בתוהו לא דרך״ — — —

כן, היו ימים... חותנו, יהודי קשה, כאמור, סוחר ביערות, אמנם אטם אז את אזנו משמוע, ודרש ממנו, כי יבחר לו את „המעשה אשר יעשה״ — דרך ממשית בחיים; אבל הוא, האברך ר׳ יוסף, לא שמע לו ולא נחם על הדרך אשר צעד בו. גם בקיוב, גם בהומליה — לחמו נתן לו ומימיו היו נאמנים חלף הוראות השעה שנתן לילדי עשירי אחינו בני ישראל. ולא עוד, אלא ששעה אחת ללמודי ההגיון ולשפת אשכנז היתה לו אפילו בבית נוצרי אחד, בבית פקיד ממשלה אחד מן הגבוהים, ודוקא נוצרי, רוסי גמור, פראבוסלאבי. — נאמן עליו הדיין, על ר׳ יוסף, שאינו מתבולל ושמעולם לא היה מתבולל, לבקש חן וחסד בעיני הנוצרים, אבל,

יאמרו מה שיאמרו, ועובדה זו לא תמוש מזכרונו עד היום! עליה גאותו, כי יכול היה להיות מורה בבית שר רוסי — ולא מעדו קרסוליו!... ודי להגיד, שיושבי הומיליה היו מתלחשים עליו, על ר' יוסף, בעברו אצלם: הרואים אתם יהודי בעל־פאות זה? מורה הוא בבית כבוד מעלתו קולטונוב (כך היה שם השר), ולא מורה סתם, בעלמא, אלא שמכבדים אותו שם כבוד גדול וקוראים לו „המורה שלנו" (וכל זה היה אמת!...), והוא, צריכים אתם לדעת, אינו יושב שם בגלוי־הראש, כי־אם ביארמולקה, ואין מוחה בידו... כך היו מתלחשים... וכמה פעמים באו יהודים אליו בבקשה, שיחלה למענם את פני האדון ויהיה להם לפה ולמליץ לפניו... אמת, הוא, ר' יוסף, לא אהב את זאת... והיה מעשה... פעם אחת בא סרסור גדול לאותו המקום, ועמד כמובן, בפתח... אך משראה אותו, את ר' יוסף, בבית פנימה, נתמלא אותו היהודי, כמו שאומרים, אומץ־רוח, נתאזר עוז ונכנס לפנים... אמר לו השר: מה ראית על ככה להרהיב בנפשך הפעם ולהכנס לפני ולפנים? אמר לו היהודי: הרי רואה אני אחד משלנו פה... אמר לו השר: לא כל היהודים שוים; ואל תתגאה, יענקיל, בזה שגוספודין חפץ הוא מורה לבני... האדון חפץ קנה חכמה — ואתה מה?

בעל התולדה השקיף על שומעיו בהתפעלות גאה תמימה ומהולה בסקרנות, לראות איזה רושם יעשה על שניאורסון — על שניאורסון ביחוד! — מענה השר. מה שנוגע לו לעצמו, מרא דעובדא, הנה הוא לא פסק אף להרף־עין מהביע קורת־רוח גלויה מן השבח, כאילו כלל לא הוא המתכבד ולא בו ידבר הכתוב...

— שהרי כלום צריך הוא, ר' יוסף, להתפאר?... אלא... אלא נקח־נא, למשל, את חכמת ההנדסה. מתחילה לא ידע הוא בעצמו, כמה גדולה ידיעתו בה... כי כך דרכו של אבטודידאקט, שלעולם אין הוא יודע, עד כמה כחו מגיע... יש שהוא מפריז בהכרתו

הפנימית על מדת ידיעותיו, ויש, להיפך, שהוא ממעיט... והוא, ר׳ יוסף, המעיט... אלא שהיה מקרה — הוא, ר׳ יוסף, אמנם, אינו מאמין במקריות — אבל כך הוה: תלמיד אחד היה לו בעל כשרונות מצוינים — הוא, כפי הנשמע, יעשה בקרוב לפרופיסור מן המנין באחת מארצות המערב: המיר את דתו — סטודנט בפוליטכניקום... ופעם אחת עסקו ב„מאתימאטיקה עליונה"... והגיעו להתיאורימה של לובאצבסקי... אז אמר הוא, ר׳ יוסף, סברה אחת — וגזדעזע התלמיד וקפץ: גוספודין חפין, אני ארצה את זה לפני הפרופיסורים...

ר׳ יוסף שוקע רגע בזכרונותיו המתוקים, ומבלי גמור את ספור־העובדה הזה, שאין להחוירו כל־צרכו אלא לבקיאים בחכמה זו, מה שאין כן, וד"ל — — — הוא חוזר ובא שוב לשעורו בבית הטשינובניק הרוסי רם־המעלה ולמעשה שהיה שם, שפעם אחת, ביום ערב שבת — זה היה לפני הבחינות האחרונות של תלמידו — נתבקש לבוא להורות גם מחר, כי נחוץ היה, והמבקשים שכחו לגמרי, שמחר שבת ליהודים — רובל שלם היה מקבל בעד שעה אחת! — אבל הוא, ר׳ יוסף, ענה להם מיד: כפות אני לכם, כי נותני לחמי אתם, אבל יהודי אני ואת יום השבת שלו יוקיר היהודי ולא יחללו בעד כל הון דעלמא. והם כלל לא נתכוונו להעבירו על דת, חס וחלילה, אלא שפשוט טעו ושכחו, כי מחר שבת ליהודים. ויהי כשמעם את תשובתו, ויהלו לבקש את סליחתו: האב מצדו והבן התלמיד מצדו... וזאת למודעי: אוהב־יהודים גדול לא היה אותו שר... אדרבה, כפי שנתברר אחר־כך, בעת המבוכה בהומליה, נטה כמעט ל„מאה השחורה"... יש אומרים!... אבל את היהודי החרד, כלומר, את העומד על דעתו ודתו, מכבדים גם האנטיסמיטים היותר רשעים... והראיה: אז, כשבא הוא, ר׳ יוסף, שמה ביום הראשון שאחר המאורע — ולא ידעו הם כולם, פשוט, מה לעשות לו, כדי לפייסו (התלמיד שלו הצליח מאד בבחינות הראשונות!...)... אם

התלמיד, השררית בעצמה, הזמינתו להכנס לאולם הגדול לשתות כוס תה — תה! תה של שררות! — והתלמיד גופו רקד מסביבו: את מי אני רואה!... אדוני הפיז... גולובטשיק!...

ומן המאורע הזה, שמעולם לא היה ר׳ יוסף מחסיר לשלבו בתוך תולדותיו ולספרו בקורת־רוח בלתי־מצויה אצלו בזמן האחרון, קורת־רוח, המשכיחה כל רוגז וכל עצב, היה עובר, לאחרונה, אל —

ג) התקופה השלישית שבתולדות חייו, היא, אהה! התקופה הארץ־ישראלית. —

ברם, לא ישר, לא בלשון פסקנית: „עתה נעבור אל התקופה החדשה"; כי־אם בפסיעה אחת לפנים ושתי פסיעות לאחור היה ר׳ יוסף נגש אל זה. היה הרושם, שכאילו מתוך קושי להפרד כל־כך מהר מתקופה זו, השניה, תקופת הזהב והאושר והאילוזיה הנעימה, ולהתנפל פתאום לכיצולות הפגעים והירידות, הרי הוא כמחבל תחבולות להמשיכה עוד מעט, עוד מעט, באמצעים מלאכותיים, ואפילו באניקדוטות, — אניקדוטות, שהראשונה בהן היתה, לרוב, אמנם, מן הענין, אבל אחר־כך היתה אחת כמו גוררת את השניה, וההוט של „התקופה" היה נפסק. האניקדוטה היותר חביבה על ר׳ יוסף — ומן הענין — היתה אותה המעשיה בניקולאי הראשון, ששמע, שיש במלכותו יהודי אשר יראת חטאו לא תצרור לחכמתו ושמירת התורה והמצוה הולכת בו שלובת־זרוע עם הדעת וההשכלה — הזיון לא־נפרץ ביותר גם בימים ההם, לא רק בזמננו. וניקולאי היה „בעלן" על יקרי־המציאות שכאלה! שלח המלך להביא לפניו את היהודי, כי רצה לנסותו בהידות. מכיון ששמע אותו היהודי, שהוא קרוא לבוא אל המלך, נתירא יראה גדולה ונבהל לגלח את זקנו וללבוש קצרות כאורח ארעא — משום כבוד מלכות. משראהו ניקולאי בכך, אמר: כאלה הן יש לי רבים, ומאי רבותא? — ויגרשהו מעל פניו!

ושוב מואָרות עיני ר׳ יוסף, העיפות והמרוגזות התרגזות עצורה, באור תמים, ילדותי, כמעט אצילי, ועל כל פניו משתפכת בת־צחוק השוכת־עזרה של פייטנים טפוסיים תלמידי־חכמים מובהקים ושאר בטלנים ומבלי־עולם, — שאינם יודעים, כמבטא ההמון, צורת מטבע, וברכת „רדו" לא נאמרה בהם. פאותיו הגזוזות־הנוחות כאילו חוזרות על ספורו ומסיחות בלי אומר: הנה הוא, ר׳ יוסף, לא נהג, ברוך השם, כאותו היהודי הניקולאיי; הוא עמד ביהדותו עד הסוף... אבל מיד מזדעזע זקנו — זה הזקן המיוחס, שהרבה־הרבה שערות ממנו אצורות בספרי־קודש — מזדעזע בכעין תרעומת: הוא נזכר בקורבה שקרבהו אותו הגימנאזאי הרוסי בן השר, שקרא לו „רחימאי", משוה את העבר המפואר הזה עם ההוה המר, והוא מתרים:

— בצעירי ארץ־ישראל בדור הזה לא ראה הוא, ר׳ יוסף, מדה זו של הדור פני גדול מהם. „פני הדיר כפני כלב" — אל תקרא הַדור, אלא „הָדור". מי שראוי להָדור, יש לו פה פני כלב. אה? מה דעתכם על „אל תקרא" דנא? ואולם אין מקרא יוצא מידי פשוטו; שם, בהומליה, היו נכנסים אליו, לר׳ יוסף, אנשים ממינים שונים: גימנאזיסטים, סטודנטים בני־ברית ושאינם בני־ברית, —. והוא היה מקבל את הכל בסבר פנים יפות. הוא סבלן בעניני דעות ודתות, כאשר הורוהו רבותיו החוקרים. ולא על ההפקרות הדתית שבין צעירי הדור שבכאן, בישוב החדש, הוא דן. יש מתלמידיו שלו, של ר׳ יוסף, אשר הקים במשך עשרים וחמש שנות עבודתו הפדגוגית, שנעשו אחר־כך ל„פריבאט־דוצנטים", אם לא רצו להמיר, ורבים מהם גם עברו למקום שלא ישובו עוד ממנו — ואת כולם ידע הוא, ר׳ יוסף, להתהלך ברעות, רשאי הוא לאמר, להתחבב על כולם, ולהכבד — אינו צריך לאמר. רק פה, בארץ־ישראל, מעת שבא הנה — — —

ר׳ יוסף משתתק משום־מה, אבל כעבור רגע אינו מבליג על עצמו וממשיך:

— פה... תוגד האמת... קשה האמת, קשה להישמע... ואוי לו אם יאמר!... אבל תוגד!... פה אין האדם נחשב במאומה... אין הוא רוצה לנגוע בשמות אנשים פרטיים... בפלוני ובאלמוני... אבל האמת אמת היא. תכלית הפילוסופיה היא בקשת האמת — והוא, ר׳ יוסף, בעד האמת. אמת, החוקרים העלו, ששכלו של האדם אינו משיג את כל האמת, אבל בכל זאת, גדול כח המשכיל האמתי, שחותמו אמת, ואל יתפאר הנבער, שכמוהו כבעל השכל. „תכלית הידיעה, שלא נדע" — אמר הפילוסוף. ובכל זאת יש הבדל גדול בין זה שיודע שאינו יודע ובין זה שאינו יודע כלל שאינו יודע. דעתו של ר׳ יוסף היא, שיש הבדל גדול בין החוקר ובין הבלתי־חוקר, יש הבדל גדול ביניהם בידיעת האמת, וישים יחזקאל היושב כאן אל לבו, שכל המזלזל בחוקרים אינו אלא טועה... פערנונפט אונד וואהר־הייט! די וואהרהייט — מלתא זוטרתא — די וואהרהייט!... שלשים שנה היה מורה, שלשים שנים רצופות, לגדולים ולקטנים, לתורנים ולמשכילים, ובשביל בתי־הספר בארץ־ישראל (שמא יודעים אתם גדולתם של הני בתי־ספר והחכמה הרבה שמלמדים בהם?... בתי־ספר של אחינו בני־ישראל... פיש!...) — בשביל אלה אינו ראוי והגון!... ומה? מה מגרעותיו? אין הוא מפטפט עברית בהברה הספרדית... כאילו הברה זו ניתנה ממשה... לא, אליבא דאמת, אין הוא מכחיש... עכשיו אינו מכחיש... עכשיו מודה הוא דוקא בעצמו בהברה זו... אמת, מתחילה התנגד לה והרבה נתחבט ונתלבט בשאלה זו... אבל עכשיו, אחרי העיון הרב, התחיל להודות בה... כי, אמנם, הוא, ר׳ יוסף, אינו אוהב להחליט דבר על רגל אחת, כמו שנוהגין בזמן החדש. הוא אזן וחקר את שאלת המבטא הנכון לא יום אחד ולא לילה אחד... הוא שם על ענין זה חדשים כימים.

כן, כן, עתה שב וראה, שאין הצדק עם החכם ר׳ יהושע שטיינברג בהקדמה לספרו „מערכי לשון עבר"... עכשיו הוא יודע, שיש ראיות הותכות לצדקת המבטא הספרדי, ובפרט מה שמצא בספר אחד ראיה נאמנה וברורה לזה ממאמר חז"ל, מהמאמר: בתורתו של ר׳ מאיר נמצא כתוב במקום טוב מאד — טוב מות. דוק ותשכח, שהתיו שבתיבה „מות" היו הם מבטאים כמו דלת ולא כמו סמך במבטא האשכנזי, ומפני זה יכלה טעות כזו לנפול בתורתו של ר׳ מאיר. שאם לא כן... אה? נו... אבל — מה יש לדבר? דבר אל העצים ואל האבנים! — — —

השומעים אינם עונים כלום. כבשו האנשים, שבחיקם שפוך שיח צערו של ר׳ יוסף, את פניהם בקרקע — ושותקים. ר׳ יוסף מתרגז עוד יותר ומוסיף לאקונית:

— פה יש מקום לאנשים כחמילין...

— חמילין?! — תמה יחזקאל.

— כן, חמילין... כשמו כן הוא... זה אחי אשתו של גולדמאן... כסבורים אתם, איני מכיר את הצפור הזאת? הן הוא היה זמן־מה מתלמידי... בנערותו... בקיוב... ובשם האמת — מהגרועים שבהם... ראש של בן־בקר... גפן בוקק — פרי ישוה לו?... אבל כאן... כאן מתפעלים מגוי קטן... כאן כל הארץ ניתנה בידי אלה, שיודעים לפטפט בלשונות לועז... דוק ותשכח... הוא עוד לא בא, אבל הוא הלא דוקטור — וכבר מוכנות לו אלף משרות... עוד טרם בא — וכבר משרה מוכנה לו באינסטיטוט זה ובאינסטיטוט אחר... „מלא וגדוש" — במשרות... ומעיקרא דדינא... שמא אינכם יודעים את הלמודים הגדולים, שמלמדים בקוליג שבבירות?

— בבירות? — התענין יחזקאל.

שניאורסון באר לו, ליחזקאל, כי בבירות גמר הד"ר חמילין את חוק למודיו, ואולם קודם לזה למד באירופה. ולר׳ יוסף העיר,

שהמילין, כפי שנודע לו לשניאורסון ממקור נאמן, יבוא רק לגור הנה ולא להשתקע, ולחנם חשד בכשרים... אך ר׳ יוסף לא רצה לשמוע דבר, ואף יחזקאל שכר את תמיהתו והתענינותו בלבו:

— חמילין ?!

פרק ד.

תי קווצותיה הבלתי־ארוכות, אבל הערמוניות־המבהיקות של מרים, בתולת בת ישראל, הביטו בידידות אל שניאור־סון מורה־מלמדה להועיל. הוי, כל שאיפתה, כל משאת־נפשה היא — ללמוד וללמוד. האושר היחידי הוא בלמוד. מהו האדם הבלתי־מלומד? איזה ערך לו? הנה דודה חיים, הנה מכרותיה פלונית ואלמונית. הנה היא בעצמה. מה ערכה? אילו היתה יכולה להכנס לסמינר לגננות — מי היה אז דומה לה? היא היתה מאושרה. שתי הקווצות נתחלקו מתחת המטפחת הלבנה, השומה על ראשה, ונסתכסכו על השכם הבריא והבולט מבעד להולצת־המלחים שלה. פניה הבלתי־מחוקצעים, אבל השחומים, הנאים, היו מוסבים אל ה„אופטימוס", מכונת־הספירט הגדולה והמעלה עשן, שאיזו קליפות־ביצים הלבינו אצלה ושסיר־הנזיד רתח והעלה קצף עליה. עיניה הכחולות־כהות, שהברק שלהן היה אמוץ־ירוק, משהו התולי, התרפקו, ושרטוטי פיה הרענן והמושך היו מלאים חן, למרות כל האנרגיה העקשנית, הדוחה, הבלתי־אשית שבהם. מדברה קפיץ מענין לענין והחריש בצלצולו החי את הזמזום של מכונת־התפירה עם נהימתה העצובה של אסתר אחותה הנובלת והכמושה, שישבה ונהמה כפופה על אותה מכונה.

מרים השליכה את הקליפות בעד החלון הפתוח ודברה אל שניאורסון מורה, כי הוא צודק מאד. חייב אדם לעמוד על דעתו. אין לך מדה טובה מעקשנות, וביחוד אצל אשה. הנה אבא סובר, שהאשה אינה צריכה ללמוד כלל. האשה, לדעתו, צריכה להנשא

לאיש ולהיות למבשלת — ודי. לו, לאביה, די במה שהוא עצמו מלומד — אחרים אינם צריכים ללמוד. בכלל, אבא אינו מוקיר כלל את המין החלש. הנה לאחיה שברוסיה אין בנים זכרים — והרי הוא בעיני אבא כאילו אין לו ילדים כלל. הוא אומר, שהמגע־ומשא עם אשה מחליש את הזכרון. חה־חה, מה דעתו של אדון שניאורסון בזה? אשרה הוא, אשרה של מרים, מה שיש לה אחות בכירה ממנה — ולכן אבא נותן לה מנוחה בנדון זה. אלמלא שכך, היה בודאי טוען את טענתו התמידית: שמונה־עשרה לחופה. ועל אחותה אמנם הוא כועס. בושה לחזור על דבריו, אבל הוא חוזר ואומר תמיד: אסתר מגרשת מאתה בידים את הבחורים... אינה דואגת לתכליתה... כך הוא אומר... אמירה שכזו... נורא! אבל מה תכליתה שלה, של מרים, בירושלים? אם רק לא יעלה בידה ל„הכנס“ — תסע ליפו או לקהירה. היא תעסוק בתפירה חצי יום ותלמד חצי יום. כאן היא רק מכבידה על עצמה ועל הכל. כלום היא יודעת לבשל? כלום זוהי מלאכתה? כאן היא אינה רואה לפניה כל עתיד. אבא מרוגז תמיד. באיזה ספר כתוב, ש„לא הקפדן מלמד“... היכן? בפרקי־אבות? כן, בפרקי־אבות... היא נזכרה... אבא אמנם אמר פעם — בליצנות, כמובן, — שלפיכך חדל מהיות „מלמד“ ונהיה ל„מורה“... אבל הקפדנות לא סרה ממנו — בלי ליצנות! מעולם אין היא, מרים, זוכרת, שהוא, אביה, יעבור על מדותיו. ולא רק תלמידיו מעוררים את רגזנותו — הכל, כל דבר. הכל לא ישר בעיניו, הכל לא כשורה לגבי דידיה, הכל לא על צד האמת, לא על צד המוסר. הוא תובע הרבה, הוא אינו נותן מנוחה. לכאורה, הוא שבע רצון מעצמו, אך גם זה ללא אמת. בפרט גדלה קפדנותו מעת שבא הנה. הרופאים יעצו לו עוד לפני עשר שנים, שיסע לארץ חמה, אבל כל זמן שאמא היתה בחיים, אי־אפשר היה להוציא את הדבר אל הפועל: היא פחדה לנסוע למקום חדש...

גם היא, אמא, סבלה ממחלת הכליות. והקיץ שעבר היה אמנם קצת למרפא לאבא. אבא מאמין, שארץ־ישראל מעלה ארוכה לכל התחלואים, ורק האנשים שבה אינם טובים בעיניו. כמה אוהב אבא את ירושלים! כמה יופי הוא רואה בה! הוא אומר, כי ירושלים עומדת בטבור העולם. הוי, הדוד חיים כבר בא לאכול — והארוחה עדיין אינה מוכנה... מבשלת מצוינה! מה אתם אומרים? וראו: מה היא עושה? ואיש אינו מעיר... למה היא מבשלת בבית? למה אינה הולכת אל המטבח? שגעון!... היא תעביר את המכונה אל המטבח... מי יעזור לה?... אדון שניאורסון, לא צריך... לא צריך... גם הוא, שניאורסון, ודאי כבר רעב... ילעם לחם לפי־שעה... אל יתבייש... הוי, דרושים מים... היא הולכת להביא מים... היא שכחה לגמרי, שאין אף נטף מים... אין לה זכרון... את הסינר לא תסיר... אבל היא תשים את הסודר הקצר הנחמד על כתפותיה ותלך... סודר נחמד, הלא? טרה־טה־טה...

לאחר שמרים נעלמת ולאחר שגם שניאורסון נמלך, סוף־סוף, בדעתו ובא לידי מסקנה, שצריך לצאת ולעזור לתלמידתו גם בשאיבת מים, מתעוררת אסתר מקפאון־שתיקתה, מעיפה מבט כבה על כתלי ההדר ונתקלת בחיים אחי־אביה, שבא לאכול. מה? מה דעתו של הדוד? — — מה יהא הסוף? —

— הסוף... לא כלום... אבא ישיג משרה — סוף־סוף... פטור־נו... בין כה וכה, היכן הוא? הלך לבית־המדרש? —

אסתר חוזרת ונכלאה בתוך עצמה. מכונת־התפירה מזמזמת. אין מה לדבר עם בני־אדם — הם אינם מבינים כלום. מרים אומרת מפי שניאורסון, שאין מדה טובה מעקשנות. הוי, אלמלי היתה מדה זו לה, לאסתר. אלמלי יכלה היא לעמוד על שלה ושלא לוותר תמיד

על טובתה היא לטובת אחרים: עד מתי תעבוד יומם ולילה על מכונה זו? ובשביל מי ומה? ומה יצא מזה?

— גם אתה, דודי, נותן צדק למרים? — אין היא מתאפקת לבסוף.

— בין כה וכה, במה, למשל?

— במה? היא אומרת. שראוי לכל אדם להתעקש ולדאוג דוקא לטובת עצמו, ורק לטובת עצמו, שכל אדם צריך להיות עקשן...

— עקשן? — אין הדוד חיים ממהר לענות חלקו, אבל מלה גוררת מלה, והוא ממשיך. — כן, עקשן, עקשן... גם הוא לפנים היה עקשן. זוכר הוא: בראשית הוסד המושב „יזרעאל" בא גולדמאן והתחיל לכפות הר כגיגית על הכל, שיתחילו להתפלל במנין נוסח האר"י. שאלו אותו: למה? במעט הכל היו רגילים בנוסח אשכנז. אבל כך! הלא על כן גולדמאן הוא. התחילו קטטות וסכסוכים, ולבסוף נצח גולדמאן. המצדדים בעד נוסח האר"י נהיו מעט־מעט לרוב. קרובים אנו לצפת, טענו, וכמו שאומרים, היה האר"י בצפת. אבל — פטור־נא, הוא, חיים, יודע: לא את האר"י יראו, כי־אם את גולדמאן. ולכן התעקש, הוא, חיים, התעקש והוסיף להתפלל, גם כשהיה עובר לפני התיבה, את הנוסח שלו — נוסח אשכנז. הוא היה אז מיוחס בעיני עצמו. ספר־התורה היחידי שבמושב היה שלו. מפני שפעם אחת בבחרותו, כשנמצא בשעה של סכנה (הן הוא עסק בקונטרובאנדה — אסתר הלא יודעת!) נדר נדר, שאם יוציאו השם מן הסכנה בשלום, יקנה ספר־תורה לבית־המדרש (סחורה בשני אלפים רובלים היתה אז אתו). ואת נדרו זה קיים בבואו לארץ־ישראל ובהחלו להיות מן הבונים הראשונים של המושב. בשארית כספו קנה את הספר. אי, אי... גם ספר זה... לא, לא... הלא אסתר יודעת, היכן עכשיו ספר־התורה הזה... מה הועילה עקשנותו?

לא, עכשיו אין הוא, חיים־„פטור“, עקשן כל־עיקר. למה העקשנות? הן רואה הוא: מה העקשנות מועילה? פעם אחת בימים ההם התעקש לזרוע תפוחי־אדמה. ברוסיה יש תפוחי־אדמה — מדוע לא יהיו פה? אגרונום אחד הזהיר אותו: אדמת־טיט; אבל הוא לא שמע לו. התעקש. ובאותה שנה ירדו דוקא גשמים בשפע, ונרקבה הזריעה מפני רוב הגשמים. — פעם אחת בא הפקיד והתחיל בלשון של גוי המדבר יהודית: משק אינטנסיבי, שיטה אירופאית, קולטורה מעורבת — בקצור, לזרוע שומשום. לא היתה ברירה. זרעו שומשום. הרשו במהרשה אירופאית, זו שדרפה להפוך את האדמה היבשה העליונה למטה ואת האדמה הרטובה מתחת למעלה. באה שמש והוציאה את הרטיבות גם משכבה זו. ומלקוש לא היה, וזרעו את השומשום באדמה יבשה — ולא היה שומשום. הוא הדבר — לעקשנות דרוש גם מזל מיוחד. הנה הערביים התעקשו אז — והצליחו. קראו אותם למושב לזרוע. התעקשו לחרוש תהילה במחרשות שלהם. הוכרח המושב להזניח את המחרשה האירופאית הגדולה, שעלתה בדמים מרובים, ולקנות מחדש בשבילם מחרשות־עץ. אבל, פטור־נו, — בין כה וכה — ניתנה להם דריסת הרגל ב„יזרעאל“ ומלאו הם את המושב בתור פועלים יומיים ובתור חרתים, לקחו מתוכו, מתוך המושב, את כל אשר רצו, כל אשר שמו בו עין, ולא עוד, אלא שגזלו מסביב גם את האדמה. הפקידות לא הסה על אלפים ורבבות פראנקים, פזרה כסף כאפר על ימין ועל שמאל. אבל פקידי הרשות, שקבלו מלא־הפנים, שנתעשרו, פשוט, מהעניין, לא הועילו כלום. הללו הלא אינם יודעים אלא למוץ דם ישראל...

„פטור“, מה העקשנות מועילה! הנה התעקש בנו אז לישא את בת גולדמאן. גולדמאן בעצמו לא היה נגד זה. הן הוא עדיין לא היה אז, כמו עתה, מיקירי ירושלים, בעל דעה ובעל עצה, „כפי־

המבשלים", ה„כל־ולך" בהרבה מוסדות. הוא היה אז — בסך־הכל — מתאכר עני ב„יזרעאל", שנחלתו עזובה, ובתו — לא שרידית נכבדה כיום, עם „טורניר" ועם צרפתית ועם כל שבע החכמות; היא היתה אז „בכרה קלה", עצלה, שצעירי החרתים הערביים שבמושב היו אורבים לה והיא בכסילותה היתה מתאוית להם ועוגבת עליהם — תסלח אסתר למה שהוא מדבר דברים כהויתם. גולדמאן פחד לבתו הבוגרת, והיה מקבל ברצון את כל מי שהיה מכסה את כנפיו עליה ועוצר בה קצת מסור מן הדרך; והנערה — את פיה לא שאלו, ואף אילו היו שואלים, ודאי שלא היתה בועטת בהצעת בנו של חיים, מאחר שצעירים יהודים אחרים לא היו במושב, שכמעט הכל יצאוהו. הוא, חיים, אמנם הזהיר את בנו: ראה, חנוך, צרה אתה לוקח על ראשך. מילא, כבר לא איכפת לי מה שאתה מתחתן עם איש, שהוא אתנו „אש ומים" — מילא, לא אתו עליך לחיות. אבל היא... אתה... מה יהא בסופך? ברם, בנו, יחיה, פטור־נו, התעקש ולא שמע לו, אם כי הוא, צריך לאמר, איש נלבב, ברוך־השם, עד היום...

כן, איש נלבב הוא בנו, חנוך בן חיים, נלבב, ברוך השם. יקר המציאות. רשאים לאמר: אין כמוהו היום ולא היה כמוהו אז. בריה, חסון, חרוץ וחי, אם כי אינו מקשקש בלשונו הרבה. מן השנה העשירית גדל בלי אם. כבד־פה היה, אבל עוד מקטנותו הצטיין בכח, בבריות־גופא. הוא מעולם לא ישב רגע בלי עבודה. צחוק: כשהיה ילד, היה דרכו לחטט ולפשפש בסחבות ובסמרטוטי אמו, עליה השלום, שהיתה מחביאה לצרכי ביתה, להוציאם ולהשליכם החוצה. הוא היה עושה זאת — רשאים לאמר — בחשק רב, במין מסירות־נפש, והיא, עליה השלום, היתה צועקת: אוי לי! את כל סמרטוטי!... אבל הוא היה עובד בכל הכלים. וכשגדל קצת — עם סוסו היה ישן באורוה. וזאת למודעי: הסוס ההוא

לֹא היה סוס בעלמא. זה היה סוס ערבי, שוטה, משוגע, ממש פרא כערבי, כאדונו. למלחמה היה יותר מתאים, מאשר לחרישה. בשעת הרישה היה משתער, כאילו כלב שוטה נושך אותו. חנוך היה אוחז במושכות בכל כחו. יש שהסוס היה מפיל אותו, סוחב אותו — וחנוך, שעדיין לא היה בקי בחרישה כל־צרכו, היה נסחב אחר הסוס ואינו עוזב אותו. מבינה היא, אסתר? להחזיק בו, לעצור בו, לא היה בכחו — אך גם עזוב לא עזבהו מעולם; עקשנות. ולא עוד, אלא שפעם אחת אמר לו הוא, האב: בשביל סוסך, חנוך, עליך לקנות מחרשה קטנה — במחרשה גדולה לא תעבוד בו לעולם. אך חנוך ענה: אני אחרוש במה שיש. התעקש כאבן.

אבל איזו תועלת? בין כה וכה — סוף־סוף הוכרחו לעזוב את המושב החרב. מה לעשות? גולדמאן בעצמו התכונן לעבור לירושלים, ובשביל בתו היחידה וחתנו אמר לעשות איזה עסק בבירות. הבת־היחידה עמדה על זה בכל תוקף — לצאת לבירות. היא רוצה לראות באנשים, להכיר את העולם. סברה היא! אבל חנוך לא רצה בזה בשום אופן. הוא רצה ללכת לצפת או לטבריה ולהיות לבנאי. ואז הציעו לפניו להיות שומר במקום אחד. חברה יהודית קנתה אדמה לפני כמה שנים מהלך חצי יום מהמושב „יזרעאל" ולא עבדוה. אחר־כך נשאו עין וראו, שהערביים השכנים מסיגים את הגבול לאט־לאט ועובדים באדמת ישראל. נמלכו, שתכנית זו אינה עולה יפה, כי באופן הזה הרי סופה של האדמה, שעלתה במאות אלפי פראנקים, לעבור לידי העובדים. החליטו לבנות בית קטן ולהושיב שם לפי־שעה שומר יהודי, לכל הפחות. באו והציעו לחנוך, שיקבל את המשרה ההיא. הוא הסכים מיד. אבל הֱנֶיה, האשה, מאנה גם לשמוע. מה? כלום משוגעה היא? ללכת למקום שומם כזה! החיים הטובים, שאתה נתת לי פה! — טענה אל חנוך — ועוד עלי ללכת אחריך למדבר! המשרתות הרבות,

שאתה שוכר לי פה... ועוד ועוד. לשון יש לה להניה, לשון חדה! פטור־נו!... אבל חנוך יחיה אמר: אם לא תלכי אתי — אלך לבדי. והאמת צריך לאמר: הניה היא הניה, אבל גם אחרת במקומה לא היתה טובה ממנה. ואפילו הוא, חיים בעצמו. התערב אז בדבר, שלא ילך לסכן את הנפש — על מה?... ושם הלא סכנת־נפשות ודאית. אמנם הוא גם הוא, חיים, בצעירותו לא היה מן „עשרת הפחדנים" — אבל בכל זאת, אסור לאדם לאבד את עצמו לדעת, ואפילו על פת־לחם. בית אחד על אלפי דונמים... מעבר לירדן — או אלהים יודע היכן... „בכף־הקלע" — פטור!... ואולם חנוך יחיה התעקש שוב: „אבא! — אמר — הנה הערביים לוקחים פה את מקומותינו, ויקחו גם שם, ואין לדבר סוף. בפירוש אמרו, שאם לא ימצאו שומר יהודי, יושיבו ערבי. והן יהודי אחר אין בקירוב מקום, שילך שמה, אם אני לא אלך, ואיך לא אלך? הם לקחו את כל המקומות, אתפוס אני, לכל הפחות, מקום אחד". ואולי לא ממש כך אמר, לא מלה במלה, אבל זה היה הטעם שלו. הוא בכלל הלא בעל שתיקה גדול, כבד־פה — אסתר יודעת זאת. הנה הוא, אביו, בעל־חברה הוא, רגיל לחברה ולשיחה ארוכה, — פטור־נו!... לא כן חנוך יחיה. אפילו במלקחים אי־אפשר להוציא גמגום־שפתים מתוכו. ומה לכם עוד? גולדמאן רצה להשאירו, שישגיח על נחלתו, שאז עדיין לא מכרה — וגם לזה לא הסכים חנוך בשום אופן. „מ־מ־משגיח — איני רוצה להיות למשגיח" — אמר. בין כה וכה — הוא הלך לשם — עוד איך הלך! ושמר שם זמן רב עד שפטרוהו, מפני שכפי הנשמע, אמרו להושיב שם קבוצת פועלים, שגם השמירה תהיה עליה. מני־אז הנוך יחיה נמצא בטחנה. טחנה ערבית קרובה לאותו המקום — ונתקבל שם לשרת. כשערבי רוצה לקבל יהודי בטחנה — וכי לא עבירה היא ליהודי שלא ילך? בקצור, נקל לספר, אבל המעשיה ארוכה היא. שנים עברו — והניה, בין בשעה שחנוך

היה שומר, בין מעט שעבר לטחנה — והיא אז טרם עברה לירושלים — לא נסעה אליו אף פעם אחת לבקרהו. וגם כשהיה בא הוא ל„יזרעאל" ליום־חג, היתה ממררת את חייו. היא כבר בקשה תואנה להפטר ממנו. „נמאס הוא עלי" — היתה מתפארת לפני הערביים. ובפעם הראשונה, כשבא הוא הנה לירושלים לחג הפסח — אסתר ואביה לא גרו עוד אז בירושלים — לא יצאה היא, הניה, לפגשהו, כי־אם שלחה אליו את גולדמאן בפקודה, שידרוש ממנו גט. אלה הן הנשים והבתולות שבימינו... בחיים קלים רוצות הן... מעלות עשן — ואין תרופה. עקשנות לא תועיל. התתעקש נגד העשן, שלא יחדור לעינים?... אי, מרים זו — והעשן שלה... ולאכול בשעה הקבועה אינה נותנת. לא, כפי שהוא רואה, לשוא כל המתנתו... פטור־נו... מרים לא תתן לאכול כל־כך מהרה: צריך ללכת לפי־שעה להתפלל מנחה.

בבית נשתררה מיד איזו דממה מעיקה. לאחר יציאתו של הדוד חיים, סגרו על אסתר ויחזקאל שאר־בשרה, שנשארו לבדם, כתלי החדר המצל. הוא הרהר משום־מה הרהורי בין־השמשות מרוסקים על מרים, על דברי אסתר, אשר ישמעו ודאי מיד בנוגע לאחותה, ועל איזה שרטוט משותף, שיש, כמדומה, בזו, במרים, ובאותה הגבורה של אותו האפיזוד שלו האחרון. שתי תכונות כל־כך רחוקות, ואף־על־פי־כן מעין איזה שרטוט משותף... היתכן? ומהו אותו שרטוט? האם לא שרטוט אי־ההתאקלמות שבזו ובזו? אפשר... בכל אופן, הרהוריו אלה מעידים עליו, שאותו האפיזוד עוד לא נשכח ולא נמח מעולמו — גם בפרק־חייו החדש, גם בתקופת המשבר שלו האחרון! — שאותו אסון עוד לא נהדף מפני אסונותיו החדשים... גדולה מזו: עכשיו אין מקום אצלו,

כמובן, „לקשור יחוסים", כל יחוסים, אך גם אלמלי היה מקום, היתה פלונית עומדת עדיין על דרכו להפריעהו... כן הוא מרגיש... האמנם? האמנם לא די בזה, שאותה כחושת־הצואר אכלה את כחותיו אז, האם עוד לא תתן לו מנוחה גם עתה ותעמוד לו עד היום כצר?... הלכתא למשיחא — אבל לא יתכן!... לא יתכן, כי פגישה מקרית תוכל להיות לאסון־נצח בחיי האדם... „לא! לא! חפשי הוא ממנה! חפשי הוא מאותו המאורע!" — קרא כמעט בקול. ובאותו רגע נשא עיניו וראה את זו שלפניו.

אסתר הגבוהה והכפופה במקצת בגבה, כפפה גם את ראשה על המכונה, אבל ידיה היו תלויות בטלות. היא לא עבדה. שפתה היתה רגע נשוכה, ורגע נפער פיה, ואז נגלו שיניה הכהות, הרעועות. בגדיה הנקיים למדי עשו רושם מוזר והזכירו איזו עלמה משכילה ובת עשירים שֶׁנִתְעַוְרָה, אבל לא שכחה להתלבש כחוק גם בעורונה: לכאורה, הכל כשורה, הכל על מקומו, הכל אפילו על־פי המודה, אבל סוף־סוף, תלבושת שנעשתה מכונתית; חסר הטעם של ההבטה האחרונה בראי המלוטש.

חפין ישב שקוע בהרהוריו ובמדוה שלו — ועם זה הרגיש בכל כובד מהותו, כי צריך הוא להגיד דבר („אך רק לא דבר מבדח"), כי חייב הוא לפזר קצת את הרוח הרעה, הקשה — אולי על־ידי הערה קלושה בדבר האביב שעבר או בדבר עונת־הבטלה הממשמשת ובאה בקונטורה לכתיבת אדריסות רוסיות, מאחר שעברו ימי חגיהם, ושלפיכך תקותו להוסיף להשתכר שם איזו גרושים רפויה מאד — אבל הוא לא מצא מלים, לא יכול לעשות שקר בנפשו ובפיו, ונאלץ לשתוק. ואולם מיד נזעף על שהוא לוקח חלק במחזה־דומיה נלעג זה, שאינו נוגע ואינו שייך לו, והחריש מרצון; אבל רק לרגע; כי ברגע השני כבר היה כחוטא בעיני עצמו על שלום־נפשו ועל

שבשתיקתו הוא נמנע ומשתמט בכוונה מקחת חלק בחזיון זה, שדם־אדם חי מטפטף בו... ואז נבער קצת גם פיו הוא, האלם...

אסתר קמה פתאום ממקומה ותעמוד. על כל פניה הירקרקים, הגרמיים, הגבריים, ובכל גופה הדל היתה הבעה של התאפקות, אבל ההתאפקות היתה כמעט גלויה, מובלטה, מכוונה להתבלטות והתגלות. היא עשתה רושם של מתחפשת למתחפשת — רושם קשה ומצער כגסיסה. אבל הדממה, בכל זאת, עדיין לא הופרעה. לבסוף נגשה בהתפרצות אל מקום מושבו של חפץ המדוכא, וכמו מכסה על התפרצותה, כדי שעל כל פנים עוד ישאר לה פתח הצלה לחזור ולהפוך את כל הדבר לשיחה פשוטה, רגילה, ובידים רזות ושלוחות משום־מה לפניה, ובעינים מביטות לעבר אחר, ובשפתים דקות־דקות, ובקול קדחתני לחשה:

— מה זאת, כי זה ימים אחדים היא רואה, היא חשה, שהוא, יחזקאל, מתרחק ממנה, מסתיר פניו ממנה, כמו כועס עליה? כן? הוא כועס? בשל מה? בשל מה הוא כועס עליה? עליו להגיד, להגיד לה גלוי, על מה הוא כועס עליה? לה אפשר להגיד הכל. אין צורך להסתיר דבר.

לחפץ לא היה מה להגיד, לא היה מה להסתיר. זה ימים אחדים היא רואה — והנה כל ימי היותו פה אך ימים אחדים! ואולם הוא ראה לפניו את פניה, את שפתיה החורות־הדקות, ראה את הכפתורים, שרכסו בפרק־היד את קצות שרוולי־מעילה הארוכים וסגרו על זרועותיה הרזות, השחופות, שמע את הד־גחוקה, שהתחיל אצלה מרוב הסתערות, ולא יכול שלא לדובב:

— כועס עליה? הוא? בשל מה? חס ושלום! מה פירוש: הוא יכעס עליה? הוא יכעס? להיפך... וכי במה נתן הוא לה האות לחשוב כך?

— לא? ובכן טעתה, טעתה... לה נדמה... ושדנית היא... לה היה קשה לחשוב, שגם עם „קרוב" לא תוכל להיות גלוית־לב, לא תוכל להיות ידידה...

בורה המחודד, העוקץ, שבכל אברי גופה היה זר לכל נוחות, לכל עגוליות, שב מעט למנוחתו. כלום יודעת היא? אין אדם יכול לעולם לצאת ידי חובתו בפני הבריות. ולה נדמה תמיד, שהיא חייבת איזה דבר למי־שהוא, שכועסים עליה. לא, היא אינה טובת־מזג מטבעה. למה תתפאר לשוא? להיפך, רעה היא... זאת אומרת, לא רעה ביותר. מרים רעה ממנה. מרים היא אגואיסטית מכף־רגל ועד ראש. היא, מרים, השיאה את עצמה, שעליה להיות למלומדת, לבעלת פרופיסיה חפשית, בכל אופן שהוא — ובשום דבר אינה מתחשבת עוד! היא נכונה אפילו לנסוע לחוץ־לארץ! אבא אינו בכח לכהות בה, וגם הוא מסכים, שתסע לקהירה, ובלבד שלא תסע לקולוניות. הן הוא, אבא, כבר רואה את סופה של בתו הבכירה, שבלתה זמנה בקולוניות. בכל אופן, יהיה מה שיהיה, והיא, אסתר, לא תתן אותה, את מרים, להוציא לפועל את מזימותיה. היא, אסתר, כבר למודת־נסיון, ולמודי־הנסיון אינם יכולים להיות טובים. היא, אסתר, אינה טובה, הכל היא עושה לשם עצמה... ואולם היא אנסה תמיד את עצמה להיות טובה. היא מסוגלה להיות חברה טובה, נאמנה, מסורה! היא כפתה את עצמה לזה — והצליחה בזה (היא חושבת, שהרבה גרם לזה הרוח החברתי, ההומאני, ששרר ברוסיה לפני שנים אחדות, בעת הריבולוציה, בעת שהאנשים שכחו את האגואיזם שלהם... בתור „גורם נוסף" אפשר לחשוב, לדעתה, גם את מוסרו התמידי של אביה, את תביעותיו המוסריות). היא הקריבה עצמה למפלגה. ומי יודע, אם לא היתה בזה הונאה עצמית... עכשיו יש והיא חושבת בזה... שלשה־ארבעה לילות בשבוע היו עוברים עליה ללא־שינה; אספות, הרצאות,

משמרות... ימים שלמים היתה סובבת בעיר לאסוף לטובת הצלב האדום... הראה איש את כל זה? לא, אז לא היה איש, שיראה את כל זה, את כל מסירותה, את כל אשר היא עושה... קרבנותיה נתקבלו כדברים המובנים מאליהם, בלי תודה... ואחר־כך, כשבזבזה את כל כחותיה, כשכלו כל כחותיה, כשבאה הלום, כשהלכה לעבוד במושבות... כן, הן זמן־מה עבדה במושבות... ויש אפילו תמונה מפורסמת אחת, גלויה מצוירת מה„בציר“, ששם היא מצולמת... בתוך קבוצת פועלים... במגבעת־תבן רחבת־שולים, והסל על כתפותיה... לא ראה יחזקאל את התמונה ההיא? ישנה אצלה... הנה היא... אבל הרבה לא עבדה שם... נכזבה תוחלתה גם משם... הפועלים פה מכירים בזכות האשה להיות רק למבשלת... והיא היתה גם מבשלת בקבוצות... אלה הם לגמרי חיי כלבים... להאכיל ארבעים איש... וכל אחד בא עם הפריטנזיות שלו, כל אחד עם דרישותיו... לזה תן שמנת, לזה חביתה של ארבע ביצים... זה דורש קומפוט, וזה רוצה פשטידות בכל יום! מגישים את המרק — והם שופכים אותו כחזירים... מסדרים את הקערות בשורה ושופכים מקערה לקערה לשם שחוק — עד שדם המבשלת נשפך מתוכה... ועכשיו הצלצול בכפות עד שתחרשנה אזניך... ועכשיו הצמחונים שבהם — אלה ממררים את החיים לגמרי... ואחר־כך טענות: האוכל עולה ביוקר! דיפיציט! אין כח לעבוד מאוכל שכזה! ופרוסות־לחם מתגוללות — ואין מאסף! וצריכים התורנים להביא מים, עצים — ואין מביא, ואין מכנים... והאוכל מתאחר... ובכל המבשלת אשמה! בקצור, הפועלים פה רוצים בשעבוד המבשלת! אין לה זכות אדם! אם עוד היא מסוג ידוע, שיודעת להאיר פנים לזה או לזה — אז עדיין יכולה היא להתקיים, אז יש לה „צד“, שיגן עליה... אבל... חודש אחד עבדה היא, אסתר, במטבח עם עוד אחת... שהיה לה „צד“... והיתה פלונית משאירה כל העבודה

עליה, על אסתר, ורצה אל הגורן לטייל (באספות לא היתה גם לפלונית זכות דעה!). „אסתר חביבה, תרחצי את הכלים! אסתר יקרה, את תרדי את הפת מן התנור!" בין בתור שלה ובין שלא בתורה... ויש שהיתה תשוקה מתעוררת דוקא לבלי רדות את הפת בשעה הדרושה... יחרך הלחם, ישרף... יחנקו בו האוכלים אותו... נקמה!... לא, היא אינה טובה... הוי! ———הוי! בטרם בואה הנה חשבה, שכאן מתהלכים מלאכים... אין היא תמימה כל־כך, אבל היא קותה... ולבסוף — איך מתיחסים פה הפועלים הצעירים אל הנשים? באיזו נסות, באיזו דחיה... כאל לא־אדם... איש מהם לא נתן לה יד... איש מהם לא דבר אתה כדבר רע אל רעהו... תמיד בטול, תמיד מהתלות, עקיצות... הן איש מהם לא היה, שראה אותה בעלומיה, בעת שהקריבה הכל... ועכשיו... עכשיו בזים לה כשהיא חפצה... חפצה גם־כן במעט חיים... גם בשבילה...

אסתר דברה ודברה. הדברים היו שונים, רמז בגלוי וגלוי ברמז. היו בהם גם אמירות הגיוניות, גם מסותרות, גם פילוסופיות, גם ליריות. ואולם, בכל אופן, קולה היה אחר מדבריה ויותר מדבריה; בקולה, שנתהלך לפי טבע הענין, לא היו כל סתירות. דבריה לא גלו את כל התהום שבנפש, את כל דכדוכה של הנפש, אבל הקול ספר הכל, הכל. דבריה היו מעורבבים, יותר קולעים אל המטרה או פחות קולעים, אבל הקול הבלתי־נעים נתן משקל לכולם, עשה את כולם לחשובים, למקיפים, לסמליים. הבת לא־רוחמה! היא הקריבה הכל למפלגה, לאידיאלים. שם גם למדה יחוסים אידיאליים, למדה לבוז לכל חולשה שבין גבר לעלמה, ולמרות סערת המזג החם שלה, לאסונה, לא היתה סולחת אז לעצמה, אילו הרשתה למי שהוא לנהוג בה מנהג־חירות. אך „אי־טוב־המזג", או יותר נכון, רעות־הלב בצותא חדא עם הנטיות הטבעיות, שאינן בעצם לא טובות ולא רעות, אלא שנדכאו בחוזק הסביבה הרוחנית

הריבולוציונית, מרדו בה עכשיו ועשו לה ריבולוציה ככלות כחה הגופני...

חפץ נסה להענות:

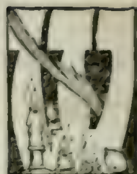
— אבל אף־על־פי־כן... תשים־נא לב... עכשיו מה חסר לה? היא חיה חיים של עבודה... חיים כשרים... חיים המביאים תועלת לאחרים... היא עוזרת לאחותה ולאביה... ומה לה עוד?...

אסתר הביטה אליו ולא דברה דבר. במבטה היתה משאלה חרישית מהולה בבעין צל של נזיפה. ואז נקלה חפץ בתאום בעיניו, עד זיבולא בתרייתא, על הדברים הכוזבים, על דברי־הנחומים השאבלוניים, הטפשיים, שהוא עומד ומדבר באזניה. צריך לנשק לה לנערה הזאת, צריך לאחוז בה ולנשק לה נשיקה חזקה, בוערת, רותחת, צריך לתת לה את הלחם אשר היא מבקשת. תזכור אחר־כך, כי ידי גבר חבקו את מתניה בעוז ונשקו את לחייה ששופו, את שפתיה שנסדקו, את עיניה המלאות עריגה וכמיהה — תזכור וינעם לה.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

מרים נכנסה החדרה.

פרק ה.

שניאורסון, מורה של מרים, היה צעיר מן הצעירים העברים־הלאומיים, בכלל לא גרוע מכל חבריו ובני־גילו ה„רוסים", שירדו פעם בחוף יפו לארץ־ישראל, התפעלו מן הטבע המקסים מעל מכסה האניה, נכנסו בלב רוטט העירה וכעסו על הערביים הנפגשים להם, הזמינו ארוחות בהוטלים, שאלו לעבודה, רננו על האכרים, שאינם נותנים עבודה לפועלים עברים, יצאו פעם לעבוד, כשבקבוק מים וחצי ככר־לחם תחת בית־השחי ומעדר אתם על הכתף, התנודדו במושבות, עלו ירושלימה לאיזה חג, שאפו לראות את הגליל, ובסוף נדודיהם — איזו משרה קטנה של מזכירות או הוראה ביפו או בירושלים. שניאורסון לא הלך עם מעדר על הכתף לשדה ולא היה זקוק למשרה, בהיותו בן־אמידים, מקבל כסף חדשי מהוריו בלי איחורים והוצאתו מצומצמה. הוא גר במלון הזול „הראל", שבשכונת „שערי יהודה", בחדר קטן ונרפש ובשותפות עם רווק זקן אחד, כהנוביץ שמו, מי שהתכונן להכנס לסמינר. כהנוביץ היה בחור עקשן ונאמן למטרותיו, אחד משרידי פליטת ישיבת טילז, בקי בהדרי הספרות העתיקה, אלא שלא מצא בזה ספוק. הוא רצה דוקא לשבת על ספסל בית־ספר חולוני, בהיות דעתו חזקה עליו, שכל־זמן שאין אדם מתחיל הכל מאלף, כל זמן שאין אדם יושב על ספסל בית־הספר ולומד ראשית־למודים מפי מורים וספרי־למוד, אין מוצא לו מפני הסתירות הפנימיות, ואם נדבר בסגנון ספרותי, אין בטחון לרוחו. לפיכך היה הוא, בן הכ"ח או הכ"ט, עם כל ידיעותיו בש"ס ופוסקים

וספרות־ההשכלה, נכון להכנס למחלקה הנמוכה שבסמינר, לשבת שם עם נערים ספרדים־ירושלמיים בני ארבע־עשרה, והוא „התכונן" בהתמדה רבה, ובלבד שיחוסו עליו ויקבלוהו.

גם שניאורסון לא נמנע מהביע את הדעה (אלא, כמובן, באופן יותר עמוק, יותר מודרני!), שהאדם צריך לעבד לו השקפת־עולם אחדותית: לא קטעים, לא קרעים, לא טלאים; ואף הוא, אליבא ראמת, היה באיזו בחינה צעיר מתלמד, אם כי איש לא ידע, אל מה הוא מתכוון ומה הוא לומד. תמיד היה מדבר בפנים מסבירות ובאנחה על הצורך והחובה לעבוד, כלומר, ללמוד הרבה („עבודת הלמוד לא רק מסדרת את החיים, כי־אם גם, מה שחשוב ביותר — ממלאה אותם!"). וכשהיה נשאר לבדו עם חברו במעון, היה מעמיד על זה זוג עינים קובלות אינטימיות וגונח כבעין שתיקה מכוונת: נו, ובכן?... מה תהא התכלית?... לא טוב! לא טוב!... (רצוני לאמר: עבודת הלמוד אינה מסדרת ואינה ממלאה את חיי).

לאחר שהיה שניאורסון גומר בערבים את שעור־החנם שלו עם ה„פֵיָה" שלו, עם מרים, היה יוצא ומתרוצץ ומסתובב בהוצות ובשכונות ללא־טעם וללא־מטרה — צר היה לו מקום־חדרו ב„הראל", וצר על חיצוניותו, שאינה בלתי־נאה, ההולכת לאבוד. כשהיה פוגש במכר אינטליגנטי, היה פותח מיד בשיחה, שפה הכל דיליטאנטים והכל מתבטלים, ואין עבודת־למוד ואין השקפת־עולם אחדותית; ואם במכרה אינטליגנטית — היה משתמט, לכאורה, מבוא אתה בדברים כל־עיקר, אך לבסוף מתרצה ומדבר על הדממה, שכחה יפה מן הדבור, ולא יעצר בשעת הצורך מהזכיר גם מה שמצינו אצל מטרלינק או אצל פייטן אחר. משם היה עובר לרשמים, שהביא אתו לפני שנתים מאירופה. שם השכיל לראות זאת ושם ראה זאת. עכשיו הוא יושב במלון „הראל" ואינו רואה כלום. אם כי, באמת, בית־מלון זה הוא — זירה של טפוסים! מבינה היא? הוא מרגיש:

לא אנשים, כי־אם טפוסים. כמדומה לו, שבזה נאמר הכל!... (את ה„כמדומה־לו" הוא מטעים ביחוד, לאמר: שומעת היא? הוא אומר: כמדומה לי, הוא נוהג כך, הוא אינו דורש, שיקבלו את דעתו, שיאמינו באבטוריטט שלו, הוא איש אירופאי, ואינו מטיל את דעתו על אחרים, אבל באמת „כמדומה־לי" או „כמדומני" שלו ו„ברי" של אחרים, שלא ראו כל מה שראה הוא, שלא קבלו את הרשמים שקבל הוא, שאינם זקוקים „לוותר", מפני שאין להם דרישות, אין להם דרישות תרבותיות, שלא היו ב„זירה של הטפוסים" כמוהו — מה עדיף?).

שניאורסון חשב את עצמו לרואה, זאת אומרת, לבעל הסתכלות עמוקה, ולכן היה רואה את חובתו לנעוץ בכל „טפוס" נפגש עין חודרת, כאילו היה מתכוון לחדור לכל מעמקיו, ולהתבונן אליו רגעים ממושכים, עד שיעמוד, כביכול, על כל טיבו ועד שיוכל לסמן את אפיו בכנוי אחד. אמנם, יש שהקמטים האחדים שבין ריסי אותן העינים המסתכלות הכשילוהו וגלו, שבאמת הוא אינו דן כי־אם נדון, שיותר משהוא לוטש עין כדי לדון את השני, הוא עמל להשיג את טיב הרושם, שהשני מקבל ממנו... אבל, בכל זאת — באופן רשמי היה הוא השופט והוא המכנה שמות למכיריו; לבעל־האכסניה, למשל — דילטאנט בפונדקאות; לחיים פטור־נו — „נחשל"; לחפץ — „אינוואליד" ו„מאניאק"; לר' יוסף — „פינומן" ו„קונסרוואטור בפרוגרסיה"; למרים — „פֵיָה"; לאסתר — „בתולה זקנה" שלא בפניה („זה הטפוס של הנערות הגלותיות, הבאות לארץ־ישראל!"), ובפניה — „פוזמק כחול". זו מצרה קראה לו „סטודנט בלי אוניברסיטה". —

לחברו־במעון, לכהנוביץ, קרא שניאורסון „פלינמאטיקן". הכנוי הזה נוסף על הרבה עובדות מהליכות־חייו של כהנוביץ, שעינו החדה של המכנה תפסה אותן. למשל: את מעיל־הקיץ הלבן שלו היה

כהנוביץ מתבייש ללבוש לא קודם מחג השבועות, אף שהחום הקיצי היה מתחיל עוד לפני הפסח, אבל כשהיה לובשו כבר, שוב לא היה מסירו מעליו עד אחר חנוכה. את ארוחתו היה כהנוביץ אוכל לתיאבון, כמעט ברעבתנות, אך במה דברים אמורים? כשהיו פרוסות־לחם הרבה חתוכות ומוכנות ביד מי שהוא על השלחן (שניאורסון מסביר: כלומר, על הארגז הגבוה המשמש שלחן בחדרנו). ואולם, כשצריך היה להתחיל לשם זה בככר־לחם חדשה, היה הוא, כהנוביץ, בוחר להסתפק בפרוסה קטנה, ובלבד שלא לבוא במגע־ומשא עם ככר חדשה. במלה אחת: פליגמאטיקן!

בדעותיו היה שניאורסון חפשי, כמעט ראדיקאלי (אם כי לא הרבה יותר מכל בני־גילו ובני־סביבתו בכלל). בכלל נאחז בדעות מתקדמות, במלוא מובן המלה — איש משכיל. אלא כשהיה מזכיר את התואר „משכיל", היה מוצא לנכון לבאר, שלא כמשכילים הראשונים משכילי הימים האלה. אותם המשכילים היו ראציונאליסטים, במחילה. מבינים אתם? ראציונאליסטים! בעוד שהשקפת־עולמו שלו, של שניאורסון, ושל כל המשכילים דהאידנא היא היסטורית. הכל הוא התפתחות היסטורית ועל הכל צריך להביט מנקודת־השקפה של ההתפתחות ההיסטורית. מבינים אתם?

וכדי שלא לתת פתחון־פה למי־שהוא לאמר, שאינו מבין, היה הוא, המורה המתנדב, עומד ומבאר בדרך משל. קחו את דברי האגדה שבתלמוד! המשכילים הראשונים או שראו בהם דברי הבל או — כר' יוסף ה„קונסרוואטור בפרוגרסיה" — שבקשו להכניס לתוכם רעיונות, שאין בהם כל שייכות לתקופה ההיא. כי הן תקופה תקופה — ורעיונותיה. ואולם רק הפרספקטיבה ההיסטורית מגלה את כל היופי שבאגדה התלמודית!

הוא, שניאורסון, הזכיר את ר' יוסף — ועליו לבאר. אין הוא מתכוון לאמר, שר' יוסף הוא טפוס של משכיל מאותם הימים. כלל

לא. ר׳ יוסף — אם הורשה לאמר כך — בריה בפני עצמה הוא, פינומן! לא ללמד על הכלל כולו יצא, כי־אם רק על עצמו! ומה שראוי לציין, שהוא, כלומר, ר׳ יוסף — אור וצל משמשים בו בערבוביה. לכאורה, לא זרות לו, לר׳ יוסף, המסקנות האחרונות של המדע, של הפילוסופיה וההיסטוריה, ויחד עם זה — משפטים קדומים ואמונות תפלות. התאמינו, הוא, ר׳ יוסף, מאמין בכח הלחשים והקמיעות! הוא מאמין בכשוף ובגלגול! מה? כהנוביץ מביא ראיה מחכמי ימי־הבינים, שהאמינו באסטרולוגיה ואלכימיה? לא! אין הראיה דומה לנדון! הוא, שניאורסון, מבאר זה על־פי דרכו, בדרך המיוחדה לו. לדעתו... כמדומה לו... מלחמת הדת וההשכלה בנפשו של ר׳ יוסף — מלחמת הישן עם החדש... אֶה־אֶה... ולכן יש שהוא, ר׳ יוסף, אוחז את החבל בקצה האחד ואינו מרפה ממנו, ויש שהוא מתנפל אל הקצה השני שבחבל...

— זה נכון! — מעירה מרים. — כשמדברים על אביה, הלא יש לה הזכות להכנס לתוך הדברים. אצל אבא מונח זה בצד זה. הוא משכיל גדול, והוא מדקדק בכל המצוות, ויש לו הנאה מן המצוות. רגיל הוא בהן מימי נעוריו. הן כל חייו.

הוא אשר דבר הוא, שניאורסון! ר׳ יוסף אוחז את החבל בשני ראשיו ואינו מרפה ממנו. הוא, ר׳ יוסף, אומר, למשל, שהוא יודע, מדוע היתה נבואה בימי קדם ומה נחוץ, כדי שתוכל להיות גם עכשיו (כהנוביץ מעיר, שדעתו של ר׳ יוסף בזה היא כדעת ר׳ חיים מרומסישוק בספר „מקור חיים"). הוא, ר׳ יוסף, אומר גם כן, שיודע הוא, מדוע היה כח הכשוף, הדבוקים והגלגולים, הקמיעות וההשבעות לפנים, נאמר בימי ר׳ מנשה בן ישראל, ככתוב ב„נשמת חיים". שלא להאמין בזה אי־אפשר, שהרי יש עליו עדים נאמנים. עתה אין הכחות הללו, אינם מתגלים — אבל אז היו. כך היא דעתו של ר׳ יוסף. וכמדומה, שלמדבר ככה אין כל מושג מהתפתחות

המושגים, מהתפתחות האמונות והדעות, מהתפתחות הדת! ואולם זה רעיון ההתפתחות, ורק הוא, מפיץ אור על קנינינו הרוחניים, על ספרותנו הישנה, על המדרשים, על האגדה, כמו שאמר מקודם —

— או מה לכם עוד? — מוסיף שניאורסון לדאוג לשומעיו. — קחו את כתבי־הקודש בעצמם! קחו את ספורי־התורה! קחו את ספר בראשית! קחו את כל הדברים הנשגבים והנצחיים של...

— ראו, הדוד חיים נרדם, אף־על־פי־כן... מעיפות... — מפסיקה מרים.

— אין דבר! — קורא המתלהב שניאורסון. — מעיפות... ספר־הספרים הוא ספר נצחי בשביל הכל, גם בשביל... העיפים! יקראו בו יגיעי־כח ויחליפו כח. „הפוך ביה והפוך ביה דכולא ביה". ובשביל הערה זו לא צריך להיות דוקא איש אדוק. להיפך, ואדרבה: דוקא בקורת המקרא החפשית, דוקא הפרספקטיבה ההיסטורית־הלאומית באות ומגלות לנו מה הם כתבי־הקודש ומה ערכם הלאומי בשבילנו. דוקא כשרואים, כיצד נוצרו ומתי נוצרו הספרים העולמיים האלה, רואים עד כמה צדקו דברי היינה על ערך הספר הקטן הזה. והנה גם הוא, שניאורסון, אינו יכול לתאר לו, שיעבור עליו יום בלי קריאה בכתבי־הקודש. ונכונים דברי מי שאמר: התנ"ך הוא המתנה היותר גדולה, שנתנו היהודים לאנושיות! הוא, שניאורסון, צעיר המשכילים דהאידנא, המחזיק ברעיון ההתפתחות, אינו יכול לתאר לו את האנושיות, את אירופה, בלי התנ"ך. דור הולך ודור בא — והתנ"ך לעולם עומד. התנ"ך הוא נצחי. מה? חפץ אומר איזה דבר? לא? האינוואליד שוב מתהפך בחליו? שוכב המאניאק? בושה!...

פרק ו.

פּיֶּז היה מוטל על ערש־דוי. אסתּר טפּלה בו.

פּצעו הציק לו לחפּיז. ואולם הוא לא על זה חשב. אל הכּאב כּבר התרגל, ואותו היה יכול לשאת בּאיזו מנוחה; על כּל פּנים, בּלי גניחות יתירות. אבל הוא גנח. הוא גנח כּחולה טיפוס־הבּטן, שמעלת חומו ארבּעים ואחת, כּשמטילים אותו לאמבּטי קר כּכפור. פּצעו לבש איזו צורה משונה בּעיניו ויהי לעצם מיטאפיזי, וכשהיה מבּיט עם זה על המטפּלת בּו, שגם היא נהיתה לאיזו „סובּסטאנציה" בּזעזועי מחו, היתה בּו משום־מה ההרגשה המשונה והמדאיבה של האדם המבּיט על תמונה של עלמה אשר אהב לפנים, לפני רבּות בּשנים, אהבה עזה וסוערה, ועתּה נשכּחה, נשכּחה לגמרי מלבּו, והוא תוהה ותמה הרבּה מה היה לו אז... תּמהון־אלהים!

אסתּר המוחשית, הקונקרטית, המטפּלת בּו, המהפּכת את משכּבו בּחליו, המוציאה גרף של רעי שלו, לא נגעה בּו כּלל, כּאילו לא היתה אצלו כּל־עיקר — ואף זה צער אותו. וכי כּך מתיחסים לבת־אדם? ומלבד זה זמזם כּל הזמן בּתוכו הרהור אחד: ומה אילו ידעה, ומה אילו ידעה את כּל האמת על־אדותיו, אילו ידעה את מהות מחלתו — ההיתה גם אז מטפּלת בּו?

כּדאי וראוי לדעת!...

אילו ידעה, ואף־על־פּי־כן היתה מוסיפה לטפּל בּו — הלא זה היה מוכיח דבר־מה; הלא זה היה מוכיח, שיש גם לא־הוא; הלא זה היה מוכיח, שיש גם אי־פּניות בּחיים ובעולם!...

דמיונו בעיני עצמו היה לבעל־עבירה גדול, המתירא מפני העונש, המתירא מפני גלוי־עונו, שמדי הפגשו באנשים הוא חושב: מה אילו ידעו הדוברים בו, שאני רצחתי את הנפש... מה אילו ידעו... ותאוה משונה מחלחלת בו לקום ולצעוק פתאום: אני הוא הפושע! — לראות את הרושם, את עוית פניהם...

פצעו הוגיע אותו עד דכא, עד דכדוכה של נפש, אך הוא התחפש במצוקותיו לקודח, אך לקודח. הוא התפלל, שהטרמומטר, אשר שמה אסתר בבית־שחיו, יראה, לכל־הפחות, שלשים ותשע, לא יחדל מהראות שלשים ותשע. לכל מקרה שלא יארע, השתעל, כעכע, ירק על הרצפה — הוא הצטנן; צינה מסוכנת אחזה את חפץ!

בעיקר הדבר היתה בו אפתיה, יותר נכון: הוסר כל תקוה. אך מתחת לריקניות פעפעה איזו הרגשה מוזרה־מצויה, שכל זה הן כבר היה אתו לעולמים. לא רק האפתיה וחוסר־התקוה, כי־אם גם ההתחפשות של קדחת והצטננות. גם אז — אימתי? בגלגול ראשון? בחלומות־בעתה? — היה כך. ממש כך. אותה האפתיה ואותה ההתחפשות. הוא צפה אז, הרגיש אז, אם כי לא ידע בעצמו, שהוא צופה ומרגיש, כי סוף־סוף יהיה כך... כן, אז... מני אז כבר עברו, אולי, אלפי אלפים שנה... אך חוזר הגלגל... גלגל — גלגול...

ופתאום עלו ובאו צללים חדשים ונתוספו על ההרגשה המוזרה־המצויה. שוב אותו הדבר... שוב אותו הדבר... הולך ונשנה... חוזר ונשנה... אך הנה לפני איזה זמן — לפני חמשים, או לפני שנתים, או לפני שנה, או אולי גם אתמול או היום בבוקר — צפה מראש והרגיש, הרגיש ברור, כי עכשיו, עכשיו, היינו, לאחר חמשים שנה, או לאחר שנתים, או לאחר שנה, או מחר, או הערב, עכשיו, ברגע זה, יהיה כך... ממש כך... ועוד פעם עתיד להיות כך... ממש כך... וגם לפני מותו ירגיש, שעתיד חזיון זה להשנות... שעוד

עתיד הוא לשכב בבית הזה... בבית בעל אחות־אמו ר׳ יוסף... ואסתר... אסתר תבשל בשבילו מעט חלב...

החולה הוסיף להשתעל, להשמיע כעפוע משונה ולירוק על הקרקע, שלא כדרכו, השמיע הפעם על עצמו, הכריז על מציאותו — אולי על־ידי־כך יוקל לו. הוא חשד, שזה מרגיז את אסתר — ועשה את הדבר כמו במתכוון. ואולם הוא לא העלה על דעתו, שכל זה, יחד עם ההרגזה, גורם לה מעין איזו הנאה משונה, בלתי־מובנה; שכל זה דוקא כמו מושך אותה אליו, כמו תקפה ונשאה ממקומה לקום ולגעור בו: עד מתי תשתעל? חדל! ואחר־כך, כעבור רגע, לכרוע ולאסוף את כל כיחו וניעו בבקבוק למשמרת.

ורק עם ערב, כשהוקל לו, לכאורה, — סימן גמור, שאינו קודח — והיא ישבה סמוך לו מחרישה ונכנעת, חזר חפץ בלבו על מחשבתו העיקרית בעת האחרונה: למה, באמת, הוא דוחה אותה? למה אינו מקרב אותה, אם היא רוצה בכך, אם היא שואפת לזה?

„אילו היה חזה לא כל־כך צמוק, או, יותר נכון, אילו נדמה לך חזה קצת יותר גבוה על־ידי איזו תחבולה מצדה, כאשר תעשינה הבתולות, כי־אז, בכל אופן, הן לא היית אסתיט מפונק שכזה“ — דבר איזה קול בנפשו.

— אה־אה־ה!... התכווץ חפץ מכאב.

ויהי כשמעו את הקול, ויבן מיד. הוא הבין, כי פגימתו העליונה שוב הוזרת אליו, כי הכל אבוד...

הוא אחז בכפה — והתעשת. הוא חשב: אילו ידעו מה שבלבי ברגע זה איזה בעל־בית נכבד או משורר של יופי נאצל ואידיאלים רוממים — המרחק בין זה וזה הן אינו רחוק כל־כך, כאשר ידמה בסקירה ראשונה — כי־אז ודאי היו שוטים ממני בעקימת־חוטם קאטיגורית: „ציניזם!“ „כיעור!“ „גועל־נפש!“ — היו קוראים שניהם בנשימה אחת. והם היו צודקים... הצדק הלא הוא עם בעל־

הביתיות ועם היופי... הוא, חפיז, חלאת המין האנושי, אל יתופח אתם... הכבוד להם, היופי להם, והצדק להם...

— חי־חי, — גחך פתאום, איננד ואיתנח. — „צער העולם"... „צער העולם"... „צער העולם שבשירה"... לזה הם מסכימים... את זה הם מקבלים... פואיזיה!... אך, חי־חי, מכאובי אני... פה!... בזה אינם רוצים!... בעל־שבר... מכאוב נמאס... צער העולם היפה אינו רוצה לדעת ממנו... אינו רוצה לקבל... בעלי השבר אל יכנסו..

— לקבל? — לחשה היא. — לאן? לבית־החולים?

— אינם רוצים לסלוח! —המה החולה.

— לסלוח? מי? מה אתה סח? מתוך חום?

— לא מתוך חום... יודע אני מה שאני מדבר... לעת־עתה יודע אני... הם... הבריות... החיים... צלולי־דעת הם... ואינם רוצים לדעת מכל „קאטאסטרופה"... אינם רוצים לדעת, שעוד בשבוע זה ודאי יכניסוני לאותו מקום... כבר נגזרה גזירה... וכשאני מזכיר להם, הם מורים עלי באצבע: הביטו אליו!... כמה הוא מרעיש עולם!... ראו את האדם התחתון, המתהדר בפגימותיו, „בפגימותיו העליונות" — נוטים הם להתל במעט־קט בגודל חסדם... אבל טעות היא, החיים הנכבדים! טעות היא, אדוני הנורמאליים! טעות בידכם, רמי־המעלה! אין אני מתגאה כלל ואין אני מחבב כלל את הכניסה אשר ידברו עליה... אני רק מזכיר... וגם מסכים: הכיעור שלי אינו צריך לכער את העולם... המכאוב שלי אינו צריך לבוא בחשבון... החן והרוממות — זוהי האמת... ואני — נוגע אני בדבר ועדותי פסולה... אל תגוללו מדת הרחמים!... אל תחמלו אף במעט על בעל־שבר ואידיוט! — — —

אסתר הניחה לראשו תחבושת קרה.

...הוא עמד לפני שער יפו, כמו אז, לפני איזו שבועות, בהסתובבו בחוצות ירושלים הישנה עם מנחם. השער היה ברזל והיה סגור. שער יפו אינו סגור, כרגיל, והפעם היה ברזל סגור. וזה הפליא. השמש להטה על הראש, ובכל הגוף קלח צונן. ואף גם זה הפליא. אבל הוא לא השגיח בזה ודבר את דבריו אל מנחם. מנחם לא היה פה, מנחם היה שם, במטבח הקבוצה, באותו המטבח, שאסתר מבשלת שם (יחזקאל חפץ ידע זאת היטב!), אבל הוא, יחזקאל חפץ, דבר אליו פה. ואף גם זה הפליא (שלש פליאות!).

הוא אמר לו, למנחם, בקירוב, כך:

— לחיות כך אי־אפשר. כלו כל הקצין. לנסות לחיות באופן אחר — אין רשות. אין רשות, מפני שאין כח. היה לי אך דבר אחד, שינקתי ממנו: רחמים. אך, חי־חי, נוכחתי, שאין בי רחמים, שאין לי כח לרחם, שאין לי רשות לרחם, כי אך שקר ברחמי. לפני — שער יפו, עמק־יהושפט, גי־בן־הנום.

אמר לו מנחם בזו הלשון:

— לא תמיד יצדק ה„לא". יש שצריך לצאת ממנו. יש שה„הן" מגלה צדדים, שלא פללו להם. כל זמן שאתה חי — יחיו החיים ונסיונות החיים!

והוסיף להשיאהו:

— אתה, יחזקאל, עומד מרחוק לחיים. אתה עוד לא חיית, עוד לא נסית במסות. ובלי נסיונות אין לך רשות להחליט דבר. מה אתה יודע? מהו הנסיון שלך? כמה מצומצם הוא נסיונך! רק קדחת יחיד, רק קדחת יחיד. רק את עצמך אתה יודע, רק את עולמך. איזו דלות! מצא כח בעצמך לנסות. מה, אתה רוצה לחיות את חייך הקלים עתה? אתה ירא מפני הקושי? צריך שיבואו יסורים חדשים. חדשים! אתה מבין?

מנחם נעלם ושער־הברזל החל להסתובב על ציריו. „צירי וחבלי יולדה“! — נאנק החולה החולם ורצה לקום, אבל נפל בתוך פרי נאקתו. תרדמת־בלהות עצמה שוב את עיניו. והוא נמצא בשדה, ביום־חול אחד, בשעת ההפסקה של ארוחת־הצהרים. פה לא היו כל פליאות; פה היה הכל מובן. כל הפועלים החברים עמדו דוממים ובטלים. אך כהרף־עין התחילה לזמזם בראש נקישת המעדרים. הכל שבו לעבודה בלי אוכל (קציצות התרד, שעשתה מרים, העקו על הקיבות), ורק הוא בעצמו התחבא תחת השיח. הוא היה חלש יותר מדאי ולא יכול לעבוד. הוא שכב סרוח, היה נעים, אבל לבו רעד מאימת המשגיח. בקבוצה אין משגיח, אבל זה היה בעוד שעבד אצל האגודה. „אה? ! — הופיע פתאום המשגיח. — אתה משתמט? יַלַּה!“ אז באה אסתר: „אני בעדך! — אמרה. — אתה השאר פה! אתה חלש! אני אעבוד! רק אל תשתה מימי־הבור! המים מבארה של מִרְיָם מָרִים הם וגורמים לקדחת. שתה מן החלב אשר הבאתי!“ ואולם הוא מאן לשתות, אף כי צמא מאד. הוא חכה לנס. „הקציצות קציצות של כמהין ופטריות!“ קרא בקול ונשתתק. אבל הקול הוסיף לדבר בנפשו: „נס, נס מוכרח לארע! אי־אפשר בלי נס! מן הטבע, מדרך הטבע אין לו מה לצפות... כלום... צריך שיתרחש דבר־מה מחוץ לדרך הטבע!“ אבל בדברו אליה כך — בשפתיו דבר וקולו לא נשמע — ידע, הכיר בכל מהותו, כי הנס לא יבוא, כי אין נסים...

אז עמד מנחם על רגליו וגלה לו:

— ישובו של עולם — הנה הנס! בשדה אנו — הנה הפלא הגדול, הנה המיסטיקה הנשגבה!

— למה מלים לועזיות? — התופח החולה. — אבל מה שאמת אמת: בלי כל תמהון על עצמי יכול אני לאמר: מן המצב של עכשיו טובה לי גם היא. ואף זה ברי לי. עתה יש לי רשות לזה.

מאחר שעתה לא לשמה ולטובתה אלך אליה, לא לעשות עמה חסד, לא פילאנתרופיה חס ושלום (גם אני במלים לועזיות!), כי־אם לשמי, מתוך הכרת מצבי, מתוך שאני חולה, מתוך שנחוץ לי לדעת את הדרוש לי לדעת, מתוך שנחוץ לי להתנסות במה שאני צריך להתנסות... אלא מה? תאמר: היא בתור נסיון? והיא כשהיא לעצמה? וכי ככה מתיחסים לבת־אדם?... ואם הנסיון לא יעלה יפה? על זה אני עונה: עלי העון!... אם אין אהבה, הרי מפני שבכלל אין מין זה בעולם, מפני שבכלל בדויה המלה הזאת מן הלב... ואילו היתה בת־מלכה — כלום הייתי אוהבה? אז רק היו לי פניות אחרות... רק פניות... אבל אני אלך אליה! עם ה„פניות" ! אני אוהבה... נס גדול יהיה פה... יהיה?... אבל אם לא... אם יתגלה, שהצעד היה מוטעה — גם אז מה טוב!... אז ודאי יבוא, כוף־סוף, הגבול, שאחריו בא, מוכרח לבוא, הקץ: ודאי יש גבול בזה, סוף־סוף... אז תגיע השעה הנכונה ללכת מארץ־החיים... אני — אחת דתי: מחוץ לכף־הקלע!

. . . .

אבל בינתים נקלע בכף־הקלע.

לא שער ברזל ואף לא שער עץ. עליה, עלית־אבן, טֶמֶנְט, בניו־יורק.

הוא עמד שם והביט על האקדח הקטן והישן, שהיה מונח לפניו על משקוף החלון.

האקדח היה ישן, קטן ומקולקל קצת. בששת נקבי התוף נמצאו והתבלטו רק שני כדורים. השאר היו חלולים, ועל גב השפופרת הקטנה, החלודה, הבהבו איזו אותיות לועזיות הרותות־מחוקות משמה של הפירמה.

הוא עמד שם יחידי. אשתו לא היתה אתו בחדר. היא יצאה באותה שעה לעבודתה. הלא תופרת היא!

והוא חשב עליה, על עצמו, על החיים, על חייהם, והביט אל האקדח בעינים קמות.

המבט שאל: האמנם יגמר מיד הכל? האמנם זה כל־כך פשוט? האמנם ימצא סוף־סוף די־אונים בקרבו לעקור את כל התופת הדלוחה שבתוכו על־ידי החדלון־הגואל?

המפלט! המוצא! בואו! בואו! בואו והצילוהו מהכל! מהתופת שבלבו, מהבוז הגמור לעצמו, מהשנאה הנוראה לזולתו — גם מהחולשה הנוראה, אשר לא תתנהו לקיים את הבטחתו, הבטחתו לעצמו...

והוא הן הבטיח, נשבע בלבו... אז, כשהלך לעשות את הצעד, אשר היה לו לעשות...

אז... (לפני רגע...) כשעשה את הצעד, הן האירה את מחו השבועה, שהוא יאהב ויחיה, או ישים קץ ויחדל. יחדל — וכל זה לא יהיה עוד. הוי, מה מתוק לבלי היות!

מתוק? גם זה שקר. טוב שכל זה לא יהיה. מוכרח הוא, שתהי אחרת. אך לא שיבוא קץ מיד, לא אי־ההויה הגמורה, לא החורבן הגמור...

לא! הוא ילך מזה, ילך, ילך... ילך שוב למקום אחר... למקום שאין מכירין אותו כלל וכלל... לבין הכושים ילך... איך יחיה שם — אין הבדל, ובלבד שישאר בחיים... ושם יראה...

אבל גם זה כזב! אין לו לאן ללכת. אין. ופה, ותיכף ומיד, צריכה להיות קבורתו. אונס שכמוהו, אונס־עצמו, רחמנא לא פטריה. אונס־עצמו אין לו כפרה עולמית. אונס־עצמו חייב מיתה.

והיא? מה תאמר היא לזה? אבל גם על זה הוא חייב מיתה, שרק את עצמו הביא בחשבון — וטעה! — ועליה לא חשב כלל. איזו דורות יעמידו נשואין כאלה — על זה עוד חשב, אבל עליה לא חשב. — היא הלא תהיה אומללה — על זה לא חשב. וכשעלתה

המחשבה במחו, אמר: אין דבר... היא אינה מעולה ממד... בעלי־המום עוינים איש את רעהו... היחס הלא שוה בשוה... הונאה לא היתה כאן... ההפסד אינו גדול.

ועכשיו — עכשיו אין כבר מה לחשוב עליה. עכשיו, כשדורות לא הֶעמדו ואין את מי להשקות רעל — צריך למהר ולשחרר אותה... לתקן... תיכף ומיד... להרוג את הקלקול... על חיים כאלה עם אשה חייבים מיתה!

וה׳מים עוברים... והמים המאררים אינם נכנסים לתוכו...

מים? מי־רעל?... כלומר, האקדח אינו יורה...

הוא בעיניו כאיש, שבעל־חובו — והוא הוא התלין! — דורש ממנו את התשלום כרגע, פן ישימהו בכבלים, פן יוקיעהו על העץ; והוא, שאין לו מה לשלם וסופו להתלות, מתרפס לפניו ומפלל על ארכה: עוד רגע... עוד רגע...

מה בצע? למה לדחות? אבל הוא דוחה, דוחה את רגע המחנק האחרון...

קצרה נפשו למות. כמה נוראה לו נשימתו. כמה אינו רוצה לחיות! כמה נורא לו כל דק ודק! למה הוא דוחה?

הוי, הוי, הוי —

והוא נועץ ידיו בסבך שערותיו, מורט, מורט ארוכות — ומביט על האקדח...

איזה ברז נפתח במחו, ומתחיל קולח שם איזה קור. ריר־קצף, כעין אפר בלול במים, נוזל על שפתיו, על גרונו. פלא! גופו לא נשרף, כי־אם נתקלקל, לא נפרד לכל יסודותיו, רק זיעה ואפר! הוא כטובע, כטובע ברקק השנאה וגועל־הנפש הפיזי לחיים, לחייו. האקדח קורץ לו מרחוק, והוא לא יקרב אליו, לא יגע בו. „אקדח!? איך נתנו לי על הגבול באילים־איילאנד להעבירו?“ הכל נשכח, ורק תמיהה זו מעסיקה אותו, מצערת אותו עד לאין קץ ומתחילה להעיר

אותו. עיניו קמות, ובהכשל רגליו, הוא נופל על המחצלת הפרושה על הקרקע. „מחצלת?! כלום גם בטנמנט שבניו־יורק שוכבים על מחצלות? לא מובן!" הוא חורק שן, מורט שערותיו, רועד, מתנער למחצה ולוחש בשפתים יבשות:

— אנוש כי יפול... אנוש כי—כי—כי... יזיע... אני מזיע?

. . . .

— כן, אתה מזיע, יחזקאל! החום הולך ופוחת... אולי תתהפך על הצד השני?

— הניחי לי, אסתר! אם ככה או ככה תשכיביני, לי יכאב לעולם! — ענה החולה כמוציא מסקנה מכל דברי החלומות הבטלים, שנמשכו, כפי הנראה, יותר מרבע שעה.

— מובן! — חשב יחזקאל חפץ אחר שעה קלה סמוך ליקיצתו על־אדות „התורה", היוצאת לו ממה שהראו לו בחלומו, שאינו מעלה ואינו מוריד. — ודאי עון גדול היה מצדי, לוא תעיתי בשוא להתנסות „בחיים חדשים" ו„ביסורים מעלים". בנוגע לי, זאת אומרת, בנוגע לכל — אני בשביל עצמי הרי הנני, סוף־סוף, הכל! — אין מה לנסות. כל היסורים יהיו תמיד אותם היסורים — לא חדשים ולא מעלים. הכל גלוי. מובן, איך שיהיה. יפה יהיה לחדול מהיות. אבל גם עכשיו, שאיני חדל, כאילו חדלתי. שלום לחיים! אני מסולק. זוהי ה„תורה"!

הוא התכסה בפאלטו שלו — ובקש להרדם. אלא שלא יכול. כי לאחר עוד שעה קלה, כשנרגעו בני־הבית מן הזרות והתהפוכות שהשמיע החולה מתוך שנתו על ה„כמהין והפטריות" וכדומה (איזו דברים ממלאים את מחו של קודח!), נתמלא כל הבית תורה — ותורה ממש. הדרי דירת ר' יוסף הריקים מרהיטים (בירושלים

הדירות עולות לא ביוקר, וכשאין בהן רהיטים, החדרים נראים בלתי־קטנים ומרווחים) — התורה מלאה אותם בערבים עד אפס מקום. רק הדוד חיים, ששב מעבודת יומו, ישב על הספסל בלי ספר, וגם בלי נוע. ר׳ יוסף בזוית אחת מעבר מזה היה עסוק עם תלמידו היחידי, הבא אליו בערב, ומרים, שנפשה חשקה בתורה, ישבה בזוית שניה מעבר מזה עם שניאורסון מורה.

ר׳ יוסף למד את תלמידו מן החומש — „מקראות גדולות״ — או „החומשיל״, כמו שהיה קורא לו בדרך הקטנה לאות חבה, ושניאורסון הורה את מרים אותם הדברים — מ„ספורי המקרא״.

בעל־הבית חש, כי חייב הוא לתת מענה על כל הדברים, שדבר שניאורסון לפניו לפני שעה — בשובו מתפלת המעריב — על־אדות התנ״ך. אז שם מחסום לפיו והחריש. כי הן לא יתכן לו, לר׳ יוסף, להכנס בוכוח רציני עם עול־ימים על־אדות התנ״ך! אך עכשיו, לאחר שצלילי הד דבריו של שניאורסון נשתתקו לגמרי, הגיעה השעה לו, לר׳ יוסף בעצמו, לענות את חלקו.

פתח ר׳ יוסף ואמר: — החוקר שפינוזה אומר על תורת משה, שהיא קונסטיטוציה. ויש אנשים בין בני הדור החדש האומרים, שספורי התורה הם רק ליגנדות. גם דעתו הוא, ר׳ יוסף, נוטה לזה, אלא שהוא כהרמב״ם סבירא ליה: הוא מבין את הדבר קצת יותר עמוק...

לבסוף נתגלה, שעמקות הבנתו של ר׳ יוסף היא בזה, שלא היה בקי ביותר בכנויי־לועז, ובין ליגנדה ואליגוריה נתחלף לו. הוא התחיל להוכיח, איזו ליגנדה (כלומר, אליגוריה) הוא רואה בברכת יצחק ליעקב ועשו — ונתפעל בעצמו מהדירת ראיתו! גם בענין דור הפלגה הוא רואה אך שיטות פילוסופיות. ועבורה של רבקה, למשל: ויתרוצצו הבנים בקרבה... אז אמרה: אם כן, אם יש

שתי רשויות, למה זה אנכי, למה זה נאמר אנכי יהוה אלהיך, אנכי ואין שני, אין פוליתיאיזם חס ושלום, כי־אם רק המונותיאיזם הטהור... אה? וענין יעקב והסולם... דיקרט אומר, שהמופת החותך על מציאות השם הוא מציאות האדם בעצמו. שהרי באמת, שמא כל העולם אינו אלא חלום? אלא יהא גם חלום — הרי הוא המשיג את העולם, הוא החלום, ונמצא מופת על מציאותו... כן... כך גם אצל הבורא... יהא, שהאדם אינו, אבל בורא האדם ישנו... הוא מחויב המציאות... וזה מה שכתוב אצל יעקב: ויחלום.... ויאמר: אכן יש אלהים במקום הזה, ואנכי לא ידעתי... כלומר: נניח, שרק חלום חלמתי... אבל יש אלהים במקום הזה, שהרי ו„אנכי", יש אנכי, החולם, ראיה ברורה, ולא יתכן בשום אופן לאמר, שלא ידעתי... אה, מה המצאה זו בעיניכם? הפירוש על „אם כן למה זה אנכי" — זה דבר ישן, אבל זה הפירוש על „אכן יש אלהים" נתחדש לו לר׳ יוסף בעזרת השם לפני חודש... אה? הדושים כאלה רבים אתו, ברוך השם... כי רק השוטה יאמר, שהדברים כאן כפשוטם... גדולה מזו — אלמלא היה הדבר מקובל כל־כך, ואילו היה הוא, ר׳ יוסף, מוצא על מי לסמוך ולא היה מתירא כל־כך, היה הוא אומר, שגם כל ענין מצרים אינו אלא ליגנדה... אה, צריך היה לעיין באבן־עזרא או ברלב"ג... אבל ספריו אין אתו... החומש־ל בורא לו מלה „מצרים" — ואתם סבורים, מלה פשוטה? לא! מצרים — מלשון „מצר"... ליגנדה יש בדבר... אלא שהוא, ר׳ יוסף, עוד יתירה יעשה: — כדי לצאת ידי חובת כל הדעות — הוא חושב את זה גם למציאות וגם לליגנדה — — —

שניאורסון, ששמע על־כרחו לכל הדברים, אם כי באי־סבלנות גלויה, לכד סוף־סוף הרף־עין של הפסקה, שתק הרף־עין שני מפני הנימוס, ואחר מהר ופנה אל תלמידתו:

— ובכן... אנו ממשיכים... מה ברא אלהים בראשית?

התלמידה התגנבה להביט לתוך ספורי המקרא וענתה בקול־עלומים תם:

— בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ.

יחזקאל חפץ לא יכול לישון. הוא התנודד בחבליו על הספסל־המשכב שבירכתי החדר, וכל הברה והברה מתשובתה של מרים נחתה בו עמוק, עמוק...

הוא הרהר:

אלהים... שניאורסון ודודי — שניהם, כל אחד על־פי דרכו — מדברים לפעמים על מבקשי־אלהים. ואולם המבקשים... הם אינם מבקשים כלל אותו... הם מדברים בשמו... הוא ברא — וחסל... כל הענין כאילו אינו נוגע בהם בעצם...

„בראשית ברא אלהים" — התפלץ המהרהר — זה רק מלמדנו, כי בזמן מן הזמנים היו לאנשים — יהא היותר מתקדמים — בישראל אלה המושגים על בריאת העולם... אבל מה זה מלמדנו, מה זה יכול ללמדנו על העיקר, על בריאת־העולם באמת?

„בראשית ברא אלהים" — חי... היד אשר כתבה זאת — מה ידעה היא להגיד על חידת העולם, על חידת מציאותי אני, יותר ממני? חי, את הפסוקים האלה כתבה יד של אחד מרבוא־רבואות בלתי־יודעים, שהשלה את נפשו לדבר כיודע!

„בראשית ברא אלהים" — אה? ובכן, יש אלהים ויש בריאה ויש התחלת שמים וארץ ויש מתחיל ויש עלת־העלות וסבת־הסבות... ומה אם אין כל מתחיל ואין כל סבות ואין כל התחלה, כי־אם ערבובית בלהה ואבדון של מקרים, מקרים לאין קץ, ויש אני — החש באחדים מהם וחושב על אחדים מהם... בכל אופן, לא חוקי־עולם וסדרי־עולם, בכל אופן, לא ו„הארץ היתה תוהו ובוהו", בכל אופן, לא „בראשית ברא אלהים — — —

השעון השמיע תשע. חיים נרדם במקום־מושבו; ראשו המנמנם

שנתכופף כמעט עד לבין ברכיו והתנועע ממעלה למטה, עשה רושם כאילו הוא מסכים לכל אשר ידובר מסביבותיו. מבטו הבוער של החולה נתקל מרחוק בראש זה, והוא חשב לאמר:

חיים ישן... מחשבתו של חיים ישנה גם בשעת שינה... אולי אינו רואה גם דברי חלומות כמוני... אבל אילו נראה לו בנו בחלומו, בנו הנוך ה„גרוש", הנוד מן הטחנה, זה שעליו ספר עוד אתמול לפנינו, כי־אז היה בודאי אומר לו: אַבָּא! אל תשמע לאשר הם מדברים על גדלות „הספר הנצחי". הספר הנצחי — מה יש בו על השנים, אשר אני מבלה עירירי אצל הריחים? מה יש שם על מצוקותי, על חיי ועל מיתתי הקרובה? לכל היותר — זעיר פה וזעיר שם — מעין קושיה על צדקת אלהים... על צדקת דבר שאינו... או אולי שנותי אני אינן כלום? חיי אני אינם חשובים, אינם נתפסים, אינם ראויים להיות מבוטאים שם? שתים־שלש שנות שכיר בטחנה נדחה... אה? כך? אל מול פני הנצח אין זה כלום? ספר־הנצח עובר עליהם בשתיקה? נצח? —

החולה הבהיל פתאום את הכל בקול:

— נצח! נצח קר! הנה מושטה לקראתך לשוני החמה!

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

כעבור ימים אחדים, בצהרי שלהי־ניסן מזהירים, הובא יחזקאל חפץ בעגלה לבית שבקצה העיר.

חלק שני

פרק א.

ברו חדשים אחדים בשטף הזמן, עברה גם תקופת סוף־הקיץ הקשה בירושלים — תקופה של חוסר אויר ומים — נקפו ימי החגים, חלף גם חשון, ועם תגבורת הגשמים שבמר־חורש זה גברה מחלתו של ר׳ יוסף חפץ. כל חלק גופו השמאלי ושתי רגליו כאילו נעשו זרים לו. הוא כמעט שלא יכול עוד לעסוק בתורה; היה מוטל רובו של המעת־לעת במטה, עיניו הבוערות נטויות אל הספון, ספר עם משקפים נתונים בתוכו פתוח מימינו או משמאלו, והמקראות „ותקצר נפשו למות", „ויקרבו ימי דוד למות", „ושכבתי עם אבותי" מזמזמים חליפות במחו העיף. בבקרים יש עוד שהיה משחר את פני הרופאים בביתם או במסדרוני בתי־החולים הרבים שבירושלים, מובל לאט־לאט בידי מרים בתו הצעירה, כשזו היתה נפנית או מתרצה להוליכהו; אבל הרופאים, כפי שלמד ר׳ יוסף מתוך דבריהם, לא ידעו להגדיר את מחלתו בבירור. דעת הרוב מהם היתה, על כל פנים, שהשם „ריבמאטיזם" הולם, בכל אופן, את מצב גופו של החולה. כן, ריבמאטיזם — דרכו של זה להתגבר בעונה זו.

פעם אחת שב ר׳ יוסף מבקוריו בבתי הרופאים והתחיל לחלוץ את נעליו, כדי לשכב במטה. בשעת חליצת נעל שמאל התחילו הדקירות שבאותה רגל מנסרות ביותר. פני ר׳ יוסף הצנומים והמרוגזים הארכו ונעשו רגזניים ביותר. ממש כמו באותה שעה,

שגולדמאן, בעל־דבביה בקלויז, כלומר, ב„מנין" הקטן של בית הכנסת־האורחים שמתחת, חלק עליו לפני איזו ימים, בעת שכל העיר להטה עדיין מצמא ומחורב, ושמועות התהלכו, שבית־הדין עומד לגזור תענית, ואמר להכעיסו — רק להכעיסו! — שאין צורך לגזור תענית על עצירת גשמים!... אותו גולדמאן־חכם סובר, מסתמא, שמכיון שיש לו „אפותיקי", בכלל זה בורות מלאים מים למכירה, והוא עוסק בצרכי צבור, ואחד מגבאי בית הכנסת־האורחים בעצמו, ורבים מסרסורי שטרות המוסדות כפותים לו, ואחי אשתו הוא חמילין, הדוקטור החדש, ויש אומרים — גם המיועד להיות בעל בתו הגרושה, הרי שוב כל רז לא אנים ליה — לרבות גם מה שלא יהול עליו המופת!... כך, כך, הכל הוא יודע, אותו „הרבי׳י הנגיד המפורסם", כל מה שצריך וגם מה שלא צריך, עד שהוא, ר׳ יוסף, החוקר האמתי בעזרת השם יתברך, הבקי בלמודיות ובטבעיות, שלא הניח, ברוך השם, ספר גדול או קטן במקצוע זה, מן „ספר הברית" עד „איל משולש", ושאינו מודה בכל לבית־דין־צדק שבירושלים — הוא זקוק היה להוכיח (באותות ומופתים ובראיות נאמנות, ברוך השם) לאותו בור ופחות, עם־הארץ וגס־הרוח, שיהא בית־דין־הצדק הירושלמי כשהוא לעצמו מה שיהיה, הנה יפתח בדורו וכו׳, ותענית־צבור יש לה השפעה, „ואל תחריש מזעוק אלי" כתיב!... עולם הפוך!... הוא, ר׳ יוסף, היה צריך להכנים ראשו... להוכיח... ולמי? ליענקלי גולדמאן!... אי, אי, יש „פרדוכסין" בעולם!...

ר׳ יוסף הצטחק מרה והוסיף לעמול בחליצת נעלו. מיד התחיל גם לגנוח ברמה, למען תשמע מרים, זו הנערה בתו, ששבה אתו מן החוץ ושכבר עמדה במטבח להכין אוכל בשבילם ובשביל הסמוכים על שלחנם, ותחוש לעזרתו. אבל הנערה לא באה. קשקוש המטר שעל הגג החריש, כפי הנראה, את קולו, שלא יגיע לאזניה. או שמא לא שמעה — מפני שלבה נתון שם לענינים אחרים?...

— כן, כן, חדלה מרים לשמוע והתחילה לבעוט... עינינים משונים יש לה... ואתמול היא מתישבת ומודיעה, שמפני היוקר הגדול אין להחזיק את האוכלים אצלם, ובפרט את שניאורסון הקאפריזי, המשלם מעט ודורש הרבה... יאכל ב„הראל" !

החולה נשא את עיניו השקדיות־הגדולות, עיני צורבא־דרבנן בלי משקפים, אל הספון הנמוך והשחור, בשעה ששתי ידיו החזיקו ברפיון בנעל החלוצה למחצה, ומבטו אמר: איני רוצה, איני רוצה ביכורים...

ואולם כתמי הלחות אשר בקרני הכתלים מתחת לספון פעפעו, פעפעו: — הרוגז לא יועיל — אין מנוס.

אחר הצהרים בא חיים הסתת, אחי ר׳ יוסף, לשבת אצל אחיו החולה, ואתו, בפתח אחד וברגע אחד, נכנסה גם אסתר. חיים נכנס במתינות וישב בדממה. הוא לא עסק בימים האחרונים במלאכתו, מלאכת סתות אבנים, מפני התמעטות עבודת הבנינים בכלל, ובעיקר מפאת הגשמים התכופים, ש„זה שנים רבות לא נראו כמותם", לפי עדות ר׳ יוסף. אמנם, מה שנוגע לסבה האחרונה, ידע חיים, שזה לא כל־כך נכון: לפני שנתים, למשל, היו גשמים עוד מרובים מאלה, עד שגם אמרו סליחות בכל בתי־הכנסיות לעצור בעד רוב הגשמים, כפי שהוא זוכר, — ולאמר, איפוא, ששנים רבות לא היו גשמים כאלה, יש בזה משום הפרזה. ולמה להפריז? אבל, מאידך גיסא, מה בכך? בין כה וכה — פטור־נו. כך גזר אחיו הגדול ממנו, התורני ובעל־היסורים, ויהי כך. איך שיהיה, וחיים התהלך בטל זה ימים אחדים, ושעתו היתה פנויה לקיים מצות בקור־חולים באין מעצור. בית מלונו היה במקום אחר, אבל כמעט כל הזמן, מן הצהרים עד שעת מנחה ומעריב ומאחר תפלת ערבית

עד לכתו לישון, היה שוהה במתינות, ולרוב גם בדממה, על הספסל שממול מטת אחיו. לא כן אסתר, שבחדשים האחרונים שרתה באגף־הנשים אשר בבית־המרפא לחולי־הרוח שבקצה העיר, ולא יכלה „להקרע“ משם, כדי לבקר בבית אביה אלא באקראי ולעתים לא קרובות כלל. על כן באה, כדרכה בעת האחרונה, במרוצה מכוונת, לבושה מלבוש־עראי ו„לשעה קלה“; „שהרי על מרים אין לסמוך, היא אינה ממין הדואגים לאחרים, ואבא הן חולה“. בחצי השנה, ששמשה בבית־המרפא, למדה לבטא את המלה „חולה“ כ„אחות רחמניה“ ממש, באותו הצלצול של זחיחות־דעת ואי־נפקא־מינה, שכל אומן מדבר בו על אומנותו. בנעימה מיוחדת של מומחית הזכירה גם את המלים הטכניות של משרתה: טמפראטור, טרמו־מטר, קליסטיר... היא שלפה את משקפיה כדרך שאביה רגיל לשלוף את שלו, הניחה אותם משום־מה על השלחן ונענעה בראשה על נעליו המטולאות, הממועכות, של אביה בתנועה של רופא בר־סמכא, היודע מקור כל המחלות וסבותיהן; גם דברה על הצטננות ועל הצורך לעשות אמבטאות חמות לרגלים.

ר׳ יוסף גנח על מטתו ואמר: כדי לעשות אמבטי, צריך לשאל את הכלי, המשמש לתכלית זו, מאיזה מקום, מאת איזה שכן, או לקנות אמבטי מן החנות בכסף מלא. והנה שני האופנים כמעט שאינם בגדר האפשרות. האופן הראשון: לשאל — לא שייך לאמר: מי ישאיל להם אמבטי בירושלים? ירושלים אינה קיוב ואינה הומליה. שם ידעו אותם, שם היו להם ידידים, אבל פה — מילא. הוא, ר׳ יוסף, אינו רוצה לדבר רעות על ירושלים!... והאופן השני: לקנות — הא־הא, לקנות לא גרסינן: ענין של נאפוליון־זהב!... וחוץ מזה, אם לעיין בדבר, עומדת עכשיו על הפרק לא שאלת האמבטי, כי־אם שאלת הדירה, לא שאלת נאפוליון־זהב אחד, כי־אם שאלת חמשה נאפוליונים: הנה ימי המשך ממשמשים ובאים.

נחוץ יהיה לשכור דירה, ולשלם בעד כל השנה מראש (מנהגי ירושלים!) — לשלם בבת־אחת כחמשה נאפוליונים — ומאין? „החכם גולדמאן" אמר, שהדירה הזאת, שמשפחת ר' יוסף יושבת בה, תהיה דרושה מאחרי „מוחרם" ל„הכנסת־האורחים", כיון שמתחת צר המקום.

— להכנסת־האורחים? — רעמו פניה הירוקים של אסתר ואש־שנאה נשקה בעיניה הנוצצות כעיני השחופים. — או אולי רוצה הוא להושיב בדירה זו את גיסו, את חמילין?

מרים בת השבע־עשרה, שעמדה כאן, התאפקה ולא השיגה כלום על עקיצת־הרעל של אחותה הזקנה, עקיצה שאין לה כל יסוד וכל טעם, ונאמרה „כך", בעלמא, מתוך כעס של זקנה. היא מצאה רק את רגע־הכושר, בעת שאביה נשקע בענין־השיחה עם דודה, עם חיים, ולחשה לאסתר:

— על מה שצריך לפקוח עין, דוקא אין היא, אסתר מפקחת. לשון לה ותדבר, אבל עינים לה ולא תראה. אבא קנה אתמול עוד ספר. איזה תנ"ך משונה, עם באור חדש. ארבעה פראנקים. הוא אמר, כשהביא את הספר, ששאלהו ממכיר. הוא נתירא לאמר את האמת. אבל שניאורסון גלה לה, למרים, את האמת לפי־תומו. אבא קנה את הספר ולא שאל. לפי־שעה קנה בהקפה. כסף מזומן הלא אין לו. אבל הוא הבטיח לשלם — וישלם. זוהי איזו תאוה משונה: לקנות ספרים, בעת שאינך בטוח, כי מחר יהיה לך לחם. זה נורא. צריך היה להודיע בבתי־מסחר־הספרים, שלא יקיפו לו. כבר כשל כח הסבל.

— ואני אספר לך חדשה, — ענתה אסתר פתאום שלא כענין.

— חדשה? מה יש?

— אה... ידעתיך... אותך לא תענין...

— מה את אומרת — חדשה? איזו חדשה? — נתעורר ר' יוסף.

— בימים האלה אפשר שיצא יחזקאל מן המוסד שלנו.

— ובכן, הוטב לו? — התעניין מאד גם חיים.

— כן. הרופא ממחלקת־הגברים שאצלנו אמר היום בבוקר, שאם לא יורע המהלך, אפשר...

— כך?! — אורו עיני ר׳ יוסף שלא כדרכן. — אה, אה... ברוך השם! ברוך השם! איהו דמחי ואיהו דמסי... נפלאים מעשי ההשגחה העליונה! ברוך השם!

— „ברוך השם“ — חקתה אסתר בתרעומת — ולבקר אותו לא מצא איש לנכון בכל זאת... זה שבועות וירחים... „קרובים“!

— עולה היא, עולה! — הסכים חיים. — מילא, יוסף חולה, אבל...

— את מי לבקר — התממה מרים.

— את יחזקאל! — נקרה אסתר את עיניה.

— יחז־קאל? — הציגה מרים שאלה בקול של שויון־נפש מוטעם ובהמשכת ההברות; עיניה חייכו בערמומית של עלמה.

— כן, יחזקאל!... — דברה הבכירה רתת.

— שלום עליכם!... יחזקאל... מי זה יחזקאל?

מרים ידעה, כי בקריאה שובבה זו תקלע אל המטרה ולא תחטיא. והיא לא טעתה: — לא שניאורסון! — הטילה לה אסתר בפניה.

— שניאורסון?

— לא „הסטודנט בלי אוניברסיטה“.

— אה, עתה ידעתי... יחזקאל, קרובנו... **המשוגע**...

— זה לא עסקך. את בעצמך משוגעה. ומורך —

אבל מיד נקטה אסתר בפני עצמה על בלתי דעתה למשול ברוחה. ביחוד חרה לה בזכרה, שהארגומנט „שניאורסון, מורך“ אינו מעכשיו ואילך ארגומנט כל־עיקר. הן מרים אמרה לה שלשום בעצמה, שימי למודה אצל מורה זה העברי חוצצו. היא רואה, כי אין לה תקוה מן ה„גננות“ ואין לה יותר צורך במורה לעברית. היא

החליטה, שסוף־סוף תצטרך לנסוע מפה, ובודאי לאמריקה, כי אין לאן לנסוע, אם לא לאמריקה, ובמקום השעור העברי עליה להקדיש זמן לראשית למוד שפת אנגליה. גם מבשול האוכל הן בדעתה של מרים להתפטר מיד, ולא יוסיף עוד שניאורסון גם לאכול להם על שלחנם... ואחרי כל הדברים האלה — היא, אסתר, עדיין משתמשת בבלי־זין חלוד זה ומטיחה בפניה של הצעירה: מורד, מורד — — לא! צריך היה למצוא ולהגיד לה דבר־מה, שיבטה אותה באמת במדקרות חרב... צריך היה להקניטה באיזה אופן אחר... באיזה?

ובעוד שכל השקלה־וטריה הזאת מבריקה במחה ובלבה, כמעט מבלי משים ומבלי דעת, נפלה אסתר על המציאה הפתאומית והפליטה, שלא בקשר, לכאורה, עם הקודם, אבל בהרגשה בוטה במדקרות־מחט.

— או שמא הד"ר חמילין יתן לך לקח, אנגליה שלי?... הן הוא למד בקוליג הבירותי — ודאי רק כדי לדעת את השפה הזאת, הדרושה לך...

— ומה את מלגלגת כל־כך? — ענתה לה הנדקרה בטון שלה — מנין את יודעת, שכבר לא בקשתי?

— והוא הבטיח?

— יוכל היות, שהבטיח.

— ויבוא אלינו ללמדך?

— זה שוב לא עסקך את. אם גם אני אלך אליו, לא תוכלי את להפריעני...

— לא, לא, לא אפריעך. איש לא יפריעך. את תלכי אליו לבית־המלון... תלכי...

— אלך, נו?

— ודאי, אין דבר. הלא רק ללמוד, והלא הוא בן־עירו של אבא... ותלמידו... משלנו... בן־עירנו... ודאי! אבל אבא מה יהא עליו?

— אבא? הגם אבא רוצה ללמוד?

— אבא החולה ישאר בבית לבדו?

— מה? מה? מה אבא? איזה בית־מלון? — נתעורר ר׳ יוסף.

— פטור־נו, — הרגיעהו אחיו. — הן מדברות על גיסו של גולד־מאן... הוא היה צריך לבוא עוד לפני השבועות, ובא רק אחר הסוכות... הוא גר במלון „הראל“...

— אה... „הראל“... גולדמאן... כך...

ור׳ יוסף חזר אל הענין שהיה לו עם אחיו. גם לחיים הסתת היו ימים שלפני המשך — גם לו דאגות וצרות של דירה. בתי „החצר“, שבה הוא גר, מתחלקים בקלפי, וכפי שיש לדון מאיזו מעשים, יש „בעלנים“ על אותו הבית מצד אחר. ושוב בעטיו של הארון גולדמאן, שכשם שנאמר בחומש על ישמעאל: „ידו בכל“, כך, להבדיל, אפשר לאמר גם עליו. הצרה היא רק, „שלא יד כל בו“. כן, גם פה ידו של ר׳ גולדמאן באמצע. איש חרוץ הוא, ימח שמו, ומוליד ששה עסקים ביום אחד. השדים יודעים אותו: הוא רוצה ליסד גם מין בית־ספר, שילמדו בו לשונות וחכמות אומות העולם, והכל על טהרת הקודש, ושיראת שמים „ממדרגת ארבעים“ תשלוט בו. את המוסד הזה אמנם אין הוא רוצה לפתוח בבית זה, אבל לתכלית זו מצא מקום אחר, ועשה על כן איזה חלופים וקנוניות עם אנשים שונים, שיש להם דריסת־רגל בחצר זו, שיפנו לו מקומות לצרכי עסקיו. נוספו על זה עניני שטרות וגמילות־חסדים ומשכנות — באמת, אין מהו של חיים תופס כל מה שנעשה שם, ואין הוא יכול למסור לאחיו כמו את כל ההמצאות שיש בדבר, אבל, הקיצור, זהו יודע: כשבאו השכנים לקבול לפני ר׳ יעקב, ענה הלה, שלא עליו תרעומותיהם, מאחר שהוא אינו שייך לזה, וכבר הדביק גם מודעות, שסלק את ידיו מכל עניני הדירות שבאותה

החצר ושאל יבואו לבלבל את ראשו, כי לא יענה לאיש; וחוץ מזה, הוא אומר, הלא הכל תלוי בקלפי — מי שיזכה בגורל, הוא ישאר לגור, ומה לכם כי נזעקתם?

האח הבכור, מוטל על הערש, הוסיף „לצאת מעצמו". מעשים שלא יעשו, מעשים שראוי לקרוע עליהם! אלה הם העוסקים בעבודת צבורנו, אלה הם בעלי־טובתנו... פרדופסין!... בעלי־טובות... כן... בימי־עלומיו... זוכר הוא... משכיל אחד היה, מורה בבית־המדרש לרבנים מטעם הממשלה... אוכסנפלד, כמדומה לו, או אטינגר... חבר איזה ספר... „סאטירה"...

ר' יוסף לא יכול בשום אופן לזכור את פרטי „הסאטירה" ואת הדקדוקים בנוגע לאותו ספר, כגון שנת הדפסתו ותכנו, ואפילו בנוגע לשמו היה אצלו פקפוק: „סרקלי" או „אטקלי" — ונצטער הרבה על הטשטוש. בגד בו זכרונו לגמרי! חיים מצדו לא יכול לראות בצערו של אחיו והתחיל באנחת־הכנעה בלתי־מצויה אצלו לדבר דברים שונים, כאילו לכסות על הריקניות והחסר:

— „פטור־נו", ידו בכל, ממש ידו בכל. גולדמאנקא! הוא הממונה והוא „הכל־ולך" גם בקלפי. רק בעניני הכוללים, אומר הוא, אינו מתערב. הוא משקר, הכלב! הוא הכל. ידו בכל. מי ידון עמו? וכלום היה הוא, חיים, הולך אליו? לא, בגלל עניני עצמו לא היה הולך אליו בשום אופן. הן הוא יודע אותו — ולואי לא ידעהו מעולם... „מחותן"!... כן, כן, כשהוא נזכר, שעד גירושי חנוך יחיה, עד „הגט", היה זה מחותננו, אבי־כלתו, כשהוא הושב בדבר — פטור־נו... מאז הוא, חיים, מונע את עצמו מהפגש עמו; ולא רק להפגש — גם מחשוב על אודותיו הוא מתאפק. כי כשהוא מתחיל לחשוב — מתפקעת המרה. בפרט — בענין הסכסוך על־דבר המשכון. סוף־סוף, הלא עכב גולדמאנקא את המשכון, השאירו אצלו — האם אין זו גזילה גמורה?! המשכון — נקל לאמר:

משכון... אפשר לחשוב: טבעת, מורה־שעות און ארדת... משכון... הְמ... ספר־תורה!... ספר־תורתו שלו, של חיים, שנדר אז לכתוב, אז בהיותו בסכנה, בברחו מפני פקידי־המכס... זשרק בארץ־ישראל עלה לו לקיים את נדרו... וזה הספר נפל בידו של פלוני הטורף!... וזו ה„רייניגקייט" נתעכבה בתור משכון! ובשל מה? בשל זה שלהנוך יהיה לא היה במה לסלק את התחיבות ה„כתובה", כתובתה של הניה!... והרי ה„פריצה" הלזו דרשה בעצמה את הגט, כי הרי היא הכריחה את בעלה לגרשה, בצעקתה, שהיא „אינה יכולה להיות עמדו" — — — לא, הוא, חיים, לא היה בא בשום אופן אל בית הגזלנים האלה בדבר צרכיו שלו, אלמלא... אלמלא היה פה... אה־אה... ענין אחר... ענינו של אח, ושל אח חולה... הן לא דבר קטן הוא: אדם חולה ובלי פרנסה, ואם יאולץ לצאת מדירתו זו במצבו הנוכחי — היכן ואימתי ימצא דירה אחרת זולה כמוה?! הרי לא ישאר אז לו, לר' יוסף, אלא להניח ראשו בחוץ... על הסלעים אשר לפני מלון „הראל" — — —

— ואתה, לכל־הפחות, דברת עמו כראוי? — כאילו נחש ר' יוסף ומצא אותו בתוך עצם הרהוריו האחרונים, שאת רובם בלע חיים בקרבו ולא הוציאם החוצה אלא בגמגום של רמז — לא צריך היית להתביש מפניו. הוא אינו מר בר רב אשי ואינו החכם הכולל. בערב ראש־חודש שעבר היה לי סכסוך עמו בדבר דין נפילת־אפים. התעקש כחמור ובשום אופן לא רצה להודות על האמת. ובגסות־רוח ובזלזולים! עד שהבאתי לו סדור „נהורא מעליא" והראיתי לו בהריא... הה־הה... מעשה שהיה!... הוא הדבר: עם בני־אדם שכאלה צריך לדעת איך להתהלך!... נו?... צריך היה למסור לו כל הדברים כהויתם, דבר דבור על אפניו...

— ואתה, כיצד סבור אתה? רק זה היה בכחו של חיים לאמר.

— נו? ומה? — לא חמל עליו החולה.

— מה? מה? — נתרגז גם חיים משהו. — כלום הוא רוצה לשמוע? אצלו אין „לפעול“ כלום. הוא באחת, שזה לא עסקו. משקר — פטור־נו, כי תיכף ומיד הוא מתישב ואומר, שלא הוא הגבאי היחידי: יש „ועד“, ותוך־כדי־דבור הוא עומד ומציע הצעות על דעת עצמו. כלב שפזה! עיני אנשים ינקר — ולא יבוש ולא יכלם. כי לראיה שהוא רוצה בטובתו, בטובתו של חיים (מחותני לפנים!), הציע לפניו, שיקבל עליו את השמשות ב„הכנסת־האורחים“, באשר השמש של עכשיו נוסע למדינת הים. אמנם „הועד“ אולי לא יחפוץ בו, בחיים, אבל הוא, גולדמאן, יעמוד לימינו, ומה שהוא, גולדמאן, עושה — עשוי. כך אמר בפירוש, ולא איכפת לו כלל מה שאמר מקודם, זה כרגע, שאין הוא דן יחידי. אז, הוא אומר, תהיה לו, לחיים, דירה מן המוכן — ויוכל להיות לעזר גם לר׳ יוסף, שלמענו — שהדו במרומים! — כבר אינו יכול לעשות כלום.

ר׳ יוסף הושיט ידו הימנית, הפועלת, מעל המטה, לקח ספר מן הכסא הסמוך למשכבו, שם את המשקפים על אפו והתחיל לעיין בספר. השיחה, כנראה, קשתה עליו, ורצה להפסיקה בדבר־מה. אך ההפסקה לא ארכה. הוא הרים גבותיו המכווצות, הכה בגב הספר החיצוני את רגלו הקפואה ואמר מבלי הביט לעברו של חיים:

— וזו, לדעתך, אינה סברה כלל?

— השמשות בהכנסת־אורחים?

— כשאני אשאר בלי דירה, הייתי יכול להמצא שם בזכותך... — הוסיף ר׳ יוסף כמתלוצץ וכרוצה להפיג את החריפות היתירה של ההצעה הקשה.

— שם אין מקום בשביל בני־העיר — העיר אחיו בכובד־ראש — רק בשביל אורחים, וגם בשביל אלה אין מקום.

— לַצְתִּי, — אמר ר׳ יוסף כמתנצל.

— וגם יותר משלשה שבועות אין נותנים שם לגור לשום איש, — התנצל חיים מצדו.

ר' יוסף שתק.

— אני אגיד לך, יוסף, את כל האמת. אפשר, שזה כדאי לי לקבל. פטור־נו. לשמשות אני מתאים יותר מאשר לסתות. בינינו לבין עצמנו — כלום כחותי אני למלאכת הסתות? וחוץ מזה — עד מתי אמוץ מחנוך שלי יחיה עשרה־עשרה פראנקים לכל חודש? הן לא בנקל הוא משתכר להם. אבל להיות מכור אליו, לאיש כזה... שאיני יכול להביט בפניו!... גם כשיניחו חרסים על עיני עוד אזכור... אזכור את יום הגט, את חוצפתו בבית־הדין. בין כה וכה — פטור־נו. אני טענתי טענת־צדק. הן לא בני מגרש אותה, כי־אם היא אותו, ולמה יתן לה כתובה? ראה הוא, שהדיין שומע לטענותי, קרא לי וסר עמי הצדה ואמר: למה נהיה לצחוק? נבטל את דין־התורה... הן יודע אני, כי אין לכם (לי ולחנוך, כלומר) כסף, ואיזה הבדל לכם, אם יפסקו, שצריכים אתם או שאינכם צריכים לשלם את הכתובה. מילא, חנוך שלי יחיה עומד ואינו דובר דבר: רחל נאלמה... אבל אני צועק: היאך, אני צועק, אם אין עלינו לשלם, אז הלא אוציא בדין את ספר־התורה שלי מידכם... את הפקדון היקר שלי שבידכם... לא, הוא אומר, את הספר לא אתן, ספר־תורה שוה כסף... ולבתי הניה יש רשות לדרוש ממנו גט, ועליו לתת גט וכתובה. — מפני מה?! — פטור־נו, כך, הוא אומר, מה תעשה לי, אם אטען, שר' חנוך שלך, העומד כאן, אינו נותן לאשתו מה שמגיע לה, אינו נותן לה שארה, כסותה ועונָ... מבין אתה? ועיניו קורצות, קורצות... עד הרגע הזה אני רואה אותן כמו חיות לפני. חנוך שלי שותק — אבל אני נעשה אש־להבה: היאך! מה פירוש אינו נותן?! והרי זו תהיה טענת שקר!! והוא בשלו: על שארה וכסותה אני מוחל, אבל מה אם נטען על הסעיף השלישי?... —

מה תמענו? — נמען, שהוא לא יצלח, שהוא אינו יכול לתת לה את... הסעיף השלישי... וודאי, חזקה על בריה חרוצה שכמותו... בזו הלשון... פי, ארור!... כיצד אפשר לעמוד בדלת אמותיו של דבר־אחר שכזה? ! — — —

ר׳ יוסף התנועע על ספרו, שלא עיין בו כלל, והפסיק את הדבור. — את ספור־המעשה הזה הן שמע כבר לא־פעם מפי אחיו החלכה. רבה רעת האדם... ובנוגע לגופא דעובדא ודינא — עדיין לא בירר הוא, ר׳ יוסף, לעצמו: הטוענת „מאוס עלי בעלי" — אם יש לה תשלום כתובה או לא. עד כמה שהוא זוכר, חלקו הגאונים בזה על פסק התלמוד ותקנו תקנה לטובת האשה, שתצא בכתובה. אם לא יטעהו זכרונו החלש, שבזמן האחרון, אהה! נחליש לגמרי. הנה בחלק השלישי של גרץ־שפ"ר יש הערה גדולה ונכבדה מאד בנידון. מה, אסתר כבר הולכת?

— אלא מה אעשה? — התנצלה ההולכת. — אני הלא אמרתי, שרק לשעה קלה... אני השארתי שם את חולי...

— חוליך? החולה שלך הן כבר הבריא, אמרת.

אסתר נעלבה ולא עלבה, כי ברגע זה נכנס שניאורסון — ותשובתה נשארה נעוצה בגרונה.

— הוא רואה, אני חולה, מר שניאורסון! — התאונן ר׳ יוסף לפני הבא בחולשה ילדותית.

שניאורסון בא — וחדשה גדולה בפיו, תגלית ממש, שאי־אפשר להחמיצה. זה־עתה נודע לו במלון ממקור נאמן, שחמילין עדיין אינו דוקטור!

— הא כיצד?

פשוט בתכלית הפשטות: המילין עדיין לא גמר את חוק־למודיו. לשוא יתפארו בו. עליו עוד ללמוד סימיסטר שלם בקוליג. ולתכלית זו אמנם בא הנה, לגולדמאן. גולדמאן היה האיש, אשר יעץ לו לעבור מאירופה ללמוד בבירות. ואולם באליה זו קוץ גדול. וזה הדבר: באירופה היתה לו אשה, והיתה האשה מכלכלת אותו ושולחת לו כסף. עכשיו, כפי הנשמע, נפרד מאשתו לגמרי, והוא צריך לעזרת אחר, ולכן בא הנה לגולדמאן קרובו, והל״ הוציא עליו שם, כי כבר דוקטור גמור הוא!

שניאורסון דבר כל זה כלפי ר׳ יוסף, אך יחד עם זה ארב לרושב, שהידיעות החדשות הללו עושות על מרים.

ה„פִּיָה״ — כמה נשתנתה זו בעת האחרונה! זאת אומרת: לא היא — יהוסיה כמה נשתנו! והרי לא בשכבר־הימים היתה היא אחרת... עכשיו במעט שחדלה לגמרי לשמוע לספורי מורה העברי וללמודיו. „ספורי־המקרא״ עזובים, היא אינה מכינה את שעוריה, וגם בשעת השעור למדה לתקוע סיכה בין שפתיה ולחטט כל הזמן באותה סיכה בשיניה — אמנם, בתנועה גראציוזית ומלאת־חן, — ועיניה מתמלאות אז איזו קהות, מעין זו שבעיני הסבל בשעה שהוא הולך עמוס משא לעיפה... שניאורסון נסה תחילה לאחוז ב„פולי־טיקה״ של זלזול, לאמר לה שָׁלוֹמַיִם במקום „שלום״, וכיוצא בזה, קצת לשם התנקמות וקצת מתוך תקוה, אולי ירפא על־ידי זה ליהוסיהם המקולקלים — אך לשוא... ללא הועיל!... והיה מעשה, שפעם אחת בשעת האוכל נתנה לו לפתוח קופסת סארדינים, וכשקלקל את המפתח ולא יכול לפתוח והצטער בעצמו מאד על זה (כאילו ראה בעובדה זו סמל לאיזה דבר; לא לחנם היה הוא, שניאורסון, מרבה להזכיר את מטרלינק!), לעגה היא לו בפניו לעג גלוי וממושך... מובן, שהוא מצדו התחיל להתרגז ולתבוע: הא לא ניהא לו ודא לא ניחא לו (בעוד שמתחילה היה הכל כשר

וישר ועל הכל היה מנענע בראשו לאות הסכמה). מתחילה היה הוא מתלוצץ בלבו, שההכנות לסעודה נעשות בחפזון, אבל הסעודה בעצמה, אהה, נמשכת ונמשכת. בעטיו של ר׳ יוסף ובדבריו הרבים; עכשיו נוכח וראה, שדוקא ההכנות שלפני הסעודה מתארכות, מתארכות מאד, והסעודה בעצמה — מעט ירק, מעט מרק, כוס תה — ונגמר... סעודה קצרה... והיום הגיע הדבר לידי כך, שמרים הגישה לו בחפזה כף בלתי־מקונחה, ששיורי פיו של אחר — בודאי של „הנחשל" — היו עליה בשוליה, שיורים שעוררו אותו להקאה ולעמידה פתאומית מעל השלחן...

לא! הוא יתחיל לאכול בבית־המלון. היום יגיד, כי מראשית החודש יתחיל לאכול במלון „הראל". פשוט, שם הוא גר ושם יאכל. אינו רוצה להקרע לשתי רשויות!

ואולם לפי שעה ההשה, התאפק ולא הגיד; קשה היה להגיד; לפי שעה ארב לרושם, שידיעותיו בדבר חמילין עושות על מרים.

והידיעות עשו רושם! אמנם, כל אותו הענין, שחמילין היה מקודם בעל־אשה ועכשיו הוא פנוי — לא נגע בלבה כל־כך... מילא, ודאי שלפנוי תמיד יש ערך יותר מאשר לבעל־אשה... אך גם זה, שהיה בעל־אשה, לא צערה מעולם... מה לה ולזה, שהוא בעל־אשה? אותה הן לא ישא בין כה וכה... צר רק, שהוא עדיין אינו דוקטור... לו יאה להיות כבר דוקטור... אף כי מאידך גיסא יש גם איזה ריוח בזה בשבילה... עדיין אינו דוקטור... רק סטודנט... קרוב יותר... לא יתגאה כל־כך... עליה...

רוח־גיל לבשה משום־מה את מרים; פניה הוטבו וגם לבה הוטב. היא נתרככה, ומתוך רכות יתירה אמרה אפילו להגיש את ארוחת־הערב לאביה אל מישכבו; אך ר׳ יוסף כהה בה. — לא, אין הוא חולה כל־כך עד לבלי קום אפילו פעם במעת־לעת. השכיבה

התמידית אינה מן הדברים הקלים כל־כך. הנה ינעל את נעליו, יקום ויגש אל השלחן.

כשמוע חיים את דבר־רצונו זה של אחיו, התנפל מיד בלי־אומר וגחן לרגלי החולה לסייע לו בהנעלת הנעל.

— אי, אי, — הביע ר' יוסף את אי־רצונו. — אינני תלמיד־חכם, שישמשוני... — ועיניו היו מטייפין כלפי שניאורסון, לאמר: בוא אתה, מר שניאורסון, והפוך את הלאו לחן, כדי להוציא מאותו מר גולדמאן, הצורר לי בכל אשר יוכל...

— במצב בריאותך, יוסף, במצב בריאותך... פטור־נו... — התמלא חיים דאגה.

— דברים בטלים... — הפסיקו האח. — שאל את הבר־אורין שבמנינגו ויגיד לך, איזה תלמיד־חכם אני!

זויות־הספון עדיין זלגו מי־ענן; היתה קצת צינה וטפטוף וערב יום גשום.

לאחרונה נגמרה הנעלת הנעל, אך ר' יוסף נשאר עדיין יושב במקום מושבו בעינים עצומות למחצה, ומתוך כך הטיל לתוך חללו של הבית מין „אף־על־פי־כן!" אף־על־פי שהוא, ר' יוסף, אינו תלמיד־חכם... זאת אומרת, לא תלמיד חכם ג ד ו ל (אינו רוצה כלל להיות עניו יותר מדי!) אף־על־פי־כן!... אל ייסרהו אלהים... אין כונתו הלילה להחזיק טובה לנפשו על זה... אלא כך... הוא חשדן גדול... הוא דן את הכל לכף חובה... כך הוא טבעו... שפינוזה אומר, שאין רע וטוב מצד עצמם, כי־אם מצד הרושם, הנעים והבלתי־נעים... כמן כן הוא, ר' יוסף, יודע, שאין האדם חפשי... משל למה הדבר דומה? לאבן שנזרקה. אלמלי ידעה האבן לחשוב כמונו, היתה הושבת, שהיא רצה בעצמה וברצונה לאותו מקום. ואף־על־פי־כן! כך הוא טבעו. הוא מחלק את בני־האדם לקטיגוריות... כך למדתהו החקירה — ואינו מתפעל כלל... גם גולדמאן הוא

קטיגוריה... גם חמילין — בין שהוא כבר דוקטור ובין שאינו עדיין — קטיגוריה הוא... ואף הוא, ר׳ יוסף בעצמו, קטיגוריה... והוא אינו חושב את הקטיגוריה שלו טובה מהקטיגוריה של אחרים... הוא חושד גם את עצמו... אבל כאן, יאמרו־נא, כאן — במה אפשר לחשדו? הוא ידע, שהעולם נצרך לגשמים והיה בעד זה, שבית־הדין יגזור תענית... הוא הביע דעה זו — ומה חטאו? מה חטאו, שמכיון שהוא אמר הן, מצא גולדמאן, שראוי לאמר לאו? מה חטאו, אם לעסקיו של גולדמאן טוב יותר שתהא שנת־בצורת? הרי לו, לר׳ יוסף, לא הביאו הגשמים כל טובה... רק ריבמאטיזם הביאו לו... אוי, אוי, לא טוב...

פרק ב.

כושית, אשת שומר־החצר הערבי, לטשה עליו שני חלבונות־עיניה ופתחה לו במפתח הגדול את הדלת הקטנה אשר בשער — ולעיניו נגלה המון כֵּפֵּי־הסלעים אשר בכפר הבנויה הסמוכה; בעין הכרכום של האבנים הצבורות מלפניו בצפון, שהקרנים האדמדמות שנטו עליהן משפולי דרומית־מערבית — היום הכסלוי כבר רד והשעה היתה קרובה לארבע — הרבו את גווניותן, לא היו כל רחמי־אב ואף לא חיק מאסף של אם, אבל גם קודרות ומפחידות לא היו הן בעיניו הפעם. והרי עוד לפני ימים אחדים התרוצץ שם, בעליה שמאחוריו, ונהם חרש: אבנים, אבנים, אבנים — ולא ידע מה; וכשידע, ידע, כי לא באבנים ירגמוהו, כי די בזה, שהושיבוהו בבית־האסורים על העלילה... על העלילה אשר העלילה עליו הערביה... שם במושבה... לפני הפסח... כי אבד ילדה... — כשידע, ידע, כי הוא יוכיח... הן דמו הוא דם גוי... דם גויים נוזל בעורקיו... הן הוא נולד תשעה חדשים בדיוק אחרי הפרעות הראשונות... והוא לא יהודי כלל... גוי הוא... שמונים אחוזים מגזע סלאווי... ואיך לא תבין הערביה, כי ה„זריר" שלה אינו אצלו? —

דמיונות מוזרים כאלה שחרוהו, חלומות משונים הבהילוהו. איזו דמות ערך אז לאבנים האלה, שהביט עליהן ממעלה, מרחוק, אחוז־רטט, פרוע־עצבים, פרום־כתונת ומעורפל־הכרה? — ברגע זה לא זכר ואף לא רצה לזכור. כל זה עבר. איזו אימה היתה אז בנהימתו... את זה הוא חש גם עתה... אבל עתה הנה זה עבר.

פתוחה הדלת לפניו לרוחה. הוא אוחז בצקלונו, רעו הישן, לבוש לא בחלוק הארוך הקרוע, חלוק בית־החולים, אשר קרעהו, כי־אם בבגדיו המעועכים, בגדיו מאז, בגדי בריא, והנה הוא לא מתהלך בין גרי בית־האוסף, כי־אם הולך, יוצא מן המקום הזה — לגמרי. הנה מיד הוא פונה לימין, מזרחה, ל„שערי יהודה", ל„משכנות ישראל", ל„אהלי יעקב" — ומי שלא ידעהו ולא ראהו בבית הזה, אולי גם לא יכיר בו, כי ששה חדשים רצופים שכן בו, בבית הזה. נא. נס, בעל־כרחו. לחפשי, איפוא!... קדימה!... אויר חוצות!... והאבנים שמלפניו? הנה הן מתערבות עם גבי העזים... הגולשות מן הגבעות ורועות ביניהן... השמש מאדימה־מזהיבה את הכל בלי הבדל... אין מה לנהום. אבנים — ותו לא. הנה הוא שוטה מעליהן ועובר.

— כמה הוא נחפז, כמה הוא ממהר ללכת מכאן, המסכן! — הניעה ראש על חפץ סוכנת הבית.

— לא פלא! — הגין על היוצא המשגיח הפנימי, אותו היהודי האורפלי, שאבעבועות בפניו וכחו במתניו ושהניגוד בין יהודיותו ובין כחו המרובה עשה אותו כמעט למיוחד במינו, לחטיבה אנושית מיוחדת.

מבלי משים שעה חפץ אל הדוברים ועצר כמעט את צעדיו.

— לך, לך לשלום! — הרשה לו האורפלי המשגיח לילך ודבר אתו ברכות מכוונה. — אל תבט לאחוריך! והיה בריא ושלם. ורק — אל תדבר הרבה, אל תדבר מה שלא צריך!... ואל תביט למקום שלא צריך... התאפק... הנה עצתי לך אמונה. איני שונא לך... ידידך אני... התאפק מדבורים שלא כענין...

האורפלי הוסיף להטעים ולהדגיש את ידידותו. לו, כנראה, היו ידים לשער, שליוצא יש הרשות והזכות לפקפק בזה. וחפץ — אמנם, ידידותו־בפה של „מוציאו לאור" עכשיו לא נגעה בו, אבל

גם טינה בלב על התנהגיתו של זה אתו בימי חליו לא היתה ולא יכלה להיות. יתר על כן: הוא גם לא נזכר בה ברגע זה, ברגע צאתו, אלא רק לאחר־כך, מעבר לשער, כשצמחה ועלתה אצלו היא, כמתכוונת להשתיק את המשגיח גם הפעם ולגשת אליו, אל ההולך, — אז כאילו נוצץ והתלבה זיק־הזכרון... הרי כך היה גם אז... בשעת ההכאה... גם אז היתה היא צומחת ועולה פתאום מן הצד —

... — להכות חולה כזה... שָׁקֵט כזה... רצח הוא...

— שקט, שקט! — חקה המשגיח בחריי־אף את קול המשרתת מאגף־הנשים, שהתערבה אז לא בעניניה. — הוא קורע עליו את בגדיו... הוא מטנף את האוכל, שנותנים לו...

— הלא אמרתי לך, שאין הוא אוכל חמיצה של עגבניות, ולמה נתת לו?

— נתתי, מפני שחפצתי. ואם הוא אינו אוכל... טוב, לא יאכל, אך אל יטנף!

— כל זמן שחולה אינו עושה רעה לאחרים, צריכים להיות זהירים בו, — טענה היא...

והוא, בעל־הדבר, המוכה בעצמו, טען מצדו בקול מתחנן, כבלתי מטורף כלל, לכאורה...

— טומַטֶם... עגבניות... אבל האמנם עוגב אני, האמנם? שבור אני... שבור־מלכא... שבר למטה, שבר למעלה ושבר באמצע... לב האדם הוא באמצע... הלב הוא בלב האדם... אבל לא עוגב... האכילה היא דבר קדוש, האנשים היותר קדושים דואגים שיהא מה לאכול... לכל, לכל... פשוטו כמשמעו... לכל אשר אתם... לא סוציאליזם — חס ושלום! פֶּה — סוציאליזם! הכל מדוד וספור וחשוב — פֶּה! כראוי לא יסדרו לעולם — דברים בטלים!... המסדרים יקחו את הדייסה תמיד להם — ודאי! שיהא מה לאכול — ודי...

פשוט, לאכול לי ולשכני — ודי... ואתם נותנים לי עגבניות?! האם לא בצלם אלהים נבראתי? ער ואונן לא שמרו על צלם־האלהים — החומשיל מספר ואינו מתבייש! — שחתו ארצה, המנוולים... המנוולים, הבלתי־מנוולים — כולנו מנוולים, כולנו בלתי־מנוולים... אין מנוולים — ואל יתהלל הבלתי־מנוול... זה אמת: בני יהודה היו רעים בעיני יהוה... אבל אני? רע, טוב — איני מכחיש, אבל איני מבין, איני יודע... איני מכחיש, שאני חולה... שאני צריך לבית־חולים... והיה ביום ההוא — והיה כל העולם בית־חולים... אבל בית־אסורים?! האם פה מקומי? פה? בין אסירים, שסוסיהם אוכלים חֲלַבָּה?

— מה? סוסיהם אוכלים חלבה? — והמשגיח קרין בעיניו כלפי המשרתת מאגף־הנשים, המתערבת בעניניו, והשמיע לה איזה „נו" כפול של נצחון.

— זאת אומרת, אין אני מתאונן... — מהר הוא, החולה, להצטדק. — חלבה בלי לחם... חלבה עם פטריות... וודאי, שצריך להיות כך... המאסר הזה אינו הגרוע בתבל... ב„בית־המות" יותר רע... שם סובלים יותר... אבל האוכלין שאתם נותנים לי — איני יכול... האמינו, איני יכול!! האסירים כל־כך רבים — ואני אחד... ולי אתם נותנים כל־כך הרבה אוכל?... כוס מים דיה לי... כוס מים בלי הלב... בצל, אם יש לכם... צִיבֶּלֶס בלע"ז, ובלשון קודש בלשון רבים: בצלים, רמז לְבְצֶלֶם אלהים... זה לא יזיק... אבל עגבניות איני רוצה: איני עגבן... יאמר הרופא מה שיאמר... אני יודע את הנשים זה עשרים ושמונה שנה... מן השנה הששית... מן היום הראשון... שש ועשרים — הרי עשרים ושמונה... לא שלשים וששה... לא, לא... יש אומרים, שהיודע את הנשים אובד את צלם־האלהים... אבל אני איני עגבן... יאמר הרופא מה שיאמר... אל תשמעו לו...

— כך? כך? — התענינה היא, נגשה אליו, תקנה עליו מלמעלה את כובעו, ואגב נלחצה אליו בכל גופה הארוך והדק ונשמה עליו. — לא נכון מה שהרופא אומר?

— אלא מאי? עגבן אני? עגבניות — פה! איזו שמות מכוערים לפירות ארץ־ישראל ואיטליה... ודאי! באיטליה היה הדבר... מעשה רב...

והוא היה מספר לה את המעשה הרב. מעשה באיש עני אחד ממדינת איטליה, גבר לא־יצלח, שלא היה לו מה לתת, ופרשו אליו כפים, והיה צערו גדול, והסתובב כמה שנים, השתמט — אבל לא נמלט. מה שהיה צריך לבוא — בא. במוקדם או במאוחר, הגלגל חוזר ובא אל מקומו. עברו ארבע שנים — ושוב אותו הדבר. מה הועילה לו איטליה? מה הועילה לו החוה? הנה עתה שוב עזב את החוה... השמעה את הזמר: ה־וה? אוי־אוי־אוי־אוי־אוי... חוה...

— וסוף המעשה?

הסוף פשוט הוא. לתת לא היה לו מה, כי עני היה, עני וחלש, והצער גדול. אבל האהבה לחיים עוד גדולה מהעניות. וזו התגברה. כי אהב העני האיטלקי את החיים, ויותר משאהב הרגיש, כי שרשים לו בחיים, ממש שרשים כשרשי הבצל... אך דא עקא, שבארץ־ישראל עדיין לא ראה הוא, החולה, בצלים... בשום חוה... ח־וה...

וחזר לפטפוטו.

— ארץ־ישראל מרכז, אומרים... צחוק... הוא, הוא — המרכז!... בגלגול זה... הוא — תחנת הטיליפון. גלגול, כלומר, על כל גל וגול הוא מנענע בראשו ומקבל טלגרמה. טלגרמות עפות אליו מכל העולם. הכל מודיעים לו על־אדות שגעונם. שפודין דקים ולוהטים יוצאים מכל קצוי תבל לדקור אותו ולהודיעהו הכל. יצא כרוז: אצל האלמנה באיטליה מת בעלה, ונשארו לה ששה

ילדים, מלבד הנערה. הנערה אינה נכנסת בחשבון. היא רק הפריעה. היא רק בלבלה, היא זמרה „חוה", היא עגבה על חמילין, היא הלכה בדרפה — לה תנו עגבניות! אבל כל ששת הילדים — כולם היו רעבים, כלם היו חולים, שלשה במטה אחת... הגדול בן עשר, השני בן תשע, השלישי בן שמונה, הרביעי בן שש, החמישי בן ארבע, הששי בן שלש, והיא, האם, השביעית! אה, הוא יודע לספור, הוא כמעט סוציאליסט, הוא אינו משוגע!... וכולם רעבים, וכולם ערומים, וכולם חולים... חמילין לומד מדיצינה, אבל ארוכה אינו מעלה ורפואה אין... אין מציל... ואף הוא, העני האיטלקי, אינו מציל... רק שבעה שפודין התחילו דוקרין אותו (הנערה אינה באה בחשבון!). אחד — עשר אמות ארכו, שני — תשע אמות ארכו, שלישי — שמונה אמות ארכו, רביעי — הא?

— מה? מה רביעי?

— מה אתם חושבים, מכיון שאיש אינו מבקר אותי — לכן מת העולם? טעות היא! אני מכיר את הכל ואני מבקר את הכל... בלילה... בבור האפל שבתחתית חלומי... בתחתיות... בור מלא עינים... עיני מכרי וידידי... עיני אסירים אחרים... אינכם מאמינים? צבת של כפור ביד הטיליפון... והוא צובט את הלב... אל תחשבו! ההויה לא נשחטה...

ופתאום בקול ובסגנון של פקח גמור:

— על העולם עדיין אין פה כלום. מזה אין שום ראיה על החיים בכלל. פה יש רק אקדח קטן ומקולקל של אנוש קטן. מה אנוש כי תזכרנו? פרט. פרט חולה. ורשות אין לפרט לדון על הכלל. הפרט יכול רק לאמר: מה לי ולכלל? לי לא טוב — ובכן הכל לא טוב בעיני. אבל גם הכלל יצדק: לך לא טוב — ובכן? מרוט שערותיך, אבל מה אני, הכלל, לָמֵד מזה?

ופתאום שוב חוזרים ומשתנים פניו:

— אבל! העולם עדיין לא נתבּהר... ההויה לא נשחטה — והעולם לא נתבּהר!... בּתחנת־הטילּיפון ערבּוביה משונה... והטלגרמות סתומות... הטלגרמות משדה־המלחמה סתומות... אפל הבּור... כּל אור חדש לא יגה עליו... אבל בּלי הטיליפון היה רע עוד יותר... על ידו מתגלה דבר־מה... יותר נכון, מתערטל... הוסר הצעיף, נפל האגרטל... ושבר גדול השבּרתּי, אבל לעגבניות לא נמכּרתּי... עגבן אינני... אפילו לא אונן... לא אונן, כּי־אם קינן... מפּני שקינן ילד את מהללאל ומהללאל ילד את ירד, וירד ילד את חנוך... וחנוך את יחזקאל... ואם יחזקאל — שמע־מינה גם בּן־בּוזי וגם כּהן? לא! לא דא ולא הא, כּי־אם יחזקאל סתם... „ומכשול עונו ישים לנוכח פּניו" — גם זה אָמר הוא, יחזקאל...

— —

— —

— יחזקאל! יחזקאל!

היא. שארת־בּשרו. המשרתת מאגף־הנשים. אסתּר חפץ. היא — נטולת הריסים. היא — עם קומתה הגבוהה והכּפופה משלו, עם חזה הגברי, הצמוק משלו, עם צעדיה הנחפּזים, הסואנים, עם קולה היבש, הנסער, המזועזע...

— חכּה! חכּה רגע!

ההגה הראשון היה זועם, בּריא, מימי העלומים, מימים רחוקים, מימים שלפני כּל המחלות. ההגה הראשון היה: אין לו צורך בּה. למה היא דולקת אַחריו?! ההגה השני כּבר היה עם הוספה: מה היא רוצה ממנו? הבחולשתו היא רוצה להשתּמש? ולמה דוקא הוא? המבּלי אין חולים ורקובים ממנו, שתּוכל לקוות לתשומת־לב מצדם? אך ההגה השלישי כּבר היה כּמעט נוח, מתפּשר... הָאֱנוש הֶאָנוּש מצא אפילו כּמעט כּעין חפץ־מה ברדיפתה אחריו. — נניח, שאינה יודעת את הכּל עד היום — אך מי בּלעדיה

תושיט יד ליוצא מן הבית הזה? מי היא האשה, אשר תאבה לעמוד עתה בדלת אמותיו ולנשום אתו יחד במרחק של פחות מטפחים?

— יחזקאל! עמוד! דבר לי אליך.

היא הדביקתהו, קצרת־נשימה ושרויה בזיעה קלה — מריצה ומהתרגשות חולנית... פניה המתוחים היו עלובים, עלובים אולי לא פחות מפניו של היוצא. ואיזה גל של עדנה נכמרה הציף פתאום את לבו של זה האחרון. אליה? אל עצמו? אל „יחוסו הטוב"? — אחת היא... „אחותי האומללה! אחותי החולה כמוני! נחומי הצוננים עליך! אחרי מי את רודפת?"

האויר הַפְּסָלְוִי לפנות ערב היה קצת קריר, אם כי כלל לא רטוב. אף־על־פי־כן נבאה הקדמת השקיעה ליל מעונן במקצת, עם ירח חור, ארי, וכוכבים בודדים, מעוטפים, ליל יקר־המציאות בירושלים, ליל כאשר אהב. ראשו, ראש חפיז, חזר פתאום לכאוב, לכאוב מאד, לכאוב כאשר לא כאב, אולי, גם באותם הימים, לפני ימים אחדים, שם, בעליה... רעד אחז אותו — וידו החלה רועדת פתאום בתוך ידה... עיני אסתר אבדו מישום־מה את לחבן בבין־השמשות ונתמלאו הכרת תודה רבה, אין־סופית, אם כי עצורה, על „לחיצת־היד" הזאת.

— יחזקאל! לאן אתה הולך? — לחצה היא בחזקה את כפו ונתכופפה עוד יותר, כאילו עוד רגע — והיא מסתמכת על כתפיו.

— וכי מה? האם אין זו הדרך ל„שערי יהודה"? — דבר הוא דבר שלא מן הענין.

— כן, הדרך זאת היא. — נכנעה היא לתוכן הדברים, שהוא העלה. — כסבור אתה, שאני חושבת, כי אינך מוכשר למצוא את הדרך?

— כלל איני סבור...

— לא, זאת לא זאת... בפחות מששה חדשים אין שוכחים את הדרכים... הן יודע אתה, כמה זמן שהית פה, הן ברור לך?...

— אלא מה?... את עוד לא חדלת מחשוב אותי לחולה?...

— לא, חולה כבר אינך... שאם לא כן, לא היו מוציאים אותך... אבל עליך להזהר... הרופא אמר... כן, הרופא אמר, שטוב להוציאך שעה אחת קודם... הַצַּוְתָּא של המוסד משפיעה עליך לרעה... ההדיוטים המשונים... אבל, בכל זאת, עליך מיד לדרוש שוב ברופאים... תכנס למומחה. — תכנס אלינו...

— כלום אצלכם גם רופא מומחה?

— לא, אני מדברת בעלמא... הכנס לאבי... איפה תלון הלילה?

— עוד איני יודע... באיזה בית־מלון..

— ואלינו אינך רוצה להכנס? מדוע?

— כלום אצלכם בית־מלון?

— לא... אצלנו... באמת... דחוק... הדוד חיים... אבל אל תתרחק, יחזקאל, מן הבריות. יודעת אני... כשיוצאים מבית־מרפא שכזה — מתביישים להראות בפני הבריות... האם לא כן?

— אפשר.

— ולכן... לכן יצאתי לאמר לך... יצאתי לרגע... עכשיו אין לי פנאי... מחר אהיה בבית... ואולי אסדר לך שם איזה משכב... עכשיו אני צריכה לשוב... עצתי היא: רק אל תלך אל בית הכנסת־אורחים שבשכונתנו... שם אי־נקי ואי־היגייני בכל המובנים... תשלם חצי בישליק ב„הראל" — ותלון שם... יש לך? קח ממני.

היא התקרבה אליו עוד יותר, רועדת, שואפת, אומללה...

— אסתרקא — לחש ההולך פתאום, וכל הכעס שהיה בלבו נגרה שלא בפניה, רגע אחד לפני גשתה, נגוז והלך לרגע בעשן רע — אסתרקא, מה את רוצה, אחותי? — בקולו היתה הכנעה גמורה. —

שנינו אנשים לא צעירים... ולא־בריאים... עלינו להזהר איש מפני אחותו...

— אל תדבר! אל תדבר! — סתמה היא לו את פיו בידה הקטנה, המושחרה, הבלתי־נעימה. פניה נתעקמו ונעשו אידיוטיים. וכל התחומים כאילו נפלו ביניהם. עיניה כמו נסגרו למחצה, וסכנה נשקפה מהן, שהיא תשפה, כי בלב רשות־הרבים הם עומדים.

הגורא בכל הדבר הזה היה, כי גם הוא, למרות כל אי־אהבתו אליה, למרות כל אי־חפצו בה, למרות כל אי־חפצו העז, שהיא תחפוץ בו, למרות כל זכר דברי החלום ההוא, — למרות כל זה כאילו לא יכול להנתק ממנה ברגע זה. כאילו הרגיש, שבלכתה ממנו ואבד לו המשען האחרון..

— יחזקאל... רגע אחד... אני הולכת אתך... מיד... לגמרי... — מלמלה היסטירית.

בשארית כחותיו המתנדפים מנע הוא אותה מן הצעד הזה, אמר לה „שלום“, נשק לה פעם ושתים בגנבה והתרחק ממנה על אצבעות כפות רגליו, כאשר יתרחקו ממטת הגוסס; ודאי במעין אותם הצעדים הזהירים שהיא היתה הולכת ממנו שם... בחצר שמאחוריו... אחרי אשר הוכה...

— והרי גם אני, באמת, איני דרוש לה! — לא הבליג הוא על ההרהורים שתקפוהו בהתרחקו ובשובו למנוחה. — בפרט, שבודאי יודעת היא כבר הכל... אבל כאב העונג, כביכול, צורב אותה... העונג... עונג של מדוכאים אחרונים... והרי גם אני נצרב, סוף־סוף... מעורב בדעת! הדיוט עלוב! פו!... והיא — חולה היא, הנזירה העלובה... חולה כמוני... כמוני... אם כי אינה יודעת זאת כמוני...

רגליו כשלו ונשמטו על סלע בדרך. הוא ישב. הירח החורור עלה והזיל את עצבותו המצויה, התדירית... יחזקאל חפץ הביט

אליו ארופות... זכר במתכת הצוננת של משקפיה, שהצצה בין פניהם בשעת הנשיקה, זכר גם את המשקפים האלה בעת שנפלו אחר־כך לארץ, אבל באיזה אורח־פלא לא נשברו, ומלמל: עלוב, עלובה... כולנו עלובים, כולנו עלובות... כולנו ראויים לחמלה...
מה יש לקצוף? מה יש ללעוג? לבוז — יבוז מי שרוצה...

שיירה של גמלים רציניים ועמוסי־כבדות עברה על פניו.

פרק נ.

בית הכנסת־האורחים שבשכונת „שערי יהודה" היה בן שלשה חדרים, שנים ממוצעים ואחד גדול, והחדר האחד הגדול, שלרשות הרבים, הוקצע למקום תפלה: ארון־קודש קטן עם ספר־תורה אחד הועמד במזרחו, שלחן גבוה, ל„בימה" ו„עמוד" גם יחד, באמצעיתו, ו„מנין" מצומצם היה מתפלל בו שלש פעמים ביום, כדת. כל ה„מנין" לא היה מצטרף מה„אורחים" גופם, באשר מספרם של אלה לא עלה על אחד, שנים, ולכל היותר שלשה, שהיו מצטופפים בחדר השני, הצר ובעל התקרה המפוחמה, שבין חדר ה„מנין" וחדר השמש; אלא שזה האחרון, בפקודת גולדמאן, גבאי המוסד, היה מאסף לכל „מנין" מן השכנים, מעוברי הרחוב, מכל נפגש ובא ביד.— מן המתפללים הקבועים במקדש־מעט זה היה חיים הסתת, חיים „פטור־נו", ויש שהיה יורד אליו גם ר' יוסף, אחי חיים הגדול במעלה ובשנים, שדירתו היתה בדיוטה השניה שלמעלה מ„הכנסת־האורחים", ושם ביתו. ברם, השמש, אם כי לא נמנע מקרוא פעם בפעם לר' יוסף „לצרף את המנין", ואם כי לפעמים גם התפאר לפני איזה „אורח" חדש ב„מופלג" כזה — כ„השכן מלמעלה",— שבא אליהם להתפלל, הנה לא תמיד שבע רצון גמור מהשתתפותו של השכן המופלג בתפלתם־בצבור: הלה היה מפליג לשפוך מים הרבה על ידיו לפני התפלה, ובתקופת תשרי, בטרם נגמרה רביעה ראשונה ובטרם נקוו הגשמים ב„בורות", כשהמים נמכרים במשורה, כדאי היה, כמדומה, שלא לבזבז כל־כך הרבה ממי הכנסת־האורחים! — הון! — לא פסק

השמש מנהום בתוך הוטמו. — נקל להיות פזרן על חשבון אחרים...
יעס!

הוא, שמש הבית, גר עם אשתו החורה וילדיו הרפים בחדר השלישי של בית הכנסת־האורחים, בחדר שלצד החצר. זה היה אברך עֲרָנִי, לא טפש, מילידי ירושלים, בעל שני זיתים קטנים מלפלפים במקום עינים, ובלי טפת דם, בן־אדם אשר כבר היה בעולם הגדול ואשר כבר שב משם ואשר שוב הוא עומד על הדרך לנסוע ניו־יורקה, אלא שבינתים ולפי שעה („פאר די פרעזענט טיים“ — כפי שאמר פעם לבא־כח כולל אמריקה, כשבא לפניו לבקש טובה ממנו ורצה להראות לו כל מה שהוא יודע —) נתעכב בתור שמש במוסד הזה, ב„שֶׁלְטֶר“, כפי שהוא קורא לו ביהודית־אנגלית. מן התלבושת הירושלמית המובהקה נשאר לו לשמיש דנא רק ה„חאלאט“ המגוון, וגם את זה — ו ב ל י שיהא מקטורן בעל פסים וכפתורים גדולים נראה בעדו — אינו לובש אלא בימי השבתות. בכל ימות החול הרי הוא לבוש אירופאית, אמריקאית, „קצרים“, אלא שגם בגדיו אלה הם משום־מה מגוונים מאד ובעלי צבעים שונים: המגבעת שלו והנעלים בהירים, אם כי החורף הירושלמי כבר בא; הרביד המעוך, המתפתל לצדדין על גב כתונת בעלת צוארון מקופל מגזרה לונדונית, אדום; הכתונת גופה — מרושתת נקודות כחולות; מעילו, מכנסיו והאזור שעל מכנסיו (בשבת היה אזור זה נתון על גב החאלאט הצהוב־כהה, ומתחת לכובע־השבת היתה מזדקרת ירמולקה סרוגה מצמר לבן) אמוצים וברודים; הגרבים שלו התבלטו וירדו מעל לסנדליו המאובקים והיו ירוקים. סך־הכל של התלבושת הזאת, שחלקיה השונים נקנו ונאספו, כפי הנראה, בחלקי־עולם שונים ובעתים שונות, נתן לבעליה צורה של איש קהלי, מאלה המרובים מאד בבירת ארץ־ישראל: קצת שליח־צבור, זאת אומרת, „חזן“ ובעל־

תפלה, קצת סופר, זאת אומרת, מכנים באסקווילים למערכות העתונים המקומיים, קצת אדמיניסטראטור, זאת אומרת, מזכיר ומלחך־פנכה באיזו חברה או מוסד, והרבה עוסק גם בעסקים ודברים אחרים בכל שעת־הכושר. מיסטר באסין (זה שם השמיש) היה מכולל וואהלין, היינו כולל עני מאד, וכל ה„יוקס" (החלוקה) שלו לא הכניסה לו אלא איזו עשרות פראנקים לשנה, ולפיכך היה כפות מאד לאשתו, שהיתה מכולל עשיר ונפלה לו כמציאה בהיסח־הדעת; שהרי חזיון יקר־המציאות הוא, שבת כולל עשיר תנשא לבן כולל עני משלה. את הסכומים החדשים הדרושים להוצאות דרכו החדשה קוה מר באסין להשיג על־ידי הורי אשתו, ולכן היה כפות ומחניף גם להם; אבל בכלל היה הוא מאברכי ירושלים המתמרמרים, הבלתי־מרוצים, „המורדים", ורגיל היה לקרוא תגר רב על חלוקת הכוללים, שאי־היושר שבזה היה — לפי דבריו — אחת הסבות וההדחיפות הראשיות להבריחהו מארצו וממולדתו. „היתכן?!" — היה טוען ארוכות במסיבה בבית ה„שלטר" אחרי מעריב. — וכי לא כל העדה קדושים, או איך אומרים זה... מה? וכי לא כולנו נולדנו בירושלים? וכי מן הראוי הוא, שהיהודים בעצמם יעשו פדות בין יהודי ליהודי, או איך אומרים זה?... היתכן? ואם זה, כמדומה למשל, ממדינת וואהלין, וזה, איך אומרים זה, מאונגארין או ממדינת הו"ד, ואונגארין שולחת יותר — האם רק בשביל בני המדינה שלה שולחת היא, אונגארין, ולא בשביל כלל ישראל?... וכי לא כך, רבותי?! הראיתם?!" הנה יודע הוא, מר באסין, שבהיותו בניו־יורק בפעם הראשונה, היה נכנס ל„לייבערי" (לייבערי — בית־עקד־ספרים) והיה רואה ב„פייפער" (עתון) של הסוציאליסטין: „באבּ־רויסקער רעוואלוציאנערער אונטערשטיצונגס־פעראיין", „סלוצקער רעוואלוציאנערער אונטערשטיצונגס־פעראיין" — אף שכסבורים אתם, כמה רחוקה סלוצק מבאברויסק? שאלו אותו! אף לא חמשים

פרסה!... אבל, הוז, מה שנאה לסוציאליסטין לא נאה ולא יאה, רבותי, לכוללים, שהם, הוז, כוללים כלל ישראל ומתפללים „אתה אחד ושמך אחד“ — — — כולל פינסק, כולל מינסק, כולל סלונים, כולל בריסק, כולל קארלין — כסבורים אתם, בכמה הוא ההבדל? באיזו גרושים לשנה, שאלה מקבלים יתר על אלה, ואף־על־פי־כן, הוז, מתחלקים ומתפרדים, או איך אומרים זה... יעס!“ —

— יא!... — נופל כאן לתוך הקטיגוריה של השמש (מר באסין מניו־יורק) „אדון קויפמאן“, היהודי מ„אסט־פרייסען“, אחד האכסנאים התדיריים ובעלי „החזקה“ של בית הכנסת־האורחים. זהו יהודי גוץ ומעוגל כבן ארבעים, בעל זקן אפור־שחרחר, וגם־כן מעוגל, ששיבה זרקה בו, שפתים ארוכות וכמו ממושכות ושפם מוקרח במקצת. בבגדיו הישנים והמטולאים נראוז נקיון רב, ואפילו מעין איזה גהוץ. לפנים היה עוזר בחנויות גדולות בליק ובקניגסברג, משתכר די מחיתו וחי חיי כרכים, ופתאום — שני ימים לאחר שנכנס לחופה עם יהודיה אשכנזית אחת, זקנה ממנו בשמונה שנים, — עבר עליו איזה רוח של אורתודוכסיות מודרנית — איזו „אפענבארונג“ בלשונו — והוא קם, עזב את אשתו לעולם ועלה לארץ־ישראל. בבואו לירושלים הביא אתו איזה סכום מצער ורצה לִפְתֹּחַ בה „איינע קויפמענישע טעטיגקייט“ במאסשטאב גדול, אלא שעד היום — זה חמש־שש שנים — לא הצליח, ומאז שנשאר לגמרי בלי פרוטה, ובזכות איזו יחוסים קודמים אל גולדמאן קבע מלונו בהכנסת־האורחים. יש שהתחיל עושה רושם, שהוא גם כאילו אינו מבקש להצליח וירא את ההצלחה. אמנם, הוא עדיין לא פסק משלוח לחוץ־לארץ מכתבים, שהמלים „אכספורט“ ו„אימפורט“ נצנצו בהם, ועדיין לא נמנע ממהר בכל בוקר אל הפוסטה, כשמזוודה קטנה, מעשה קומיסיונר, בידיו; אלא שבהליכתו כך היתה גם

חזירתו במהירות, והמזודה הקומיסיונרית — אם לא נזדמן בה במקרה איזו חתיכות לחם או בצל — היתה ריקה בתכלית.

באמת אמרו: קצת מישונה היתה דרכו המסחרית של האדון קויפמאן מפרוסיה המזרחית, אי־הצלחת הספיקולאציות שלו לא היתה לעולם בעיניו אלא בבחינת „הפעם“, אף כי „הפעם“ הזאת נמשכה כבר שנים אחדות רצופות — כל ימי שבתו בארץ־ישראל. הכל ידעו, שהוא, המדבר ראמות ונשגבות בבית הכנסת־האורחים על עתידות המסחר הירושלמי, לכשתוסדנה על־ידי החלוקה האגודות למלוה ולחסכון, — הנה כשהיה בא בעצמו למי שהוא בירושלים לנגוע באיזו הצעה מסחרית, לא היה אלא כמגמגם ומלהג. מעולם לא היה מתחיל ישר: כך וכך הוא הדבר, כך וכך העסק, כי־אם, ראשית דבר, התהפך, הסתובב סחור־סחור — ושפת־חלקות לא היתה לו. תמיד הצליחו מעשי־שטן, תמיד היה בא השטן ומערבב... לכאורה, היה כל־כך מרבה בזהירות, כל־כך מרבה „לבדוק את הקרקע“, ורק לאחר שמצא אותה מוכשרה היטב, היה פותח בנאום גדול ואומר מעין: ר׳ פלוני בר׳ פלוני! באתי להציע, שיקדיש לי כבוד מעלתו איזו שעה קלה, כי דבר נחוץ לי לכבוד מעלתו. — טוב, ידבר ונשמע — עונים לו כרגיל. — לא... הרואה כבודו... עכשיו אין לי הזדמנות... (מגמגם אדון קויפמאן)... יועיד לי כבודו איזה זמן... היום או מחר. — מילא, יבוא בשעה זו וזו... — ואדון קויפמאן בא בדייקנות אשכנזית למועד המוגבל אבל במקום לדבר ולהציע דבר־מה, הוא מתחיל מחדש ב„בדיקת הקרקע“, מאריך בדרוש וגומר, לבסוף, שוב בבקשה „לקבוע לו שעה קלה אחת, כי דבר נחוץ לו אל כבוד מעלתו“. ———

אדון קויפמאן היה מתפלל בדבקות ומאריך גם בתפלת ערבית, והשיחה היתה משיגה אותו ב„עלינו“. אז היה גומר בחטיפה, יורק וגומר — ונופל בראשו ורובו לתוך הוכוח. זה לו לא הפעם

הראשונה, שהוא מגיד וחוזר ומגיד, שהוא אינו סובל ולא יסבול כל „אטאק" על הישוב הישן, והוא — לא יסבול!... לא יסבול!... הוא אינו מוצא כל נחיצות „האבעז זיך מתווכח צו זיין", אבל הוא לא ייעף ולא ייגע להגן, כפי יכלתו, על ה„אינסטיטוציאן" הנחוץ הזה: החלוקה!... אם בא „יעמאנד" ומדבר על האחדות — אין לאמר כנגדו כלום. איינינקייט איזט ניכט קיין קלייניגקייט! אבל מיינע הערען, החלוקה עוד לא הגידה את מלתה האחרונה ועוד עתידות גדולים נכונו לה. צריך רק להגדיל את המסחר בירושלים, את האגודות המשותפות למלוה ולחסכון — וזה יבוא!... הוא כבר דבר על זה עם הרבה אנשים. „די לייטע" הסכימו לו, התעוררות גדולה לזה כבר ישנה, והדבר הוא במצב ההתהוות — אים ווערדען. הוא, אדון קויפמאן, מחזיק בשלו: אילו היה הוא יודע „כעמיע", כי־אז היה הולך בארץ לארכה ולרחבה לחקור את האדמה, מפני שהוא לא רק מאמין באמונה שלמה — לא, יותר מזה: הוא בטוח, הוא בטוח, שאוצרות גדולים טמונים באדמת ארץ־ישראל. והאוצרות הללו — בשביל להחיותם נחוצות אגודות, רק אגודות, ורק מפני החלוקה, כי ה„צוקונפט" היא אך ורק לישוב הישן. הישוב החדש — נא, כל אלה אינם אלא „פראזיאלאגען" ופושעי־ישראל. הנה הגיד; הגיד את הכל! —

השערות המסולסלות, הצהובות־מלבינות, הסדורות לו לאדון קויפמאן למעלה מערפו — מעשה „זאנדערלינג" — נראות למסובים בפניתו ומביעות תקיפות ובטחון־בדעה; הנואם חוזר ונפנה אל בני־שיחתו — וארשת שפתיו הארוכות וממושכות, שעינן כעין הרפש המוגלד, מיסטית־כסילית. ואמנם, אדון קויפמאן מגיד ואינו מכחד, שהוא יודע לראות בכל את הכח הנסתר!... ומלחמה גדולה בו לר' יוסף הפץ, שבתור חוקר מובהק ומשכיל־למדן אינו רוצה בשום אופן להודות ב„נסתרות", ב„הארה שלמעלה מן השכל":

שהרי אם כן, אין לדבר סוף, ולא יחולו מופתי ההגיון על שום ענין !...
בכלל, יש לו לר׳ יוסף „טאקטיקה" מיוחדה בנוגע לבר־פלוגתיה זה
ב„מניין שמתחת": בעוד שכלפי ר׳ יעקב גולדמאן הוא מעמיד הכל
על הדין, נוטה להחמיר ומביא ראיות מפורשות מ„נהורא מעליא"
או מ„יסוד ושורש העבודה", הנה כלפי האדון קויפמאן הוא מקיל
גדול, מצדד בזכות הצעירים והישוב החדש, משתמש בכל כשרון
הדיאליקטיקה שלו ומביא ראיות מן התנ"ך, מן ה„ביבעל" !...—
הצעירים הם „פראזיאלאגען" ופושעי־ישראל? כך אומר האדון
קויפמאן? לא ידון רוחו של ר׳ יוסף בפראזיאלאגען, שלא יחשדוהו
בכוונה להזכיר: כל הפוסל — במומו פוסל... הא־הא... אבל במה
ששייך לקלות־ראש וחוסר מורא שמים — הנה דעתו היא, דעת
ר׳ יוסף, שאם הצעירים חוטאים, אין הם חוטאים אלא בועטים...
ובועטים הם מתוך כעס ומתוך רוגז — על שאין להם אמונה...
הבינותם? וזה כבר ענין אחר... ומלבד זאת, אם הצעירים חוטאים,
הנה גם הזקנים אשמים בזה מצדם. אמרי אינשי: לא צריך למתוח
את המיתרים יותר מדאי, שלא יתפקעו. ואשר על כן הוא, ר׳ יוסף,
אומר תמיד: אלמלא היו אוסרים את תספורת הזקן, מה שמותר
על־פי דין, לא היו הצעירים מגלחים ולא היו עוברים על איסור
מדאוריתא. ועל דרך זו יש גם לפרש את הפסוקים הקשים בישעיה.
שם: צו לצו, קו לקו, זעיר שם, זעיר שם... ועוד פעם: והיה לכם
דבר ה׳ צו לצו, קו לקו... פשוט! על־ידי הגזירות לגזירות המיותרות —
צו לצו, קו לקו — היה להם גם דבר ה׳ — איסור דאוריתא — צו לצו,
קו לקו — ואינם רוצים לשמוע !...

רגע שומע ומקשיב היהודי ממזרח־פרוסיה לדבריו ה„ליבראליים"
של היהודי ממערב־רוסיה — ר׳ יוסף — הדברים הנסמכים על הכתוב
ב„תורה"; אבל מיד אינו רוצה לשמוע, ולא עוד, אלא שהוא מעיז
פנים ומודיע, שגם בו, בר׳ יוסף, הוא רואה כח נסתר... היינו: את

השטן המשחית בדמות בעל־תורה ושומר־מצוה!... והוא, אדון קויפמאן, לא חדושי־תורה בא להשמיע — בזה אין כחו גדול, — כי אם להגיד דברו על הפרספקטיבות המסחריות של החלוקה והישוב. בעצמו בא הנה לשם מטרות מסחריות גדולות, ואם ספעקולאציאן אחת שלו לא עלתה לו הפעם — הלא כזאת וכזאת תאכל חרב המסחר. הוא, אף־על־פי־כן, בוטח, כי אלהים לא יעזוב אותו; הוא אינו נופל ברוחו ואינו סר מדרכו... ויען מה? יען אשר אינו יהודי רוסי כופר!... יען אשר יש לו „אידעע"! כי הכל היא ה„אידעע"! —

ואדון קויפמאן עוזב את שדה־המסחר ועובר למקצוע אחר — למקצוע ה„פאליטיק", — שגם בה אפשר לדון לא ברוח „חכמי ליזשאנקע", כי־אם לגלות את הכחות הנסתרים הפועלים בה. מלחמה כי תקרה בין שני עמים, ריב כי יהיה בין שני מלכים — מה כל זה אם לא שתי „אידעען", הנלחמות ביניהן? לכל „נאציאן" יש ה„אי־דעע" שלה, שבלעדיה לא תתקיים אפילו שעה אחת — — —

— מילא... ידוע מ„מורה נבוכי הזמן"... רעיון... שר־האומה... — מתרגז ר' יוסף ואינו יכול לבלוע את העקיצה של „חכמי ליזשאנקע", שה„דייטש" הטפש חטף פעם ממנו גופו ומשתמש בה כנגדו...

ברם, אדון קויפמאן אינו יורד מן ה„פאזיציאן" שלו ומתחיל להסביר „קאנקרעט" מה היו ה„אידעען", רצונו לאמר, מה היתה מלחמת ה„אידעען" שבין אשכנז וצרפת בשנת השבעים. או אפילו בין צרפת ורוסיה בשנת השתים־עשרה. אל תשתוממו! גם לפוניה־חזיר יש „אידעע"!...

— בין כה וכה, פטור־נו! — נכנס גם חיים הסתת, שביום שאחיו ר' יוסף אינו חולה הרי גם הוא אוהב להשאר קצת אחר תפלת ערבית ב„הקדש" (כך הוא קורא לבית הכנסת־האורחים!) לשוחח במילי דעלמא. — בין כה וכה, דייטשלאנד ורוסלאנד — יכאבו להן ראשיהן בגלל עסקיהן! אבל לאמר, לאמר — הוא משתדל להחזיר

את השיחה לענינה — לאמר, שהכל כשר וישר בירושלים — גם כן אי־אפשר. כך נדמה לו. או שמא טועה הוא. לא, אי־אפשר לאמר, שהכל מתוקן כאן. למה הקנאות? למה הנטירה והנקמה? הגבאי שלנו מקנא קנאת ה׳ צבאות — למה הוא מתכוון: להגדה או ללביבות? אבל, מילא, גולדמאן היה מחותנו לפנים, ויאמרו: טינה בלבו של חיים עליו, ולכן לא ידבר בו כלל. אבל הלא יש עוד גבאים להקדש זה, וכמה שיטענו על רוב ההוצאות — שמא יודעים אתם מה הן? — הנה ידוע מכל מקום, שמאספים הם יותר מזה. הן אלפי אלפים מכתבים נשלחים בבקשה לעזור לבית הכנסת־האורחים היחיד, שבו ימצאו מקום ולינה אחינו העניים (ובעלי בתי־ההקדש האחרים שב„משכנות יעקב" ו„זכרון ישראל" טוענים, שרק אצלם הבית היחידי! פטור־נו!). בקצור, קורעים מעל החיים ומעל המתים. ולבסוף, יש לול אחד — ובינינו לבין עצמנו — גם על הלול הזה שומרים, שלא יהיה בו איש. כמעט תמיד הוא פנוי. אין מקבלים אורח בלי בישליק, ורק כיוצא מן הכלל, כשהאורח מביא אתו כתבי־המלצה ממי שאין להמרות את פיו — כגון, כגון — פטור־נו! האם לא כן ידבר? הוא, חיים, איש פשוט, אינו יודע חכמות רבות. אבל ענו בפניו, אם לא כן הוא? תמיד עונים: אין מקום, אין מקום. עכשיו מדברים, שירחיבו... אבל אם ירחיבו כאן, יקצרו במקום אחר... אם יונח לזה, יורע לשני... משל לאותו נער, שהוציא את הזגוגית מחלון זה ושמה בשני, כדי שלא תפרח הצפור מן הבית... שוטה! הלא תפרח מן החלון ההוא... פטור־נו, תמיד אין מקום, תמיד גערות, חרפות, זלזולים, פגעים — והיושר נעדר, היושר נעדר. כך הוא המעשה. ואתם אומרים —

חיים הסתת שמח על „האצקיל" ועל שיבתו בכל פשטות נפשו הטובה. הקרוב האמתי להשב היה ר׳ יוסף, ואף הוא שמח באמת

על מעשי הרופא־חולים ומתיר־אסורים, שנראו בעליל בבן אחות אשתו המנוחה, אבל הוא הראה איזו עצבות בשמחתו: הוא היה מביט על יחזקאל כמו מרחוק והיה נמנע מנגוע בדבורו אתו על העיקר, על האימה, על שהותו של זה חצי שנה בבית־מרפא לפגומי־שכל; הוא התחיל לעשות אתו קפנדריה לדבריו ולהשתמש ברמזים, ש„שומר נפשו ירחק מהאפקט וגם הפילוסופיה מזהירה על זה"... לא כן חיים, ששמחתו, כלשונו, היתה גלויה. אז, פטור־נו, הצטער מאד, מאד... לנגד עיניו קם אדם ומתבלבל פתאום!... ובכל ששת החדשים האלה — לא ישובו לעולם! — שאל הוא עליו לא פעם את פי אסתר... יכול הוא, „האצקיל", לשאלה, אם נכונה בפיו, בפי חיים... אבל לבקרהו — בבית־המשוגעים! — לא איסתייעא מילתא. בין כה וכה, פטור־נו, לא נזכיר את זה... לא היה לו פנאי... כי רק בעת האחרונה הוא הולך בטל... בטל הוא הולך ומתפרנס בעשרת הפראנקים, שחנוך בנו — יחיהו השם — שולח לו מן הטחנה מדי חודש בחדשו... בודאי! וכי האצקיל לא ידע זאת? פטור־נו, גם בזה אנו רואים עין בעין, כי הקדוש־ברוך־הוא מקדים רפואה למכה... אילו היה חנוך בעל־משפחה, לא היה יכול לתמוך בו, באביו... זאת אומרת, חס וחלילה, אין הוא, חיים, שמח על שבנו נתגרש מאשתו... הלואי היה בעל אשה ובנים ככל האדם... ואולם כך הוא המעשה: הקדוש־ברוך־הוא מוחץ ביד אחת ומרפא בשניה... עכשיו, שמשפחה אין לבנו הגרוש, וגם הילד נמצא אצל האם, אצל הניה, בבית גולדמאן, וחנוך ערירי הוא שם, — עכשיו יכול הוא לדאוג גם לו, לחיים אביו, שמיעת שנפסקה עבודת הסתות אצל בית־החולים החדש, הרי הוא איש מיותר...

„האיש המיותר" לא נשתנה אף במעט במשך חצי השנה, שלא ראה אותו יחזקאל הפיך — במשך חצי השנה הזה, שבו, לפי דבריו, נעשה והיה ל„איש מיותר". רק הקמטים שבלחייו נתרבו על אלה

שבמצחו; אך הזקן הקצר — זקן קצר ליהודי בן חמשים ומעלה! — נשאר חולין גמור, כמקדם: גוש אחד אפור מתלבן של שערות דבוקות ומפותלות זו בזו, שבקצותן הן עוד מצהיבות פורתא, כאילו עלולות הן לחדש נעוריהן ולשוב לימי העלומים, ימים שבעלן התרוצץ והסתובב על גבולי פולין הרוסית להבריח מכס... בכלל, היה זה יהודי רחב־כתפים ובעל קומה לא למטה ממוצעת, שעוד הביעה והפיקה כח־גברא. הקול צרוד קצת, שוקט, של בעל מרה לבנה ושמח בחלקו. הדיו הכחולה המעטה שבגולות העינים הקטנות והמסוכסכות היתה מטושטשת, והגבות הגסות והמאובנות האפילו על דבר־מה קבור מתחת לאבק או על דבר שעוד לא בא לידי גלוי. כובעו הישן וההדוק כראוי לראשו היה, כמלפנים וכיתר הבגדים, מכוסה באבק ובשחק־אבנים, מה שהשכיח במקצת מפניו את הפרצופיות היהודית, המזכירה אסימונים קלושים, וקרב את תארו לזכר עפר הארץ, לשארית אדמה...

ברם, לא סתת היה חיים מעודו. בימי שחרותו נתפס למלכות בעיר קטנה בפלך סובאלק, העומדת על הגבול, וכמעט היה בכל רע, אלמלא הצליח לברוח משם חוצה־לארץ, לפרוסיה, ומשם לאוסטריה, ומשם לרומיניה; מכאן עלה עם חבורת יהודים רומינים לארץ־ישראל. ורק בירושלים, שאליה בא אחרי שנחרבה „יזרעאל" — נתן את לבו ללמוד מלאכת הסתתות, שאינה נפוצה ביותר בין היהודים האשכנזים, ולה — כחנוך בנו לטחנתו — נשאר נאמן עד היום הזה...

לא, לו, לחיים הסתת, אין מה להתאונן על רוע מזלו. הוא, אמנם, כמעט ששכח את דבר הנצלו אז מ„קאטורגה" — אבל כשהוא זוכר, אז הוא רק מברך והוזר ומברך „גומל". והוא יתאונן?! מי יתן והיתה רק עבודה, ועם זה מעט כח במתנים, שלא תקפוץ עליו, חס ושלום, הזקנה כל־כך מהר — לבל יצטרך לעולם למתנת יד

בנו — כי־אז... פיו!... חנוך אמנם אדם טוב הוא, ברוך השם, לא למדן גדול, אבל טוב, ולא יעזבהו... כמותו, כחנוך, ירבו — ואין מה להתאונן... אבל רחמנות עליו... ולא מן הראוי לעשקו... כמה הוא משתכר שם בטחנתו? ובין ערביים! יהודי אחד בין עשרות כפרי ערביים מסביב. —

הנה רואה הוא, חאצקיל, למי לא טוב? לאחיו, ליוסף! לזה אין כל מזל בארץ־ישראל! הוא בא הנה לפני שנים אחדות — חס ושלום, הוא, חיים, אינו אשם בביאתו! הוא לא יעץ לו, שיבוא, ואף יוסף ודאי לא סמך על זה, שיש לו אח בארץ־ישראל כמוהו, כחיים... מה יש לדבר: יוסף אינו דומה לו, לחיים, האדם הקטן, הוא לא בא הנה כמוהו רק לעמול לפיו. הוא, יוסף, בא הנה, ראשים לאמר, בכוונות אחרות לגמרי. הוא, יוסף, חשב, כי פה הוא המקום הראוי וההגון לו, להרביץ בו תורה וחכמה. וגם הוא, חיים, כששמע, שאחיו הבכור בא, היה בטוח, כי פרנסתו פה תהיה בריוח ועל־פני כל העם יכבד. פטור־נו! הן לו, לחאצקיל, אינו צריך לספר, מי הוא דודו! הוא מופלג בתורה ויר־א־שמים אמתי, לא — אל ייסר אלהים את חיים על בטוי־שפתיו — לא מהסוג הירושלמי... כאן, כפי ששמע אומרים, דוקא אין למדנים גדולים... וגם היראה — למה לא נאמר את האמת? — היא רק כלפי חוץ... בעד איזו טובת־הנאה, בעד הפרנסה נכון הירושלמי למכור הכל... ויוסף הוא כמעט מוסמך, ויחד עם זה מה גדול הוא בדקדוקים, בהיסטוריות... הן עד ימי המבוכה ברוסיה — לא ישובו אותם הימים! — התפרנס בכבוד מהוראות־שעה, והיה לו, כפי שספר אחיו, שם ומהלכים בבתי עשירי העיר, יהודים וגם נוצרים. המורה חפץ!... שם ידעו הבריות, מי הוא המורה יוסף חפץ — פטור־נו... אבל אחר־כך נהפך הגלגל... בפוגרום אמנם לא ניזק — אבל מילתא זוטרתא — העיר חרבה... וחשב, שבארץ־ישראל יש שבר...

— מה? שבר?

— כן, כמו שכתוב בחומש אצל יעקב ויוסף... „וירא יעקב" - הלא כך כתוב? 'גם הוא, חיים, היה בטוח, כי פה יכירנו מקומו: הן פה יש אסכולות השייכות ליהודים לגמרי — ומי יורה בהן, אם לא הוא?... הוא, אחיו, הלא ידען עברי אמתי הוא!... פה ודאי יקבלוהו בזרועות פתוחות... אבל — כשאין מזל... איש אינו נפנה אליו... ולאידך גיסא: בשביל החפשים, בני הדור החדש — הוא בן הדור הישן יותר מדאי... מה שהוא יודע פי־אלף מהם? אך הנה הוא בעל זקן שלם — היש חסרון גדול מזה? ואם כי הפאות פאות גזוזות, אבל מכל מקום פאות... מה ששייך לבתי־האולפנה הישנים — גם כן איננו מתאים... ואולי מתאים הוא — אבל מי יחפוץ לדעת אותו?... כאן הרי הכל פניות... ויחוסי־אבות והסכמות אין לו, לאחיו הבכור... חכמת ותורת המסכן בזויה — הלא כך נאמר? בשנים הראשונות לשבתו בירושלים בקש שעורים פרטיים לגמרא ולדקדוק — וגם עכשיו יש לו עוד איזה שריד... אבל עכשיו כבר אינו יכול לא ללכת לבקש ולא ללכת להורות, כי חולה הוא ברגליו... אור עיניו הוטב, ראיתו הוטבה... עיניו, שסבל מהן בשנה הראשונה, נרפאו, ברוך השם, אבל רגליו... רימאטיזין יש לו, ליוסף, לא עלינו...

בין כה וכה — פטור־נו. הוא אומר: לא עלינו. באמת הרי גם הוא, חיים, לא בלי רימאטיזין, לא בלי מיחוש. דקירות יש לו, ברוך השם, בצדו השמאלי. עוד מומים קדמונים, מימי עסקו בהברחה, אלא שלמיחוש שלו יש טעם מיוחד וישן נושן הוא. מלבד מה שהיה מתקרר אז לילה־לילה מתוך העבודה שעבד אז באותן העיירות שעל הגבול, הנה גם מעשה אחד מיוחד יש בדבר. מעשה ונפלה דליקה בבית־המדרש הגדול שבאותה עיירה. אגודת מכבי־אש כמעט שלא היתה שם, עיירה קטנטנה, וגם אלה שנים־שלשה המכבים המתנדבים, שהיו שם על אחריותם, נתאחרו הפעם.

נו, הוא, חיים, מובן, שהיה אז בריה יותר גדולה מאשר כיום. באו, העירוהו משנתו — ויקם וירץ. אבל כבר היה מאוחר. ובבואו למקום התבערה, ובראותו, שהאש אחזה בארון־הקודש, עמד וקפץ פנימה להציל את ספרי־הטהרה (בלשונו ממש של הדובר: די רייניגקייטען). אמת, את הספרים לא הציל, כי כבר היה, כאמור, לאחר זמן, אבל גם הנסיון לבד עלה לו בהרבה. הוא, צריך להבין, נתעיף מאד, ומכוסה פיח וטבול זיעה מכף רגלו ועד ראשו חזר לדירתו. מיד נמלך ורחץ את בשרו במים קרים — וצבה כל גופו. פטור, כל זה עבר אחרי מחלה של שבועות אחדים, כחו אז לא היה ככחו עתה, אף כי גם עתה עוד ברוך השם! — אבל הדקירות אינן עוברות לגמרי מאז. מפקידה לפקידה יתעוררו הדקירות, יחלפו לפרקים ויחזרו, ילכו וישובו. אבל זה לא־כלום. ואולם מהיכן לאחיו הרימאטיזין? מאיזו סבה? — זוהי השאלה. הוא שומר את נפשו תמיד. דואג תמיד לבריאותו וזהיר שלא להצטנן. או שמא מרגזנותו? אומרים, שהרגזנות מביאה אתה כל צרה — ויוסף רגזן גדול הוא. ואם תמצא לאמר: אין פלא. יש לו על מה להתרגז. אחר במקומו הן היה נעשה, רשאים לאמר, לפרופיסור — והוא מחוסר לחם, לא עלינו... וגם בבנים אין לו מזל... אשה כשרה ויקרה היתה לו, אחות אמו של האצקיל — והקדימה למות והשאירה לו בן אחד ושתי בנות... מילא, הבן — עוד אפשר לסבול... בקיוב הוא גר עד היום ואינו עני... (אף כי לזה יש צרה מיוחדת: ארבע בנות קטנות יש לו לאותו הבן, ואף לא בן זכר אחד, ובשביל כך רוצה יוסף אביו להביאהו הנה: אולי תעמוד לו זכות ארץ־ישראל להוליד בנים זכרים!... יוסף מאמין בזה, ויש לו על זה גם ראיות נאמנות מן החקירה!...) ואולם שתי הבנות — את אלו הן הוא, חאצקיל, יודע... אסתר היתה תופרת כל ימיה, ועכשיו היא אחות רחמניה שם בבית המ... המשוגעים... אבל, כמדומה, שאין לה נחת

יתירה מזה... ואינה שבעת־רצון ביותר... הא? מה דעתו של חאצקיל? היום, למשל, אמרה, שהיא כבר רוצה לעזוב את המקום... היא רבה שם עם הכל... הפכפכנית!... חמשה חדשים שרתה — וכבר נמאס עליה... ומרים — זו אמנם יותר בריאה, נערה יפה, רשאים לאמר, אבל שדוך הגון לא יזדמן גם לה. ומה שרע מזה: היא כלל אינה עומדת בשדוכים... היא בבית, מבשלת ועושה הכל — חאצקיל הן יודע — אבל גם היא אינה מרוצה, בכלל... ככל בתולותינו בזמן הזה... היא רוצה לנסוע לאמריקה... כשהשמש שלנו יסע, היא רוצה להלוות אליו... אבל הכסף לנסיעה מאין ימצא? היא אמנם חשבה גם לנסוע למושבה — אבל יוסף אינו נותן לה... הכל, הכל — רק לא זה!... בינתים היא מבלה כל ימיה במלון „הראל", זה שעל־יד בית גולדמאן... (האמת הוא הדבר, שגולדמאן רוצה לקחת אותו, את חאצקיל, לעבוד אצלו בתור כתבן?...) מרים — אצל חברתה בת בעל המלון היא מבלה את הימים, ועם חברתה זו היא אומרת ללמוד אנגלית מפי חמילין. ובלחישה: שלא מדעת האב... חמילין יודע אנגלית — אה, הוא יודע לשונות הרבה!... חמילין זה... לפנים גם הוא למד זמן־מה אצל יוסף... ועכשיו...

העששית הקטנה דולקת — והשיחה הכללית בחדר־התפלה של בית הכנסת־האורחים נמשכת על עניני המקום, על ה„משברים" במוסדות־החסד, על הגבאים ועל השטרות ועל הסרסורים, על יציאת התושבים מן העיר, „שאין גדולינו שמים לה לב ואינם מבקשים תחבולות לעצור בעדה", על המחלות, „שבשום מקום בעולם אינן תופסות מקום כל־כך רחב; ממש אין בית ואין יום שאין בו חולה"... על דא ועל הא... אדון קויפמאן מתחיל, לבסוף, לשפוך אש וגפרית

על מעשי המיסיון, „שרק בהתרשלותנו הם מתגברים, רק בהתרשלותנו עושה השטן חיל"... ויחזקאל חפין יושב או שוכב כאן על הספסל, שומע, נכנס לעולמם הרחוק של המשוחחים — ומתענג על זה עונג גדול. כפי הנראה, יש עוד דברים בעולם — חוץ מזה, שממלא וסובב את עולמו הוא מיום שיצא מאותו הבית, חוץ מחוג יחוסיו הוא, חוץ משאלת האירוטיקה החולנית וההתמוטטות הדתית. הנה יושבים אנשים ומשוחחים — ועל דעת איש מהם גם לא יעלה להזכיר בשיחה את מצוקות החולשה המינית והקנאה המינית, את מצוקות התרופפות העמודים של הטוב והרע, מצוקות אשר בשביל סובייקטים כמוהו הרי הן הכל. ולא עוד, אלא שאילו היה הוא מתעורר ומספר להם מצדו את התוסס ומחלחל בתוכו, לא היו הם אפילו מעקמים את חוטמיהם ואפילו לא קוראים בבטול של תועבה: אירוטומאניה או כפירה — הם, פשוט, לא היו מבינים מה שהוא מדבר; ואילו היה חוזר על דבר אחת ושתים — ודאי שהיו נועצים עליו עוד בלילה הזה להחזירהו לבית־המרפא.

הוי, הוי, התאפק, התחזק, יחזקאל! היה כמוהם בעיניך, יחזקאל הפין! חולשתך המינית — היה זקן בעיניך והתפשר! התפשר, יחזקאל הזקן! הלא רחבים הם החיים גם מבלעדי זאת, והלא גם חיי הזקן חיים הם! ואם אינך יכול, אם אינך יכול להתפשר — סור לקרן־זוית ושלח לשון לעצמך. — יהא כך, יהא כדבריך, יהא שאתה בשביל עצמך תצדק בכל; אתה בשביל עצמך יש לך אולי רשות לבטל הכל, כל הענינים, לך בשביל עצמך גם לא נחוץ לבקש רשות, שום רשות... מי אדון לך? אבל דום — אין מציל לך. שכח — וחיה כאשר אתה יכול. הן כל זה היה עובר, והן יעברו, יעברו חייך גם בלי זה. הדממה, הדממה מחכה לך. חיה לפי שעה ברגשותיך האחרים. חיה, כאשר יחיה הזבוב הממועך וקצוץ־הכנפים וכאשר יחיה הכלב המצורע והסומא. אין לשנות.

הכנע הכנעה אחרונה. הכל מעבר מזה ואתה מעבר הזה. התבטל כאשר יאתה לך — ודום. דומי, נפשו של יחזקאל חפץ! אל תדברי על החיים דבר למטוב ועד רע. אל תדברי על דבר, שאת מחוצה לו, שעיקרו חסר לך. מה את יודעת על החיים — וכולך פרפורי־מות? הבליגה, חפץ! סור לקרן־זוית — והבליגה! הסתתר בקרן־זויתך והאנק דום! אל תדבר, איפוא, דבר אליהם, יחזקאל חפץ! ואז... אז — טוב. אז תשאר פה, ביניהם. מאשפתות חסרונותיך וקלקוליך, אשר עליהן תשב ותיבב בלבך כל הימים, הן לא יגרשך איש, לא יגרשך דבר — — — — — — — — — — — — — — — — —

— —

הוא נטל את חבילת מכנסיו ומעילו, ששמשה לו למראשותיו, והעבירה אל הקצה השני של הספסל. העששית כבר היתה כבויה ובחדר אין איש. אז התהפך כולו על צדו השני ומחשבותיו קבלו מהלך אחר לגמרי. הספסל הקשה היה צר מאד, לא רחב מרוחב גופו הכחוש, ואי־אפשר היה לגוף זה להתהפך על הספסל מצד אל צד ברוחה מבלי נפול ארצה. חפץ הייך על המצאתו: לאחר שהצד האחד, הימני או השמאלי, היה סופג כאב מלחץ הספסל הקשה, היה הוא קם לגמרי, מעביר גם את מראשותיו לעבר השני ושוכב, באופן שהצד התחלף וההליף בח. ככה יתהפך יחזקאל חפץ כל הלילה — ומראשותיו אתו — מקצה אל קצה.

כן, הוא יקבל את הצעת גולדמאן. הוא יעבוד אצל זה, ב„משרד" שלו. אין דבר; הכל אחת. הוא יעבוד שם, ישאר ללון פה — ואת משכורתו יתן לדודו. כן, הרי יודע הוא, שאין הוא עושה זאת, שאין הוא מקבל את המשרה של גולדמאן אלא בשביל ר' יוסף — לחלצהו לשעה מן המיצר. הוא, יחזקאל, איש טוב, כן, טוב — מה יש להסתתר בזה? אדרבה, הוא איש טוב — וזה נעים. אין הוא איש הרמוני — ההרמוניה מאין תמצא? — אבל איש טוב הנהו.

ולא שהוא מחזיק ב„דת הטוב" — לא. בכלל, לא דת... זהו ענין פרטי... ואמנם! אם דת, אז יש מקום לבעל־דין לחלוק... אז יש מקום לאמר: איזו דת היא זו? הדת צריכה לרבים, ואתה, יחזקאל חפץ בעצמך, אלמלא היית כך וכך, לא היית גם אתה כך, לא היית גם אתה בעל דת שכזו, ואיך יכולים לקבל דת זו כל הבריות, שאינם כך וכך? ברם, אם לא דת, אם ענין פרטי — אז הם כל קטיגור... כן, באמת, כן! הוא הנהו כך, מפני שהנהו כזה וכזה... ואילו היה אחר, כי אז לא היה כזה... אבל עכשיו, שהוא כזה — הרי הוא מחזיק בכל עוז בדרכו, דרך הטוב, ברוחו, רוח האופל, במנהגו, מנהג איש מדוכדך... יהא בלי הרמוניה!... הוא ינעים זמירות לדכדוכו, למומו, לאסונו... ואף לוא גם בלי זמירות — למה הזמירות? הזמירות מערערים שוב את הבנין! — לוא גם בקבלה אלמת של דכדוכו, מומו ואסונו... הטוב — מי יודע אם יש ערך לטובו?... העיקר גם בו הרי לא־הטוב... ובכל זאת — ולא קשיא. באמת, אין לירוא גם מפני הקושיות. אבל כאן גם לא קשיא. יהא לא־אחדות, תהא שניות. תהא על־יד אסוני מקצת אהבה פשוטה של חיי אחרים, מעין אותה שהיתה אצל נשים רחמניות יהודיות זקנות בעיירותינו הקטנות לפני דור אחד. כאן, כמובן, נכפלה, נשלשה, נתעבתה „האהבה הזאת אל החיים", אל זעזועי בני־האדם הקרובים, אל נפתוליהם, עניניהם, אל כל המוחש והמושג. כי הן הוא אינו דואג לעולם, לאנושיות, לאומה — הוא חושב רק על אנשי־הבית, אשר ביניהם הוא גר במקרה. ולא „טובות" הוא עושה להם — ידו לרוב קצרה מעשות טובות! — כי אם מלא הוא מהם, מלא כולו וחי בזה בכל תמצית עורקיו. ממשי הוא – ורק את הממשיות הוא מוקיר, לא את „היחוסים" בעלמא, אלא שביחוסיו להבאים עמו בימים האלה באיזה מגע־ומשא שהוא, גם ביחוסים האלמים, יש ממשיות. העקר שבכל זה — כי בכל זה הרי יש גם עקה! כל זה הרי אינו חלק

כל־כך! — הוא, כי אין כל זה נעשה מצדו באיזו נעימות ובאיזו קלות, כמו שמצינו אצל אותן נשים זקנות. הוא אינו אשם בזה — אשם הַחֶסֶר שבו — ואף למאי נפקא מינה, אם אשם הוא או לא — מי השופט? לא, הוא אינו אשם, כי מה יעשה, אם אינו קל ואם אינו נעים ואם יש בו חסר ואם אינו בונה?... יהא הכל בלי כל בנין... למה הבנין? הבנין מאין ימצא? —

...הבנין מאין ימצא? ההרמוניה מאין תמצא? האסתיטיקה מאין תמצא?

וכאמור — למה האסתיטיקה? מה האסתיטיקן יודע להגיד על־אדות החיים? הוא יודע לקרוא שמות לאבנים טובות ומרגליות, שהוא תולה בצואר־השיש של אשתו האהובה — כן, זה הוא יודע!... אבל לאידך גיסא, במה מקורו יותר ברוך? במה חשובים הרצון והרגשות של טפש זה לתפור לעצמו או לשוכבת־חיקו תלבושת יפה אצל החייט היותר משובח, מהרצון והרגשות והדאגה שלו, איש־הכיעור, לדודו העני, שלא ילון בחוץ? האם לא כל הרצונות והרגשות של האנוש יש להם זכות הקיום? ובמה מחוכם הוא הדוגמאטיזמוס של האסתיטיקנים מהדוגמאטיזמוס של המוסריים? האם לא כל מה שנובע מתוך צרכי האדם הפנימיים — ערכו שוה? מגוחכה וכוזבת והסרת־יסוד תורת המוסר; אבל אם המוסר נעשה לאינסטינקט, אם המוסר נעשה לחלבו ודמו של האדם המדוכדך? הוי, הוי, אל יתהללו כהני היופי ביפים ואל יתהללו גבורי ההרמוניה בשלימותם ואל יתהללו חסידי המוסר במוסריותם, כי אם בזאת יתהלל המתהלל — לפני עצמו, ואם הדבר גורם לו עונג — בזאת יתהלל המתהלל: חפשי אני במלוי תשוקת האינסטינקטים שלי... ואני אצלי — יהא מפני שבעל־מום אני, שאלת המקור אינה מן הנדון — הרי גם תביעת מוסר הלב אינסטינקט היא... ואם תביעה זו,

בהתנגשה אצלי בתשוקה אינסטינקטיבית אחרת רפויה ממנה. מנצחת אותה — יהא כך! יהא מוסר! יהא טוב! יהא הכל, לדידי... „האינסטינקטים המנצחים אינם נדונים“ — — —

בתורתו עכשיו כתוב: טוב מאד — אלה החיים. החיים הם טוב, הטוב היחידי. אין טוב בלעדיהם. כדי שיהיו טובים ביחוד, טובים מאד, נחוץ שהאנשים הקרובים יחיו, יהיו בריאים, שבעים, מרוצים, מאושרים; שכל החושים יפעלו, יהנו, יתענגו; שנהר אהבה בריאה, עדינה, גופנית־נפשית, יושיבך על שפתו; שילדים בריאים ועליזים יתעלסו בגנך, שיהיה תוכן, „תוכן החיים המצוי“, שבלעדיו אין תוכן... אבל אם אין גם סבה לשמוח, כי־אם רק לבכות, אם מום נתנו בך החיים וְשִׁלְיָתָם נהפכה לך על פניך, אם אוצרות החיים חתומים לפניך, ואז רע, רע, רע, ואין לך מנחם, — הנה גם אז החיים, חייך, טובים, בחיקם תשכב גם אז, ודבר אין לך חוץ מהם, ואתה דע להוקירם, לברכם ולאהבם — — — כלומר, לא „דע“ — איני מורה; אבל אני — אני יודע להודות גם על המעט שניתן לי, ובזה אשרי...

— —

עם אשמורה שלישית הוסיף ביתר בירור:

... הענין הוא בבית־החיים, ולא מעבר לבית הזה. וגם ברגע אמרנו: התקן עצמך בפרוזדור כדי שתכנס לטרקלין, הנה המטרה היא, בכל אופן, לא הלאה מהטרקלין. זאת אומרת, סוף־סוף, בבית. איש, איש רשאי לאמר: הבית אינו מוצא חן בעיני, ואפילו מפני זה, שהוא גבוה ואני נמוך... אבל יִכָּסֵל אם יתעקש לטען: הגידו לי, למה כל הבית הזה, כי אם לא אדע למה, אין הוא מוצא חן בעיני!

החיים טובים לא רק מפני שאפשר למלאותם במעשים טובים, לא רק מפני שיש בהם אהבה, אושר, אידיאלים וכו׳ וכו׳, בקצרה,

לא רק מפני תוכן זה או אחר שבהם ומִלואו, כּ־אם טובים הם כשהם לעצמם. אמנם, יש שהמכאובים משחיתים את פניהם עד לבלי ראותם כמעט, ואז אומרים: לא כדאי! אבל גם אמירה זו — חיים הם; ורק מן השפה ולחוץ יאמר האדם „לא כדאי"... באמת הכּל חיים והכּל כּדאי... ומי שמבין, שהכּל כּדאי — הכּל, גם כשאין כּל תוכן — הוא ידע באמת להוקיר כּל גלוי החיים, לעשות „תוכן" מהכּל, לברך על כּל בת־צחוק מזהירה לפניו, על כּל דשא ועל כּל אבן, על הטובה ועל הרעה, אם כּי רעה היא ומכאיבה, מאחר שגם היא חיים ———

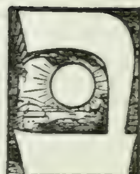
— תיאוריה?...

— כּן, תיאוריה, לוּא אמרתּיה לאחרים, — ענה הוא לעצמו — לוּא השמעתּיה לאחרים, כּי אז תּיה זה מצלצל כּתיאוריה גרידא... ורשות בידי להאמין בה או שלא להאמין, לקבּלה או שלא לקבּל. אבל מי שבא להכּרה זו על־ידי נסיון, מי שלמד זה בבית שבקצה העיר — בשבילו הרי זה חיים ולא תיאוריה.

— —

בחלונות שלרשות הרבּים האיר הבּוקר.

פרק ד.

ית גולדמאן, שבאחד מחדריו הצדדיים התחיל יחזקאל חפץ לעבוד יום־יום לטובת עסקי בעל־הבית (בפרט בשביל העסק החדש של בית־ספר אורתודוכסי־מודרני) היה שונה בהרבה מביתו של הדוד ר׳ יוסף חפץ. הבית הזה לא ידע חסר של חמשה נאפוליונים לשלם שכר־דירה לשנה ושל חצי נאפוליון לשלם לאופה: הוא היה מלא כל טוב — ממה שאפשר להשיג בעיר אסיית קטנה כירושלים. כי מכתבי־השנוררות, שיצאו ממוסדותיו של הבית הזה, לא הסתפקו רק בתחנונים ובשפיכת דמעות ירושלמיות, אלא השתמשו גם ב„ארגומנטים כלכליים“, ולא לשוא ולא לחנם בארו והוכיחו, עד כמה המוסדות הנקובים מועילים להתפתחות הישוב הישן והחדש, ועד כמה הם „מקור מחיה וברכה בכל ענפי הפרנסה“... ואף הניה הגרושה, בתו של ר׳ יעקב, מי שהיתה רק לפני איזו שנות־מספר אשה כפרית נבערה ואשתו של חנוך כבד־פה, למדה היטב לשחר לעתים קרובות את מחלקת הבאנק הגרמני שבעיר. שם היתה נצבת בלב דופק ובעונג לא יתואר חצאי־שעה אצל האשנבים של רואה־החשבון ושל הגזבר, פנקסה בידה, פניה המזיעים כאילו הם מדונג אדום, ומכניסה יותר משמוציאה. גם אמו של גולדמאן, שבאה מרומיניה לבנה בירושלים, „לבלות אצלו את שנותיה האחרונות“ (פיה היה נכשל וקולה נמך בהביעה את המבטא הזה: הן היא רק פה התכוננה להתחיל את חייה, ולא האמינה בשום אופן ב„שנים אחרונות“), אם כי מחשש עין־הרע כסתה והסתירה ככל האפשר על סכומי הכסף שבאוצרותיה, הנה רז

זה היה גלוי לכל, ובפרט לסוחרים בשטרותיהם של מוסדות־גולדמאן, כי לא באה בידים ריקות. ומזו, מאשה נפלאה ומלאה זו, אמנם למדה הניה את התיזה והאנטיתיזה הגדולה, שנעשתה, סוף־סוף, שגורה על פיה: „דאס איז פראקטיש — דאס איז ניט פראקטיש!"... בכלל, היו שתי הנשים הללו, אם־האב ובת־הבן, שכספי שתיהן סחרו בשטרות של מוסדות בטוחים וסייעו במפעלי הבן והאב, דומות הרבה זו לזו, ואם היה איזה הבדל ביניהן, לא היה אלא אותו ההבדל שבין מטפחת־כתנה אדומה, רומינית, לא־ישנה, ובין מטפחת מאותו המין, שמתחילה כבר להנקב זעיר פה זעיר שם ולבלות מיושן. גם הזקנה, על־פי סימנים רבים, היתה יפה בצעירותה, „דם וחלב", והשראה ביתית, מחסית, אשית (לא נקבית בלבד) הסרה גם להנכדה, שגופה היה דומה יותר, ביחוד בקצת רחוק־מקום ממנה, לגוף אשה ספרדית מאשר לאשכנזית (שניאורסון היה אומר עליה, על הניה זו: „היא טפוס!... כלומר: בטפוס של אשה כזו אין הבעל בטוח לעולם, שהיא לא תזנה מאחריו בכל מקרה ראשון, אבל יחד עם זה, שד משחת, היא מושכת כמו בחבלים!"...).

גולדמאן בעצמו, ר' יעקב גולדמאן („לא עסקן, כי־אם עוסק בצרכי צבור, אבל מהטפוס החדש" — לפי הגדרתו של אותו שניאורסון), היה בעל זקנקן־פשתן, הדומה למסופר במספרים, ופיקה בגרגרת, כעין הלימון שנהרד, יהודי רומיני פזיז ונרגן מעודו ועד היום הזה. בעודנו במושב „יזרעאל" היה מורגלא בפומיה:

— הכל מתאוננים, אבל אני איני מתאונן. אם הכל עניים, הרי גם אני עני. ואם הכל עשירים, הרי גם אני עשיר. כסף אין אין לי, אבל למי מאכרי ארץ־ישראל יש? בית, נטיעות, וכל הני מילי מעליותא — אם נחשוב זה לעשירות, הרי גם לי יש. אלא מה, את הבית והנטיעות אי־אפשר לאכול? זה אינו מזומן? — וחזר הדין. אם הכל עניים, הרי גם אני עני. אני איני בעל קנאה. גם

לי יש מדות רעות. זה יש. את האמת אני אוהב לאמר גם על עצמי. אינני בעל „צער בעלי־חיים“, אינני רוצה לשמוע למה שאחרים מיעצים לי. אינני רוצה. אתה בדידך ואני בדידי. אבל נוקם ונוטר אינני, לא כַוַעַד שלנו —

גולדמאן האכר היה תמיד או מן המערערים על ועד המושב ועל כל, או — מושל בעצמו ממשלת יחיד בועד ובמושב, מרחיק ומקרב אנשים בזרוע ועושה שם מעשים אשר לא יעשו. תמיד היה מגין על „כבוד המושב“ ותמיד היה רב „בעד האמת“. ובכל רגע היה מזכיר „מעשה־דרייפוס“ — משל למעשים הנוראים הנעשים במושב, שלא כדעתו, המחללים את כבוד „יזרעאל“ ומושיבים עד דכא אותו, את דרייפוס הארץ־ישראלי, אשר האמת נר לרגלו. דרכו, כמו כן, היתה להתענו, לכאורה, ולפתות, כשהשעה צריכה לכך: מה אני, אכר פשוט, יודע... אבל הכל ידעו עם זה, שהוא חושב את עצמו, ורק את עצמו, לבר־סמכא לכל דבר ואינו נותן לאיש לעולם לפצות פה. ברם, מאידך גיסא, אם כי, לכאורה, אהב ליעץ לכל ולהתערב בכל, הנה באמת בז היה לכל ושונא ומתעב כל מה שאינו עלול להביא לו רוחים. וכל שכניו מצדם שנאוהו, כאשר ישנאו את השממית. הוא לא היה פוסק מהטיף נגד התענוגים ונגד הלוקסוס, „המכאיב כל חלקה טובה בנו ואינו יאה לחלוצי הישוב“, ועם זה היה מתחכך הרבה אצל הפקיד ועושה בכל יום „סצינות“ לאשתו — יצור טרחני, סרבני ודאגני, שהיתה הומיה בכל עת ובכל שעה: אוי, כל־כך הרבה עבודה מוטלת עלי! אוי, אני נופלת תחת עולי! — על כל וילון שנתלכלך; ולא מפני שהיה לו ענין כל־שהוא לתפארת הוילונים ולנקיונם, אלא מפני ש„אנחנו איננו מוזשיקים, איננו מולדראוואנים, שהכל יהיה קרוע ומלוכלך“. — שנוי מצבו ומעמדו בירושלים לא שנה הרבה את אפיו של גולדמאן, וגם „דעותיו“ כמעט שלא נשתנו: במקום „כבוד המושב“ של האכר

גולדמאן התחיל הגבאי גולדמאן דורש את „כבוד ירושלים״. אבל בעיקר — כדמעיקרא סבירא ליה, ש„ההוצאות כבדות מנשוא״, ש„בארץ־ישראל אי־אפשר להתקיים בלי תמיכה מן החוץ״, ושבכלל... בכלל טוב להיות יהודי: שהרי השוו את חיי היהודי לחיי הגוי ותראו מי חי יותר, תראו, כמה עובד וטורח האכר הרומיני והפלח בכאן, ומה עושה היהודי לעומתו, תראו, מה אוכל הגוי ברומיניה והפלח פה, ומה אוכל היהודי... אומרים: חיים מן האויר, חיים מן האויר — אבל הוא, גולדמאן, צוחק לזה. מה נפקא מינה! העל זה יקנא היהודי בגוי? אין ליהודי מה לקנא בגויים!... ברם, אם דעותיו לא נשתנו וגם אפיו לא נשתנה בהרבה, אם גם הפיקה שבגרגרתו נשארה בולטת כמקודם והכרס נשארה נופלת — מחמת כעסנותו שגדלה, בעוד שהאכילה לא נעשתה אצלו לעיקר גם בירושלים — הנה הלוכו של גולדמאן נשתנה תכלית שנוי ונרגנותו ופזיזותו נתרבו תכלית רבוי. הלוכו של גולדמאן, שנעשה מהיר־מהיר, עשה רושם כאילו אין האיש הולך מעולם לתומו, אלא רודף אחר מי שהוא, והביתה היה בא תמיד עיף ויגע ובליל אחד:

— ההוצאות כבדות מנשוא...

אכן, למרות כל „כובד ההוצאות״ של העסקנות הצבורית הירושלמית, לא היה ביתו של העסקן גולדמאן — כאמור לעיל — חסר מאומה. היו שם גם עופות רכים צלויים ודגים שהובאו מן הירדן באותו יום ובקבוקי־יין עם מארקה בלתי־מזויפה ופרפראות ומיני תרגימה, גם לבנים הרבה וכילות ומטות ורהיטים מבית־מלאכתו של הגרמני ותכשיטי מרגליות בתיבות קטנות; גם „בקורים״ ושיחות־להג מנעימות, מלוות בגמיעות קופה צהרים וערב, על סדור־מעונות ושדוכים ויוקר וזול — כל אותן השיחות של בעלי־בתים

בשעות־הפנאי, שהגברים עוד מטים אותן קצת לתיאוריזאציה קלה, אבל הנשים האורחות מפסיקות אותם לרגעים ומבלי משים בקוצר־רוח: „טוב... אך"... וממשיכות לבדן את קלוח־הדברים בלי מעצור ומפריע. הכל היה שם — כל הדרוש; „ורק דבר אחד חסר — חשב יחזקאל חפץ — רק דבר אחד, שכמעט אין מן הנימוס להזכירו, לא ידע הבית הזה — מעט צחוק". צחוק לא היה בבית הרוה, צחוק לא היה בבית הכנסת־האורחים, אך עוד יותר זר לצחוק האמתי היה בית גולדמאן זה, שבשנים האחרונות עלה למעלה וריחות חדשים נדפו בתוכו — ריחות כמעט זרים לרחוב הירושלמי המסורתי. „אותו הצחוק האמתי — חשב חפץ — הצחוק הבריא, הבלתי־מתחפש, הבלתי־עצבני, הצחוק היוצא מלב חזק ומלא, בלי כל טנדנציות ובלי כל סבות, צחוק של נערה כפרית, היוצאת לרחוב הכפר בליל אפל ונדמה לה, כי ראובן בא לקראתה... אה, ראובן!... לא, היא טעתה... הנה זה שמעון... ראובן־שמעון... חה־חה־חה — חה־חה!" — — —

כן, לא היה צחוק בבית גולדמאן ולא היתה בו גם דממה לרגע. בכל שעה שלא נמצא בבית איש מן הצד — ויש גם שאיש מן הצד לא הועיל! — נשמעה שם צעקת־תמרורים, מהולה בקללות, בבכי וחרוק־שינים. מניעים וגורמים לזה לא חסרו מעולם וגם לא נצרכו כל־כך. לעורר „ריב־משפחה" כאן דיה היתה כל קטנה: ביצה שנשברה, תפוח שנחתך ונמצא רקוב או מתולע, חתיכת בשר שנגררתה חולדה, בגד תחתון שלא נטלא כהוגן, מכונת־בשול שנתקלקלה, כוס תה שלא הוגשה בזמנה. אך היה היו גם גדולות. היו הוצאות צדדיות יתירות, שלא לפי ההכנסות, היו מעילות בשליחות וגנבת־כסף מצד הילדים (שלמדו בבית־ספר אחד ישועי), היה, לבסוף, מאונה של הניה, הבת הגרושה, לשמוע אל בן הממונה האונגארי — בור של שומן — ששדכו לה... הראיתם, למי „חתיכת־בשר" זו נושאת עיניה!... עוזבת מקור פרנסה והכנסה — כדי „להניח

לה צפרים בחיקה" ולחשוב לה על השם יודע מי (...בוונה לחמילין...)!
וכי לאן יקחנה פלוני?... הן הוא עוד לא „גמר"... ואפילו אם
„יגמור", ואפילו אם יקחנה — „קרוב" הוא, וגם כן לא „מיוחס" גדול,
לא „בחור"! — אבל „פראקטיקה" הן לא תהיה לו כל־כך מהרה...
וכסף לא יוסיף... והוא הלא להביט בה לא ירצה... היא, „חתיכת־
הבשר", הלא לדבר עם בן־אדם אינה יכולה!... ואולם „חתיכת־
הבשר" ידעה, כי עול גדול יעשה לה מי שחושב כך, כי לא צודק
ולא נכון הדבר, כי היא דוקא יודעת לדבר עם בן־אדם... הגזבר
בבאנק חולק לה כבוד כמו לגבירה חשובה מאד, ואף הוא הבט
יביט בה באדיבות למדי, וגם „בון־סואר" יאמר לה מדי פגשו אותה
ברחוב, ולא רק כ„קרוב", לא כאחי־אמה... והיא גם לענות לו יודעת,
ואת כל המלים הנחוצות בכלל למדה כבר לדבר... ולאונגארי המעופש
לא תתן גם לדרוך על סף הבית... בכספו אל יתיהם — גם לה יש
איזו ספרות בפנקס... ובכלל, היא, הניה, לא תתן לשום אדם לפסוע
על ראשה. „אמא! האלמי!! שומעת את? אל תעניני!!" — —
ברם, הניה, זו הבת, הרי היתה גם אם, ומצדה, בתור אם, היתה
מענה וממררת את חיי הילד, ילדה, בן השלש, „היתום החי",
שבשגעונה לא רצתה למסרו בשעת הגט לבעלה, כבקשתו — ועכשיו
היא מתחרטה על זה כל־כך! מתחרטה — ומכלה חמתה בחייב!
ביחוד נתרבו דרישותיה מהילד מעת שהתחילו „אנשים" לבקר
בביתם — והפגע הלז כאילו אינו רוצה לדעת מזה כל עיקר ועושה
מעשהו זר מעשהו. פרשת העינויים והצעקות היתה מתחילה יום־
יום מאז הבוקר. עוד בשעה השמינית בבוקר, כשהיה חפץ עובר
את בית־המטבחים, להכנס לחדר־העבודה שבבית גולדמאן, היה
הוא עד־ראיה ל„סצינה" ראשונה — הסצינה של הסיר. את פניו
היו מקדמים פני הילד הצווח ואחוריו הערומים, במחילה, כלפי אמו,
העומדת ומכה עליהם בלי רחם.

— אה?! עכשיו תדע?! עכשיו לא תוסיף עוד להשחיר את פני?!

הגרושה הצעירה דרשה מבנה, בן־השלש, לא הרבה, אבל דרשה במפגיע. היא דרשה, שהוא ילמד להודיע תמיד לשפחה מראש, עוד לפני הרגישו את „הצורך", כדי שהשפחה תוליכהו לתכלית זו למקום מיוחד. בעוד שהוא, הסורר והמורה, ימח מארץ החיים, דרכו לעשות זה פתאום ובמקום גלוי, ורק אחר־כך, אחר המעשה, הוא בא ומודיע: אמא! עשיתי מעשה! — וכי אין בזה בכדי להפקיע את המרה? יתר על כן: מכים אותו היום ומודיעים לו, שחס ושלום בל ישנה הדבר מצדו מחר, שהוא ילמד סוף־סוף לקרוא „סיר! סיר!" — למען תדע השפחה את אשר לעשות לו. והוא, משומד שכזה, בוכה, מתרגז, צועק בקולי־קולות, רוקע ברגליו — וגם רכות וגם קשות לא „יפעלו" עליו! ויש שהוא, הממזר, עוד לוטש עיניו, כאילו לא היה יודע מה זה סיר ומה ענינו לכאן, בעת שאומרים לו יום־יום בפירוש, שיבקש סיר. ולא עוד, אלא כשקיבתו מקולקלת — ואימתי אין קיבתו מקולקלת? פגע רע! — כן, כשקיבתו מקולקלת, הרי זה חוזר ונשנה בכל חצי שעה. חובלים בו, „ממיתים" אותו על פראותו — המטונף! — וכעבור חצי שעה עוד הפעם! הוא לא די שחזר לסורו, אלא שעוד יתרה עשה. מה עשה? הסתתר ועשה את מעשהו בין הארון והמזוזה שבאולם האורחים, לבל יראהו איש... עוד טוב, עוד שחק לו מזלו דיו, שזה היה ל פ נ י כבד השפחה את החדר, וכשבאה, מצאה את הדבר... שהרי... אם לא — היו באים א נ ש י ם ומוצאים את... את הסרחון... אוי, אוי, מר ממות הוא הילד הלז!

ו„האנשים", כלומר, הדוד הצעיר ד"ר חמילין („מצוחצח ומקושט ונקי! אירופה!" — מעיר חפץ בקרבו), אמנם לא היו מאחרים לבוא, אם כי גם לא מקדימים מאחת־עשרה. איך שיהיה — תמיד

אחר „מעשה־הטנופת"! באותה שעה היתה גם היא כבר שבה מבית הבאנק — וגם כן מקושטה ולבושה לא שלא־על־פי המודה. הילד עם חבורותיו שבידי־אמו היה אז בכל יראה ובבל ימצא באולם האורחים.

מבטו הגא של חמילין, שכשהוא משוחח עם איש הרי הוא כאילו אינו מכיר בו מעולם וכאילו גם לא יעלה על הדעת, שיודע אליו בזמן מן הזמנים, משחק בשעה זו כלפי בשרה הרוטט של בת־אחותו בכל צבעי הקשת.

חדשות לא היו. מה לעשות. בעיר כירושלים החדשות הפיקאנטיות הנן מאכל־תאוה יוצא מגדר הרגיל. אף־על־פי־כן אין השתיקה מעיקה בינותם. ד"ר חמילין מוצא לו תמיד ענין לענות בו („ובאיזו שפת־חלקות! ובאיזה קול! — מציין הפיז. — את הפאציינטים העניים שלו בעתיד לא ידבר בקול כזה!"). אה? תמונת מונטיפיורי? מסגרת לא מכוערה... במוזיאום אחד בלונדון אפשר לראות את מרכבתו וגם מקטרתו של מונטיפיורי...

— של... מונטיפיורי?

— כן... אוסף גדול יש שם... של חפצים יקרי־המציאות... מכל מה ששייך ליהודים... חדר אחד מיוחד הוקצע לכך...

— אח, זה בודאי יפה מאד... כמה הייתי חפצה לראות זה!...

אבל באותו מוזיאום יש דברים עוד יותר יפים. יש שם, למשל, קוליקציות של מטבעות ישנות. בחדר אחר. הרבה חדרים יש שם. בין המטבעות — גם אלה של טיטוס. שהתיך טיטוס... מה היא מתפלאה? היה אחד טיטוס; ידוע בהיסטוריה... והתיך מטבעות מזהב...

— מזהב?

שניאורסון בקר קָשה את חמילין באזני כהנוביץ חברו־למעון. הוא כבר אינו מדבר על יחוסיו של זה לנשים בכלל ולבת בעל־המלון בפרט (והרי זוהי נערה מאורסה! והוא, שניאורסון, ראה מה שאחרים לא ראו!); הוא גם אינו מביא בחשבון את דעותיו האסי־מילאציוניות... הוא מוצא בכלל, שחמילין — זהו טפוס של דיליטאנט, טפוס מוגבל וסמל הגסות. טוב, הוא רחוק מהפריסה העברית וכל דבר יהודי זר לו ולא יחפוץ לדעתו — טוב; אבל זה עוד לא די. הוא עוד מתפאר, שהוא בטוח, כי אינו מפסיד כלום מזה, שאינו מפנה לבו להספרות העברית! ולכהנוביץ אין הוא, שניאורסון, צריך להגיד: כהנוביץ יודע למדי, שהוא בעצמו, כלומר, שניאורסון, מאד־מאד אינו שבע־רצון ממהלך ספרותנו בעת האחרונה. אין מה לקרוא! עתונינו מלאים רק קינות — היכן הפובליציסטיקה שלהם? היכן הטון המורה דרך? איזו דרכים ונתיבות חדשים יורו? ובכלל, ספרותנו — כל חמודות תבל, כל נצחונות הפרוגרס והמדע, כל הפואיזיה ושאר ירקות — כל זה לה כספר החתום. אין בה „מלה חדשה", אף „מלה חדשה" אחת! כל זה אמת. אבל מה יאמר כהנוביץ על מתבולל זה — חמילין, — המשליך שקוצים על כל היקר והקדוש לנו? גם את ארץ־ישראל יבזה ברום־רוחו. ארץ מתה, הוא אומר... אמנם, גם הוא, שניאורסון, יתעצב לפעמים אל לבו: מה יש פה לפי־שעה? לפי־שעה אין פה כל חיים, אין שלל צבעים, אין אפילו חטא וחטאים, ממש ימות מלכות השמים במלוא מובן המלה. האם לא כן? ודאי שכן. אבל דא עקא, שחמילין אינו מדבר במובן זה, הוא אינו מוצא לנכון אפילו לדבר... ומה גדולה החוצפה של קאלי־ברומאטוס זה (כנוי לחמילין על־שם אומנותו) לאמר אתמול בשיחה שבשעת ארוחת־הערב, שכמה נחשבו בעיניו כל הגעגועים והחפושים הריליגיוזיים של אלה שכמותו, שכמות שניאורסון! הוא, חמילין, לא אמר כך ממש — אבל זה היה המובן מדבריו בעת האוכל.

„אילו נישאו כל המתנעגעים הללו לנשים, כי־אז היו פוסקים כל יללותיהם וטראגידיותיהם" — מעין זה אמר חם זה. ממש מאפס נודדוי... וגדולה מזו: הוא הדגיש: אילו נישאו. בענינים כאלה נמצאו, איפוא, לשור־בר זה גם חדוד, גם חריפות ההברה. אילו נישאו — כלומר, בעצם, אינם מוכשרים לישא אשה, כי־אם רק להנשא... ובכן, אילו נישאו ואילו היו מצליחים... כי־אז הוא, חמילין, בתור סטודנט לרפואה, מבטיח, שהיה סר מהדראמאטורגים הפבינים כל הפיסימיזמוס שלהם — — —

ברוגזה רבה, אם כי קצת מכוונה, דבר שניאורסון את כל הדברים האלה לכהנוביץ, וברוגזה חזר עליהם פעם ופעמים במסיבה אחת, שבה ישב לפעמים גם חפץ. אז אמר חפץ בלבו: הוא אינו פוסק מדבר על חמילין, ואני איני פוסק מחשוב עליו. הי עדיף — זה לא נוגע. אבל האמנם אין מפלט מעניבה ישנה־נושנה זו?

והעניבה אמנם היתה ישנה־נושנה, אבל חזקה, בלתי־מעוכה, מאומצה במי־בורית. היו ימים מועטים — הימים האחרונים לשבתו בבית־המרפא, למשל, — שהיא נתרחבה, נטשטשה, לכאורה... ואולם תחת זה באלה הימים היה לו חמילין — לא חמילין הריאלי, הגר במלון „הראל", הנוהג קלות־ראש, לדברי שניאורסון, בבת בעלת־המלון והמדבר עם חניה בת־אחותו על מקטרתו של מונטיפיורי, כי־אם חמילין, העצם המפשט, אשר גזל אז את בת־העגונה מבין זרועותיו — כמעט להאלוצינאציה, לחזון־בהלות.

אמנם, יש אשר נטה חפץ להרחיב את העניבה. שטותים! — השיב אז. — אם לי לא יתכן לעשות איזה קולטום מאסוני המיני, זאת אומרת, מנזירותי בגבולי אני — הנה במה יתכן לי לעשות קולטום מנצחונותיו־אסונותיו הוא, „המאושר"?

„המאושר" — במרכאות כפולות? — נמשכו המחשבות. — יהא כך. יהא אפילו בלי מרכאות. אין לי כלום נגד זה. הוא צעיר, חזק,

גא, ממשפחה אמידה, בעל תאוה וממלא תאותו. כמותו ירבו. כמותו רבים. לא רק „מהיכי־תיתא", כי־אם גם אדרבה ואדרבה. לבוש בטוב־טעם, עיניו מחוצפות, מושכות. נערות, לא רק קלות דעת, לא רק חולניות ותאוניות, נמשכות אחריו, שותות בצמא את קולו, את תנועות גופו. שפיר, שפיר טובא. אבל מה לכל זה ולקולטוס? מה לכל זה — ולהטפה? מה לכל זה ולמכאובי הרוח?

יהי לו את אשר לו. אמת, הוא שנא אותו. זוא, חפץ, שנא אותו תמיד שנאה עזה. שנא אותו עוד לפני המאורע בבת־העגונה. למה יכחד? וגם זאת בל יכחד: שנאתו אליו לא היתה רוחנית־טהורה, שנאת איש־המוסר לבן־בליעל; שנאתו אליו היתה בהרבה ילידת הקנאה הבלתי־מובלגה. ואולם — מה זה מוכיח? רק אנשים כחמילין יוכלו לחשוב, כי הם הגידו הכל באמרם, ששונאיהם אינם אלא מקנאיהם ושהשנאה אליהם מאיזה צד היא רק בת־הקנאה. באמת, הרי יודע הוא, יחזקאל חפץ, שבעצם הדבר לא סבל כלל מרגש־הקנאה, מרגש־הקנאה ממש, כי־אם מאפשרות הרגש הזה, מהאפשרות לקנא בחמילין ולסבול מזה. לקנא פשוט, אליבא דאמת, הן לא היה לו במה: בכשרונותיו ודאי שלא, בעושר חייו ובהרכבת מהותו — גם כן לא, בתוצאות חייו, בהצלחותיו ובמסקנותיהן — דומה, שגם כן לא. אלא מה? בזה, שלו, לחמילין, היה תמיד קצת יותר קל מאשר לו? אפשר. האדם רוצה בקלות; אולי רוצה הוא גם בקצת הנאה ובקצת הצלחה, אבל בעיקר בקצת קלות. הוא אינו מכחיש, אינו מכחיש. הוא שטם את חמילין וקנא בו. אבל מה זה מוכיח? העניבה הצרה טרם היתה...

העניבה הצרה התחילה מעת שחמילין אבד את צורתו הריאלית ונעשה להאלוצינאציה... לגולם מטיל פחד...

חמילין הריאלי — למה לא תאמר האמת? לא נעים להתירא מפני שד בלי זנב — אבל האמת היא, סוף־סוף, שהשד הלז מטיל

פחד הוא בלי זנב. אפילו שניאורסון בודה הרבה על חמילין ורואה בו הרבה מהרהורי לבו, דברים אשר לא כן לגמרי. אליבא דאמת, חמילין אינו אופי, אלא רק מין, ויהא מין זכר, אינו אלא איש ריק וחזירי, כזה האפנדי העבה, בעל הנשים השמנות הרבות, שאת ביתו מקנת־כספו שכר בעל האכסניה „הראל" לשים בו את אכסניתו. חמילין אינו חושב, ולשבחו צריך להגיד, שגם אינו מדבר מעולם על פרובלימות־עולם. והוא בעצמו — פשיטא שאינו פרובלימה כל־עיקר; כבשי דרחמנא — וחמילין! לו הן יש מטרותיו הברורות והמסוימות: להפטר לגמרי מאשתו השנואה, לגמור כיאות את חוק למודיו ולקבל דיפלום הגון, לעשות אחר־כך, כפי־האפשר, „מסע־השתלמות" קל ולא כחוש באירופה ל„תכלית המקצוע" שלו, כלומר, להתפרסם על־ידי כך בירושלים קרתא־דשופריא בתור רופא בעל־מקצוע, שעשה נסיעה מדעית באירופה שנה שלמה, ולהתקבל אחר־כך — אם לא ימצא דבר שמן מזה — באחת הכהונות המעטות של המוסדות הרבים בעיר־המוסדות. על כל זה הוא חושב ובכל זה כל מעיניו. לצורך כל זה נחוץ קודם כל ואחרי כל כסף. כסף אפשר להשיג על־ידי שדוך הגון או „פארטיה טובה", כמו שאומרת השדכנית העורת בעין אחת, הנכנסת למלון „הראל" — והוא חושב על „פארטיה". ה„חומרים העליונים" — לא רק הליריקה העברית, כי־אם גם הגרמנית — לא יעמדו לו ביום־דין — ולמה יחשוב עליהן, זה שמילדי השטן אינו כלל וכלל? סני ליה בלאו הכי. הלא כל זה כל־כך ישר וכל־כך פשוט, וכל דבר שטני, כל צל של משרת־הרע אין בו, בחמילין. מה פשעו ומה חטאתו, כי תדלקו אחריו, כי תתלו בו בוקי־סרוקי, כי תוציאו עליו שמות רעים, כי תעשו ממנו עניבה רהבה או קצרה? ואף־על־פי־כן, כך נעשה הדבר. לא נודע למה, לא נודע מהיכן — אבל הוא, דוקא הוא, נעשה ההאלוצינאציה שלו, של חפץ; בו, ורק בו, התחיל לתלות פתרון שאלות בלתי־

נפתרות, ואם לא הוא כמו שהוא, הוא כהויתו הגלויה, הרי — החלק העיקרי שבו, הסובסטאנציה שלו, המיטאפיזיקה שלו. מחו הרותח של חפץ „השכיל" לעשות הפרדה גם באטום פשוט זה, לפצלו לפצולים דקים, לגלות בו איזו שניות ולהתעסק בפרובלימה זו — הפרובלימה של חמילין — באחת: להגות בו כל זמן עבודתו המוכרחה וכל שעותיו הפנויות ולהלחם בו מלחמת־רוח. וכשחמילין יושב בחדר השני עם הניה, אסתר התופרת (שעזבה כבר את בית־המשוגעים והולכת לאשת גולדמאן לתפור בתור שכירת־יום) בחדר אחר, והוא, חפץ, בחדר „המשרד", הרי הוא יוצר לו בדמיונו דיאלוגים ביניהם, דיאלוגים שלא יהיו ולא יוכלו להיות לעולם במציאות. פתאום פותח חמילין ואומר, למשל, שהוא אינו מודה בשום ערכין מוסריים, שהעיקר הוא התפרצות הרגשות ומלוי החשקים השונים, שהוא נותן ערך רק לרשמים חזקים, מהנים, שהוא אוהב יופי, כח, אהבה — — — אסתר מעירה מאחורי הכותל: היא אינה מבינה, היא אינה מבינה את בעלי הגאוה, היא בזה תמיד ותמיד תבוז לבעלי הגאוה. כח? הן גם ממשלת־היחיד הרוסית היא כח... יופי? כן, היא גם כן אוהבת יופי: מחזות־טבע יפים, מחזה שקיעת החמה, „בציר"... אבל... אבל מה יש להתגאות ביופי? מי שהוא יפה — אשריהו. היא אינה מקנאה אף במשהו ביפים וביפות. יש יפים מבחוץ ורעים מבפנים. העיקר הוא לא היופי החיצוני, כי־אם הפנימי. אבל הלא גם היופי החיצוני אינו אלא מתנת הטבע, ומה יש להתגאות בזה? — — — — חמילין אינו עונה לה („בביתו של התלוי אין מדברים על־דבר תליה" — אומרים פניו) ופונה שוב להניה (איזו תעתועים!): הוא, המילין, רופא הוא ועסקו עם החולים, אבל כמה מתעב הוא את החולים! מה מאוסים הם החולים, החלשים! כל אלה הבריות מתנקמין באנשים הבריאים, החזקים. כל תורות המוסר שלהם — נקמה אחת גדולה,

נקמה של שפלים, זוחלים וכל מום רע. בכיעורם, במומיהם הם מתכבדים, את מכותיהם הם מציגים לראוה, כדי למרר את חיי האנשים הבריאים והיפים, השנואים עליהם — — — וכאן... כאן הוא, יחזקאל חפץ, אינו מתאפק: שמענו, שמענו את הדברים, את הטענות — מהבל המה יחדיו; אמרות בלות וקהות. רשמים חזקים? — אבל הכל בהויה עושה רושם חזק על מי שמוכשר להתרשם, והחלשים יודעים להתרשם והם חיים לפיכך חיים אינ־טנסיביים. ובכלל, מה שייך לאמר: רשמים חזקים ולא חזקים, מהנים ולא מהנים? הכל חזק והכל מהנה. מה שייך לדחותו, לבלתי אהוב אותו? בכל רושם „מצער" הן יש גם הנאה, שמקורה בזה, שמתרשמים עדיין, שחיים עדיין... והמתרשם האמתי יודע!... יופי, כח — ודאי, ודאי! אשרי העלובים, אשרי המדוכאים, אשרי העניים — אמר איש עלוב, מדוכא ועני, בעל „שב ואל תעשה", בלתי־מוכשר לפעולות של ממש, שודאי מרוב אהבתו לחיים לא נח ולא שקט עד שנכה להעלות את עלבונו ואת בטלנותו על מרומי הפסגה. אבל אנו איננו מכירים לו כל תודה בעד זה. לנו — זוהי מלאכה מיותרה. למה? וכי מפני שה„יפים", ה„חזקים" וה„שלמים" מתרוממים עלינו. מעליבים ובועטים בנו — עלינו למוד להם כמדתם? והיא לא תצלח! אנו רק אומרים: אנו הבלתי־פועלים, אנו החלשים...

— אנו, בעלי־השבר, במחילה מאת הגברת הילינה, — מפסיק חמילין באינטונאציה של גוי, המחקה קולו של יהודי, — אנו נקמות נעשה בכל אלה שאין להם שבר...

— נקמות, אדון חמילין אומר? הרי, לדעתו, מוכשרים אנו, השפלים, לנקמה, למדה נעלה זו שלכם! הלא: למה לכם להעלות אותנו אליכם ולהשוותנו בדבר־מה אליכם? אבל לא... זוהי „פסיכולוגיה"... נקמה מתוך קנאה שפלה, נקמת־חלשים מתוך

קנאת־הלשים — „פסיכולוגיה", אדון חמילין! סמי מכאן קנאה ונקמה. אפילו השנאה עוד מוטלת בספק. אנו, החלשים — חפצתי לאמר; רק זה חפצתי לאמר — אנו... גם אנו חיים... זה הכל! גם אנו חלק מן החיים... זה הכל! לא מלח הארץ, אבל לעצמנו אנו דרושים ואת חיינו אנו אוהבים... ולפילאטוס נאמר... או יותר נכון: לו לא נאמר כלום; בסינר „האמת" לא נסתתר מפניו; בפניו נשב בדד ונשתוק; נגדו אין לנו כל נשק... נגד הבזים לנו לא דרוש לנו כל נשק ונגד הרומסים אותנו — אויה, אין לנו נשק... (ולהוי ידוע: רומסים את מי־שהוא רק חזקים־בטלים; חזקים־ממש, חזקים־עושים אינם רומסים!...) ברם, לדורשים בעוז, שנוותר להם מרצון בזכות יפים וגבורתם...

— האמתים או המדומים, — מגיהה אסתר —

— להם, — גומר חפין כמסכים להערתה — להם נאריך לשון. למיטאפיזיקה של הקוראים לעצמם אדונים — נאריך לשון. לבעלי ההטפה הזאת, לבעלי הקולטוס של אדנות מונדירית נאמר: יהי לכם את אשר לכם. אתם בדידכו ואנן בדידן. כי ערך חיינו אנו, הנדכאים, בשבילנו — בחיינו אנו. וגם על החיים בכלל נשפוט כחפצנו ונריע ונגלה את כל דעתנו. לא על אפכם וחמתכם, לא להנקם בכם, חס־ושלום, ולא למאס לכם את החיים — כי מה לנו ולכם? וכלום אפשר למאס לכם את הקציצות המטפטפות שומן, שאתם זוללים, ואת הבשמים והתמרוקים, אשר בהם תתבשמו ותתמרקו, ואת שדי הנשים היפהפיות אשר תקנו? לא, בשבילנו אנו חיים ובשביל עצמנו אנו דנים על החיים, ואף הקריטריון של טוב ורע, של חיוב ושלילה בשבילנו — בנו הוא. אם לנו רע, נאמר, שהחיים רעים, ואם לנו טוב, נאמר, שהם טובים. מה לנו ולזה, ש„נוגעים" אנו בדבר המשפט, שמשפטנו אינו „אובייקטיבי"? איננו פילוסופים! יורקים אנו עליה, על חכמת הפילוסופיה, ועל

האובייקטיביות גם יחד! מה לנו ולזה, שהחלק אינו דן על הכל? את ה„כל“ אין אנו רואים, ואולי אין אנו מודים בו כלל (משאירים אנו אותו למרעיכם, המחבקים זרועות עגולות והושבים שהם והזרועות הכל!), והחלק, כלומר, אנו, בשבילנו — הוא הכל — —

— —

נכנס גולדמאן. חפץ התעורר.

— ענית כבר על הפריטנזיות של כולל אמריקה?

— עוד לא. לא הספקתי.

— מדוע? מה יום מיומים? ואת מכתבי־התודה ללונדון סטמפורד־היל שלחת כבר?

— לא, עדיין. אבל הוא כבר מוכן במעטפה.

— הראה. איך העתקת שם?

— הנה.

— מה זאת?

— אה, לא כלום... כך.

ההעתקה נעשתה כהלכה. אך על שולי המעטפה מכל הצדדים היה רשום בעט־עופרת גם כן בכתב־ידו של המעתיק:

— שני חמילינים, שני חמיליונים, שני חם־מיליונים.

פ ר ק ה.

רבו ימי המשך. כל העיר שקקה: דירות, דירות, בכל אשר פנו שמעו רק את המלים: דירה, מסירת מפתח. בעלי־מלאכה עזבו את מלאכתם ונעשו לסרסורי־דירות. גם החשובים שבספרדים, המכובדים והשוקטים כל־כך על שמריהם התרוצצו בימים האלה בעיר, ועם שוכרים מבני עדה אחרת, שלא הבינו ערבית, צרפתית, ספאניולית וזארגון, דברו לפעמים ברמיזות־אצבעות ולפעמים בלשון־הקודש, וקלסו את המעונות שלהם; „בתים טובים הרבה... לא־יש שמש... לא־יש כלום"...— הגשמים תכפו; העגלות המתרוצצות מ„מאה שערים" ומ„מחנה יהודה" לשער יפו והזרה התיזו מי־מרמנה לכל עבר, והמשכילים בני הישוב החדש שבין היושבים בעגלות המתרוצצות בקרו אגב־אורחא את סדרי ירושלים, התלוצצו על ה„חג הנוסף" הזה, „שכל הסרונו הוא — שאינו חג", והתאוננו על שדוקא עונה זו, עונה של גשמים, נקבעה מאז להעברה מדירה לדירה. היתכן? לו, לכל הפחות, בימות החמה! ועכשיו — קחו את מנהג התשלומין למפרע בעד כל השנה. למי יש לשלם מראש בעד כל השנה?! סדרים אי־ראציונאליים כאלה, שאין דוגמתם בשום מקום — ואין מי שיתעורר לעמוד עליהם ולשנותם...

— גם ביפו נהוג כך, — מגין אחד על סדרי ירושלים.

— ואתם נשארים „בעיר"? — פונות הנשים הנוסעות גם הן אשה אל רעותה בעניני דיומא.

— אני נשארתי „בעיר"! — מכריזה אחת בקול.

— „בעיר"? מדוע „בעיר"?

— אני רוצה לגור „בעיר"!

— ובעלי רוצה דוקא ב„נחלת שבעה"... הוא אומר, ששם האויר יותר טוב...

— אויר!... — מתריסה זו, שרוצה דוקא „בעיר", כלומר, בתוך חומות העיר הישנה. — שאלך לי לבקש „אוירים"!

לבסוף בא גם ערב ראש־חודש „מוחרם" לתושבי הארץ והגיעו שנים־שלשה הימים שלאחריו — ימי העקירה וההעברה. דלי־העיר נסערו בכתף; נשאו דליים של פח מוחלדים, תיבות של נפט ושל גפרורים, מעוכים ומרוסקים, ריקים ומלאי סחבות, קרשים עם נקבי־פשפשים מעושנים וכתמים חשודים, כדי מים גדולים מושחרים דמתקרי גארות; האמידים השתמשו גם בחמורים, והעשירים העבירו את עצמם וכלי־ביתם על עגלות רתומות לסוסים ועל סבלים. הקורדים שבין הסבלים, בעלי הזקנים האשוריים והעינים הנוחות והתמימות, הראו מבלי משים את כחם ונשאו בשויון־נפש ארונות־של־בגדים גדולים, הצי־קנטר ויותר, על גב עצמם, כשהחבל המהדק נאחז במצחם. הבריות התהלכו מרוגנים — גם אלה המעטים, שמשום־מה נשארו בדירותיהם הקודמות וטורח־ההעברה לא היה עליהם, ולא בלי סבה. אחרי שהכל החליפו את דירותיהם ויצאו ונכנסו כמעט ביום אחד, על כן לא היתה לאיש דירתו פנויה לפניו, הואיל וגם בשביל המשפחה, שצריכה לפנות את המקום, אין דירתה פנויה לפניה, מפני שהדיירים הקודמים עוד לא יצאו, ולמה לא יצאו? מפני שגם הדיירים הישנים שבדירתו החדשה לא הספיקו לצאת — וצבת בצבת עשויה, ואין לדבר סוף. ר' יוסף חפץ, בהביעו את דעתו על כל המהומה והמבוכה והמבוסה הזאת, היה משתמש

לא שלא בצדק בלשון הכתוב: ויבואו הנשים על האנשים...— מסביב נשמעו צוחות: „צאי מן הבית, ואם לא, ידי תהיה בך"... „שו הַדַּא?"... „עד מתי עלינו להמתין"? וזו צועקת: „מה אעשה, והשכנים מהדירה החדשה שלי אינם יוצאים... מה את זורקת את כסאי? מה את צועקת? שו הדא?" והבעל צועק: „הלאה! גשי הלאה! אני לא אצא עד שאסייד את הבית תחילה!" (כלומר, את בית הדירה החדשה שלו).—מה? לסייד? ואולי גם עד שיתיבש?— ומה תעשי לי אם גם כך? — מה אעשה? אני אשבר את כל הכלים... הברחוב אלון?... — תשברי?! נסי־נא... — ואיש אינו רוצה ואינו יכול להבין את המצב, ודברי־הריבות הולכים וגדלים...

— פטור־נו, עוד יותר רע מאשר בערבי פסחים! — דבר בצהלה חיים הסתת.

הוא דבר על ה„רע" בצהלה: בפיו נהפך רע זה לטוב. הוא היה מן היחידים המאושרים בימים האלה. ידיו היו מלאות עבודה ושכר. הוא אחז בעבודת־העונה הזאת — במלאכת סיוד הבתים. והוא עשה את מלאכתו באמונה ובמתינות ובנחת־רוח, ולפנות ערב, בכלותו את מלאכתו, היה גם כחוגג. הבלבול הכללי לא בלבלהו כלל, ואפילו הביתה לא היה נחפז ללכת, אלא עומד מתחילה ומברך את בעלת־הדירה שסייד אצלה. יתן השם, פטור־נו, ותהיה שבעת־רצון ותקבל נחת — בין כה וכה — היא ובעלה וילדיה. שיהיו בריאים ושלמים ושיהא להם לחם־הוקם ושלא ידעו מדחקות. כי הנה גם הוא, חיים המסייד, כשהוא דחוק או כשדבר־מה אחר לוחץ אותו — אינו שבע־רצון... הנה בן יש לו, והוא לא קבל ממנו מכתב זה כשני חדשים — והוא אינו שבע רצון מזה. יתן איפוא, השם, שהיא, בעלת־הדירה, לא תדע מכל צער... נו, צריך ללכת לטעום דבר־מה! מאז הבוקר עוד לא בא דבר אל פיו — פטור־נו. בבוקר טרף התיכת לחם עם חצי אוקיה תמרים — חמין לא הספיק לשתות. בין כה וכה — זהו

מנהגו — כשהוא עיף ביותר, אינו יכול לאכול. ובכן, יתן השם... איזה סיוד!... ברוך השם... כמו לכבוד יום־טוב...

אסתר בת ר׳ יוסף אף היא הסתובבה והמתה בתוך מבוכת המשך הכללית, ולמראית־עין אולי עוד יותר מאחרות, אבל בעיקר — רק למראית־עין: לבה לא היה עם זה. לבה, בעיקר, היה מלא ענין אחר, לגמרי אחר... רק בקול היתה מתנה: הנה היא שבה מעבודת מחצית שנה בבית־חולים לבית אביה — ולאביה אין בית, אביה הוא בן בלי־בית! אפס בתוך לבה, שהיה נתון כולו לאותו הדבר האחר, הסתופף, על יד יחזקאל, בטחון! היא ידעה, כי במשך השבועות האחדים של עבודת יחזקאל ב„משרדו" של גולדמאן הספיק הוא לעשות את עצמו כל־כך דרוש לעסקי בעל ה„משרד", עד כדי „לפעול" אצלו אפילו מין דבר קשה כזה, שמעון ר׳ יוסף בדיוטה העליונה אמנם יחשב באופן רשמי על בית הכנסת־האורחים, ש„הוגדל ונתוספו ונפתחו בו בעזה"ש עוד כמה וכמה חדרים נאים ומרווחים" — ככתוב ב„רפורטים" החדשים, — אלא שלפי־שעה, עד שירוח לו, לר׳ יוסף, ישאר הדייר בחזקתו ולא יהא אלא כעני הגון, שבא מן החוץ וכו׳ וכו׳; וגולדמאן ענה על זה, אמנם בשפה רפה, אבל כמסכים; עם זה היה כמעט קרוב לגמר — וגם כן בעצת יחזקאל, — שהדוד חיים יאות לקבל עליו משרת השמש בהכנסת־אורחים, שהוצעה לפניו, בשכר דירת־חנם ועשרה פראנקים להודש... בכל זאת מצאה היא לנכון — למראית־העין — למחות ולהכריז שאין היא מסכימה, אין היא מסכימה בשום אופן, כי אביה — אביה, שרק היא יודעת מי הוא אביה! — ישאר לגור ב„הכנסת־אורחים".. מבלי הראות על מוצא אחר, ואף מבלי הזכיר את הסכום הקטן, שהיה מופקד ומוצנע לה באיזה מקום, שהוא, כלומר, אותו סכום קטן יבוא

לעזרה ולפתרון השאלה, היתה היא, מכל מקום, „באופן קטיגורי" נגד תכניותיו של יחזקאל בדבר הדירה, וביחוד נגד התרפסותו של דודה לפני גולדמאן, נגד העובדה של „השפלת־כבודו הקיצונית, להיות לשמש אצל גולדמאן"... לא, היא לא תתן את הדברים האלה לצאת לפועל כל עוד נשמה באפה — וכל היום התלהבה, הוכיחה, התרוצצה — ולבה בל עמה (בלבה היתה מרוצה מאד מזה, שיחזקאל הושב, בכל אופן, את עסקי המשפחה לשלו וליקח בהם „חלק אקטיבי"...). כבדרך־אגב הרבתה אסתר להרעיש עולמות גם על הכנותיה של מרים לנסוע לאמריקה בחברת מר באסין: כיצד? למה? מה פתאום? איזה שגעון! אבל, בעיקר הדבר, גם בזה לא היה לבה עמה. עיקר מחשבתה בימים האלה היה: יחזקאל... יחזקאל כשהוא לעצמו... הוא כמעט שלה... כולו שלה... שום אשה אמנם לא תקנא בה בגללו — אבל הוא שלה... היא, איפוא, אינה נופלת מאחרות... נופלת? להיפך! לאהוב היא יודעת יותר מאחרות, יותר מכל הבובות שבעולם!... אותן הבובות תגוענה אלף פעמים — ולאהוב כמו שהיא יודעת לא תדענה! היא אינה בובה! היא אחרת — ואהבתה אחרת! היא אינה יפה — כך אומרים, כך שמעה אומרים — אומרים! דעה מקובלת! ומה בכך! היא אינה שמה לב לתלבשתה... היא אינה גם צעירה כל־כך... היא אינה עבה... היא מעולם לא רדפה אחרי הבחורים... אינה רגילה בכך... לא התיפתה, לא עשתה „העויות"... היא לא עשתה כאחרות, שהבחורים ירדפו אחריה... אבל לאהוב היא יודעת... גם היא יודעת... גם היא — רק היא... הוי, איך היא אוהבת!... אהבה סוערה, עזה, נאמנה... יחזקאל — — —

ואסתר לא שקרה. בזה לא שקרה. זו היתה אהבה. הפעמים האחרות של התקרבות מיוחדה, התקרבות שלא ידעה כמותה מעולם, אשר הראה לה אותו האיש הרצוץ, נתנו לאט־לאט את רעיון־הפקפוק

הראשון ולבסוף גם את ההחלטה הגמורה בלבה הדוה, כי הוא, הוא האיש, הוא, הוא המיועד לה, וכי עכשיו באה, איפוא, גם שעתה היא — להנשא לאיש — להיות בעולת־בעל — ויהי מה! לא, לא, לא רחמים כאן, לא רחמים של „קרוב", לא מצדה ופשיטא שלא מצדו, כי־אם יחס של אהבה, אהבה גמורה, אהבה אמתית! ומדוע לא? למה תגרע? הרק לפראנטים ולקוקיטיות ניתנה האהבה? לא, לא, לעזאזל כל מחשבות־ההבל, הזוחלות לתוך הראש!

יחזקאל... כמה נחמד לה האיש הזה! (רק לעתים חלף משום־מה על לבה היגע צל של איבה בלתי־מובנה). היא נמשכה אליו כולה... היא ידעה את כל חולשותיו, את כל מגרעותיו, ויחד עם זה חשבתו לרגול מרבבה, ליקר בכל אנשי־תבל, לאיש היחידי... אל־אלהי־אביה!... זה היה רומאן גם, רומאן בלי מחולות, בלי משתאות, בלי הגשת־פרחים, בלי פלירט ענוג ובלי כל אותם הדברים הקודמים לרומאן ומלוים אותו. אבל כאן היה „רומאן". כאן היתה אהבה, אהבה פיוטית, חולמה, ואתה חשבון פרוזאי מבהיל בפרוזאיותו, אהבה עצבנית עצורה, ואתה סבוב מכוון, גלוי — משל לבעל־עגלה הנוסע בליל אופל וסגריר בנתיב לא־ידעו והוא מתירא בכל רגע שלא תטבע עגלתו בבוץ, ולפיכך עוד טרם נשתו אל השלולית המסופקה, הנדמית לו מרחוק, הוא דופק בסוסים בכל כחו ומאיץ בהם בכונה תחילה להבקיע להם דרך... אסתר ידעה, כי האיש המיועד לה הוא בעל רצון חלש ונופל בעיני עצמו — בזה כמעט שהיתה בטוחה — ומי יודע, אם יעשה הוא מצדו את הצעד הראשון — והפעמים של התקרבות יוכיחו, שהיא היתה המתחילה בדבר... ודאי! היא לא היתה מתחילה אלמלא ידעה, שבאמת הוא אוהב אותה מאד, ודאי עוד יותר משהיא אותו, עוד מלפני „בית־המרפא", אלא שלא העיז, ואחרי „בית־המרפא" — ודאי שאינו מעיז... אבל עליה לדעת לנהל את הדבר במועצות ודעת, ואז קרוב לודאי,

כי תגיע למטרתה... אה, היא תפנה לרוחו של יחזקאל, וכאן צריך לדעת, „מלאכה זו היאך היא נעשית" — כמו שהיתה אומרת המורה שלה לתפירה...

ואסתר נגשה אל המלאכה, זו שממנה תוצאות לכל בנין חייה, לעתידה ולתעודתה בחיים. הצעד הראשון על הדרך הזאת היה זה, שהלכה ועזבה את משרתה בבית־המרפא ושבה לעבודת התפירה, כמלפנים, בטרם הובא יחזקאל לאותו הבית. כי עליה היה להוכיח לו — לעצמה, כמדומה, לא — כי היא אוהבת אותו אהבה קדושה, אהבה רומאנטית, אהבה ככתוב! כי מכיון שעלה לה לנצח את היותר־קשה, את הפחד הנורא בן ידחה אותה בהושיטה לו את ידה ראשונה, ומכיון שהחסוף הוכיח על ההתחלה, כי יפה התחילה, כי יפה עשתה, כי נדחה לא נדחתה וכי לבו נוטה אליה, לכל הפחות, כמו לבה אליו, שוב מאנה להסתפק במועט, במצער, בפרורים — היא רצתה באהבה גדולה, רחבה, מקיפה, הדורשת קרבנות משני הצדדים. והנה היא, שהיתה הראשונה להתקרבות, היתה גם ראשונה לקרבן. היא נכנסה לפני חצי שנה לשם, לאותו הבית, כדי לטפל בו, בבחירה רצתה נפשה בו, בימי אסונו, ואך יצא הוא משם — ותצא גם היא. ושוב, כמובן, כדי להיות ככל היותר קרובה אליו. כן, היא תגיד לו זאת. הוא צריך לדעת זאת. הוא ידע זאת. יחזקאל!

יחזקאל חפץ ידע זאת, ידע גם בטרם הגידה — ובעיניו עתה לא היה כל הדבר הזה נלעג כל־עיקר. הוא ראה בכל הענין סמל האסון האנושי, חייב את עצמו, כבכל הזמן, בחוסר יחס אנושי גמור, בחוסר יחס של המלה באמת, בחוסר יחס כזה, שישכיח למתיחס את עצמו לגמרי — וסבל מזה. הוא סבל נוראות גם מרגש־התודה אליה, אותו הרגש הקשה, שהמה וחלחל ותסס בקרבו, ויהי עליו לעול ולמשא; והוא סבל גם על אשר הוא סובל בגלל הרגש

חזה: על אשר כאילו גם על זה חס הוא. גם בזה צרה עינו בה, גם בכגון דא אינו רוצה להיות קשור אליה. הוא ידע, שדבריה על קרבנותיה בשבילו לא נאמרו בצדיה, ברמיה, בכוונה לרמות (את מי תרמה? אותו? למה לה לרמות אותו? ומי הוא כי ירמוהו, ומה יצא לה מזה?), כי־אם בתום־לב, באמונה פשוטה, כי אכן אהבתה אליו היתה המניע היחידי גם לכניסתה לבית־המרפא וגם ליציאתה משם — ואת זה לא יכול נשוא! הוא מצא לחובתו להבזות את עצמו בעיניה בכל עת מצוא, להראות, כי אין הוא כדאי לאהבתה, כי אומלל הוא, וכל הבא עמו במגע־ומשא יאומלל. ואולם אף לרגע לא חדל מדבר את עצמו משפטים ומסבול על שהנה הוא „מאושר" — ולזו אינו נותן חלק באשרו! הוא הרבה לדבר אתה על עניותו, על חליו, על שברונו, — אבל הרגיש, שבכל דבריו חסר איזה עיקר, איזה גלוי אחרון מהאי גיסא ומאידך גיסא. הטפה שגלה בכונה צעק, כי הוא מכסה טְפָחִים — טפח מעבר מזה וטפח מעבר מזה. והיא גם היא לא יכלה שלא להרגיש בזה, אלא שקבלה הכל על־פי דרכה; בכל אופן היא נמשכה אליו עוד יותר על־ידי זה: היא שאפה לדעת הכל, הכל. היא לא תפסה את כל האימה הכפולה שבדבריו, ונהפוך הוא: היו בה כעין רחשי־תמהון על שכל הנוראות שהוא מספר על עצמו אינם עושים עליה כל רושם דוחה, אינם מרחקים כלל אותו מעליה ומעל לבה. האפשר שהוא עוד אינו מגלה הכל? לא, יותר יתכן לאמר, שהוא מפריז, מפריז על מדת־האסון, שהוא מזלזל בעצמו יתר על המדה. חפץ דבר הרבה, שהוא שבור — מבינה היא? שומעת היא? ומיד, מזולזל בעיני עצמו על שהוא נפחד, בכל־זאת, מפני מלת־האמת, מפני הזלזול האחרון, מפני קריאת הדבר בשמו, היה מוסיף כמעט על־כרחו: שבור — קודח — תלוי באויר — בלי מעמד — מבינה היא? אבל היא לא הבינה. יש שחשבה אמנם על המגרעות הללו, שהוא מזכיר, העמיקה

והגבירה עוד אותו בלבה, הביאה אותו בחשבון וקבלה אותו, רגזה עליו ושנאה אותו באותו רגע על שהוא מדבר עליהן בגלוי, על שהוא מפוצץ את כפות־מגדליה, כי אין כמותו לטוב, וסוף־סוף היתה גומרת: שבור, כן, שבור ורצוץ בנפשו, „אינוואליד“, נפש רצוצה וחולה — אבל לא לאין מרפא —

והיא, מבלי דעת, צדקה. נבואת לבה של אסתר נתקיימה, אם כי רק מצד אחד. חפץ נרפא, הבריא. החגורה מעל מתניו הוסרה זה כבר, אם כי סימנים נשארו עוד, אבל רוחו, ששב אליו רק זה עתה, הבריא לגמרי. הוא היה עתה, בתקופה זו, בהתחלת תקופת טבת, בריא ברוחו, כאשר עוד לא היה כה מעולם לפני המחלה. השמש האיר לו בכל אורו, חמם אותו בכל חומו. המלה „תקוה“ והמלה „עתיד“ חדלו להיות זרות כל־כך; אך מה שהיה חשוב מזה — שהן כמעט נעשו מיותרות. היה הוה בעין, היו ימים מבורכים בעין. אמנם, לפרקים, היה ניעור בלילה — באין שמש במקום אשר מסביב — מתוך שיעול צורב ומעביר, שיעול־הד למה שעבר, שהיה מטיל טלית אדמדמה־כהה על ההכרה. ואולם ביום התהלך חפץ על־פני האדמה שטופת־השמש — וההבראה תססה בנפשו כבקבוק יין־מאלאגה, שבא לקרב בבת־אחת. אכן, הוא היה כגבר עברו יין. ואולם השפעת ההבראה עליו היתה בהיפך מהשפעת היין על שותהו. השותה יין — הכוסות הראשונות מעליזות אותו והאחרונות מכבידות עליו; וככל אשר יוסיף השותה לשתות, כן תפוג העליזות הקלה, שהביאה אתה הכוס השניה, וכן ילך רוחו — מן החמישית, הששית ואילך — הלוך וכבד. לא כן חפץ המבריא. עצביו כאילו נפתחו לחלוטין לקבל כל רשמי ההויה ולצהול עליהם, משל לזה, שיורד אחרי ליל של אי־שינה ינדודי־ספינה בבוקר נאה אחד לעיר־חוף

פרובינציאלית יפה והוא נוסע במעקת־הטראמוויי ורואה — ביום הראשון לבואו ובעיר הזרה והיפה — תלמידים ותלמידות של בתי־ספר נוהרים שבעים ושלוים לבתי־ספרם. — בימי כסלו האחרונים, בימים הראשונים לצאתו מ„בית־הישע", עוד לא השתחרר רוחו מכל כובד האימה שהיתה בו מפני הפגישה עם הבריות; עוד חלחל בו הפחד: ועתה? מה יעשה עתה? וכשאיזה דבר נתן ישמחה בלבו, שמח יותר על השמחה מאשר על הדבר עצמו. ואולם בכל אשר רבו הימים בטבת, כן רבתה השמחה (על כל דבר; כל דבר נתנה בלבו), וכן הוקל לו. הוא לא הוסיף להתהלך וללחוש לעצמו: „השמש עוד לא כבה בעדי — למה לא אחיה?" עכשיו חש בפועל את חמימותו ורעננותו של השמש ואמר: כן, הוא מאיר לי; אינני דומם; עודני אחד מכל החי, מכל בשר הרומש ושורץ בחיקו. עכשיו הביט על חייו, זאת אומרת, על החיים, לא כבעל פשרה באין ברירה, כבעל התפשרות־מהכרח, כי־אם כבעל מתנה גדולה ויקרה, הנתונה לו כמו לכל, כמו לאחרים, כמו לבריאים מעודם (וכמה נעים היה להיות דומה לכל!). גם העמל המשונה אשר עליו לעמול לפיו בכתיבת מכתבים שונים ובעריכת חשבונות שונים לא נדמה בעיניו כהר ולא נקוט בנפשו, כמו קודם, כמו תמיד, על עשותו לצורך פרנסתו דברים — ולוא גם דברים טובים, לא כאלה! — שאין הוא כולו נתון להם, שהם לחוד ומחשבותיו הנתונות לעצמו לחוד. עתה כאילו לא הרגיש בנגודים כאלה. עתה היה מוכן לעשות הכל — כל דבר שיביא לו ריוח, כל דבר שיוכל להקל במעט את מצב משפחתו, משפחת דודו, אבי מרים...

מרים! הכל היה חדש לו, וביחוד היתה היא כחדשה עליו. הוא חשב עליה כאילו תמול ראה אותה בראשונה. הוא חשב עליה: היא יפה. עכשיו היא יפה מאד. ולא רק מפני שבחורף כל אנשי ארץ־ישראל יפים מבימי החמה. יופי יתר נודע לה עתה, אשר לא

היה אז. אז היה הושמה של פרי בשל קלוי — עכשיו שרוי עליה מעין הוד זיו־הסביבה החרפי והטהרה החרפית של ארצות־הסלאווים, אשר משם מוצאה. —

בן עשרים ותשע היה חפין בצאתו מ„בית־הישע“ — והוא כבר לא־פעם נמשך אחרי איזו אשה או נשים בחייו. אך כל אלה היו משיכות רחוקות, משיכות עם הכנות לנשואין ובלי הכנות. אך בין כך ובין כך — משיכות שלא חדשוהו ולא נצחוהו. רק סכסוכים היו הן — מעולם לא האמין בהן ועל־נקלה נשכחו. ואפילו במקום שאיזה חלק ממהותו לא אזר שארית כחותיו — מאיזה טעם שהוא או גם בלי כל טעם — להשתמט מהן, להפטר מהן, אפילו בנוגע לאותה כחושת־צואר, זו שהיה קשור בה במשך שנה תמימה, ושעכשיו כל־כך נשכחה, כל־כך נשכחה, כאילו לא היתה — גם אז, גם בנוגע לזו, יש שהיה מפקפק: שמא הוא רק מלהיב את עצמו, שמא זוהי רק הנטיה המינית, שאינה רוצה להתהלך ערומה, והרי היא מערימה ויוצאת במחלצות (והנטיה המינית בשבילו, הגבר הבלתי־חזק — לא סגי בהכי!), ושמא זהו רק הרצון המתחפש להמול על משפחתה? (והרצון לחמול בשבילו, האיש הבלתי־מיושב — לא סגי בהכי!). היראה והבטחון באיזה אסון ורעה רבה היו גדולים מהתקוה להתחדשות וטוב, וכשנתבטל הענין, היה עם כל הכאב גם איזו הרגשה של השתחררות מעול, במקצת מעין אותה ההרגשה הכפולה של הנאסר עד ליום המשפט, שמצד אחד היה רוצה, שדינו יגמר בכל האפשר במוקדם, ואף־על־פי־כן כשמודיעים לו, שיום המשפט נדחה, אי־אפשר לו שלא לרטט על שעוד חודש ימים ישב בטח לא־כבול, על שעוד חודש ימים יוכל לשגות בתקוה, כי יזכוהו לגמרי. — — עכשיו, ביחוסו החדש למרים, הודה לעצמו, אמנם לא בלי בושה, אבל במעט בהרגשת־אושר גמורה, כי זו כבר אינה „משיכה“, אלא אהבה; כי את זה הפר.ז

האנושי הוא אותב, אוהב אהבה תמה, „אהבה אולי בלתי־מתאימה בבילה אליו ובאי־אלו צדדים ומנקודת־השקפה ידועה אולי גם מגוחכת, אבל מה איכפת לו!" הפעם באהבתו — עוד הרבה פחות מב„משיכותיו" — לא היה עומד דוקא לנצח ולהגיע למטרה מסוימה, אחרי כי בעיקר הדבר מצא די ספוק בהרגשת האהבה גרידא; ואולם, מאידך גיסא, לא עלה גם על דעתו לתת לכל זה בלבו דוקא איזו צורה שקופה־אידיאלית, והיה נכון גם שלא לברוח מפני המטרות השונות בהמשך הזמן, בעוד איזו שנים... אבל גם אם לא, וקרוב לודאי שלא — בעיקר מצדה, ובודאי גם מצד התנאים השונים, שאינם תלויים בשניהם — אז גם כן יתכן. כל הכרח אין. רק רחשי־לב. ויהיה מה שיהיה ואיך שיהיה — יבורכו רחשי לבו אליה!

בעד מה? בעד מה ביחוד? למה היא־היא המיועדת? אילו היה שואל את עצמו, מובן שלא היה מוצא כל מענה. לפנים, אפשר שהיה מוצא מענות, או, יותר נכון, מענה אחד, שאין מענה לשאלות כאלה: הפגישה שבין בני־אדם מקרית היא, וגם האהבה, אם ישנה, או שיקרא לזה מה שיקרא, באה, כשהיא באה, במקרה. עכשיו היה הצד החדש שבדבר, שהוא כמעט לא שאל את עצמו כלל, מה טיבה של עובדה זו, ואם לאורך ימים היא, אלא שמח עליה, שמח בכל הרננה והצלילות שבנפשו. הוא אהב לראות אותה מן הצד, לראות אותה ביחוד כשהיא קמה משנתה, מעבירה כפיה על עיניה והבלי־תנומה נסוכים על כל שרטוטי פניה הצעירים; הוא אהב להסתכל בשתי קווצותיה החיות, כשהן קשורות בקציהן, להביט אחרי הלוכה הטופף במקצת, לשמוע את קולה, שאי־צלילותו עשה אותו לרוה, לעורג; הוא אהב את כובעה העגול הלבן עם התוספת הורודה שבצדו ממעל לשוליו, את סינרה השחור, המהודק היטב אל מדיה והמוקי ירכיה. היא הזכירה לו הרבה רשמים שנמחקו, הרבה ארשות־פנים שנטשטשו, ובכל זאת חיו בו — ויחד עם זה

היתה היא־היא: הטיבה מיוחדה. הוא מצא בפניה, בגזרתה ובתנועותיה, ערב של קוים מקומיים, ירושלמיים, עם קוים שונים של בנות־ישראל מן המקומות האחרים, הרבים, אשר דרכו כפות רגליו שם: אוקראינה, פודוליה, ליטה, בסראביה, בוקובינה, ערי רוסיה הפנימית, ערי־המערב — פרח המקום עם עלים ונצנים המורכבים בו ממקום אחר! צירוף זה אמנם נראה ברבות מן הצעירות אשר פגש בשכונת מגוריו, ואולם לו נתגלה הלה רק במרים בת ר' יוסף דודו. הוא לא בירר לעצמו גם כן, מה הרבותא שבדבר; יתר על כן: הוא לא חשב זאת גם לשום רבותא. ואף־על־פי־כן אהבה גם בגלל זה. אילו היתה מתעוררת בו השאלה משכבר־הימים: מה יש לו ולנערה הצעירה והרגילה הזאת? היתה מיד מתקבלת תשובת־ברי מעליזה: יש ויש! הוא אוהב אותה; הוא אוהב אותה בעד זה, שהיא צעירה, שהיא חיה, שהיא הוה... מרים!

פ ר ק ו.

תענית עשרה בטבת ואילך השתררו ימים בהירים בירושלים, ור' יוסף חפץ הסתדר בדירתו החדשה, היא הישנה, שבה נשאר הודות לבן אחות אשתו המנוחה נשמתה עדן, והתחילו אצלו ימים כסדרם. — אם חייו במחצית השנה האחרונה, וביחוד בחדשים האחרונים, ימי דאגת הדירה והריבמאטיזם, היו כולם בבחינת התנודדות וסערה, עד שיש אפילו ששכח לפעמים להשמיע את פתגמיו החביבים באזני בני־שיחתו, וה„חדושים" שלו בתורה ובדקדוק הוטלו לקרן־זוית, הנה עכשיו, כשמדירתו לא גורש ומחלתו הוקלה, שבה לתוכם ה„סטאטיקה", חזרו הימים כסדרם עם פתגמים, עם הקירה, עם עיון בקונקורדאנציות שאולות, עם הטוט בתנ"ך החדש, עם הפירוש החדש, שקנה שוב בשבוע האחרון בהקפה ויחזקאל הלך ושלם בעדו, עם חדושים במאמרי חז"ל וביאורי המקראות, שכל אחד מהם היה ענין לכמה ימים. — ענין לכמה ימים היו גם רחשי התודה מצדו ליחזקאל „על כל תגמוליהו עליו", שמצד אחד הצניע אותם וכסה עליהם, לבל יהא מחזי, כאילו הוא מחכה לטובות וחסדים חדשים ממנו, ומצד שני לא פסק מדבר עליהם, אחרי שבאמת החשש לבל יהא מחזי הוא אך למותר, כי „אחרי אשר החל יחזקאל להיטיב עמו, בלי תפונה לא יחדל ממשוך ההטבה אליו הלאה, כי מה שהוא סבה להוציא יש מאין, הוא בודאי סבה להתמיד מציאת אותו היש". ובדרך אגב ובעזרת השם יתברך ומתוך כל השקלא־וטריא

הזאת נתחדש לו לר׳ יוסף חדוש גדול במאמר חז״ל, שאמרו (ברכות ל״ג): כל מי שאין לו דעה אסור לרחם עליו. ויקשה: וכי נגרע הוא משאר בעלי־חיים, אשר ידענו צער בעלי־חיים באורייתא (שבת קכ״ח), ורחמיו על כל מעשיו כתיב (ברכות ז׳)? וכדי לישב זה יש להקדים, שהנה גזירה היא מלפני החוקרים, המדברים על־אדות תורת המוסר לאמר: אם איש אחד עושה טוב וחסד לרעהו אינו מן הנימוס, כי האיש ההוא יחכה לתשלום גמול מרעהו על טובו וחסדו אשר עשה, וגם תודה מרעהו על טוב פעלו לא נכון שידרוש, שהרי בזה יגלה, כי לא מפאת הרגישו עונג בהצלחת רעהו עשה מה שעשה, אלא לטובת נפשו בעצמו, להתענג על התפארותו במעשהו. והנה, הגם שדבר החוקרים האלה בצדק ובאמת יסודתם, בכל זאת שורת הדין נותנת, שעל מקבל הטוב להראות למיטיבו היותו מכיר הטובה והיותו מחכה לעת אשר יוכל להשיב גמול טובו וחסדו, כי בזה הוא מגדיל כח מיטיבו להוסיף עוד הלאה לעשות כמעשהו הפעם, וזולת זה הוא מתיש כחו לעתיד. ובזה יובן המאמר המוקשה, שהכונה במלות „שאין בו דעה״ היא, שאין בו הכרת טובה, כמו „ידע שור קונהו״, שבזה הוא מתיש ומחליש כח מיטיבו לעתיד וגרוע מבעלי־חיים, ולכן אסור לרחם עליו. אה? מה הפירוש הזה בעיניכם, אה? — ועיני ר׳ יוסף נוצצו בחביבות ובאור־אושר, וקשה היה לדעת, על מה הוא שמח ביותר: על הטובה שנעשתה לו, על הרגשת והכרת הטובה שלו או על שכל זה גרם לו והביא אותו לידי חדוש נפלא שכזה! איך שיהיה, והחדוש הזה שמש לו ענין ותוכן של שיחה לארבעה־חמשה ימים. בכל ערב היה שוכח, שכבר הרצה את החדוש גם תמול גם היום בצהרים, והיה מתחיל במגלה תורה מסיני: היום למדתי... ונתחדש לי בעזרת השם... באגדה... איתא בברכות דף ל״ג...

הימים היו בהירים, ור׳ יוסף היה נח, לפי דבריו, מרוגזו ומעמלו הקשה, בפרט שהוא התחיל גם לצאת מביתו ולשבת על הסלעים שאצלו, בחברת משוחחים, מה שגרם לו עונג רב, אלמלא... אלמלא צרת הבנות. את הבכירה אמנם כמעט שלא יראה בעיניו כל הימים, אחרי שהיא, נוסף על עוד שתי תופרות, עובדת משמונה בבוקר עד שבע בערב, ולפעמים עוד יותר מאוחר, אצל בתו של גולדמאן, המכינה לה את ה„גארדירובה" שלה... ובכלל, מאסתר התיאש ר׳ יוסף בעומק לבו: כל ימיה לא ידעה להתהלך עם בחורים... ועכשיו היא כבר בבחינת אין־מה־להפסיד... אם יהיה מה שהיא זוממת בדבר יחזקאל — מהיכא־תיתי (אסתר, שהאמינה, כי איש אינו יודע כלום, רצתה, מצד אחד, שהכל ידעו, ורמזה רמיזות הרבה על ימין ועל שמאל), ואם לא — גם כן לא הפסידו כלום... ודאי, ודאי, טב למיתב טן דו — אמרו חכמינו, ובכל זאת היה ה„שדוך" הזה פגום קצת משום־מה בעיני האב, למרות כל רגשותיו הטובים ליחזקאל ולמרות שמעולם לא היה שום שדוך מופרך בעיניו (על כל פנים, התחיל ר׳ יוסף לקרב עוד יותר את ה„צעיר" ולהעניקהו ממיטב „חדושיו", משלו וממה שהיה מוצא חדשים לבקרים בספרי השכלה עתיקים, ולא נתקררה דעתו עד שגלה לו, כי הספור ב„בראשית" על בריאת האדם לבסוף, כלומר, אחרי החיות, העופות והדגים, עולה בד בבד עם מסקנות המדע והחוקרים החדשים, וד"ל). מילא! אסתר — מילא... קשה מזה, הרבה יותר קשה, היה ענין הצעירה, מרים זו, שהתעקשה לנסוע מעבר־לים... אמנם, הנסיעה כשהיא לעצמה אינה נוראה, הלא הכל נוסעים, ובפרט שהיא תארח לחברה עם משפחה מכירה — „הנסיעה אינה צריכה להפחיד את היהודי" — אבל בכל זאת... למה הוטל הגורל הזה דוקא על בני־ביתו? ילדה שכמותה... כשהוא שומע אותה אומרת: מה אעשה פה? מה תכליתי בכאן? — לבו נוקפו הרבה ועשתונותיו ישתוללו... והוצאות הדרך מאין יוקחו?

המן הגורן או מן היקב? שאלה זו מטרידה גם אותה... בכל אופן, עכשיו כבר בביתה לא ישבנו רגליה... סובבת ומבקשת עצות, כגבר ממש... הנערות דהאידנא! עוד אינה בת שמונה־עשרה במלוי — ואיזו... „יזמה"! (איך הם, בעלי־לשון־הקודש דהאידנא, קוראים לזה? יזמה!...). בינתים — את כל עניני הבית עזבה, השכיחה מעצמה והסיחה דעתה מהכל... והיה מעשה, שבאה האשה הכובסת לעזור לה בכביסה, כדרכה פעם בחודש, ולא מצאה אותה בבית... באופן שהכל בלתי־מכובד, הכל בלתי־מרוחץ, הכל עזוב... בושה היא לספר ובל יודע לאיש: זה שבועות אחדים רצופים שלא החליפו בביתם את הכתנות!

ענין הנסיעה מירושלים לחוץ־לארץ היתה, סוף־סוף, לשיחה תמידית בין המתכנסים על הסלעים. שם היו מלפנות ערב יושבים זקנים וצעירים, חנונים וסרסורי־שטרות, תלמידי־חכמים צעירים ובעלי־מלאכה, בעלי־בתים אשר על כתלי בתיהם פרנסתם ואנשים „החיים מן הכותל", כלומר, המתקבצים על־יד ה„כותל המערבי" (היותר מדוכאים שבין אלה היו שותקים ומקשיבים לדברי האחרים), אנשי רוח ודמיון, כקויפמאן היהודי ממזרח־פרוסיה, ובאי־כח הדור החדש, כשניאורסון וכהנוביץ. הזקנים היו מספרים בגעגועים ובאיזו התפארות של זקנים — אבל משום־מה בלי הרחבת־הדעת, שהיתה צריכה ללוות ספורים מעין אלו — על הימים והם לא רחוקים, שכל הכפר הזאת היתה שוממת ו„השכונות" והבתים אשר אתם רואים לא היו עוד בעולם והבריות פחדו לצאת מן החומה. עכשיו נשתנו הדברים. עכשיו אין יושבי ירושלים מפחדים לצאת גם את העיר לגמרי... שניאורסון בדק ומצא, שמפריזים על מדת היציאה מירושלים, והראיה, ששכר־הדירות אינו נופל, אדרבה, יוקר הדירות

עולה, ובכלל אין להשיג דירה הגונה בירושלים, והיה מעשה, שחמילין, שאמר להשאר פה עוד לאיזה זמן, בקש לו דירה נאה כערכו — ולא מצא! (ומתוך שהזכיר שניאורסון את חמילין, מצא מקום לגבות ממנו בפעם אחת את יתר חובותיו ולהאריך לשון ב„קאלי־ברומאטום" זה ובדעותיו הגסות בדבר געגועי ישראל הצעיר...). קויפמאן היהודי ממזרח־פרוסיה, ששנא את ה„שטודנט הרוסי", את שניאורסון, שנאת־מות, כשנאתו לכל הרוסים ולכל החדשים בירושלים, „המקלקלים את אויר העיר הקדושה — אים גייסטיגען זין — ומצעידים אותה למרחפות", נתן הפעם תוקף לדברי אויבו, ובפרט לראיותיו „מעולם המעשה", והכריז בריש־גלי, שהוא רואה בחמילין, כמו ביצר־הרע של העזיבה, של עזיבת־ירושלים, את שליח השטן, את שליה כחות הטומאה... בר־פלוגתא שלהם באותו יום היה כהנוביץ, הטלזי הזה, שפלפול הישיבה הטלזית סייע לו למצוא תמיד סתירות אצל אחרים, אבל עם זה לא מנע ממנו את הסגולה להתיחס בעצמו לכל דבר ב„פשטות" ו„באופן בלתי־אמצעי". בנוגע להתרעמות ה„פייטנית" של שניאורסון על חמילין, בדבר אשר העיז הלז לאמר, שצריך היה להשיא את „צעירי ישראל" נשים, למען אשר יתנדף היאוש שלהם, העיר כהנוביץ, בלי כל כונה להכעים: ותספרא? אין הכי נמי... כלומר: מה אתה סבור? אפשר נכונים הדברים... אלא שרא עקא, שלא בעצת המילין תליא מילתא! ומה שנוגע לצרת ההגירה, שאדון קויפמאן מוצא גם בה מעשה־שטן (אם כי בכיסו של זה, של קויפמאן, כפי שידע כהנוביץ, היה מונח נוסח של מכתב־בקשה לאחד מאהוביו ידידיו בגאליציה, ש„יהיה לו לעזור בכל מה שהוא יכול בכדי לצאת מעמק הבכא", מכתב שהיה צריך להשלח ב„הזדמנות" —), הנה גם בזה אין דעתו כדעת הכל. מודה הוא, כהנוביץ, לשניאורסון, שהצרה אינה גדולה, אבל לא מטעמו של שניאורסון. ההגירה אמנם ישנה, והיא גדלה, ועוד

תגרל — ולא למושבות: מצב הפועל שם ידוע! — כי־אם דוקא חוצה־לארץ. ברם, לדעתו הבלתי־משוחדה, לא רק שאין להתריע עליה, כאשר יעשו המשוההים, כי־אם צריך גם לשמוח באמת על החזיון המשמח, שכחות צעירים (יוצאים כיפה, בעיקר, הלא הכחות הצעירים!) — ובכן, שכחות צעירים ורעננים, תחת להתמוגג בבור־אשפה־ובטלה זה, שירושלים שמו, יצאו לרוחה ויהיו לתועלת לעצמם ולחברתם. כך היא דעתו הבלתי־משוחדה של כהנוביץ. —

וכאן עונה ר' יוסף אף הוא חלקו. — ברוח שלאנן הקשיב לקול כל הדברים האלה ולא חוה את דעתו, כי לא מצא אותם ראויים לוכוח ולתשובה. כי רק דברי ילדות הם — ותו לא מידי. ירושלים! האף אמנם יש יודע מה היא ירושלים? ב„הכוזרי“ אתה מוצא לענין זה... דברים המסולאים בפז... על ארץ הבחירה בכלל... אלא שלא פה המקום. ירושלים!... אלמנה חיה היא, חרבה, שוממה, טעונה רחמים, כהלאום הישראלי, שה פזורה ישראל בכלל... ולאום מלאום יאמץ — לא נבנתה רומא אלא מחורבנה של ירושלים... אבל שייך לאמר: ירושלים! ירושלים היא עיר יקרה, מלבד קדושתה לכל אדם מישראל וגם לאומות העולם, היא עיר צבי, היא יושבת בסתר־לבו של ר' יוסף, הקוקה שם ממש כבצפורן־שמיר. הנה הוא גר פה... למעלה מהכנסת־אורחים... זאת אומרת, עכשיו באותו בית גופו, שנקרא „הכנסת־אורחים“... אבל לא זה הוא רוצה לאמר. הוא רוצא לאמר: בדירתו זו יש מוסקיטין, יתושים קטנים, שאינם נותנים לישון ושעקיצתם כמחט בבשר החי. גרועים עוד מפשפשים, במחילה. מקדמת־דנא הם שורצים שם, בפרט בקיץ, אבל בדירה זו לא יחסרו גם בימות החורף. בשם אחד חדש (הכונה לחמילין, אלא שהדובר אינו רוצה לפרש בשמו) אמרו, שעל־פי תורת הרפואה רק מהם תוצאות לקדחת, או כמו שהם קוראים לזו היום: מאלאריה (וליתוש קוראים אנופולי"ש ונזכר השם ברש"י... ולא פה המקום!).

והנה הוא, ר׳ יוסף, ראה את טבען של הבריות הללו: יכול יתוש זה לעמוד שלש שעות על רגליו העקומות על מקום אחד, ולא ינוע ולא יזוע. ומכיון שהוא, ר׳ יוסף, מתעורר בחמתו ללחצו ולהרגו, מיד פלוני מרגיש בזה ופורח לו. לא תועיל כל התגנבות ולחנם כל תחבולה: יציר ירושלמי זה מרגיש באדם עוד טרם יגיש הלז אליו. בכוונה בלבד די לו. חוש!... צריך היה לחפש בספרי הטבעיים על זה. אבל עד כמה שידוע לו, לר׳ יוסף, לא עמדו על זה הטבעיים. הוא, ר׳ יוסף, אף־על־פי שאין זה ממקצוע שלו, מוצא על־פי הנסיון, שכאן בארץ־ישראל יש להם לבעלי־חיים חושים, שאין כמותם אצל בעלי־חיים בארצות סתם. המשורר האלהי ודאי ידע מה שאמר: בד חיה ועוף חכמו... כי לא ביתושים בלבד ראה ר׳ יוסף מה שראה. ונקח את החתולים, חתולי ירושלים. כחושים החתולים בירושלים, כי אין להם מה לאכול, והיה מעשה בחתול אחד שבביתו... חתול אחד היה בביתו של ר׳ יוסף מקדמת־דנא... עכשיו, שבתו הצעירה מתכוננת לנסוע, אין מי שישגיח, וכרסם החתול את הלחם הרך, שהכינו לשני ימים... קצף עליו ר׳ יוסף וענשהו, פשוט, הכה אותו, לבל יוסיף לעשות כדבר הזה. והנה עכשיו — ראה זה פלא — החתול מכוון לבוא אל הבית, כשאין ר׳ יוסף בו, ומכיון שהוא מרגיש בצעדיו, בצעדי ר׳ יוסף — לא, די לו גם להרגיש את ריחו מאחורי הדלת, — מיד הוא מתנפל לרוץ מן הבית בכל כחותיו... מכיון שר׳ יוסף פותח רק את הדלת, הרי פלוני נס ונמלט כחץ מקשת. פרדוכסין! ברוסיה וביתר המדינות הרי אין להתול שום זכרון, מפני שהוא אוכל עכברים, וכאן יש גם לזה זכרון... הוא אשר אמר... ואתם אומרים: ירושלים...

על ירושלים דברו גם בבית גולדמאן אשר בשכונת הסלעים.— ירושלים...— מציץ גולדמאן את הנרגילה אשר הביאו לו מבית הקופה הערבי הסמוך, מציץ ודבר.— אין על מי לסמוך בירושלים!... הועד הן הסכים לו, שחנוכת בית־האולפנה תהא מיד אחר הנופח — ועכשיו כבר חצי טבת, ואין קול ואין נסף!... הסכום שהבטיחו להכניס לו בעד ההדרים שהוא נותן, בעד החדרים למעלה מהכנסת־אורחים — לא הוכנס לו עד היום הזה!

הממונה האונגארי בן־שידתו ישב, שתה תה והניע ראש לכל אשר דבר אליו בעל־הבית על־אדות הנחיצות הגדולה בבית־אולפנה חדש על ברכי התורה ועל עמודי הדת. לא יראה בנחמה אותו ממונה, אם לא ראה בעיניו שני ילדים מפולל ידוע באחד הגנים של בני־החברה, של המחללים כרם ה׳ צבאות, של העושים ירושלים לשמה ולשרקה. שומו שמים! שומו שמים!

בבית היה שאון. במרפכת המו והתרוצצו ילדי הבית, שלא הלכו היום בצהרים לבית־הספר שלהם, מפני שהיה ערב חג־הלידה, ובאולם הסמוך ישבה הניה ודברה עם המילין בתנועות של „גראנד־דאמה" — אשר ההלה לסגל לה יותר ויותר, — כי אפילו בבית־הספר „יוסף הקדוש" אין ה„עדוקאציאָן" (החנוך) כדרוש: אילו למדו שם את הילדים, שבבואם הביתה לא יחרישו את האזנים ככה, לא יתהוללו ככה... אה, בתי־החנוך של ירושלים... קשה מנשוא...

גם אמו של גולדמאן לא היתה שבעת־רצון מירושלים. היא הטילה מבט של אי־אמון על הנרגילה אשר בנה שותה, על המים המבעבעים בבקבוק זכוכית משונה זה, על הצנור המשונה, שהזכיר לה את השפופרת הארוכה של כלי ידוע, ששמש לה כמה פעמים במצות הרופא בהיותה „עצורה", וקללה את הטעם של אנשי־ירושלים. אחר־כך הלכה וצותה למזוג לה כוס קופה, התנועעה על רגליה בבית כאוז שמן, וכשראתה את השדכנית שתומת־העין האחת נכנסת

אליה, עקמה את פניה בגלוי, לכסות על נחת־הרוח שבלבה מביאתה של זו, נמהרה וישבה. הגישו עוגות. השדכנית השכילה לעשות העויה של ענוה ופתחה ואמרה:

— יש לי מזל... בכל מקום שאוכלין ושותין, שם אני.

אבל אמו של גולדמאן לא נלכדה בחכה ולא נפלה תחת השפעת נועם־דבריה ומתקה של השדכנית העורת־למחצה. תאמר מה שתאמר, והשדוכים של ירושלים אינם מוצאים חן בעיניה, בעיני אמו של גולדמאן! כלל וכלל אינם נהירין לה... זה שבתה בירושלים חדשים רבים — ועדיין לא שמעה, שיעשה כאן שדוך הגון! הנדוניות שבכאן, המתנות שבכאן וגם החתנים... רצונה לאמר, הבנים שבכאן... כמה הם שומעים בקול האמות! בפיאטרה — הכל, הכל אחרת... שם קלמנקא בנה הצעיר... התאמינו? היה מעשה, שנסע לבוקארישט, ונתנה לו היא, אמו, מועד של חמשה־עשר יום, והוא, אחר־כך, נצרך להיות שם עוד, אבל לא העיז למרות פי אמו... וחזר באותו יום... כך נוהגים שם!... לא כבנה זה שבירושלים, שאמא אומרת לו כך, והוא אומר אחרת... ומה אתם סבורים: איזה שדוך עשה קלמנקא? על כל הבחורים!... בעלה ה„גאטזעלינער" (המנוח) אמר לה, שצריך להשיא את קלמנקא אשה, מפני שהוא מתחיל להתפקר ביותר, לבזבז כסף יותר מדאי... צריך לשים חח באפו! — נו, בקצור... זה היה נער חרוץ, חי! שלש מאות פראנק היה משתכר ומוציא לחודש... מלבושיו, לבניו — גראף! באגנטורה גדולה שרת... שמע מינה, שהיה חי! כשרווק מוציא על עצמו שלש מאות, הרי הוא יודע, שהוא חי. הוא היה „בעלן" לנסוע מאה פרסאות, כדי למצוא את החייט הדרוש לו. התחילו לדבר בו נכבדות... מן היותר משובחות, מן היותר יפות ועשירות! ידעו: צעיר מנוהץ — לא־יפה לא יקח. הוא ממש התחנן: אמא, איני צריך עדיין, עוד לא הגיע זמני — וזה בעת ששדכו לו בנות מלכים... בובות מצוירות!... ומה

אתן סבורות? באו והציעו את בת ר' בעריש... והאמת ניתנה להאמר: זקנה־לא־זקנה, אבל לא מימי העלומים הראשונים, וממנו בכל אופן, זקנה בשלש שנים ואולי בארבע... אבל היא הרי אם: שדוך פראקטי, לא יפת־תואר, כשאר הכלות, אבל איזו משפילה ומאיזה בית!... ובת יחידה... אחר מאה ועשרים שנה — הכל שלה... לראשונה התחיל הוא לבכות: אמא, רחמי!... אבל לבסוף הודה ואמר: אמא, אם את רוצה, הרי אני שומע לקולך! והוא — כלום היה צריך לה? שלש מאות היה משתכר בעצמו!... אבל הוא ידע: אמא יודעת מה שהיא עושה... עשרת אלפים במזומן אינם מתגוללים בחוצות... ובת יחידה... אחר מאה ועשרים שנה — הכל שלה... והוא? על כל דורשי טובתה של המספרת מצב כמצבו של קלמנקא!... הֶה־הֶה־הֶה, בירושלים אין יודעים מחיים כאלה שחי קלמנקא שלה, ברוך השם... ירושלים... גם זוהי עיר... כל ייסרה אלהים בעד חטאת שפתיה... —

— —

— ירושלים!... — חזר והבקיע מתוך השאון קולו של גולדמאן — זוהי ירושלים... עצרת חמסנים... אבל אותו, את גולדמאן, לא יחמוסו! אותו אין מרמים. בכל ימי חייו עלה לרמות אותו רק לתימני אחד. והידעתם מה שעלה לו? זה היה עוד בשבתו באחוזתו, ועבד אצלו תימני אחד במרתף הענבים, והיה ממלא בכל יום סל ענבים ונושא לביתו — בגנבה. מתחת היה הגנב מניח ענבים ולמעלה סמרטוטים ולחמו, כדי שלא יכירו. אבל פעם הציץ הוא, גולדמאן, דרך חלון המרתף, שהיה מלמעלה, וראה את מעשה התימני. רואה ואינו נראה. מה עשה? לא דבר דבר ועשה את עצמו כלא יודע. רק כוון את השעה, נכנס ושלח את התימני באיזו שליחות. ובינתים נגש אל הסל, הוציא את הענבים, הניח במקומם אבנים וכסה בסמרטוטי התימני ובלחמו כמקודם. וראה זה צחוק! בדרך לביתו

פגש בתימני דנן ישמעאלי אחד ידידו, והתימני בקש ממנו לתומו, שיתכבד בענבים. ישב אתו הישמעאלי על הארץ, קפל את רגליו מתחתיו והיה מוכן להתכבד. פתח התימני את הסל — והנה אבנים! נעלב הישמעאלי ורצה להכותו... כן יאבדו כל הגנבים... לא, ממנו, מגולדמאן, לא יגנבו, רבותי!

— אבל, למשל, מיסטר גולדמאן, למשל? — התחנן הממונה מכולל אמריקה, שישב כבר במקום האונגארי, וגמע גמיעה אחת מן הכוס שלפניו.

— הנני אומר לכם, זה כבר מנשוא... להאמין בפילאנתרופים שכמותכם... לא, רבותי!

— אבל מה אשמתנו? — התנצל הממונה וגמע שתי גמיעות.

— אני אומר לכם, יש דברים בגו. — לא פסק גולדמאן מלטעון עם כל מציצה.

— דהיינו? כדומה למשל? ר׳ יעקב!...

— אני אומר לכם: יש פניה מצדכם בדבר. ידעתיכם, פילאנ־תרופים!

— אבל איזו פניה? — חקר האמריקאי באי־סבלנות.

— לעת־עתה לא אגיד. — עמד גולדמאן על דעתו.

— לא יגיד?! זה לא יפה מצד כבודו! מדוע לא יגיד? שמא היו שטרות היחידים למשך הדירות ביד ר׳ זלמן?

— השטרות לא היו ביד ר׳ זלמן, אבל תועלת קבל.

— איזו תועלת?

— אמרתי, כי לא אגיד. ר׳ זלמן נתן ור׳ זלמן לקח — יהי שמו מבורך. אבל שמעו מה שאני אומר לכם: זה כבר מנשוא. כבוד ירושלים מתהלל בראש כל חוצות...

— מילא, אם אין להציל מפיו כל דבר אמת...

ובקול רם:

— „ברוך אתה ה׳ אלהינו מלך... העו־לם... בורא נפשות רבות וחסרונן על כל... מה שבראת... להחיות בהם נפש... כל חי״... אוי, עתים יפות!...

הממונה כלה לשתות ולטעון; אך גולדמאן עודנו יושב לפני הנרגילה והומה: ירושלים... ירושלים...

פרק ז.

דוד חיים התחיל לשמש בבית הכנסת־האורחים, אם כי השמש מר באסין עוד לא נסע מירושלים (הלה היה טרוד בהכנות לדרך וכבר לא היה יכול למלא חובת משרתו). הוא שמע לעצת יחזקאל, לבלי עמוד על דעתו ולקבל את המשרה הזאת, וביחוד כשהכרח יש בדבר: בית־האולפנה החדש הן יגרש סוף־סוף את ר׳ יוסף ממעונו מלמעלה, וצריך להקדים רפואה למכה. אגב, הרי צריך יהיה גם לעזור למרים, ויחזקאל בעצמו, כשר׳ יוסף ירד למטה, יצטרך לבקש לו איזו דירה, כי אז כבר לא יהיה מקום גם בשבילו שם. — מתחילה אמנם רצה חיים להעמיד על שלו, שגולדמאן יפרע לו את העודף על ה„משכון" (בשעת תשלום הכתובה נתן גם איזו מזומנים, וספר־התורה נשאר כנגד סכום קטן, הרבה פחות מכפי שויו). אך אחר־כך ציית ליחזקאל גם בזה ונכנע. ואולם מועקה נשארה בנפשו, בנפשו של חיים. דמיונו היה לעבד כנעני, ששאב מים בכלי נקוב ונשאו אל אדוניו בשארית כחותיו, וכשהביא — והנה הכלי ריק. בוקה ומבוקה! לכאורה, הן גם מקודם לא היה לאל ידו לעשות לגולדמאן עושקו כלום, כלום, במובן הנקמה; ברם, כל זמן שלא נהיה לשמש אצלו, היתה בו, אף־על־פי־כן, ההכרה הכהה, המטושטשה, אבל הגאה, כי הוא נושא את נפשו מלאה, כי הוא נלחם על זכותו בכל מאמצי כחותיו, ולבסוף — הנה נתרוקן גם מזה. כשרמז לו יחזקאל בקצור, שעליו בהכרח לקבל את השמשות, שאין מוצא אחר, התכונן הוא לשפור לפני זה את לבו, את כל לבו, כדרכו מימים ימימה, אך

פתאום, שלא כרגיל. נמצא הפעם דוקא באותו המצב של הנאלם מרוב התרגשות, ולא מפני העדר סגולת הדבור, כי־אם מפני איזה סכסוך משונה, תקיף, בלתי־מובן בתוך־התוך. לכאורה, נתאסף שם הרבה, כל־כך הרבה, ויש מה להגיד, יש הרבה מה להגיד, אבל הפה נפתח — הרף־עין — והכל נמס, נמוג והולך... נשארת המועקה.

הוא לא התהלך קודר — הוא עשה במנוחה את כל המוטל עליו — פטור־נו! — אבל בו קננה ההרגשה, כי תיחלתו נכזבה גם מבנו, גם מאחיו, גם מיחזקאל, גם מבנות אחיו — מהכל! בנו, חנוך, זה שהיה שולח לו עשרה פראנקים מדי חודש בחדשו עם מכתב — מכתב אמנם לא בכתב־ידו ממש, כי־אם כתוב על־ידי הכתבן מצפת, וגם הוא בעצמו אמנם לא היה יודע לקראו, אלא שיוסף יחיה היה מקריאו לפניו — אבל מה יש לדבר, מכתב עם עשרה פראנקים, ומדי חודש בחדשו... עכשיו — אלהים יודע מה זאת... הנוך יחיה כקבור הוא דומה שם בטחנתו, ומי יודע אם הוא גם בחיים — כל ידיעה לא באה ממנו זה כבר, כבר... אולי שלשה חדשים, אם לא יותר... ואחיו? ויוסף? הנה הוא, חיים, קוה, שבבית־הספר החדש של גולדמאן, שיפתח בקרוב, ששם ילמדו גמרא ושלחן־ערוך, יתקבל הוא, יוסף, למורה קבוע וקרנו תרומם בכבוד... הוא יאבד את דירתו מלמעלה, אבל תחת זאת תנתן לו האפשרות לשכור דירה הגונה, כבעל־בית הגון, ולא יצטרך להכנסת־אורחים, והכל יתחיל מחדש, ומעז יצא מתוק ולפום צערא אגרא — ככל אשר הוסיף יוסף בעצמו לדבר בשבוע האחרון — ולבסוף... ולבסוף... צער ממש הוא לחשוב בדבר שכזה. אבל מה לעשות — וכך הוא... אחיו, יוסף אחיו, — כמעט שלא יאומן כי יסופר! — משתדל בדבר זה רק למחצה, והכל בשפה רפה. והלא גם אם היה משתדל כראוי, בכל הכחות, כמו שצריך להשתדל בירושלים, כשאדם עני רוצה להשיג איזה דבר, הלא גם אז אין בטחון גמור — אם כי יש ידים לשער בחיוב — שהיה

מתקבל, שהרי רבים הקופצים, ועל אחת כמה וכמה עכשיו, שהוא כמעט שאינו רוצה בעצמו, שהוא בעצמו אומר: הן ולאו ורפיא בידו. ומה טעם? ההברה... ההברה בבית־הספר החדש תהיה באשכנזית ובתרגום לזארגון. והנה תרגום לזארגון — הא תינח, אומר אחיו, כי אף־על־פי שהוא מבזה את הזארגון ושונאהו תכלית שנאה, לפי דבריו (פה!), הנה הוא גם נגד שיטת „עברית בעברית", וזה, איפוא, אינו מעכב; אבל ההברה, ההברה האשכנזית... לא, לזה לא יסכים בשום אופן... בין מורי בית־ספר אשר כזה אין הוא יכול להמנות... הרי כמה זמן נלחם הוא בהברה הספרדית, נלחם מזוין בכל נשק החקירה והמדע, מפני שחי בטעותו וסבר, כי זו ההברה אינה הנכונה, וראיות ואסמכתות הרבה היו לו לדעתו. ועכשיו, לאחר שעמד על האמת, לאחר שהכריע בלבו והודה, כי ההברה הספרדית היא הנכונה, עליו לבוא לבית־ספר המחזיק דוקא בהברה האשכנזית? היתכן?

— אבל, אבא, אתה הלא מלמד לתלמידיך גם עתה בהברה האשכנזית? — הקשתה עליו אסתר.

— הא? בהברה האשכנזית? לא לגמרי... בשינרא דלישנא לא עסקינן... ותלמידים פרטים שאני. מה שייך? ההברה הספרדית קשה עלי בדרך כלל... ושגורה בפי אחותה המקולקלת... אבל זה אינו מופת... בבית־הספר העיקר הוא השיטה... ושיטתי היא ההיפך מזה... ומה שייך לאמר; שגורה בפי? בזה אין משגיחין. העיקר, בתי, היא ההכרה... כמה פעמים אמרתי לך... ההכרה, בתי, הכרת השכל — זהו העיקר, ולא הרגילות המוטעית...

חיים שמע, לא הבין וחשש להסכים, כי צדקה אסתר באמרה, שאבא, מתוך שזקנה קפצה עליו ומתוך שזה הרבה זמן לא כהן בתור מורה, הרי הוא, פשוט, מפחד לקבל עליו משרת מורה קבועה, בפרט להורות „מזיקי ארץ־ישראל"... כלום אפשר באמת לחשוד

בכך את יוסף? קשה היא אסתר זו... „אין כחו של אבא עתה אלא בפה, כל תרעומותיו על שאין מספחים אותו אל אחת מכהונות־ההוראה אינן אלא מן השפה ולחוץ. הוא בעצמו אינו רוצה בזה, הוא עובר־בטל, הוא היה עצל כל ימיו"... לא, לא... שהרי אם כן — למה אינו אומר גלוי? למה יסתיר יוסף את הדברים מהם? הלא יכול היה לאמר: איני מוכשר, אי־אפשי ואיני יכול — ודי... למה יסתיר? ואף חיים הסתיר את השדה של אסתר בלבו, ולבו לפיו לא גלה. —

אסתר, מרים... מרים, אסתר... אוי, אוי... אין נחת... מכל הצרדים... אין אף קורט של נחת... גם חאצקיל... הממנו תצא נחת?... לא יאומן...

חיים יצא והתחיל לקרוא אנשים מן הרחוב לתפלת המנחה.

יחסה של אסתר לנסיעתה של אחותה הצעירה הלך הלוך והשתנות — משלילה לחיוב. עוד שלשום טענה: מירקא! בת־בלי לב! עלי לבדי את עוזבת את אבא? הלא עלי? — אבל בא היום והיא כבר הסכימה, שמרים רשאית לנסוע ליפו או לחיפה ושתלמד שם איזו מלאכה ושתהיה שם אפילו למשרתת! ברובעי־העיר החדשים, הנבנים שם, יש צורך במשרתות! נו, נו, תסע!... ואולם אחר־כך בא היום, ולה, לאסתר, לא היה כלום אפילו נגד זה, שמרים תסע לאמריקה, להרי־חושך, ולא עוד, אלא שהיא גם נכונה לתת לה להוצאות הדרך, אם זה יספיק, כוונתה, אם פקדונה הקטן, שיש לה בידי מאן־דהוא, יספיק לכל הוצאות הנסיעה, ובלבד שבבינית זו — כלומר, מרים — לא תציף את העולם במבול דמעותיה. היא, אסתר, עבדה תמיד כחמור, תמיד, יומם ולילה, לא למענה, לא להנאת עצמה. היא תתן לה את כספה המעט להוצאות, אם לא ימצא הדרוש ממקום אחר. תתן — אל תבכה!

מרים אמרה, שהשיירה נוסעת בשבוע זה, ששיירה שניה לא תהיה כל־כך במהרה, שהכסף של אסתר לא יספיק (זה נודע לה מפי מר באסין ויתר הנוסעים) ושמוצא אחר אין. וליפו לא תסע, ולחיפה לא תסע, ואף בבירות געלה נפשה, וגם לאמריקה, כפי שהיא רואה, לא תסע... ואז לא ישאר לה אלא לשתות סם־המות.

אלה היו דבריה, דברי מרים, דבריה ממש; אבל קולה הצעיר דבר, לכאורה, אחרת. בכל אופן, קולה הצעיר לא נתן בשום אופן להאמין בשטות זו, שלחך מרים הצעירה והמלאה חיים ינעם משתה סם־המות.

אחר־כך נזכר בין האחיות שמו של יחזקאל. הוא עבר לדירה חדשה — ולה, לאסתר, לא הגיד. שבעה פראנקים הוא משלם. במעונה של אם מר באסין הזקנה הוא גר עכשיו. היא במסדרון, והוא — באולם.

אמו של מר באסין, זקנה קטנה, חרשה ומקומטה, גרה ביחידות, נבדלת מבנה. היא לא קבלה ממנו שום סער, והתפרנסה מזה, שהיתה מביאה בוקר־בוקר לבתי מכרים אחדים מנות־בשר מן האטליז. היא היתה כולה נתונה ל„קצביה", ל„בעלי־בתיה" ול„חלקיה" — אותם ידעה והבינה, ומלבד זאת לא ידעה ולא הבינה דבר ולא חפצה ולא יכלה להבין ולדעת. היא היתה קמה לפנות בוקר, צוררת את מעט מעותיה — פרוטות־נחושת — מגררת את רגליה הכושלות אל השוק, עומדת באטליז שעות ארוכות, מקבלת את „חלקיה", באה בדין־ודברים וגם בריב את הקצבים, הרוצים להונותה, ממזרים! משם היא משרכת דרכה לבעלי־בתיה, מוסרת במטבח את ה„חלקים", עומדת הרבה על החשבון — מוחה אינו עובד — סומכת על היושר של עצמה ושל אחרים, מקבלת בידים רועדות את המגיע לה וצוררת גם את זה בצרורה, בצוררת מקור חייה, שבה, לבסוף, לפני הצהרים, הביתה, מבשלת לה מעט נזיד מאיזו גריסים, אוכלת ושוכבת עד

מהר בבוקר. בכה תעשה כל הימים. את בנה לא ראתה שבועות רצופים. הוא לא בא אליה והיא לא היתה הולכת אליו. בכל יום השבת ובכל שעה פנויה בחול היתה ישנה.

אסתר התרעמה. כיצד אין אדם מוצא לנכון להגיד, לאן הוא עובר? אבל הנה מצאה את הדרו, מצאה ובאה. מותר? היא אינה מפריעה? הן מי יודע את מחשבות השני?... היא תשב. מותר?... מותר לשבת?... כשהיחוסים הם... נסתרים, אז... אז על כל דבר צריך לשאול: מותר או אסור? בכלל, היא לא הבינה מעולם, איך זה... איך זה נמצאים עם אדם באינטימיות יתירה, וממהרת: שלום! שלום! — ונגמר. כאילו לא היו דברים מעולם...

היא בהנה את הפין בעיניה הבוערות־הכבויות. פניו היו כפני בעל־החי אחרי אשר ישימו עליו את העול או את האוכף. הוא הרגיש באימה, כי כל בניניו הפנימיים אשר נבנו על־ידיו מיום צאתו משם, מיום הבריאו, שוב הולכים ומתמוטטים, נהרסים, נחרבים! ברגע זה לא דבר את עצמו משפטים ברורים, על שאין בו הכח הגדול לקום ולאמר לה: אסתר, עזביני לנפשי! ברגע זה לא נתן את עצמו בפלילים גם על שאין בו הכח השני לקרבה כראוי, להיות צדיק ביחס אליה, זאת אומרת, להיות לה מה שהיא רוצה... ברגע זה התמלא רק מעצם העובדה, שהנה אדם בשמלת אשה מפרפר לפניו, ורחמים עלובים, רחמים מחרידים, רחמי עול ואוכף שטפו את כל קרביו ביחס אליה, ועוד יותר ביחס אליו בעצמו, ה„אהוב“ עליה. האהוב הדוחה. הוא — אהוב ודוחה! אלהים! עד היכן מגיעה אומללותו של סוג ידוע מבני־אדם!

הזקנה במסדרון ישנה שנת מרמוטא. אחרי רגעי שתיקה ארוכים ומענים עשתה אסתר את התאמצותה הרגילה. עיניה נמלאו ענויי־רצח והיא לחשה ורטטה:

— נו... הבה יד!

וכרגע התלקחה, התלקחה נוראות. גם משרידי קושי ההתאמצות, גם מרגע הפקפוק, גם מהיד המזיעה, הנתונה.

— אתה מפחד מפני החיים...— רטטה. — הכלם !

— אני פחדן... מאז... תמיד פחדן...

— פחדן ?... על עצמך אתה אומר ?

— אם זוהי אמת...

— ובכן, למה ?

— מה למה ?...

— כך... למה אתה ?...

— כך...

— אתה עושה טובות !... רק לא טובות !...

— טובות ?... איזו טובות ?... וכי נעלה אני עליך ?... הרי להיפך...

היא התאנחה עמוקות והתחילה ללחוש דברים, שבפיה לא היה להם, לכאורה, כל שחר. היא יודעת... הוא רקוב... רקוב כולו... אין אהבה בלבו... רק תאוה... הוא אינו בגדר האהבה... רק כך... היא באה — ולא איכפת לו... „קרובה"... כך... לכל עלמה שהיתה נגשת אליו היה מתיחס כך...

היא נשתתקה והכתה. מענה של הן על הדילמא שלה לא היה מצער אותה ; להיפך, הוא אולי היה מרכך את הכאב הנגלה, את הכאב מאז, את הכאב בן עשר ובן חמש־עשרה השנים, על שהם, הגברים, אינם חושבים אותה לעלמה, לאשה, אינם מתאוים לה... הנה זה מתנהג אתה כמו שהיה מתנהג עם כל עלמה... ליותר מזה אין הוא מוכשר... אבל הוא מתאוה לה... ואולם חפץ ידע, כי מענה שכזה, אם לא היה מצער אותה, על כל פנים לא היה נותן לה גם ספוק. האדם רוצה בהיותר־טוב, בהיותר־מתוק ; הוא לעולם אינו מסתפק במועט. היא, בגמגומי חקירותיה ושאלותיה ודאי נתכוונה

ושאפה לשמוע הערה שלילית, „לא" באלף גדולה, ומי יודע, אולי לא הערת „לא" בלבד, כי־אם גם שבועה, שבועה קדושה ונאמנה לעד, שאין זו רק תאוה, הס ושלום! שאין זה „יחס של כך", חס וחלילה! אלא שאהבה היא, אהבה גמורה, אהבה גדולה, שהוא אוהב אותה, אוהב באמת, ושרק אותה הוא אוהב, רק אותה.

אללי! בו לא קם הרוח להגיד לה דבר — לא כחפצה ולא לא־כחפצה. הוא רק ראה, שהאומללה הזאת — ברגע זה, בכל אופן — אוהבת אותו, אותו, דוקא אותו, אותו ולא אחר, כי אין אתה אחר, ודוקא היא אוהבת, היא ולא אחרת. בשבילו אין אחרת. טוב היה אלמלא היתה זו. אבל כך הוא הדבר. זו אוהבת אותו — ובאמת. בלי כל חכמות, בכאב, ברעל, בעצבים, במשטמה היא אוהבת אותו — אבל באמת, בלי כל חשבונות צדדיים, בדם התמצית, בשארית הכח, במעוט חלבה ודמה, ברזון בשרה השחוף, בשארית החיוניות שבה...

והוא, כבאותו יום־היציאה, נתרכך פתאום מאד, ומה שנדמה לו לפני רגע לזר, לנמנע, לבלתי־אפשרי, נעשה פתאום, ברגע אחד, לא רק אפשרי, כי־אם גם פשוט, בלתי־תמוה, הכרח... ברגע זה נעשה הוא כולו לב, כולו הרגשה, כולו חמלה — הכל נשכח — וכל התחומין נטשטשו. כל התחומין — בלי איזה יוצא מן הכלל. הוא אמץ אותה בזרועות רפות, שמע את דפיקות לוח־לבה החלק, העתיר לה על שערותיה נשיקות לוחשות, דוממות, צורבות, תכופות. היא הוציאה מיד גניחה נוראה והתלכדה בו בהשכחה עצמית גמורה. רגעים ממושכים לא הרפתה ממנו, אבודת־עשתונות, העניקה ללחייו, לערפו ולשפתיו נשיקות, נשיקות ונשיכות, נשיכות־דם בסופן של הנשיקות... גהקה... דבר־מה נתקלקל במלבושה; כפתור באחורי אפודה נתק, נקרע... חזה כאילו נשם נשימות אחרונות — והגלים הקטנים, שלא באו עד החוף, כאילו עלעו דם... ריח רע, ריח בליה וקיבות מקולקלות, התחיל נודף מן הפיות ומן הגופים. וכשבאה

העיפות גם מצדה, נעצבה מאד. שעה ארופה אחר־כך לא מצאה כל ענין לענות בו. ולפני לכתה לחשה: מה היתה זאת? מה היה פירושן של הנשיקות הללו?

אחר הדברים האלה התחילה לבוא אליו ערב, ערב; עם מליצות־חידות, עם דברי חבה ופיוסים, עם הקטנת השם. — בלכתה ממנו יש שהיא רוצה לבכות, ויש שהיא רוצה לשחוק, לרקוד מרגש־גיל. מדוע זה? והוי, הוי, כמה כמהה לו נפשה כל היום, כל הזמן שהוא יושב בבית גולדמאן ועובד. היא יושבת שם מעבר לכותל ועובדת, אבל מחשבותיה ישאוה הלאה, הלאה, מעבר לעבודה הנתעבה. היא הוגה רק בו, בו.

הוא יש שנסה גם להיות קשה:

— אסתר! אני אינני יכול להיות בשבילך מה שהיה בשבילך אחר. את מבינה?

— בודאי! בודאי! איש אינו יכול להיות בשבילי מה שאתה בשבילי.

אין עצה! היא מהפכת את דבריו — ואולי גם שלא במתכוון. היא אינה יכולה לעשות אחרת. מי יחדור לעומק לבה להפוך שם מה שטעון היפוך! היא אינה יכולה להבין כל הדרוש — ולא תבין לעולם. אמור נואש, חפץ! היָאֵש מהגיד לה את הכל!

הוא הסב את השיחות לעבר אחר. אבל היא חזרה והתחילה בשלה. אז קמט את מצחו והביע בטון מיוחד, שיש בו בירור יותר מדברים, אל מה הוא מתכוון באמרו, שהוא אינו יכול להיות בשבילה מה שהיא רוצה ומחכה ממנו. הוא אינו יודע, מה היתה הרגשתה העצמית, אילו נתאחדה אתו — חושב הוא — לא, מאמין הוא, שזו היתה נרועה, שהיא לא היתה מוצאת אושר אצלו; אבל מה שנוגע

לו, הנה הוא בטוח, שהוא ירגיש תמיד, כי אסון הוא בשבילה, כי לקרבן הוקרבה לו, כי גם עם תליין ועם חולה־נכפה היתה היא יותר מאושרת... היא כבר תסבול מזה, שלו ידמה תמיד, — ושכך ידמה לו, בזה הוא בטוח — שהוא נתן לה את עצמו, רק את עצמו, רצונו לאמר, איש... איש... ש... ש... שנשבר בגוף ובנפש... וש... ש... שהיה פעם בבית אוסף ל... לחולים ממין ידוע... ושהוא עלול לבוא... לבוא לשם... לשוב לשם... באופן שכל ימי הבריאות והאושר הללו ימחו ויהיו כלא היו. הן גלגל הוא החוזר בעולם...

עיני אסתר נתרחבו ונמלאו חרדות. בדברו את הדברים האלה אכן היה בעיניה כמיועד לשוב לשם. מאניאק!... מחזות מחצי־השנה בעבר הקרוב הָחיו בדמיונה, בנות־קול ממונולוגיו אז התחילו מצלצלות באזניה — וחלחלה באה גם לתוכה. אבל, בכל זאת, לא רצתה ולא יכלה להרפות ממנו. היתה כאן איזו הרגשה, שנצחה גם את החלחלה.

— מה אתה מדבר, מה אתה מדבר, יחזקאלה... מה אתה מירא אותי... אני איני פחדנית... אני יודעת רק, כי בלעדיך אין לי חיים...

וכך היתה מוסיפה והולכת לדבר באזניו עד הצות דברי אהבה, לפעמים גם ממה שדבר לה, אולי, במקרה מי־שהוא מן החברים לפני עשר, לפני חמש־עשרה שנה — והיא ברחה מפניהם ומאנה לשמוע... עכשיו, ברגעי־הרעדה האלה, היתה נזכרת בהם מבלי־משים ומפליטה אותם כמו שהם, מבלי חוש, כמה אינם מתאימים למצב המקום ולרגשותיהם...

— כל היום, כל יום־העבודה הארוך, אני הוגה בך, רק בך, יחזקאלה. ואתה?

— אבל, אולי, אסתר, נדבר קצת על ענינים אחרים... — מנסה הוא שנית.

— נו, נו... איני שומעת, איני שומעת... לי אין ענינים אחרים... די לי בענינים אחרים... אני לא אעשה כאשר תעשינה העלמות האידיא־ליסטיות, המדברות על אידיאלים ומתכוונות לאחרת... אני — אין אחת בפה ואחת בלב נהוג אצלי... ודברים בעלמא דברתי דיי בעולמי...

— ובכן... כן...

— כן!... לא כלום... שב מעט עמדי, שב אתי, יחזקאלה, מה אתה ירא? אינך אוהב אותי? ואני אוהבת אותך... ואתה? נו, מעט...

— אני איני אוהב שום איש... אפילו את אביך איני אוהב... ובכלל, גם אילו אהבתי... אני אדם חולה... ממני צריך להתרחק... עצבנות היא, עצבנות... איזה בעל אני?

— אבל מה איכפת לו! — היא אינה פוסקת מהתרפק עליו, כאילו לא שמעה גם את משפטו האחרון. — מה הוא דואג, שהיא תעשה עסק רע? שהיא תטעה במקח? שהיא תקח פחות ממנו? היא נכונה לכל! היא אינה סוחרת, היא אינה בעלת־חשבון. או שמא „כתובה גדולה" היא דורשת ממנו? היא אינה דורשת ממנו כל כתובה... הם יתחילו חיים אחרים... וכי טוב כך כמו שהוא חי? היא יודעת הכל —

— כן? הכל? — — —

— הלא חיי כלב הוא חי — היא מסבה את הענין להיותר טפל — יראה־נא את הדרו... איזה רפש, איזה אי־סדר... איזו תקרה... הלא אף כסא לשבת אין לו... — היא תהיה לט..ה על ידו... היא תשרת אותו...

— אבל, אסתרקא, את שוכחת...

— אל ידבר, אל ידבר... היא אינה שומעת דבר מכל אשר ידבר... אינה שומעת! יגיד, יגיד, יגיד את האמת: את מי הוא אוהב?

מי היא? את מי ישא? מי?... אחותה לא תנשא לו!... ידע זאת.... כן, היא יודעת, היא יודעת; כן, כן, היא יודעת: חולה הוא בשבילה, רק בשבילה, בשביל מרים... ב ש ב י ל ה — לא... לכן ידע לו, ש ה י א לא תנשא לו... היא לא תרצה בו, „רחימא"... עיניה נשואות לצד אחר... את חמילין היא אוהבת... שומע הוא? את חמילין...

פלצות היתה לו לחפץ לשמוע את הדבר יוצא מפי איש, אבל חדשה לא היתה זו בשבילו. הוא ידעה עוד טרם נודעה לאסתר. — כן, מרים נתאהבה בחמילין, נתאהבה — נקוד על נתאהבה. זו לא היתה אהבה, כי־אם התאהבות — לא יותר, אבל גם לא פחות. מרים, כמדומה, מוכשרה גם לאהבה; היא לא רק אשה — היא בעלת אופי; ואולם כאן היתה רק התאהבות, תסיסה, מין גרוי עצבים, מין ערב־היפנוז. חלומותיה על־אדות עתידה, על־אדות למודיה, על־אדות „רשות עצמה" ועל־אדות כל הדברים, שהאדם חולם עליהם בימי שחרותו ושמות אין להם — החלומות האלה לא נקשרו את שמו של חמילין; אלה היו לחוד, וחמילין — לחוד; אך חמילין, אפשר, כנגד כולם. גם ב„אהבתה" של אחותה הבכירה חסר „שכל־הישר". גם זו לא חשבה על יכלתו של ה„נושא" שלה לבנות לה בית ולהספיק לה תמיד את צרכיה, ככלות כחותיה לעבוד (וכחותיה לעבוד הן הלכו וכלו מיום ליום); אבל, איך שיהיה, ולנסים, למצער, לא חכתה; נושא אהבתה, למצער, הרי לא היה מרום ממנה, ואם תמצא לאמר, נמוך־דרגא ממנה, איש נושע מבית־הישע, אדם מן הדיוטה היותר תחתונה... בעוד שזו ידעה, ידעה, כי אינה כלום לגבי הד"ר חמילין הנהדר — והלאה כל צל של תוחלת! ואולם היא הנותנת. כלום היא חושבת על איזה דבר? כלום היא מצפה, שהוא... שהוא... ישאנה? הלא היא אינה משוגעה! הוא רק מוצא חן

בעיניה בתור קֻוֶלֶר. אמת, אסתר צודקת: יש לה די צרות מלבד מחשבות שכמו אלה; והאם יש לה פנאי לחשוב בכמו אלה? אבל המלה „קוולר“ פרשה עליה כמו רשת מעת ששמעה אותה ביחס לחמילין מפי חברתה, בת בעל המלון „הראל“, חברתה זו, שרק בעת האחרונה נעשתה לחברתה... „קוולר“ — מה פירושה הנכון של מלה זו, אשר בשנות שבתה בירושלים לא הרבתה לשמוע אותה? היא, מרים, הלא היא כמעט בת ירושלים, וקוולרים גדולים לא ראתה הרבה בימי חייה, ואפילו מה זאת קוולר בבירור אפשר שאינה יודעת (לא כן חברתה, שזה לא־כבר באה מפולין, וידיעותיה בענינים אלה גדולות מאד), אבל המלה הזאת נעימה לה משום־מה... על שניאורסון התחילה לחשוב בעת האחרונה בבטול: גם זה קוולר... ולכאורה, הרי גם הוא בא משם, מן העולם הגדול... מאותו העולם, שמי יודע את כל טיב הקוולרים שלו... אותם הקוולרים, המלוים את גבירותיהם שלובי־זרוע לאופירה (אופירה — גם על זה דברה לא פעם עם חברתה)... וגם כאן ראתה אי־אלה פעמים איזו מפקידי ה„אליאנס“ או מן הנוצרים האירופאים עושים כך בשובם הביתה מ„בקור“... אבל לא, לא! רק לו, לחמילין, יאה השם קוולר...

לא, לא! התָּכֵן לא יתכן! היא לא חשבה על חמילין בעל אפשרות של בעל לה בזמן מן הזמנים — חס וחלילה! בשום אופן ואופן לא! מה אתם מדברים? הוא ישים אליה לב? מה היא, צעירה עניה ונבערה, נגדו? מדעתה עוד לא יצאה!... ובכל זאת, מי יודע... — חשב חפץ — אפשר יש בה, אף־על־פי־כן, מעין תקות השחוף, הבטוח במותו, שהרופא המפורסם והמובהק, אשר הוא, השחוף, מאמין בו כבאלהים, אמר לו, אמר לו בפירוש: „שבועות אחדים, ידידי... לכל היותר“... ואחרי כל זאת, ולמרות כל זאת, הוא מקוה, לא, הוא בטוח, כי עוד חיה יחיה, כי עוד ירחים ושנים חיה יחיה...

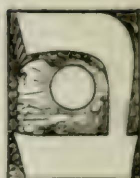
היא חבלה תחבולות ורקמה מזימות ובקשה אפשרויות שונות לעשות את דרכה לאמריקה, ובלבה חשבה: ליפו, ומשם לבירות... גם בבירות תוכל להסתדר... שם, שמעה, יש מוסדות, שמקבלים בהם נערות ללמדן להיות אחיות רחמניות... היא גלגלה שיחות דמיונות עם חברתה על החיים בחוץ־לארץ, ומוחה היה מלא צורות ושמות של חברתה זו (שהיא יפה ממנה וקרובה יותר א ל י ו, באשר ה ו א מתאכסן במלונם) ושל הרבה נשים אחרות, מכירות ובלתי־מכירות, מכאן וממקומות אחרים, ורעיון אחד, בעיקר, נקר שם: את מי מהן יוכל הוא לישא? האינסטינקט שלה, צפיתה המרוכזה ועוף השמים הגידו לה, כי אין הדבר מופרך כלל, כמו שנדמה לה לרוב, כי חמילין, שגם הוא כבר אינו בחור, יאות, למרות כל השכלתו וערכו הרב, לאמר „אשתי!" להגרושה השמנה, שכספי־תועפות לה (לא לחנם, ודאי, הפכה ז ו את הבית לאולם של תפירה! —). אבל אף־על־פי־כן נדמה לה כמעט תמיד, שהדבר מופרך, ולא האמינה, ולא האמינה... וכשהיתה מביאה אוכל לאסתר, העובדת בבית גולדמאן (מרת גולדמאן שנתה מן הנהוג, שהתופרת שכירת־היום מזונותיה על בעלת־הבית), והיתה שומעת את קול חמילין המשוחח עם „כלתו" עולה מן החדר השני, מיד היו פניה, פניה של מרים, מקבלים מבלי משים אותה ההבעה „הטובה" של אשה בפני גבר במעמד צרתה, הנלחמת בה ביפי האברים ובעשירות, ועליה לנצחה בעדנה, באינטילקט וברגשות נאצלים...

כן, מרים לא חכתה, לכאורה, לשום דבר, אבל די היה לה להביט על חמילין ממרחק, כדי שלבה ידפוק בה כלב הרוצח, ולא עוד, אלא שהדפיקה תהא רצויה לה עד מאד. היא ישבה במסיבתו בחזון. היא ראתה בחלום את רגליו הזקופות, את סנטרו השקוף, המצוחצח, את שפתיו המביעות שובע ועזות, את נחיריו הרחבות, הבטוחות. „מה לנחירים ולבטחה?" שאל אותה בעל־החלום זרות.

היא לא ידעה מה לענות, היא גם לא הבינה פירושן של מלות־השאלה, אבל נחיריו בטוחות היו בעיניה גם בהקיץ (ואז היתה מוסיפה לחלום: הם שניהם בקהירה... ביום חמסין... היא הולכת אתו יחפה על מרצפת האבנים הלוהטות... ———). אילו היתה שואלת את עצמה, מה צבע עיניו, לא היתה יודעת לענות דבר, אבל היא לא שאלה ולא חשבה על זה. היא רק צפתה בבואה לבית גולדמאן, שהוא יעבור, יעכב אותה פתאום לרגע וידבר אתה, ישאל איתה דבר־מה... והיו גם ימים, שבהם אי־אפשר היה לאמר, שהיא חולת־אהבה, עם כל הכאב והעונג שבאהבת עלמות צעירות. לא. כאבה אז, בימים כאלה, לא היה אפילו של מחלה ממש, כי־אם של מי שהרכיבו לו מחלה שלא בידיעתו, של מי שזרקו לדמו איזו נסיוב, כדי למלטהו מן המחלה האמתית, כדי שלא ידבק במחלה האמתית המתהלכת. ויש גם שבמדה ידועה היתה היא כבריא בשעת המגפה, בעת שאין האדם בטוח, שהמחלה המדבקת כבר לא דבקה גם בו, והרי הוא מתהלך כנדון למיתה. האויר מלא באצילים... האויר מסביב למרים היה מלא באצילי־התאהבות ביחס לד"ר המילין, שבא מחוץ־לארץ, והיא נפלה רק תחת ההשפעה הכללית, אבל במדה חזקה מאד... פעם אחת חלמה, שהשיאתה חברתה, בת בעל המלון „הראל", להתגנב לחדרו בעת שהוא לא היה שם... לגנוב את המפתח... היא נכנסה בחשאי... לבה רעד: מה תגיד לו ומה תענה, כשיבוא הוא פתאום?... אבל היא רצתה, שיבוא... היא עמדה והסתכלה בצוארונים, בעניבות, שהתגוללו על החלון... ומיד נתבלבלה ויצאה... כך חלמה... וממחרת, כשספרה לה חברתה לתומה — בהקיץ, — כי „חתנה" שלה מניח בשבילה פתקאות תחת הכר, בלכתו בבוקר מן המלון (חתנה של חברתה התאכסן במלון), למען תמצא אותן בסדרה את מטתו, החליטה היא, מרים, להשכים אף היא ממחרת בבוקר ולראות... מה? ואמנם,

בבוקר שלמחרתו שהתה הרבה בסהרורית בהצעתם ובסדורם של הרגשים שבבית אביה, כאילו היתה בודקת מבלי משים, שמא תמצא שם באיזה מקום איזו פתקא ממנו — — — באיזה אופן? — — — חמילין בעצמו, אילו ידע את העובדה המטושטשה הזאת, היה, בתור רופא לעתיד, ודאי אומר: „העצבנות של דורנו... ובפרט העצבנות הסיכסואלית... עד לידי פאתולוגיה מגיעים אצלם הדברים!“

פ ר ק ח.

חמשה עשר בשבט לפנות ערב הניח חיים השמש את יחזקאל למלא מקומו לשעה בבית הכנסת־האורחים, ובעצמו הלך לפוסטה הטורקית לשאל למכתב מבנו.

— חנוך יחיה שולח מכתביו דרך צפת. — הסביר. — אין לו דרך אחרת חוץ מצפת. ומצפת אין לקבל אלא על־ידי הפוסטה הטורקית.

יחזקאל קבל את אשר הוטל עליו, ובנכנס למשרתו הפרוביזורית קם ויישב על מפתן האכסדרה הצרה שלפני הפרוזדור. ר' יוסף ירד ויישב על־ידו בדבור. — חנוך! בן חיים!... הוא, ר' יוסף, כמעט שאינו מכיר אותו... רק את מכתביו של פלוני לאביו — רצה לאמר, לחיים — קרא במשך שנים. אחדות... אבל אם גם נסכים ונודה להפתגם הידוע — מובא בהרבה ספרי השכלה, — ש„הסגנון הוא האדם", אין להוציא מזה כלום בנדון שלפנינו, מאחר שהמכתבים לא נכתבו בידו של חנוך ממש, ש... בינינו לבין עצמנו — שאינו כתבא רבה... כי־אם על־ידי סופר אחד בצפת... ואולם, איך שיהיה, חנוך זה ל א התהלך את האלהים... כך, כך... בן ששכח לגמרי את אביו, שכח כאשר לא ישָׁכח... כאשר לא יֵעָשה...

הדובר באותה שעה היה התגלמותה של התביעה המוסרית. ומחנוך, מבן־אחיו, עבר לאט־לאט אל עצמו ואל בשרו. „אלי כתיב". וכונתו לבתו, למרים. מדרש אחד יש... על בנות ירושלים... בעלות נוי היו... וכשהיו השונאים מקיפים את העיר, היתה כל אחת מהן אומרת: הלואי שתלכד ירושלים... יראני דופס ויקחני... ואבוא

לידי גאולה... לשון המדרש ממש... צר היה להן בבית אביהן.. ירושלים בעצמה—גם כן לא כלום... כל הגאולה היא בדופס ובאיפרכס... בפחות מזה לא סגי להן... והדופס של היום הוא אצלן — ביחס המושאל — אמריקה... רק לאמריקה... לאמריקה...

— לאמריקה? — התעכב על־ידם אחד מן היהודים העוברים לתומם ברחוב, יהודי שאתמול התפלל כאן מנחה, והיום היה כתועה וכמחפש איזה דבר. — גם לכם נחוץ לאמריקה?... הנה אני מבקש את הקונטורה לממכר כרטיסים... הייתי היום שנית אצל הקונסול, אבל לא פעלתי כלום... לרוסיה, הוא אומר, יחזירני, אם אני רוצה... בדרך־המלך... אבל לסייע לי לנסוע לאמריקה אינו רוצה... ואמרו לי, שבקונטורה... ואני מסתובב זה שעה... ואין מי שיראה לי את הדרך...

— מפה יראו לו את הדרך! — ענה ר׳ יוסף ברוגזה וכמעט שלא שמע מה שדבר אליו היהודי. — פה אין מקום בשביל חדשים... גם לי יראו את הדרך בקרוב מהעליה... כך, כך... שם יעשו בקרוב הכנות לפתיחת בית־הספר שלהם... לשם יעבירו גם את המנין... ולשם יכניסו גם את ספר־התורה של חיים... פרדופסין!

היהודי העובר הביט כמשתומם אל ר׳ יוסף ולא הבין מה זה סח. הוא, היהודי העובר, אינו רוצה כלל לתפוס מקום. פה הכנסת־אורחים ומנין — הוא רואה, אתמול התפלל כאן מנחה — אבל הוא אינו מבקש לינה כלל. הוא מתאכסן בהוטל „הראל" ומשלם טבין ותקילין. את העור פושטים שם. הוא שואל להדרך — להדרך אל הקונטורה. זר הוא פה בירושלים. משוט בארץ בא. היה במושבות, בגליל, בטבריה, ואפילו בצפת. היום בבוקר היה בלשכה, בביורא, נו — באינפורמאציה. נו, מה יש לדבר... הוא רואה, שלחנם היתה כל טרחתו... ועל כן הוא מבקש את הקונטורה לממכר כרטיסים...

ר׳ יוסף עמד, סוף־סוף, על טעותו, אבל לא רצה לוותר בנקל, והמשיך ברגזנות של תלמיד־חכם:

— ולמה בא? מעיקרא מאי קסבר ולבסוף מאי קסבר?

אלא שברגע השני נתרכך והוסיף:

— ישב־נא, ר׳ יהודי, ונשוחח מעט... לי יש המצאה... על הפסוק: ויצא יעקב מבאר־שבע וילך חרנה... ואמרתי, שהפירוש הוא —

ואולם היהודי שסעו במענה־דברים. פירוש על פסוק הוא אמנם אוהב לשמוע... הוא בעצמו אינו עם־הארץ, תודה לאל. אבל עתה, לדאבוננו, אין לו פנאי. לישב אין לו פנאי. הוא ירא, שמא יסגרו את הקונטורה... ולמה בא? מן המלון בא... כלומר, הוא היה בלשכה... במלון יעצו לו ללכת שמה... שם נותנים עצות... והוא עוד מביתו פנה אל הלשכה, לאודיסה פנה, ויעצו לו, שיסע וישיפנה פה אל הלשכה...

— אי, — קרא ר׳ יוסף שוב בקוצר־רוח ובקפדנות — לא זה שאל. מחוץ־לארץ למה בא? מאין יהודי?

מאין? מרוסיה היהודי, מרוסיה. כמובן, מרוסיה. אלא מחיכן יש לו להיות? ואולם יסלחו לו, אם יאמר, ש„מאין?“ — זוהי שאלה של שוטר: אטקודאווא? ומעת שיצא מרוסיה לא שמע את השאלה הזאת ואינו רוצה לשמעה. משמעה בלבד נעשה בשרו חדודין. ואולם כששואלים, צריך לענות, והוא מרוסיה, מרוסיה הוא. ולמה בא? אינו יודע למה בא, ומי יתן באמת ולא היה בא, אבל מה היה לו לעשות? הלא צריך לנסוע. בא הקץ על היהודים ברוסיה, הקץ ממש. גוזלים את פרוסת הלחם מן הפה, שבת המסחר בשביל היהודים, אין אפשרות יותר לשבת שם, „אין תקוה להשיג לאיזה מטרה“, כמו שכתב בלשון־הקודש בעת שפנה אל הלשכה באודיסה. הנה טופס אחד של המכתב אתו, והוא יכול להראות...

הדובר עשה תנועה רגעית לרדת לכיסו, אבל העיף מבט על ר׳ יוסף, נמלך משום־מה והמשיך בעל־פה. במלון יש עוד יהודים כמוהו, שבאו לתור את הארץ, ובסכומים גדולים ממנו, אבל הוא אינו דומה להם. הם נשלחו מחברות, והם רואים הכל בעינים אחרות, בעוד שהוא בא בשם עצמו ורואה הכל ברור. בשם עצמו ובני־ביתו הוא בא, משול לאותו מגיד, שחזר בעיירות לאסוף ל„הכנסת כלה"—בתו בגרה... הא־הא־הא, מה המשל בעיניכם? לא, בשבילו אין זה משחק! הוא גם כן „משולח"—שליחם של בני־ביתו. הוא אינו בגפו. הלום אמנם בא בלי משפחתו, אך שם מטופל הוא, ברוך השם, בבנים, זכרים ונקבות. יש לו, ברוך השם, בחורים מגודלים, בנות בוגרות, מוכנים לכל, לכל קושי, לעבודת־פרך. ודאי! בעת הראשונה קשה בכל מקום, וצריך להיות מוכן לכבול, הוא מבין!... והאמת היא, שהילדים חפצו לאמריקה, אבל הוא, האב, לא הניחם. הוא אמר: בגוים אין מחסור לעולם. לנסוע לאמריקה ולהיות לגויים—לא יאחרו לעולם. וגם הוא, כפי שרואים, מוכשר לכל עסק. והיה כל רעיונו תמיד: ארץ־ישראל, ורק ארץ־ישראל. אלא שבהיות שהקאפטאל שלו אינו גדול, פנה לאודיסה בשאלה, אם לא יתנו לו קולוניה, וכתבו לו, שאף־על־פי שהקאפיטאל שלו אינו גדול, מכל מקום כשיהיה בארץ־ישראל, יפנה אל הלשכה. ובא הלום לפני שבועות אחדים לראות. אולי יקרה ה׳ לפניו איזו חתיכת אדמה. שם אצלם אומרים, שכאן יש חברות, שנותנות אדמה—

— אולי לקבורה,—רטן ר׳ יוסף גסות, שלא כדרכו.—נו, ומה הסוף? מה אמרו לו בלשכה?

— מה יאמרו שם?... לא אמרו כלום...

— אף־על־פי־כן...

— אמרו, שאם אבוא עם כל משפחתי ונתישב בכפר וכולנו נלך לעבוד, לא נמות ברעב...

— נו?

— נו!... תכלית יפה... בתשובה כזו יכול אוכל להראות בפני בני־ביתי — אין מה לדבר!... לעבוד כשורים אצל אחרים הלא יוכלו גם באמריקה. ואיזו תכלית יש בדבר? שיהודי ילך לעבוד על פת לחם? באמריקה, אומרים, עובדים. אבל, ראשית, הוסכים איזו מאות של דולארים, ואולי גם אלפים, והשנית, עובדים רק בשנים הראשונות אצל אחרים, ואחר־כך כל אחד עושה עסק לעצמו... שאלו אפילו את השמש דפה ויגיד לכם... הוא היה באמריקה ואני דברתי אתו... בודאי! מי זה היהודי, שאינו רוצה בארץ־ישראל, ארץ אבותינו, כמו שכתבתי לחברה באודיסה...

הפעם לא נסה היהודי להוציא את המכתב והמשיך דבורו. נפש כל יהודי קשורה בארץ־ישראל, אבל מלבד התועלת שהוא רוצה להביא לישוב ארץ־ישראל, הוא רוצה להצליח גם בשביל עצמו, ורעיונו הוא, שיש הבדל גדול, אם האדם עובד על האדמה הנתונה לו לצמיתות, או שהוא עובד אצל אחרים ואחרים אפיטרופסים לו. האם לא כן? דעתו כן היא!... וילדיו לא ילכו לעבוד פה — על זה אין מה לדבר. כי השכר קטן, לא כמו באמריקה. והם אינם רגילים בעבודת־האדמה. גם בניו גם בנותיו התלמדו עד עכשיו, ברוך השם, ומהמורים היותר טובים שבעירה שכר להם. כבני בעל־בית נתחנכו בניו, ברוך השם. ובאמריקה, בפיטסבורג, הנה יש לו קרוב, והוא שם בעל־קריאה ומסדר־קדושין, ובניו לומדים באסכולה דשם, ומהרה יקבלו תעודה אנגלית!... מה שנוגע לבניו הוא, הרוצים לנסוע לקרובם, הנה בנו הבכור עמד בשנה שעברה לפקודי הצבא, בנו השני צריך לעמוד בשנה הבאה. שלש בנותיו יודעות גם כן

היטב לקרוא ולכתוב „רוס", לרקום ולתפור. ויש לו גם ילדים קטנים, שצריכים לבית־ספר. ואיזה בית־ספר יכול להיות בכפר? והאיך יוכל להתישב שם? בלשכה שבאודיסה אָמרו לו, שפה בתי־ספר טובים, אבל הוא, היהודי, אינו מאמין. וילדים צריך ללמד. ילדיו הגדולים לא למדו הרבה, לא רצו, והוא רואה עכשיו בעליל, כמה זה לא טוב. והקאפּיטאל שלו אינו גדול, ועסקים פה קשה לעשות. לחזר עם סחורה בכפרי הערביים אי־אפשר. גם אילו היה לומד מעט את השפה במהרה (הוא מסגל לו שפה על־נקלה). כך אָמרו לו, והוא גם רואה זאת בעצמו. כלום לעצותיהם הוא צריך? עוד ביום הראשון ראָה, שכאן אי־אפשר לעשות עסקים עם הגויים. פה לא רוסיה. גם את החיים של היהודים במושבות כבר הספיק לראות. כך... יש שחיים דוקא חיים יפים, בעל־הבתיים... אבל לא כל אחד זוכה. ובפרט עתה קשה לבוא לאיזו תכלית; עתה כבר אין בארון... מי שחטף חטף, אבל עתה, וי, פסקה החטיפה... והגם שיאמר: לא יעשה השכל מה שיעשה הזמן, אבל רעיונו הוא, שגם בלי שכל אי־אפשר, כך היא דעתו! ומה השכל, מה התכלית כאן? לחלות בקדחת?... בנודו עכשיו שבועות אחדים בארץ ראָה צרות, שיכולות להספיק גם להדשים הרבה... הנה גם בצפת היה עד־ראִיה לעובדה אַחת.

והיהודי ספר את העובדה הצפתית, או יותר נכון: את העובדה מקרבת צפת. וזה הדבר: מהלך חצי יום מצפת יש טחנה אַחת של רוח. הוא לא היה שם, אבל כך אָמרו לו. הטחנה היא של ערבי, ושם עבד יהודי אחד יחידי, יהודי חולני. החדשים האַחרונים היו עונה של חוסר עבודה, והטחנה יש שהיתה עזובה מכל במשך חצאי שבועות. אין עובר ואין שב, אין יוצא ואין בא. כך ספרו לו בצפת. ושִׁמעו את סוף הספור: פּעם חלה היהודי העובד בטחנה. יש אומרים: השרב הכה אותו (אומרים, בארץ־

ישראל אין חורף, אבל זה לא נכון: הנה חורף... וחבל שלא לקח אתו את אדרתו החמה השניה... אבל כשהשמש מכה בראש, אפשר למות מזה גם בחורף — כך שמע). ויש אומרים: בעשב רע הרעיל את גופו, ויש אומרים: מים רעים שתה וקדח ונפל לארץ ולא היה מי שיקימו. איש לא היה אתו. וכך שכב ארבעה ימים על רצפת הטחנה, עד שבא במקרא גוי אחד לטחון ומצאהו בכך. הטעינו הגוי על עגלתו והביאו לצפת. אבל במאוחר. השיבו לו את רוחו, אבל רק ליום אחד. ועכשיו מנוחתו בבית־מועד לכל חי בצפת. „חֲלַס!" כמו שאומרים פה. הוא, היהודי האורח, בהיותו בצפת, היה כמעט עד־ראיה לכל המזמור הזה, מפני שביום שהלך להתרפא — הוא כבר בקר בבית הרופא בצפת, כי חש שם בגרונו — היה הרופא עסוק בגוסס — —

על שפתי היהודי, שנשתתק, נשאר מרפרף אותו הגחוך הקל, הבלתי־נראה כמעט, העולה תמיד, כמו להכעים, בשעה שאדם מספר לאחרים על איזו צרה זרה לו. ר' יוסף נתעורר.

— שמע נא, — פנה ליחזקאל — הטחנה, שחנוך עובד שם, אינה סמוכה לצפת?

— וכי מה? — נתבלבל במקצת היהודי המספר. — שמא „קרוב"? הלא כל ישראל קרובים... אז צר לו על שהיה הוא המבשר... הוא אינו אשם... לתומו ספר... אבל כלום טחנה אחת שם בגליל שלם?... לא...

— הססס... — הפסיק יחזקאל את השיחה בראותו מרחוק את האב השכול חוזר מן הפוסטה.

הוא קם ומהר להראות ליהודי את הדרך אל הקונטורה. ישר, ישר, דרך חצר הרוסים. אם יתנו לו לעבור. יש שליהודים אין נותנים שם לעבור.

— בארץ־ישראל לא יתנו לי לעבור?! — התקוממו כל חושי היהודי בו.

— נו, טוב, טוב...

חיים חזר מן הפוסטה. פטור־נו!... מכתב אין. אבל עוד היום יכתוב יחזקאל בעדו מכתב שני לשם. מחר הילכת פוסטה... זה לא כל־כך פשוט... זה עוד לא קרה... שחנוך לא יודיעהו מעצמו כל־כך הרבה זמן... וגם זה צריך לכתוב לו לחנוך: עכשיו, כשבת גולדמאן נוסעת עם הד"ר „לראות את העולם" — אפשר יוכל חנוך לבוא לימים אחדים, לקחת אליו את הילד, כחפצו מאז? — — —
— —

השבוע שאחר זה היה שבוע של נסיעות ושל הכנות לנסיעות. היום הששי שבאותו שבוע נועד לנסיעת הגברת הניה גולדמאן עם דודה חמילין ליפו, כדי שיוכלו לצאת משם ממחרת באניה המפליגה אל הלבנון ביום השבת. וביום הראשון בו נסעה השיירה האמריקאית — על־פי ידיעת העתון הירושלמי (ידיעה שקדם לה מאמר ראשי בשם: „ירושלים מתרוקנת!") — „שמונה אנשים מלאי כח עלומים" (כהשמש באסין ואשתו!) ו„צעירים שנסעו לארצות־הברית לבלי שוב". למען האמת חובה להעיר, כי היה באותה השיירה של שמונה צעירים גם זוג אחד של זקן וזקנה, אולי כבני שמונים, שלא נסעו לארצות־הברית, כי־אם ל„איינגלאנד", ולא לבלי שוב, כי־אם דוקא על־מנת לשוב עוד ולמות בירושלים. תקפו על הזקן והזקנה הגעגועים אל ילדיהם העשירים במאנשיסטר, וביחוד לאחר שקשו ונמאסו עליהם החיים פה בדירתם הקטנה שבשכונת

„תורה וגדולה", שאין מפלט בה מפני הפשפשים, כבטבריה ממש. עד שתים־עשרה־אירופאית בלילה לא היה זוג־היונים הזה הולך לישון מפני מכה זו אשר לא כתובה בתורה, וכך היו זקן וזקנה יושבים יחדיו, משתעממים, מפהקים ונזכרים בבניהם ובה„רומען" (רומס — חדרים) המרווחים שלהם שם, בעזרת השם. במשך שתי שנות מגוריהם בירושלים היו הם לילה־לילה — מלבד בלילות השבת — קמים שעה אחר השכיבה ממטתם ומתחילים לבדוק לאור הנר בכרים ובכסתות, לחפש את אויביהם ולהלחם במוצצי־דמם, עד שפעם אחת החליטו החלטה אחרונה לנסוע למאנשיסטר ל„איזה זמן" — ונלוו אל השיירה „הצעירה", שהלכה לאמריקה.

אל מסע הבוקר, שבו נסעה השיירה מירושלים, התאסף קהל גדול של מלוים מבין בני משפחות הנוסעים „הנשארים". הברכות, הפקודות, העצות, הצוחות והיללות נבלעו שעה במהומה התחנית ושעה נזדקרו מתוכה. כל משפחת אשת מר באסין האמידה יצאה אל הרכבת, ובה הרבה נערות לבושות צבעונין, בגדי־שבת. בהיות יום הנסיעה ממחרת לשבת, לא החביאו הנערות אמש, במוצאי־שבת, את שמלותיהן החמודות בארגזים, אלא השאירו אותן מבעוד יום מקופלות ומונחות למחרת. קורי־שינה היו נסוכים על פניהן האדמומיים של בנות המשפחה והוטמיהן המחודדים פרחו. תאוה לעינים היו העדינות הירושלמיות הללו, ובני יתר המשפחות, שבאו ללוות, עמדו, בין צעקה לצעקה ובין עצה לעצה, והתלחשו: „כשיש חלוקה שמנה, אפשר לחיות גם בירושלים, ולכפרות כל אמריקה הגנבה, ולמה עמדה הטפשה הזאת ונישאה לבן כולל־וואהלין?"

כאן היתה גם אמו הקמוטה של מר באסין, שעמדה רועדת מן הצד, ככפרי שנפל בפעם הראשונה לתוך כרך הומה, ובלבה הבלה ובמחח הכבוי, שהנסיעה הראשונה של הבן כאילו נמחתה משום־מה משם, היתה עכשיו דאגה אחת: הנה הוא נוסע... הוא

לא יהיה פה... ובקרוב יתחילו... הפה... ניסן... תמוז... „תשעת הימים"... מה תעשה אז?... היא לא תיגע... תוכל לשכב כל הימים... כל השבוע... אבל גם לא תשתכר... גם אשתקד לא קבלה כל סעד... בנה נשא אשה מכולל אחר... אבל הנה הוא נוסע... ומה תעשה בתשעת הימים, שאז לא תהיה לה פרנסה?... אז אין אוכל בשר, אין „חלקים" — ומה תעשה?

מרים לא היתה אצל הרכבת; היא לא נסעה לאמריקה; היא התכוננה לנסוע בעוד ימים אחדים ליפו, בעת שיסע אביה לטבריה —

כי ר' יוסף יסע לחמי־טבריה — זו היתה עצת הד"ר חמילין. במקרה היה „בקורו" של זה אצל ר' יוסף: גולדמאן הציע לפני אחי אשתו ולפני המיועד להיות בעל בתו לסייר, בתור רופא, את המעון שהוקצע לבית־הספר המודרני־האורתודוכסי (שנוי־ההלטה זה נתאשר לגמרי בימים האחרונים, מאחר שהאימיגראציה, או הפלישה, כמו שכותבים בעתוני ירושלים, היא קטנה ואורחים רבים אינם באים ודי ל„הכנסת־אורחים" בשני החדרים שמתחת, ובפרט לאחר שהשמש בעל־המשפחה נסע והשמש החדש אינו בעל־משפחה ותופס רק מקום אחד), למען יראה בעיניו ולמען יחוה, בדרך אגב, את דעתו על ה„צד ההיגייני" שבו. חמילין נכנס והעיף עין על הנערה, שעמדה כאן ונתחוורה משום־מה כמתה, אבל היתה לא מכוערה גם בחוורונה. ממנה העביר את עיניו לאביה, השוכב וגונח (אותו יום היה אחד מימי השכיבה של ר' יוסף), ושאלהו, כאילו לא ידעו כלל מתמול שלשום וכרופא זקן ורגיל: מה לו? ר' יוסף נרעד מפני הד"ר. כל ה„עבר", בין זה של המציאות ובין זה של הדמיון, נשכח לגמרי ברגע אחד, והוא ענה בפסוק „גרמני" מעין: „איך קאן ניכט

געוועלטיגען ...למשול... מיט מיינעם פוס". חמילין לא הצטחק — חס ושלום! ואחרי רגע של כעין פקפוק, אם לענות ללא־שאלוהו וללא־הונוראר, זרק בקול של בן־בית, בלי התנפחות: על־פי המדיצינה, חמי־טבריה מרפאים מחלות כאלה. מרים, שבסוף חורונה הסמיקה הרבה, נוכחה משום־מה באותו רגע, כי לשוא נפחדה כל־כך: הד"ר חמילין הוא נורא רק מרחוק; מקרוב הוא לא רק איש נעים, כי־אם גם נוח לגמרי לבריות (השרטוט של גאוה בשפתה העליונה, האנרגית ביותר, שמיום שנודע לה דבר ה„שדוך" בין חמילין והגרושה, כאילו נפגם ונסדק, לא עכב עתה בעד השפה התחתונה מהשתרבב מאליה בהעוית־חן). וחיים, שבתור שמש לוה את הגבאי ואת הד"ר המפקח מאחוריהם, קרא לאחיו:

— סע, יוסף... שמע בקול הרופא וסע... זה קרוב לצפת... ותשמע שם דבר גם על חנוך שלי... ותודיעני.

גם אסתר היתה „ביתית" באותה שעה, כי המלאכה העיקרית אצל „מאדאם חמילין", כפי שהקדימה לקרוא כבר לבת גולדמאן, תמה ונשלמה, ואת הדברים הטפלים לקחו עליהן העוזרות למלא בימים האחדים, שנשארו עד הנסיעה. ויהי בשמעה על־דבר ה„אכספדיציה" הקרובה לבוא, לא שמה גם את מגבעתה בראשה, ותצא מן הבית לאשר ישאוה עיניה. היא בקשה את יחזקאל במעונו, אבל לא מצאתהו. בימים האחרונים אי־אפשר כלל למצאו בבית, כאילו צריך היה לעמוד לצבא — מתחבא ומשתמט!...

ויחזקאל חפץ אמנם השתמט, השתמט ולא כסה על השתמטותו, אם כי בהפגשו אתה במקרה, כסה — ובשארית כח עצביו, במיץ ליחו ואונו — על מקור ההשתמטות: על הרגשת הבחילה הנוראה,

אשר כ„דבוק" רע תפסה אותו כולו בעת האחרונה, והוא נלחם, נלחם אתה ולא יכול לה.

לא כתוצאה מהנגוד שבין היחסים שלו לשתי האחיות באה אותה ההרגשה הנוראה של העת האחרונה. כי הנגוד הזה בעצמו, שהסב לו תחילה מצוקות־כות, ושכל ה„ארגומנטים" שבאו להחלישו לא היו אז אלא דברים בעלמא בעיני לבו, אכן נחלש לאט־לאט וכמעט שנתבטל מאליו. מקור אחר היה לאותה ה„פאזה החדשה" ביחוסיו לאסתר...

כן, הנגוד מת; הנגוד שהיה עוד לפני פרשת מרים, מת עם גמר פרשה זו; אבל הגאולה, אף־על־פי־כן, לא באה.

הנגוד היה עוד לפני מרים. עוד בבית־המרפא, ברגעי צלילות־הדעת, שהיו רבים לו גם שם, כשהיה רואה את „האחות אסתר", היה הוגה: לפני זמן־מה שטחת אתה כפים לאותה כחושת־הצואר, ולא נענית; עכשיו שטוחות אליך כפים, אליך, האובד — והשוטחת, דלת־הצואר, אינה נענית — — — אחר־כך, לאחר שיצא, ובאה מרים, והוא טרם הבריא לגמרי, היה הוא נקוט בנפשו ונכלם עד עומק נפשו: בשעה שזו, הדוויה, הכחופה, שהיתה נכונה לעשות בשבילך כל־כך הרבה, מפרכסת בחבליה לנגד עיניך ואתה כל מזימתה, ילך לבך להגות על אחותך הקטנה, גלגולה של זו „הקטנה" שלפני זמן־מה, ועל האושר אשר בחיקה?!

אמנם, היה לו מקום להתנצל: כלום אני מבקש, כלום אני מבקש איזה דבר? היה לו מקום אפילו להתנחם על צערה של זו, של אסתר, בצערו הוא: הוא אינו מיוחס! כמוה כמוהו! ומאידך גיסא: כשהיתה דעתו חוזרת ונטרפת לרגעים על ריחוק־לבה הודאי של מרים ממנו, מיד היה נזכר באסתר ואומר: יחידי אתה בצער זה? דמך דידך סומק טפי? הנה זרועותיך, האובד,

נמשכות ונדחות, והיא, הצעירה והשַגיאה, הדוחה; והנה אף זרועותיה של אותה אסתר נמשכות ונדחות — ו א ת ה הדוחה... אפילו אתה... צער העולם הוא. הטבע אכזר הוא, שור בעטן הוא, ידרוס ולא יחמול... והאם אין להתאכזר אליך, אם גם אתה — עד כמה שיש עוד טבע בך — הנך מתאכזר אל זו הדבקה בך? גבך העקום אינו נכפף לפניה, למען תעבור היא — היא, האומללה — עליו; את להמך אתה אוכל לתיאבון, אתה נכון לאכול לתיאבון, בעוד שהיא מוטלת עטופה ברעב לפניך — — —

היה נגוד, סכסוך קשה. נראה היה לו, שאנשים שבמותו אפילו בפתח האחרון אינם חוזרים מסכסוכיהם; ואולם בינתים הבריא, בינתים עבר זמן קצר — ארוך... מי יודע... — של אור ואושר, של אושר הנמלט ממות, המנשק את עפר־הארץ מעבר לגבול; אחר־כך חזר הגלגל... ולאחר שחזר הנגוד והגיע אל הנקודה הקולמינא־ציונית, שוב התחיל להתנדף, להמוג וללכת. גורל הנגוד הזה בעת האחרונה היה כגורל רגש האהבה בלב חפץ בהיותו עוד ל פ נ י שנות העשרים. דרכו של אותו רגש היה אז להולד פתאום, לגדול, להגיע לנקודה קולמינאציונית, ומיד להתחיל מתמעט והולך, מתנדף. וכאן גרמה וסייעה להחלשת הנגוד התנדפות הענין מעיקרו, על־ידי המשכה של זו אחרי חמילין. הרגש הראשון היה: פלצות! אבל מיד התחילה המחיקה מן הלב. כי כמה שיהא הדבר תמוה בעיני ה„פסיכולוגיה“, היודעת, כי הקנאה מחזקת את משיכת האהבה, הנה כאן כ ך היה הדבר.

ה„פסיכולוגיה“... חפץ נזכר, כי גם אז, במאורע ההוא, במאורע בת־העגונה בחוץ־לארץ, לא נתגבר רגש־המשיכה שלו בעקב הקנאה, וכי הוא נטה אז אפילו ללמוד מזה, שמשיכתו מעיקרה אינה משיכה אמתית, אינה אהבה במובן המצוי; שבעוד שאצל אחרים הרי היא שאיפה לכבוש ולנצחון, דבר שבגאוה, הנה אצלו אינה אלא משחק

מענה בנסיון־עצמו. וכשבקש, מצא קוים מיוחדים, המציינים את אמתות ההגדרה הזאת. בכל פעם שהיה במצב של „אוהב" בימי חייו, היתה השאלה העיקרית אצלו: הבאמת הוא אוהב? האם אינו משטה בעצמו ובזו, שהוא מדבר דברי־אהבה באזניה? האם אינו מסור באותה שעה גם לענינים אחרים לגמרי? והרעיון העיקרי המענה אותו היה: „איך יכול אני לחשוב, שאני אוהב, שאיני יכול לחיות בלעדיה, והרי עד עתה הייתי בלעדיה? ולא עוד, אלא שהרי גם היו ימים, כשכבר ראיתיה ולא חשתי כל נגיעה אליה, ומי יאמר, שגם עתה לא אוכל לחיות בלעדיה? מי יאמר, שאין אני רק משיא עצמי לענין זה; שהיא מוצאה חן בעיני רק מפני שאני רוצה שתמצא חן?" העיקר, איפוא, היה אצלו היחס שלו, ולא היחס מהצד השני; אם הוא אהוב על הצד השני, מה יחס הצד השני אליו — שאלה זו עמדה אצלו במדרגה השניה, אם לא השלישית; כאילו זה לא נגע בעומק מהות הדבר, או כאילו, בין כה וכה, אין לקוות לאהבה אמתית מצדה (היתכן אהבה לנערה?). ובהמצא לבסוף הצד השני בידי אחר, היה בא כאב, אך „הוי, אחרי מי מישכתי?" לא היה הומה הלב. כי, כרגש־המשיכה בעצמו, גם ערך הצד השני לא היה מתגדל ואף לא מתקטן על־ידי הסיטואציה החדשה.

הפעם הָמָה, המה בעיקר על זה, על אבדן־הערך. הפעם, כשבא מה שהיה מוכרח לבוא, כבר היה העיקר: ראית־הכתם בה. הצער עכשיו היה, בעיקר, על שהיא אבדה, על שאבד החלום, אותו החלום הקצר, שהיא אולי אינה כמו הכל... שהיא נושאת חיים הרבה בתוכה, שלא להיות רק אשה, כי־אם גם אישיות... למרות מה שרגשו אליה בימי אשרו־הבראתו המעטים לא היה על־תנאי, בשום אופן ואופן, הנה, אף־על־פי־כן, לאחר האפיזוד־חמילין בפעם השנית בחייו, כמו נתרפא לבו בפעם הראשונה להבין, שהדרך אחת היא,

הדרך הסלולה: ה„הוא“ בא לתת מבלי דעת וה„היא“ חושקת לקבל מבלי דעת; ענין מיכני של נתינה וקבלה. הבאנקיר הבטוח יותר — מדרך העולם שהקליאנטים נוהרים אליו ביותר. פאנטאסיות שונות אינן מעלות במשא־ומתן, אלא מורידות — גם במשא־ומתן של הגופים. למה לה לבת־חוה ליצור יחסים לאיש, שהוא אינה רואה את נתינתו במזומן? למה לה הנתינה הפרובלימתית?

אכן צדקה היא, אסתר, שאמרה לו פעם, — אמנם בלשון אחרת, לשון לא־מלטפת כל־כך — שהוא מוכן לאהוב רק את זו, שתאהב אותו. רק שִנָה קצת את הנוסח: לא „מוכן“, כי־אם „נוטה“, לא „שתאהבהו“, כי־אם „שתהא מוכשרת לאהוב אותו“. על מרים חשב הוא משום־מה (הבאמת חשב?), ש„היא תהא מוכשרת“ (וזה היה העיקר!) — חשב וטעה —

ואולי הוא טועה גם עכשיו... מצד זה או מצד אחר... אפשר... בכל אופן, לא... לא בגלל מרים השתמט הוא, חפץ, מאסתר בימים האחרונים.

הנגוד הזה תם; תמה פרשת מרים — והגאולה לא באה; היראה נשארה.

היראה היתה: אם רק יפגוש אותה, את אסתר, או רק יהא אתה ביחידות שעה אחת, והיא תקח את ידו, אפשר לא יקום, אבל יאמר לה: אסתר, הנשאי לי, אם את רוצה...

הן לא לחנם ישב הוא חצי שנה באותו בית שבקצה העיר.

הן לא לשוא יודע הוא, — עכשיו כבר ברור! — כי אין אהבה, ומה איפוא בזה, שאין הוא יכול להשיב רגש־הבלים זה אל חיקה? מה זה מעכב? יהא בלא בן־חלוף זה. הלא טוב באמת בשבילה, שהוא ישא אותה. טוב, בכל אופן, מאשר עכשיו.

אבל רצה לא רצה בזה מר חפץ. גדולה ונוראה היתה בקרבו הבחילה, הבחילה לזה „המופת החי על אבדנו“. רגליו הכושלות

כמו התנשאו מאליהן לבעוט בה — בכל פעם מדי החלו להרהר על־אדותיה. זועה היה ממלא אותו ההרהור הזה. זועה היתה ממלאה אותו ההתעוררות לבעוט — לבעוט! זועה מאפסים. והוא השתמט.

חלק שלישי

פ ר ק א.

ל הסלעים המלבינים לאור הירח שבשכונת „שערי־יהודה“, ממול בית־המלון „הראל“, דברו אחר־כך הרבה על החג אשר עשה גולדמאן בתוכם. ונחלקו בדבר בית־כהנוביץ ובית־שניאורסון. הראשונים, הפסימיסטים, נהמו בקצף, שהחגים בכלל הם זיופי־החיים, ישעל כן אמרו חכמים: בימות המשיח כל החגים עתידים להבטל; שבארץ־ישראל, במקום שהחיים הנם בהיפך הקיצוני לימות המשיח, הרי החגים — זיוף שבזיוף, שקר שבשקר והתנפחות שבהתנפחות. והראיה — החג הזה אשר בדה גולדמאן! אין לך ראיה יותר ברורה מזו... והאחרונים, האופטומיסטים, סברו אחרת; סברו, שכל החיים לא נבראו אלא לשם החגים שבהם, שהחגים הם גולת־הכותרת של החיים, שהחגים מעודדים את רוח ההמון ונותנים אומץ בלבו לשאת כל יד עמל ותלאה, וכו׳, וכו׳. והראיה: החגיגה העממית הזאת אשר הכין גולדמאן ואשר עלתה כל־כך... דברי בית־שניאורסון.

גולדמאן בעצמו — כבכל מעשיו — לא כוון, כמובן, לא כלפי אלה ולא כלפי אלה, אלא נשמע לחשבונותיו הפנימיים, אשר בכל מקום שלא פגשו ב„מבקשי־רעה“, ב„מחרחרי־ריב“, ב„חותרים“ תחתיו או במתחרים עצומים ממנו, לא החטיאו את המטרה ולא שבו אחור לבלי הצליח אל אשר נשלחו. הוא ידע רק אחת: רק את אשר היה כתוב במכתביו השלוחים לאפריקה, אויסטרליה וקנדה, כי מוסדותיו הקדושים (והחדישים, והמסודרים לרוח הזמן והעת — נוסף במקום הנחוץ) „צריכים חזוק גדול והוצאה

מרבה להכיל". לפיכך נמלך הרבה גם בפרט קטן זה, כמו בפרטים הגדולים, עמד בו על דעתו, רק על דעתו, וגמר אומר להפוך את משתה־הפרידה אשר אָמרה בתו הגרושה־הכלה לערוך לכבוד נסיעתה — לסעודת־מצוה ערוכה על־ידיו. ב„פרוגראם" לא היה שנוי גדול: מספר של קרואים, שאי־אפשר שלא לקראם, לביבות, תופינים, יין, פירות שנשתבחה בהם ארץ־ישראל — התכנית הרגילה — אבל בשם היה הבדל, ושְמָא, ידע גולדמאן, גָרים, ושורות אחדות בעתון ירושלמי בחלק „ירושלים יום־יום", שמשם הן עוברות לעתונים בחוץ־לאָרץ, כי בבית העסקן הצבורי הנודע ה' גולדמאן נ"י, המפקח הראשי על „בית הכנסת־אורחים הכללי" ו„בית־אולפנא תורה ומילי דעלמא", היתה אתמול בלילה סעודת־מצוה לרגל וכו' — שורות כאלה לא יזיקו לעולם. השאלה היתה רק: לרגל מה? לרגל איזו מצוה? ועלה מתחילה בדעתו של ר' יעקב להודיע, שהוא עושה סיום על סדר אחד ממשניות, יהא על סדר קדשים, והיה גם שחשב להכריז: על סדר טהרות, שמתוך כך יצא, שהסיום הוא על ששה סדרי משנה, אבל אחר־כך הרהר אחר הדבר ונטה למצוא מעין פגם ב„פלאן" הזה, שהענין יגרום לדברי תורה יותר מדאי בשעת הסעודה, מה שיפריע את ההגיגיות ושמחת המשפחה; נמלך והניח את האמתלה המשובחה הזאת לפעם אחרת ולצורך אחר. כיון שראתה הניה, גבורת־„השמחה", שאבא מוותר לה במקצת, התחילה שדא ביה נרגא מעיקרא דדינא וקוראָה תגר על כל הענין, שמערבבין שמחתה, שהרי מתוך שיקראו לזה סעודת־מצוה לא תוכל לקרוא אליה את כל הנשים, אשר רצתה לקרוא להן, „למען ינוקרו עיניהן". דפק גולדמאן באגרוף כזית על השלחן וצוה לשתוק; נתנה הכלה קולה בקללה ובבכי וצוחה, שאם כן, הרי היא מסתלקת לגמרי, הרי היא מבטלת לגמרי את כל ה„צוגויפרו־פעניש", וגם לה יש „דעה"; העירה אשת גולדמאן ברטט ומן הצד,

שבעלה צודק, שאת המשתה אי־אפשר לבטל, מפני שכבר נעשו הכנות, אלא שאפשר לחלק: החצי בבית לכבוד קרואותיה של הניה והחצי באולם של הכנסת־האורחים — „לקיים את המצוה". הדבר הזה, למרות מה שיצא מפי אשתו, הוטב בעיני גולדמאן, ומיד לקח מישום־מה את ספר המשניות המכוסה אבק, עיין רגע בסוף סדר־טהרות, שקע במחשבות — ונפל על המצאה חדשה: לפאר את המשתה שלו, כלומר, את החלק שלו ב„הכנסת־האורחים", בהכנסה אחרת — לשון נופל על לשון! — היינו, בהכנסת ספר־התורה לבית־התפלה הקטן שבדיוטה העליונה של בית הכנסת־האורחים, במקום שגר ר' יוסף חפין לפני זמן־מה. עכשיו, כששם יהיו שני ספרי־תורה, בדין הוא, שלא יוסיף עוד להקרא „מנין", כי־אם — מדוע לא? — בית־תפלה קטן! והרי ספר־תורה נמצא בביתו של ר' יעקב מן המוכן, ואין הדבר דורש הוצאות יתירות וכבדות מנשוא, אלא רק „הכנסה", אבל צריך ש„ההכנסה" תהיה ב„פאראד" הראוי („הכנסה לאו מלתא זוטרתא היא!" — שחק מר גולדמאן במלה זו לפני היים השמש). צריך שהחופה תהיה חופה ממש, וצריך — הוסיף בפני עצמו — צריך, שהעתונות לא תעבור על זה בשתיקה. „בבית־התפלה של בית־הספר החדש המכונה „ישיבת תורה ומילי דעלמא" הוכנס בימים האלה ברוב פאר והדר ספר־תורה חדש נוסף על ספרי־התורה הנמצאים שם מכבר, מתנת הגבאי ר' יעקב גולדמאן הי"ו". זה לא יזיק.

תחילת ליל ההכנסה, בשבוע השלישי לחודש, היתה אפלה; הכל מסביב היה גוש חשכה, מתחת וממעל; אף־על־פי־כן מלמעלה, במקום שהתנוססה פרוכת־החופה על־גבי הפלונסאות, היה למראית־העין כאילו קצת פחות חושך. גולדמאן נשא את ספר־התורה תחת החופה מביתו לבית־התפלה שבהכנסת־אורחים, וזקן־התישים המדולדל שלו התחכך במפה. כולו היה — בבגדי־השבת ולאור הנרות

אשר סבבוהו — זעף וקנאות לכבוד התורה. התוף והמצלתים הלכו לפניו. ההמון לא היה גדול, אורחי בית־המלון „הראל" היו ראשי המחותנים, ומאחורי התהלוכה התדחקו גם חתנה של בת בעל־המלון ושתי הנשים החשובות, שגרו בזמן האחרון במלון. בעל מלון „הראל" בעצמו אף הוא היה כאן, כשפיו מלא גם בשעה חגיגית זו מ„האי־דיאה־פיכסיה" המעציבה שלו: היקרות הנוראה שבירושלים, וכשקולו אינו פוסק להשמע: בדידי הוה עובדה.. בדידי הוה עובדה... שני ערביים ויוני אחד, שדהרו על פרדות באותה שעה ברחוב, נספחו גם הם אל הנוהרים ורכבו לאט־לאט אצל שתי הנשים שלובות־הזרוע משני עבריהן (ב„פריסה" ממחרת היה כתוב, שבתהלוכה הנהדרה ורבת־ההמון היו גם רוכבים מבני־ברית ושאינם בני־ברית ויריות של כבוד). מן הצד עמדה כנופיה קטנה של „נעורי־הזהב" הירושלמיים, המצויים בכל חתונה וחגיגת־מצוה: בחורים ואברכים צעירים, בני גבאים וממונים מכוללים עשירים, בעלי פנים חורים־דשנים ובקפטנים מבריקים, פראנטים. אחדים מבחורי־החמד אחזו איש בכף רעהו ואצבעות נשלבו באצבעות, כדרך פרחחי הערביים, ויתרם — בנחת של אנשים נשואים, שאינם יודעים מדאגת פרנסה ובשובע־רצון של הכמים בעיני עצמם — באו במגע־ומשא עם יהודי בטלן אחד שעבר על פניהם. הם קראוהו אליהם, משכוהו, מלקוהו והתבדחו על חשבונו, שהנה רואה הוא... רואה הוא... המגרש הזה שלפניהם... המגרש הגדול... לצרפתים הוא... והנה באה טלגרמה... שומע הוא?... טלגרמה באה באמצע הלילה שעבר... שימנו אותו לממונה על המגרש... נו, מה? הוא מסכים? — — — הבטלן התחכך, השתמט מהם, לא רצה לשמוע — והם בלבלו את ראשו, דחפוהו, חייכו והאמינו, כי רק הודות לפקחותם הגדולה עלה להם לרמות את הפתי הזה, שאינו יודע בין ימינו לשמאלו ומאמין לכל דבר. כמה מעולים הם ממנו!...

בראש השלחן הארוך, שנערך באולם הכנסת־האורחים ביין וממתקים, ישבו שוב אורחי בית־המלון „הראל״ (אחרי שהאורחים המקומיים והיותר מכובדים עם אם גולדמאן בראש נתכבדו בביתו של ר׳ יעקב פנימה). היה ערב־רב מנומר של יהודים־תיירים ומבקשי־עסקים, של מלוי־ברבית וספיקולאנטים, של סוחרים במקצועות שלא ניתנו להגלות, של צעירים רועי־רוח והולכי־בטל, של נשים בלי בעלים, של זקנים עשירים מישתדכים לבתולות בנות שבע־עשרה. חתנה של בת בעל־המלון, צעיר זריז, שבא מיוהאניסבורג ושאיש לא ידע את טיבו, אלא שלקח לבבות בהריפוטאציה שלו בתור „עמוס־בכסף״, היה אחד הפנים החשובים בסעודת־מצוה זו, ואף שתי הנשים האכסנאיות עמדו חצין בפתח. היה כאן גם „דם־שונאו״ של ה„יוהאניסבורגי״ — זיידיל הגבן, בחור לא־מכוער, אבל בעל עיני־זכוכית וגבנון קטן מאחוריו, שבא הנה ישר מטראנסוואל לעשות שדוך, בסמכו על הפונטים שלו ועל עניותן של בנות ירושלים, הלהוטות אחרי התן עשיר, אלא שלא הצליח. סבת אי־הצלחתו — לדעת כל השדכנים — היה „שגעונו״ של זיידיל לבלי לנקוב בשום אופן, בבואו להתראות עם הכלה, „כמה? לכמה עולה סכום הממון שלו בדיוק?״ וזיידיל מצדו — הוא אמנם סמך ובנה כל בניניו על יסוד ה„אפותיקי״ שלו, אבל העקשנות שבעיני־הזכוכית שלו רצתה דוקא, שהכלה תבחר בו, בו ולא בממונו, רצתה דוקא, שתמצא נערה בעלת־רגש, אשר לא תשים לב לגבנונו ותאמר לו: אויתיך, זיידיל! אויתיך בעד האמת, בעד היושר שלך! ואליבא דאמת ויושר, צריך היה שיכסה לגמרי על זה, שיש לו כסף, אלא שזה הלא אי־אפשר, כי אז הלא לא תאבה שום נערה גם להתראות אתו — והנסיון בבת בעל „הראל״, אשר נסה דבר אליה, יוכיח! — ולכן הודה, הודה בעל־כרחו, שיש לו כסף: הוא אינו היוהאניס־בורגי המתפאר לשוא... לו, לזיידיל, יש כסף... אבל... כמה? אה...

הוא אינו היוהאניסבורגי... הוא לא יתפאר לשוא... יש... אבל הרבה אין לו... הוא לא יגלה... הוא יתאפק... הוא יתאפק מגלות את הכל... — והתאפקות זו היתה בעוכריו. הוא לא הצליח בירושלים, וכבר התכונן לנסוע ליפו, לנסות שם את מזלו, ובינתים ישב במסיבת החוגגים ושמח אך למחצה בשמחת הכנסת־התורה.

למראה קהל כזה של פנים ידועים נתעורר־זיקן־האכסנאים שבמלון „הראל", אזרח המלון, איש־שיבה כבן שבעים ומעלה, שכחו עוד היה במתניו ושרק לפני איזו שבועות שדכה לו השדכנית שתומת־העין „פארטיה" עם יתומה צעירה, שהוצאה מ„בית־היתומים" לפני זמנה, דפק דפיקה עצומה בכף־ידו האדומה על השלחן, כאשר ידפוק השמש בבית־התפלה בעלותו להכריז איזו הכרזה נחוצה, והתחיל ללא בקשוהו לדרוש מענינא דיומא. הוא התחיל במה שנאמר ב„עלינו": „שלא עשנו כגויי הארצות ולא שמנו כמשפחות האדמה", וְיִשֵּׁב את התיבה המוקשה „עשנו" ואת כפל הלשון של „עשנו" ו„שמנו" ושל „גויי־הארצות" ו„משפחות האדמה", שלכאורה למה באו, לאחר שהקדים הקדמה קצרה על כל העמים שאבדו בעוד שעלינו כל כלי יוצר לא יוצלח, באשר חזקים אנו בתורתנו הקדושה. זהו מה שאמר „שלא עשנו" — הכריז הזקן בנצחון — לא עשנו, לא מעכנו, כמו שמעך את כל גויי הארצות... עשנו, לשון מעיכה, כמו שכתוב „ושם עשו דדי בתוליהן" (הזקן הביט ברוגזה על שתי הנשים הצובאות על־יד הפתח). יען מה?... יען כי לא שמנו כעפר לדוש כמשפחות האדמה, כשרצים וכרמשים, שהם תלויים באדמה... לגויים אין חיות בלי אדמה... והם נהרגים עליה ואובדים... כן יאבדו, חה־חה... יען מה? יען לא שם חלקנו בהם, כלומר, יען לא נתן להם חלקנו, את תורתנו הקדושה, ולכן גורלנו אינו ככל המונם, שהם המון גס ונבער, ואנו, ברוך השם, עם־סגולה ואין לנו עסקים אחרים מלבד לשיש ולשמוח בשמחת תורה — — —

הדרשן כלה בקול חוצב ובלתי־זקן כלל, ישב על מקומו ועיניו החיות הבהיקו בגאון וגובה על סביבותיו. ואמנם נצחונו היה שלם, לולא נתקנא בירכו האורח בר־האוריין השני מבית־המלון, שלפני יומים הלך לבקש את הקונטורה לממכר כרטיסים ועדיין לא נסע, וברגע נתגלה, שהוא נואם מצוין וחובב־ציון נלהב. בבהרף־עין זכר את אשר דבר אז המטיף זיסלאנסקי בבאנקט שנערך לשני ה„פיונרים" מצעירי־ציון, שנסעו מעיירתו לארץ־אבות (אהה, הוא בקשם עתה בכל המושבות, רצה לקחת עצה מפיהם — ולא מצאם!), ומיד קפץ על הספסל, שם פניו ביחוד בפרחחים ההונים על־יד התנה של בת בעל המלון „הראל" ופתח בקול חזק ובלי כל הקדמות:

— אשריכם, חלוצי ישראל, אשריכם, גבורי ישראל, אשר זכיתם למסור את נפשכם בעד אמונתנו, תורתנו וערי אלהינו. גם אני באתי... אחר־כך אקרא לכם את המכתב... אבל לא כל אחד טובו בידו... לא כל אחד... אֶה... אֶה... זוכה... ואולם אתם הדבקים ברעיוננו הקדוש — — — שם־עולם אשר לא יכרת עשיתם לכם בדברי ימי עמנו הטבולים בדם...

הנואם השקיף במבוכה, בעינים טבולות בדם; הוא הגה ברטט, שאת יתר הדברים שכח, שלהוסיף אין לו מה — והדברים שעד כה עדיין לא עשו את פעולתם, לא עוררו לא התלהבות ולא מחיאת־כפים! מצחו טפטף זיעה. ופתאום נצנצה לו עוד איזו אמרה והוא החזיק בה כמו בעוגן־ההצלה:

— בגללכם, אה־אה... בגללכם, חלוצי ישראל, יסכרו פיות שונאינו ומנדינו, המדברים עלינו רעות כל היום... „והמת פתנים עכשוב"... כי רק אל המסחר עינינו נשואות... אה־אה...

— די! די! איננו ציוניסטין! — הדפהו למדחפות הקונקורנט שלו, הנואם הראשון.

— די! די! — לא ידעו רחם עוד אחדים מהנאספים.

ואז, בראות היהודי, כי כלתה אליו הרעה, נפל עליו לבו עוד יותר וירד מן הספסל, אבל התלהבותו לא שככה כל־כך מהר, ולאחר שעה קלה, כשהעולם הבעיר את כל אשר על השלחן, בקש עוד ולא קבל והתחיל להתפזר, והוא, היהודי, התנחם בפיו ובלבו, כי „לא נתנוהו לדבר“, עלה בידו סוף־סוף להקריא לשניאורסון ולכהנוביץ בפעם השלישית או הרביעית את נוסח מגילת־הספר, שבה פנה אל הלשכה באודיסה. „טפוסי!“ קרא שניאורסון שוב על כל משפט ומשפט, כדרכו, בהנאה, והיהודי קרא וקרא... „היות כפי מצב אחינו ברוסיה בכלל ומצבי הנוכחי בפרט רע מאד תוהו צלמות ולא סדרים ואין לנו פה כל תקוה להשיג לאיזו מטרה, כי כבר נגדש סאת רשעת הגויים המציקים לנו, בימים החשכים נתעורר בנו התשוקה לנסוע לארץ־ישראל, והאש הבוער בנו מאז הציתה בנו אש להבה לשום קץ להשכת ליל הגלות הזה, להחיים התלויים תמיד לנגד, להקדיש את חיי בעד עמנו הנתונים בצרה ולעמול בכל כחותי בעד ערי אלהינו ולנסוע לארץ־ישראל, ארץ אבותינו“———

— לנסוע? — הפסיקהו חתן בת בעל המלון „הראל“ ויסטור על גרון עצמו — אי, הממזר! הוא רצה עוד לנסוע אתמול, ונשאר לסעודה... חה־חה־חה!

אבל היהודי כאילו לא שמע; עסוק היה ביותר בקריאתו על־אדות „הנה כפי שהיה המטיף הנודע והנאור ה׳ זיסלאנסקי במתננו ויעץ אותנו לנסוע ובער בנו האש המתלקחת מכבר, כי הראה לנו לדעת, כי מלבד מה שאנו מקדישים כחנו לטובת הכלל אפשר מדמי העבודה לבוא למעמד בחיים ולרכוש קולוניה דהיינו חבל אדמה, ושני צעירים מבכורות צעירינו ומהלביהם כבר נוסעים בימים האלה ואחריהם ימשכו אנשים עשירים שמחכים לנסיעתם תחילה“ —

שניאורסון מסר ממחרת על הסלעים את כל פרטי „שחרורו" מיד ה„טפוס" — שחרור שבא לו אז, לאשרו, בהיסח הדעת וממקום אשר לא פלל. נכנס גולדמאן מביתו, לראות אם הכל בסדר ואם כבר לא הגיע המועד לסגור את החגיגה ולכבות את המנורות. כמה השעה? אירופאית... ערבית...

וכאן אירע ה„אינצידנט" את חיים השמש — „אינצידנט", אמנם, לא גדול, אבל הוא הוא שהסב את פני הדברים לעבר אחר ושחרר את שניאורסון מידי היהודי המקריא.

חיים השמש, שבימים האחרונים היו ידיו מלאות די עבודה, כמובן, היה עיף ויגע וחלש מאד, ולכן, מכיון ששתה כוס אחת מן היין לכבוד החג, מיד „וישכר", ואחרי „וישכר" — „ויתגל" כתיב. אמנם, כתוב „בתוך אהלו", וכאן היה באהלם של אחרים — מילא, איך שיהיה, מכיון שראה חיים פטור־נו את גולדמאן, התנפל עליו בשאלות:

— מחותן! יכנס הרוח... חופה יש... כלי־זמר יש... פטור־נו... ומדוע לא צוית להציג עוד חופה?... בהדא מחתא... חופה לאשת חנוך בני... מחותן! יכנס הרוח...

— לך לישון! — דבר הגבאי רתת.

— חופה לבתי... ל„ריינינקייט" שלי... וחופה לבתך... לשלך...— מלמל השכור. — אה, הוא מגרש אותי... טוב... מתחילה היה רק בשביל שלשה אנשים... עכשיו לנים גם בחדר התפלה... נתוספו עוד ארבעה מקומות... ארבעה קברים... ועדיין לא מספיק... יוסף ירד וישולח... פטור־נו... אם כן, למה זה אנכי?

— לזרים אין מקום, — פסק גולדמאן.

— לזרים, מחותן? אי, יכנס הרוח... אין זרים, מחותן... כולנו קרובים, כולנו מחותנים...

והוא התנפל על היהודי החובב־ציון והתחיל לחבקו...

— יבוא גם הוא, ר׳ יהודי... יבוא גם הוא אל ההקדש... כאן נס... כאן כמו שנאמר בפרק: עומדים צפופים ושוכבים רוחים... פטור־נו... יבוא, ר׳ יהודי, אל ההקדש... פה מקומנו... פה יש מקום לכולנו — — —

וכל זה מכוס אחת! חלש חיים השמש... „טפוס" זה...

כך גמר שניאורסון את „בקרתו" בשיחה שממהרת על הסלעים.

מיום שירד ר׳ יוסף ממעונו־עליתו למטה, לגור, או יותר נכון, ל„המצא" מתחת, בבית הכנסת־אורחים הכללי, נתהוה בו שוב שנוי דמינכר — ולא לטובה. הוא, שעוד ביום היות המילין אצלו ויעצו לנסוע לטבריה, התכבד וכבד אחרים בחדוד חדש במאמר „מה למעלה ומה למטה", נהיה עכשיו כמעט לשתקן גמור, חסר חדודים והסר חדושים, ואף אדיקותו, שעמדה אצלו תמיד בכפיפה אחת עם „רעיונותיו החפשים", נתגברה בו באלה הימים. הוא הקציע הרבה יותר זמן לתפלות שחרית, מנחה וערבית, ובמקום ה„כוזרי", שלא מש ממנו בימים האחרונים ב„עליה", התחיל עתה לעסוק כל היום בספורי צדיקים והדושי התורה של תלמידי הבעש"ט. שיחתו עתה (פטור בלי כלום אי־אפשר!) היתה קצרה, מדודה, פסקנית, ותחת אשר בעבר הקרוב היה אוהב לטייל ארוכות וקצרות בחבת הארץ הנבחרה, ומתוך זה לעבור לחבתו השניה, לחבתו „אל גברת השפות, או שפת־קודש, שהיא חלקו מכל עמלו, שאמנם גם אשכנזית שלמד עם ה„ביאור" שפה יפה ונחמדה היא (וכאן היה מוציא את מכתביו הזארגוניים של בנו מקיוב אליו, קורא ברבים ומגרמן את המלים: ווערטהער פאטער —), אבל האם תדמה או האם תשוה לשפת עבר, שכולה הגיון, כולה יופי ונועם, כולה קודש, — הנה תוכן שיחותיו עתה, לרוב, היה על ימות המשיח ועקבות הגאולה ובנוטריקין

וגימטריאיות. ברם, גם זה היה בלי מסתורין מיוחדים, ואף בלי התלהבות דמיונית, כי־אם באיזו תמימות שכלית, באיזו פשטות אפורה, כמעט במין „הכל אחת, אלא מדוע לא?” הלא נאמר: סתום חזון עד ע"ת ק"ץ. עת־קץ — בגמטריא תר"ס, לאמר, עד תר"ס אל תגלה. מכאן ואילך — חכה בכל שנה ושנה, ואם יודע אתה, רשאי הנך גם לבלי לסתום חזון ולגלות. ויש יודעים. יש יודעים את הקץ...

— אבל באיזה אֶלף? טוב, מתר"ס ואילך... אבל עכשיו השאלה היא: באיזה אלף? — נטפל אליו שניאורסון בלגלוג בלתי־מכוסה.

— באיזה אלף? — פנה ר' יוסף לאקונית לכהנוביץ, חברו של שניאורסון, ואל זה לא פנה. — קושיה בורית. כלום יש יותר מששת אלפים? שמא יש לאמר, שהכונה היא לתר"ס באלף השביעי, אלף שכולו שבת ומנוחה? מי ששואל כך, סימן שהוא בעצמו „באלף השביעי”! — גמר ר' יוסף בעקיצה פולמוסית מרה כלפי שניאורסון.

ואולם למרות דקירותיו השנונות של ר' יוסף, מצא הלה, שניאורסון, משום־מה לנכון לבקר תכופות את ר' יוסף במשכנו החדש. כהנוביץ, שבעת האחרונה היה גם הוא בעל־יסורים, באשר לא נתקבל אל הסימינר אלא בתור „שומע חפשי”, היה מבאר — מתוך מרירות, וכשלא היה ר' יוסף במקום, אלא אדון קויפמאן היה ראש המדברים — את תכיפות בקוריו של שניאורסון אצל ר' יוסף ב„סבה פסיכולוגית”: כדי שלא יאמרו, כי רק בשביל הבת הצעירה היה הוא, שניאורסון, בא מקודם אל האב. שניאורסון כאילו רוצה להכריז, כי מרים — לא היו דברים מעולם — מצדו, כלומר —: אה, עלמה, שהוא אהב, עוד לא דחתה אותו מעודו! — וזו היתה אצלו לאו דוקא. והראיה: עכשיו, שאיננה, שנסעה, הרי הוא, שניאורסון, אף־על־פי־כן מבקר את אביה בהכנסת־אורחים עוד יותר מאשר קודם... לא, לא יותר, כמקודם — אין הבדל... כי רק לר' יוסף בעצמו התכוון גם מקודם...

לשונו של כהנוביץ, מְלָזֵי זה, הלכה והתחדדה באותה סביבה של דברים ואי־מעשים, שהוא נמצא בה. תוכן־השיחה החביב עליו ביותר היה: הסתירות שבלב בני־האָדם ובדרכיהם. כשלא היה עם ר׳ יוסף גם שניאורסון בעת השיחה, היה אוהב כהנוביץ לנגוע ברומאן היותר אַחרון של זה האַחרון. אָמנם, גם בפניו של זה לא היה נמנע מהתחיל בהענין, ואולם רק להתחיל ורק ברמז — הגמר היה מכוון לאיזו אניקדוטה אחרת, בפירוש אחרת, אניקדוטה בפירוש מסביבה אחרת ורחוקה לגמרי, נו, מימי עבדו בצבא, למשל. (בעבוד כהנוביץ בצבא, הפקד לשרת אצל אופיצר אחד, שר גונדתו, שהיה, כמוטל עליו מטעם חובת־משמרתו, פותח כל המכתבים המתקבלים לגונדה על שם אַנשי־הצבא וקוראָם או מצוה לאחר לקרוא — את המכתבים היהודים היה מפקד עליו, על כהנוביץ, לקרוא, ודוקא להעתיק לרוסית מלה במלה: בעזרת השם... היום יום... לכבוד אבי הרבני הנגיד המפורסם... — ולאותו השר סוכנת, שהיה כפות לה ושפעם אַחת בחשדו אותה, שהיא בוגדת, קרא מכתב פתוח של אַחר על שמה, שנפל לידו... בקיצור, הדבר נודע לסוכנת, והמכתב ההוא היה נקי וכל דופי לא נמצא בו... — וצריך היה לראות איך כרע על ברכיו לפניה וקבל עליו באהבה את העונש היותר חמור מידיה על „מעשה־הנבלה" שלו — לקרוא מכתב של אַחר! היתכן! בחדר"ג! — וצריך היה לשמוע, איך בקש את סליחתה ואיך התנצל ואיך התחנן, שתשים אל לב, כי רק מתוך אַהבה וקנאָה הרשה לעצמו את העול הזה... — הנה איזו אניקדוטות יש בעולם — ועד היכן רבות הסתירות בחיי בני־האָדם!). לא כן כששניאורסון לא היה כלל באותו מעמד, אָז היה חברו־למעון חושף גלוי את כל תעלומות הסתירות שבחיי „בר־אַהבן" זה. שניאורסון, כידוע, הלך בעת האחרונה — לאחר שנכזבה תוחלתו גם מבת בעל־המלון, אַך זה אינו מן הענין — ובכן הלך שניאורסון בעת האחרונה שבי אחרי

ספרדיה אחת. „טפוס אכזוטי" — הוא אומר, אך סליחה, זה אינו מן הענין, ולא בזה היא הסתירה; הסתירה היא באחרת, בזאת: הספרדיה, בכל חברותיה הבאות בדברים עם הישוב האשכנזי, הישן או החדש, יודעת, כמובן, את הזארגון האשכנזי למדי — לא פחות משניאורסון (השוטים בחוץ־לארץ מדמים, שעברית היא השלטת... גם זוהי אניקדוטה!). ואולם למרות שהיא יודעת ושניאורסון יודע שהיא יודעת, והיא יודעת ששניאורסון יודע שהיא יודעת, ושניאורסון יודע שהיא יודעת שהוא יודע שהיא יודעת, אף־על־פי־כן, גם הוא, שניאורסון, גם היא, אבן־המושכת, הטפוס־האכזוטי, שניהם מתחפשים, כי חס ושלום... מי? הם? הם יודעים זארגון? שניהם מתחפשים, כי רק השפה העברית היא המקרבת אותם, את שני האלמנטים של הישוב... „תאכל שוקולדה, תאכל" — „למה שזה בריא בשביל הלב? אני לא חופצה!" — „אז היא הולכת לדודה שלה?" — „אני לא יושנת שמה; אני באה להנה" — „אז לא תשכח, אני בא אחריה בחצי התשיעית, תמיד איפה שהיא הולכת, אז גם אני הולך" — „הוא עושה לי כואב ואני נותנת לו נשיקה" — לשון־קודש נחמדה זו אפשר לשמוע מפיהם בכל ערב...

כאן אמנם היה אפשר להקשות על מספר־האמת בעצמו: למה הוא משנה תוכן ספורו על־פי סבה חיצונית, כמעמדו של שניאורסון או העדרו בשעת מעשה? — אך אדון קויפמאן הטרוד והמפוזר („פזור־הנפש" היה אחד הטרמינים, שהוצא בעת האחרונה מהלכ־סיקון שלו ושאדון קויפמאן היה מרבה להשתמש בו) לא היה דק כל־כך בזה, ובכלל — הקץ לסתירות? גם אצלו, אצל כהנוביץ, אין מחסור בסתירות: הוכחתו הפנימית היא, כי אסור היה לו להסכים להיות שומע חפשי, תלמיד שלא מן המנין, ואף־על־פי־כן הוא שומע חפשי. עובדה!

מכל מקום ובכל אופן היה האפיזוד הזה בשניאורסון ובספרדיה מעורר את היהודי מפרוסיה המזרחית, הירא וחרד לנגוע בענין חוסר־האמונה והשפעתו על הפריצות. וי, וי, הפריצות של הדור הזה! הפריצות המכלה את הנפש וגורמת לפזור־הנפש. בכל הדור הזה רק אחת ראה צדיקה, היא בת מר חפץ הבכירה, שהיא צנועה באמת ואינה פרוצה ושהיא טובת־שכל (כהנוביץ עוה קצת את שפתיו: הוא ידע, שבן־שיחתו, כשנודע לו, שלאיתה צנועה יש איזו מאות פראנקים, התחיל לחלום לשלוח אליה את „עושת־הפארטיות" שתומת־העין האחת, אלא שלא הוציא עדיין את הדבר לפעולות, ודאי מתוך „פזור־הנפש")... הצעירה — נא, זו כבר לא. הצעירה, זעהען זיע, כבר אינה נהירה לו כלל וכלל. הוא, אדון קויפמאן, אינו מסכים בכלל למר חפץ, אבל הוא נותן לו צדק גמור על אשר לא דבר אתה למטוב ועד רע כל הימים האחרונים לפני נסעה. כשם שמצוה לאמר דבר הנשמע, כן מצוה לבלי לאמר דבר שאינו נשמע. וגם ברכת הפרידה לא לקחה מאביה — מסתמא ניחא לה בכך. מיט איינעם ווארט, איינע היסטערישע פערזאן! וכל זה מפני מה? מפני שחסר להם לצעירי־הדור, המקבלים את החנוך הבלתי־קונפסיונאלי, העיקר — הרעליגיאן! מלמדים אותם שבע חכמות, אבל העיקר חסר. חסרה להם הבנת האחוד הפנימי של המקרים והמאורעות, השגת אחדות העצם, אמונת הדורות הראשונים בהשגחה עליונה. צעירי הזמן הזה בירושלים הפקר הם, רחמנא ליצלן.

ר׳ יוסף בא, שומע את הדברים האחרונים, יושב ומחשה קדורנית. לפני זמן־מה לא היה אפשר, שר׳ יוסף ישמע לשיחה שכזו ויחשה. אז היה ודאי מוצא חובתו לגלות את ידיעותיו בגפ"ת, חקירה והשכלה; אז היה ודאי מעיר הערות יקרות ונכבדות על ענין האמונה ויחסה אל המוסר, אז היה ודאי מזכיר בפירוש את ה„טראקטאט",

שרעתו היא, כי התורה היא... קונסטיטוציה; אצלנו לא האמונה עיקר, כי־אם החוק. מה לנו גדול מהאמונה בתחית המתים, ואף זו אינה כלל בתורה. תורת היהדות ומוסר היהדות בעיקר אינם אלא הצדק, וכו׳ וכו׳, ועיין שם וראה שם. עכשיו הוא יושב כאן, שומע ואינו נענה. למה ידבר? והן רואה הוא, שאותם הדברים, שהיו מועילים לו לפנים, חדלו להועיל. סופה של הביוגראפיה שלו הרי פשוט הוא בתכלית. היו תקוות מזהירות: לעת זקנה... פרנסה בשפע... כבוד אמתי, לא־מדומה... השפעה על הדור החדש ברוח היהדות הטהורה, הצרופה... הפצת דעות נכונות והשקפות מזוקקות... היו תקוות גדולות לפני עליתו הנה!... לבסוף לא היתה פרנסה — מילא, יהא בלי פרנסה, לא על הפרנסה לבדה יחיה האדם; אפשר להסתפק בפת־במלח... אבל עדיין נשארה התקוה לכבוד ולהשפעה... ולבסוף — גם זה לא... לא די, שאין לו כל צותא הגונה להדריכה במעגלי יושר, הנה אצלו בעצמו וכשהוא לעצמו בא, רחמנא ליצלן, צמצום גדול, היינו הסתתמות המקורות... ואל יפתח פה לכחות הטומאה — כפשע היה בינו ובין התרופפות האמונה... זה היה ביום עברו ממעלה למטה... חולשת הדעת... נתעוררו ספקות ובאו אותות רעים מאד... אבן, תורה לאל ישעו וצורו, כי לא נתן למוט רגלו... אבל... אבל — משל למה הדבר דומה? — הנער שהיה לו חוט קצר ורצה לשלוח נחש מעופף למרחקים, ולשם זה עמד לרגע על גבעה; אל יאמר הנער, כי החוט שלו נתארך ולנחש שלו צמחו כנפים. הגבעה היא גבעה ומרוממת, אבל החוט נשאר חוט קצר והנחש — נחש של נייר. לכן טוב לו כי יעמוד בדד וידום ולא ירד מעל הגבעה...

ור׳ יוסף דמם. „כי לא ידע האדם"... — כך מתחיל מכתבו־צואתו של החתם־סופר, אותו המכתב, ש„חלב העברי" חבר פירוש

לו בשם „לב עברי" — לא ידע האדם... ולפיכך ישב אדם בדד וידום.

הוא ישב לבדו ודמם. ודמם גם אחיו, חיים, אחיו של ר' יוסף. הוא לא ישב: הוא כבד את החדרים, תקן את המזרנים. התקין את העששית, הביא מים — אבל הוא דמם. הוא היה שרוי בתענית, בתענית חלום (הוא חלם חלום רע, שנפל ספר־תורה מידו, וגזר עליו ר' יוסף להתענות), אבל ממלאכתו לא פסק, ורק הדבר לא היה לו עוד. חיים הדברן התמידי אף הוא שתק הפעם; לא התערב בויכוח הלוהט שאצלו!... ולא עוד, אלא שהוא גם כאילו לא שמע. ואף אילו שמע, מי יודע, אם היה מבין כהלכה. הם ממשיכים את ויכוחיהם... היהדות... צדק... אהבת־אדם... דין... לפנים משורת הדין... מה הם מדברים? הבריות בורחים מפני הצרות ורוצים, שלהם יהיה טוב — זה הכל... „אהבה" — היכן היתה אהבת הניה לבעלה?... „דין"... היכן היה הדין בעת שגזל גולדמאן ממנו את שאריתו?... אשתקד, בעת שבא הסרסור והודיע, שאפשר עוד לפדות את ספריו של ר' יוסף מבית־המכס — ספרי יוסף, שהם חייו, חיי אחיו, חייו ממש, פדיון־שבויים ממש — לא הרהיב הוא, הפתי, עוז בנפשו למסור את המשכון לגמרי לרשות גולדמאן, כפי שהציע הלז בעצמו, ולקחת את הסכום הדרוש לפריון, מפני שנראה הדבר בעיניו, — החמור! — כאילו הוא מוכר את ספר־תורתו הקדוש בשביל ספרים פחות קדושים... לשוא הוכיחו לו אז, שגם הש"ס הסלא־וויטאי המונח שם קדוש הוא, ואפשר אפילו לעשות הכנסת ש"ס לבית־מדרש, כמו שעושים הכנסת ספר־תורה... הוא הבין, שגם הגמרא היא קדושה גדולה, אבל לא הסכים לותר לטובתה על ספר־תורתו... ועכשיו הלך גולדמאן ועשה מה שעשה, והכנים את ספר־התורה על שם עצמו, כאדם המכנים ספר משלו... „צדק"...

חולשת התענית נתנה המיה משונה בלבו של חיים, והוא נזכר שוב ושוב בחנוך בנו. היכן הוא? מדוע אינו מודיע על עצמו?... הילד כבד־הפה... כבד־הפה... מבטו היה גם כן כבד, כאילו הוא מביט מתוך ישיבה עמוקה באיזה חור אפל... כבד־מבט וכבד־פה... אבל פובד פיו ולשונו היה רק בבואו לדבר עם חותנו, עם אשתו, או עם אנשים מן החוץ, עם אנשים אחרים, נכבדים; עם עצמו, עם אביו ועם ילדו לא היה פיו נכשל כל־עיקר. פעם אחת, כשהיה פה בשעת דגט, דבר יוסף כדרכו, שעל־פי חכמת התורה לא כל אדם הוא העיקר. לא בראובן ולא בשמעון החשיבות, כי־אם בכלל, בכל ישראל — כך, כמדומה, היו הדברים — והתעקש הוא יחיה:

— אמ־מ־מ־מרו מ־מה שתאמ־מרו... אני הנני אצלי כל העיקר.

ודברו עוד על עיקרים, כמו היום, אבל אז דבר גם יוסף. דבר הרבה. פיו הפיק מרגליות. ואמר יוסף, — על־פי דרך החקירה, כמובן — כי אצלנו העיקר לא האמונה בעלמא, כמו אצל הגויים, היינו להאמין ודי, כי־אם החקירה, דעת האלהים, אף־על־פי שהכתוב אומר: החקר אלוה תמצא? זה לא ניתן לדעת.

ואמר חנוך:

— וב־בכן, דורי... גם המ־מ־אמין אינו יודע... ומ־מה החבדל? אני איני יודע כלום. אני אדם. אני חי. אין לי לשון. דרך משל: הגליל... יזרעאל... גמלים... מי עשה כל זה? אתם יודעים? אלהים... טוב... יהא אלהים... ומ־מי אלהים? כך איני מ־מבין וכך איני מ־מבין.. כך איני מ־משיג וכך איני מ־משיג... יהא אלהים... הוא עשה... אבל למ־מה עשה כך? אתם צוחקים... זה אי־אפשר לדעת... טוב, יהא כך... אי־אפשר — ולא צריך... ולא... ואין... ואין אלהים...

— מה? מה אתה שח?

— אני שח — גמגם חנוך — אני שח... אם אלהים עשה... ועשה כך, שלא אדעהו — טוב, איני יודעהו, איני יודע אותו... למ־מה

עשה, שלא ארע? ומ־מאין אני יודע שעשה? ואיזה חלוק, אם אני אומר כן או לא... הוא ישמע לי? צרות למ־מאמין וצרות לבלתי־מ־מאמין... אם כן, למ־מה? נשלחו צרות על ראשי... ואשא אותן... אשא לי את צרותי בלי אלהים... מ־מה? לפתוח את ארון־הקודש ולשוע: רחם־נא?... לא זה המ־מ־מקום!...

חיים לא זכר, כי ידבר בנו את כל הדברים האלה כתומם. רק צל השיחה ההיא רפרף עליו. הוא לא חשב ולא יכול לחשוב משפטים שלמים שבאלה. העמידה על פי הפחת הפחידה אותו בלא־יודעים. אמונת האלהים שלו, של חיים, כי יש אב בשמים המשגיח עליו, לא נתנה לו אחיזה גמורה, אחרי שראה, כי נסתרו דרכי ההשגחה, כי היא משלמת טוב ומיסרת רע שלא בצדק, כי טוב לרשעים ורע לצדיקים; ואולם אימה גדולה ונוראה היתה להשאר בלעדיה. האימה היתה גם בפני האפשרות להשאר בלעדיה. האימה לא נתנה גם לחשוב על זה, לא הרשתה לחשוב, שללה את אפשרות המחשבה. בדברים כמו אלה אין חושבים! בלא אלהים הן אי־אפשר היה לעשות אף צעד אחד, לסתת אף אבן אחת, לסייד אף קיר אחד, להכנים אף דלי מים אחד, לשאת אף שק קמח קל (בימים האחרונים עלה בדעתו לעזוב את השמשות ולהיות ל„נטל"). בלי בטחון באלהים הלא אין לנשום אף כהרף עין. ואולם היה היה מסביב לו דבר־מה מרפרף, דבר־מה נמשך משם, מן הטחנה המשעממת בסביבות צפת, שבה נקברו חיי חנוך — והוא לא ידע — עד כאן ה„הקדש" הצבורי בירושלים, שבו כלים חיי חיים וקרוביו, דבר־מה מנהם: כלל לא כך... כלל לא כך... לנשום אמנם אי־אפשר... אחיזה אין... החלל ריק... אבל דבר אינו ממלא אותו, אינו ממלא... אין אלהים...

פרק ב.

אסתר חפץ נסתה את יחזקאל, העמידה אותו למבחן — והוא לא עמד בנסיון, נכשל.

בפעם האחרונה דברה אתו באקראי ביום נסיעת השיירה. הוא אמר לה: כשאדם חושב רק על ארות עצמו, כשהוא רואה רק את עצמו, כשהוא מביט רק לנקודתו, אז נדמה לו, שיסוריו נוראים, שאין פורעניות כפורעניותיו, שהשמים נופלים על הארץ; אבל כשחוג מבטו מתרחב, כשהוא רואה לפניו את כל העולם, הוא מתקטן בעיני עצמו, וממילא מתקטנים גם כל ענוייו ותלאותיו.

היא חשבה אחר־כך: שלאדם תהיינה „עינים מנוקרות" לדבר כדברים האלה באזניה — אחרי כל אשר היה בינותם! — אם לא דבר דברים בעלמא (הוא — יש שהוא מדבר דברים בעלמא, כשאינו מוצא מפלט!), הרי היתה כוונתו, שהיא אינה צריכה להיות מלאה כל־כך מעצמה, שעליה לצאת מה„אני" הצר שלה לרחבי תבל, שהיא לא תהיה „אינגואיסטית"? לירוק בפניו היתה צריכה על דברים כמו אלה! איכה לא בוש? איך לא כסה אודם את פניו? מי הקריבה את עצמה בעדו? מי נתן למרים לחוצאת הדרך ליפו? הוא?

היא נזכרה, שאודם לא כסה את עור פניו, שעינם הוא כעין הנייר המחוק הישן! אודם לא היה בפניו גם כאשר ראתהו בפעם האחרונה, בנשף־החג, כשראתהו ולא דברה אתו...

כן, באותו נשף לא דברה אתו. היא היתה מהמסייעות והתחפשה מתחילה, שהיא אינה רואה אותו כלל, ואחר־כך — שלה אין פנאי

לגשת אליו, וצפתה כל הזמן, שהוא יגש אליה, אבל הוא ראה אותה, ולא נגש, ולא דבר!

היא שבה אל חדרה בקומה השניה — בעת האחרונה גרה אף היא בחדר מיוחד בשכונה רחוקה מ„שערי יהודה" — מדוכאה, רצוצה, התלבטה שעות ארוכות במעון וגמרה אומר לעשות את הנסיון האחרון: לבלי לצאת מחר כל היום מן הבית ולהסב את הדבר כך, שלאזניו יגיע, כי היא חולה. היבוא?

הוא לא בא.

בשני הימים הראשונים שאחר זה היו כל מעיניה נתונים לדבר אחד, שאמת המציאות לא תתגלה, למצער בכל בהירותה, שמצע־הסכסוך לא יוקע בכל היקפו — לא יתגלה ולא יוקע לעצמה לא פחות מאשר לאחרים. היא עדיין רצתה במקצת הרומאנטיות, בקצת ה„טראגידיה של אהבה": — היא אהבה אדם אחד, הקריבה בעדו את הכל, אבל היו מעצורים על דרך אהבתה, והיא נשארה בודדה, גלמודה לנצח — — — כי לא היה מקום לאהבה מעיקרה, מלכתחילה — מפני ההכרה הזאת יראה ביותר ואת צללי הרעיון המחריד הזה גרשה בכל שארית כחותיה... לא, לא נכון! רומאן היה לה, רומאן יפה, — והוי, מה נוגים הם סופי הרומאנים!

אחר־כך, ביום השלישי, לא הבליגה — והוציאה הכל בעצמה החוצה. הופרעה השתיקה שלאחר יאוש, והיא התחילה לרדוף את צלו של חפץ „קרובה" בכל אשר יכלה, לדבר בו רעות ומגונות בכל מקום, לספר עליו מה ששמעה מפי הרופא עליו, בהיות זה בבית־המשוגעים — וגם מה שלא שמעה...

אך גם זה לא נמשך. סוף־סוף נפלה למשכב באמת, ומקופלה כעובר במעי אמו ועטופה שמיכות בלות, היתה במטתה כסמל הבליה והכמישה.

לא, היא צריכה לראות אותו, היא צריכה לדבר אתו — ויהי מה! ביום הראשון לקומה מערש־דוי, בשעה הראשונה כשתוכל לעשות צעד, תלך אליו, תמצאהו — ותגיד לו. היא תגיד לו: אין לה טענות! אבל למה הזיוף? למה השקר? למה קרב אותה ודחה אותה? הוי, רבים הם האנשים המבטיחים אהבה כשיש להם צורך בדבר, ואחר־כך יבגדו... אך למה כזב לה?

למה כזב לה? — שאלה זו היתה בודאי מענה גם את בעל־הדבר, את בעל־הכזב בעצמו, אלמלא היה עסוק בעת האחרונה בתכנית־של־כזב חדשה.

חפץ החליט בלבו, שדבר מות הבן צריך להיות מכוסה מהאב. חיים אינו צריך לדעת ממות בנו. לתכלית העלמה זו צריך לסבב פני הדברים, שהוא, חיים, ישאר בירושלים, והוא, יחזקאל, יסע עם ר' יוסף לטבריה, שמשם ישלח להאב־היתום כסף ומכתבים, כאילו היה בנו בחיים. הן גם הוא, חפץ, יוכל, כחמנות, לבקש איזה כותב, שיכתוב בשם „חנוך חפץ".

בכזב תסתם הפרצה; בכזב יתוקן הקלקול...

התכנית הזאת נולדה בו בשעה שדבר עם אסתר בפעם האחרונה על ההבדל שבין הרואים רק את עצמם ובין הרואים את כל העולם. בלבו ולעצמו הוסיף אז את מחשבתו הישנה: כל העולם — לאו דוקא. את כל החיים ואת כל העולם אי־אפשר לתקן. בכל אופן, יעסקו בזה האנשים, שיש להם שיח ושיג עם כל החיים, האנשים הכל־עולמיים. הוא, שאינו יודע מ„אחדות", שאינו מתעלה על החלק, היושב רק בפנתו, הוא יפשפש וימשמש בפנתו, ושם ינסה לתקן מה שאפשר, בכל מה שאפשר ואיך שאפשר...

ועוד באותו יום אמר לבוא אליה ולהגיד לה את הרעיון החדש אשר בלבבו, לאמר לה: אסתר, לאביך דרושה טבריה, גם לדודך נחוץ, שאביך ואני נהיה בטבריה... צאי גם את אתנו... אתי...

שם נגור... אני אהיה למלמד תיקונות... גם את תעבדי... אח לחמנו נמצא...

אבל לא איסתייעא מילתא.

הוא חשב כל היום: מה, אילו היתה זו תחת המת... זאת אומרת: מה, אילו היו באים ושואלים אותו: מר חפץ! במה אתה רוצה: שתמות זו כאשר מת חנוך בן חיים, או שתשא אותה לאשה ותחיה? הלא היה נושא אותה, הלא היה גואלה ממות... האם אין אנשי־הפנה צריכים להתנהג עם התלויים בהם, כאילו היו אלה שעה אחת לפני מותם?

אבל הוא לא היה אצלה. שמע, שהיא חולה או מתחלה, ולא בקרה. לא איכתייעא מילתא. הרעיון החדש לא היה די־חדש או די־חזק לנצח לגמרי את הנושנות.

הוא שוע בתוכו: בחילה — על שום מה? על שאין היא הדרושה לי? על שום שצר לי מה שהיא, היא, דוקא היא, היחידה, האוהבת אותי, אינה זו שדרושה לי? היתכן? הלא היא, היא, כשהיא לעצמה — — מנין הבחילה? איזו בחילה? הלא זוהי נפש חיה, הלא זהו אדם, הלא זהו עולם מיוחד ושלם, עם רגשות משלו, עם נפשות קרובות אליו גם חוץ ממני... אם אין לה, אבל אילו היתה אמה בחיים, כמה היתה קשורה בה נפש אמה... ואתה, מכיון שהיא אינה גורמת לך עונג — אתה בוחל בה?!

אי, ה„אהבה“ אינה נצחית, ה„בחילה“ אינה נצחית — נחם את עצמו.

אבל ללא הועיל. בראותו אותה בחג הכנסת ספר־התורה מקושטת והדוקה בקורסט — בתור אחת המסייעות בחגיגה חשבה לחובתה „להתלבש“, ואפילו לשים רביד אדום לפני הצוארון המקופל הלבן של חולצתה — שוב התגברה הבחילה עד לבלתי נשוא. לידיה ופניה היתה בעיניו הבעה של יציר בעל רגל אחת וצפרנים רבות,

שנפל לתוך גומץ, וכבר כשלו כחותיו בהתאמצותו לצאת משם, אלא שצפרניו, בכל זאת, עדיין תקועות בכתלי הגומץ המלאים טחב ורקב ומק — תקועות כמתעודדות וכבלתי־רוצות להודות בשום אופן, שכאן כבר נגמר הכל...

תרנגולת כחושה ולחה, בשמלות גבר, וידי אסתר לה, עמדה על ראשו ופרפרה בין זרועותיו שלשה לילות רצופים.

ובערב ליל הרביעי הלך אליה ושב. הוא ידע את כל אשר היא מדברת עליו ברבים. הוא ידע, כי היא חולה.

וכעבור ימים אחדים, באחד הבקרים, הלך אליה שוב, אבל לא נכנס. לא נכנס מפני המקרה אשר קרהו.

הוא נגש אל הבית, אשר בו גרה היא, בהחלטה גמורה להגיד לה: אסתר, הדבר הוא כך וכך. עכשיו הדבר תלוי רק בך. — הוא עוד לא היה בטוח, כי רשאי הוא לעשות כך וכי ברגע האחרון יעשה כך. אבל ההחלטה לעשות התגברה עם כל צעד וצעד. הלאה ה„לא"! ובגשתו וירא אותה עומדת על המרפסת הפונה לרחוב, עומדת דוויה, סחופה, בבגד עליון, כדרך החולים בצאתם החוצה ביום הראשון לקומם מערש־דוי, עומדת וסיר־של־שופכין בידה (אשר עמד בחדרה כל הלילה ואולי גם כל היום הקודם, ואיש לא היה אתה שיטלטלהו החוצה), אז נתחזק גם הבטחון, שהוא רשאי ושהוא יאמר לה. אך מיד תמה. הוא פקד בשלומה מרחוק בנענוע־הראש ולא נענה. שמא אין היא רואה אותו, או אולי מתוך חולשה קשה לה לשים אליו לב? לא, היא רואה אותו, היא גם מביטה אליו, היא גם כאילו מחרישה לדעת, אם אליה הוא הולך... (כל־כך מאוחר!...). הוא שנה את דרישת שלומו — אך היא עדיין אינה עונה והסיר בידה. מה זאת? באיזה תמהון זר בלבו, ההולך וגדל, ומבולבל־מחשבות לגמרי, פסח רגע על כל הענין ומהר לגשת עד פתח הבית שתחת המעקה, כאילו כדי לפנות לה את המקום ושלא לעכב בעדה משפוך

את אשר בידה. אבל הוא כבר אחר. כל מה שהיה בסיר נשפך עליו בכהרף־עין אחד. מטונף כולו, נרתע לאחוריו, אבל לא הרים עין אל השופכת. הוא חש, כי היא עדיין לא זזה ממקומה וְהַחִוְּרָה הארסית מלפני רגע עדיין מפעפעת בכל פניה. הוא ידע, כי למחניק את אויבו ודאי יש הבעת־פנים שכזו בשעת־מעשה.

הוא שב למאורתו, כחט את בגדיו הלחים — ושכב בהם כשהם לחים. אך גם בחריקת דרגשו שמע קול שקשוק של שופכין. ובשקשוק זה שמע רגע: „מי צריך לך? לך לעזאזל!" — והוקל לו... ומשנהו הקשיב קול אַחר, מבטא אַחר, אותו המבטא־הגניחה, שגנחה פעם בשעת נשוק: „למה אתה מענה אותי!" — ונפשו קצרה עד מות... ממש... כמו אָז... לפני שלשת רבעי שנה... בחלומו...

עכשיו הוברר, כמה הוא אָשם נגדה כל הזמן, עכשיו הרגיש כל אימת התפקיד שמלא כאן, עכשיו ראָה כל גודל העלבון, שעלב הוא אותה — שבע על כל אלה, שלא רצו להביט בה — עכשיו עמד לפניו כולו גם הטאו הגדול, באָמרו לצאת אתה יחדיו והיא אינה דרושה לו, עכשיו חש כל אימת ילוד־האשה המיותר בעולם. ביום ההוא קבל עליו את הדין במלואו — וכל התנצלויותיו נתבטלו באותו יום תכלית בטול. שקר! שקר! הבל! הבל! יסורים אינם מעלים את האָדם! האושר, העונג, הטבעיות — הם הם עליה לאָדם. היסורים — הטא ועון ונפילה. רק בלי דברים על עליות, שרוּי־השופכין! רק בלי דברים על העלאַת־הכזב וזכות־הכזב — בברחך בלי כח מפני המרירות, מפני מרירות האמת... רועי־הזונות אינם חוטאים — אין זנות — אתה החוטא, אתה הזונה!

רחמים... רחמים אתה מבקש? וכלום היו רחמים בלבך אליה? רגש של רחמים טבעי הוא לאָדם טבעי, אבל אתה הידעת רחם? כלום מוכשר אתה לרחמים? זה היה שקר, צביעות, זה היה הרצון לעשות „מצוה" בשביל עצמך — על חשבונה... זה היה השד יודע

מה! „פורמולה יבשה“ ולא־אדם הן היתה לך, ואף־על־פי־כן הן נהנית בעת שהתנשקת אתה... אוי לה לאותה הנאה, אבל הן נהנית בכחרף־עין... מן ה„מצוה“... את החולשה המינית שלך עטפת בטלית של רחמים, כביכול, ושל „מצוה“ ושל השתתפות בצערה, שלא היתה מעולם — ארור! —

כשהחשיך, ברח הוא החוצה, אל השכונות הנדחות, אך כל קרביו לא חדלו מצעוק: למה אין הורגים אותי? למה מניחים אותי להתהלך חי על אדמות? למה אין הכל יודעים, כמה מנוול אני?

אני... אתה! אתה! אתה, שמפלגא ולתתא ומפלגא ולעילא אין בך מתום, אתה, שחוט־שדרתך כואב, אתה, שלא היה בך גם האון להגיד לה הכל ברגע הראשון! היא לא האמינה? אבל למה לא האמינה? למה לא הגדת לה כך, שתאמין? למה משכת אותה אחריך? אל תרמה את עצמך, מנוול! תאמר, שאתה לא משכת אותה? תאמר, שכל זמן שנמשכה, אמנם בעצמה לא האמינה, ובכל זאת היתה נמשכת? תאמר, שהיא היתה חושבת, שאמתלה בפיך, שמוציא אתה לעז על עצמך בכוונה? אבל אתה, שאינך גבר ושלא אהבת ולא יכולת לאהוב אותה רק מפני שאינך גבר, אתה ברעתך, שהיא אוהבת רק את הגבר המרומה שבך — איכה לא יכולת, למצער, לדחות פעם את משיכותה אליך?

סליחה... סליחה אתה מבקש ולה סלחת? לה סלחת על אשר היא אינה נעימה לך? אנו, החיים, יכולים לסלוח לכל ועל הכל... אך לך, תולעה, לא יסלח דבר, לך לא יסלח. יען כי לפנינו גלוי וידוע... יען כי ראה ראינו: מי הוא זה ואיזהו, היודע לחוש את הצד השני, את כל נועם ההויה? מי הוא זה ואיזהו המליץ הנשגב, ההוזה על „גרעינים להויה הדשה, אחרת“? מי הוא זה ואיזהו, היודע להיות מאושר כל־כך בערב־אד כזה, כשהשכונות ריקות, והוא לבדו מתהלך בהן, ובגדיו אינם רטובים, אינם צואים? מי

הוא זה ואיזהו, היודע את הרגעים, שאנו, החיים, עם הצד השני שלנו, המות, מתנשקים יחד ועושים שלום? ומתולעה מאושרה כזו אל תצא תקלה לשום ילוד־אשה, ואם יצאה — ועוד איזו! — סימן, שעוונך בך ועביט־הצואה בראשך!

ידענוך, התולעה! — רדף הקול אותו הלאה, הלאה. — כתולעה התפתלת... על אלטרואיזמוס דברת... העויות עשית, העויות של נוהג־בטהרה, של צדיק, של טוב־לב, של מרחם... ארור כזבך כי קשה הוא וכי חלש וכי מנוול... על ברכיך לפני חמילין!!!

בחצות הלילה דפק חפץ בחלון הכנסת־האורחים, העיר את חיים השמש וגלה לו כל מה שידע על־אדות חנוך. הלאה כל העלם וכל הסתר; הלאה כל כזב; ידע חיים הכל! ילך גם הוא אתו לשם. —

פרק ג.

רים כתבה גלויה מיפו לירושלים — ליחזקאל חפין. זה היה המכתב הראשון בימי חייה (לאחיה ברוסיה כתבה רק דרישות־שלום קצרות). והעבודה הזאת עלתה לה בעמל רב, אך ברירה אחרת לא היתה לה. הסכום אשר נתנה לה אסתר הלך וקרב אל קצו. — ומה יהיה אחר־כך? היא לא ידעה. היא ידעה רק אחת, כי צריך לעשות איזה דבר, כי צריך להתחיל בלמודים — ואחר־כך יהיה מה שיהיה. אך כיצד מתחילין? בחדר שלנה בו (חברתה מירושלים המליצה עליה לפני בעלת החדר, שתלון אצלה) היתה עזובה רבה. אך על דעתה גם לא עלה להביא סדרים בו. ראשית, אין זה חדרה, היא רק לנה בו; והשנית, לא בשביל זה באה ליפו לטפל בסדור חדרים. צריך ללמוד. אך מי יכול ללמוד, כשאין עוד גם חדר לה לעצמה?

היא דחתה פתאום את כתיבת המכתב, קמה ויצאה החוצה. לפני הבית היתה כפר־חול. הכפר היתה ריקה. באחת מפאותיה, בשפל, ישבו שתים־שלש מנשי המקום תחת אֳהָלִים פתוחים, אם כי השמש כבר נטתה לשקוע. בלי כל תנועה. ספרדיות או ערביות — קשה היה להבדיל. ואף לא היה ענין להבדיל. כלום יש הבדל בדומם?

דממו גם השמים. מרים הביטה בהם ונזכרה בתלמיד־לציור אחד בירושלים, בעל עינים כואבות, שהיה אוהב לטייל אתה ולדבר

באזניה על חליפות־האודם של השמים. כל הגוונים; גוונים מתחלפים: אפור, תכול, פיאולט. מה זה פיאולט?

התלמיד ההוא לא היה פה, ובמקומו ישב זיידיל הגבן על המדרגות והביט עליה, כאשר יביט החתול אל החמאה. רעד של תועבה עבר בה לרעיון, כי הוא רוצה להכנס אתה בדברים. היא מהרה אל חוף הים, שגם הוא לא היה רחוק משכנותה. ערביים התגוללו בחולות ונעצו בה עינים, בה העלמה המטיילת לבדה. ספינה הפליגה לאירופה. אבל היא, מרים, לא שאלה שם על איש ולא נפגשה באיש, שאפשר יהיה לשאלו דבר. זיידיל שם, ואלה — פה. הולכת הספינה — תלך לה. לבירות — יהא לבירות. מה התכלית מכל זה? צריך ללמוד — והיא עזובה.

פיה עשה רושם, כאילו הוא פעור משהו. רושם בולט זה קבל פיה מיום התנאים הרשמיים של ו.

של ו... ואולם הוא כבר בלבנון... כאילו לא היה...

וגם כשהיה — בימיו האחרונים בירושלים — יש שכבר בקשה את שניאורסון. רצתה לדבר אתו, להשיב ימים מקדם, לשאול: מה צריך לדעת בתנ"ך ומה בדברי הימים?... אך זכרה את חברתה, שהבטיחה לתת לה מכתב־המלצה ליפו, זכרה את הספרדיה ה„ריקניה", בעלת הריסים הארוכים — לא, לא, אין לה צורך... אין לה צורך... מה התכלית מכל זה? צריך לעשות איזה דבר: דרכה נתונה לפניה: ללמוד ורק ללמוד.

היא נתבלבלה פתאום, כמו שנתבלבלה אז, כשנכנסה בחלום שלא ברשות לחדרו של חמילין במלון „הראל", ושבה מיד לדירתה — גם כן כמו אז. היא פסחה על זיידיל ונכנסה במהירות. המראה בבית הראתה לה, כי עיניה עששו.

האשה הסרסורית מנוה־שלום, שאצלה לנה, אמרה לה, שיש בשבילה, בשביל מרים, משרה אצל זוג צעיר אחד, שהוא מורה

בבית־ספר והיא גם כן מורה שם, ושניהם עסוקים כל היום, וארוחת־הצהרים הם אוכלים שניהם בבית־מזון, וילדים אין להם, אלא שהם גרים בדירה בת ארבעה חדרים, מלבד מטבח ומרפסת, וצריך שימצא אדם, שיבוא אליהם בכל בוקר לנקות ולהכין כל מה שנחוץ לארוחות הבוקר והערב.

מרים מצאה מיד, שהיא היתה מאושרה לקבל משרה זו — חמשה־עשר פראנק לחודש וקרוב למורים — אלמלי ידעה, כי זה לא יודע לאיש! העבודה בודאי לא תהיה רבה שם — רק שעות אחדות בבוקר ושעות אחדות בערב, — אך באופן רשמי הלא תחשב למשרתת, והיא אינה רוצה, שידעו, כי היא משרתת. מה לעשות?

אם לא זאת — כנים דברי הסרסורית — אם לא זאת, נשאר לה רק לבוא לבית המלאכה לרקימה, ששם תשתכר בחדשים הראשונים הלואי ארבעה בישליקים לשבוע... וכי אפשר לו לאדם לחיות בארבעה בישליקים? וזמן העבודה הוא כעשר שעות ביום... למודיה מה תהא עליהם?

נחוץ להחליט — ואין עצה.

כן, נחוץ היה לשאל עצה — והיא חזרה לכתוב את הגלויה ליחזקאל חפץ.

היא כתבה בזארגון לקוי, מתובל במלים עבריות, קלוטות מן האויר, בלי כל אורתוגראפיה, בלי כל סמני הפסק, והיוצא מן הדברים היה, בקירוב, לאמר: אדון יחזקאל חפץ, קרובה הנכבד! הוא בטח יתפלא, כאשר יקבל את מכתבה הפתאומי, וישאל, מי זה המפריע את מנוחתו, מי זה הכותב אליו והוא איש לא נודע לו מתמול שלשום, אבל יראה נא את חתימתה וידע, כי היא הכותבת, מרים קרובתו, כי בדעתה, שהוא ידיד ביתם ו„איש בלי מרה“, היא מקוה, כי יסלח לה בטובו על כי היא פונה אליו.

ופתאום פרצה דמעה מעיניה. דמעה אחת — אך זו היתה אותה הטפה הראשונה, המבשרת את שטף הגשם. האשה בעלת־המעון יצאה. מרים רצה מאצל החלון, שעל משקופו כתבה, התנפלה על המטה הבלתי־מוצעת וכבשה את פניה בכר הממועך. היא געתה בבכיה ובכתה תמרורים, ארוכות, רבע שעה, חצי שעה, שעה. היא לבדה, היא תבכה. הרגשה איומה של שכול ובדידות תפסה אותה, פחד נורא מפני עתידה נפל עליה. אין היא יראה, פן תחלה פה בעיר הזרה בבית אשה זרה — אין היא יראה. בריאה היא, חזקה כחומה — והכל תשא ותסבול. אבל היא גלמודה, גלמודה בכל העולם. החיים עזבו אותה — וכל ישועה נדחתה ממנה.

כל זכרונות טובים לא באו, כל זכרונות לא היו בכלל באותה שעה. מה יהיה מחר, מחרתים? איך תחיה? במה תחיה? היא אבודה, אבודה... הגלויה הזאת... שתי עשיריות שלמה במחירה — אבל היא לא תשלח אותה, לא תשלח. אין למי לשלוח. איש לא יבוא לעזרתה.

האשה תשוב בודאי במהרה. צריך להפסיק מבכי, צריך להתאפק. מרים ישבה על המטה והתחילה, כדרכה, לחטט את שיניה בסכה. היא חטטה וחשבה מה לכתוב. היא תכתוב: מה שלום אבא? האם נוסע הוא לטבריה? היא אינה מתגעגעת עליו. היא יודעת, כי בלעדיה טוב לו. אינו מתרגז. והלא גם לה יש הרשות לחיות. רק פעם אחת אנו חיים בתבל. היא תכתוב: מצבה איננו עוד מאושר. המשל אומר: משתי רעות בוחרים בקטנה — והיא אינה יודעת במה לבחור. בלמודיה עוד לא הסתדרה. אך לא רק אותם שכחה — היא שכחה אפילו, שהיא חיה בעולם... לא, זה לא תכתוב. לא, היא בכלל לא תכתוב. אין מה לכתוב!

אצבעות קרות חבקו את לבה. ההלך כבר זיידיל הגבן מעל המדרגות? מקור דמעותיה כבר יבש. מה לעשות, מה לעשות?

ופתאום הוציאה את הסכה מבין שיניה, ומבלי דעת למה היא עושה זאת, דקרה בה באצבע קטנה של ידה השמאלית. לפני רגע, לפני רגע אחד היתה אצלה מתחת סף־ההכרה מעין איזו הרגשת־צפיה: מיד־מיד יבוא איזה דבר אשר יקל לה את הכל. ובאותו רגע נזכרה בשניאורסון. פעם אחת הקריא לה „פואימה" על נסיכה צעירה אחת, שעשתה כך. בכהרף־עין עמדה ודקרה שנית באותו מקום. הפעם כבר יצא דם וגם היה כאב. כאב בלתי־צפוי.

נכנסה בעלת המלון.

— מה זאת? מה לך?

— לא כלום... תפרתי... ודקרתי במחט.

— ויצא דם?

— כן.

— אם יצא דם, אז טוב.

בעלת המעון חתלה לה את האצבע בקורי־שממית.

ארון קויפמאן, היהודי ממזרח־פרוסיה, ראה ונוכח ב„חוש" עוד פעם, עוד פעם יתירה אחת, עד כמה שמה בו ההשגחה העליונה עין לרעה, עד כמה היא רודפת אותו, ממש עד רדתו, עד כלותו, חס וחלילה. אמנם ב„משקפים שחורים" אסור להביט על החיים, שהכל בהם, בכל דבר ודבר, מלחמת האלהים והשטן, מלחמה נסתרה, שאת מהלכה אין אנו רואים ואת אחריתה אין אנו יודעים, אבל הפעם נמלאה הסאה! יהוסי הכחות הריאליים אמנם לא אמרו לו כלום, לאדון קויפמאן, בכל ימי שבתו בירושלים, ואף כשנגעו בו ו„הוכיחו" לו דבר על־פי דרכם, הוא רק נפחד ונתכווץ, אבל לא נרתע לגמרי לאחוריו, יען כי ראה ובאר אותם רק בתור סמלים להמלחמה בעד וכנגד. ואם נתקלקלו הדינין, גרמו עוונות ונצח

השטן, הרי סופם של כחות הקדושה לנצח — ולמה ידאג? דרושה סבלנות, ועוד יאיר לו, לאדון קויפמאן, מזלו. יש, שהאדם, מעשי שטן, אינו מצליח — אבל אל יפול רוחו וינסה שוב: סופה של ההתגלות האלהית שבאדם לנצח — זוהי שיטתו. ולא לחנם אמר עליו כהנוביץ, בויכוח אחד עם שניאורסון, שאילו היה יהודי זה, אדון קויפמאן, לפני מאתים וחמשים שנה, בימי שבתי צבי, היה בודאי אחד מגדולי המתחככים אצל סופרי ה„משיח", מבטלי הצומות ומאספי הממון והכבוד בכיסיהם ובחפניהם, רץ אחרי המרכבה, שהובילה את ה„גואל" לקושטה להדיח ברוח־פיו את השולטן, מאמין, שבן־האלהים אדונו המיר את דתו ונעשה למשרת בחצר לשם תכלית סודית עמוקה, לשם התגלות נעלמה — ובכל לב! מבלי קבלת כל פרס בעד האמונה הזאת! — — — כן, אדון קויפמאן החזיק בשלו, אבל הפעם, איך שיהיה, היה ענין לא־נעים, הפעם קבל מהלומה מאת ההשגחה. ולכאורה, הרי עשה הוא ביחס אליה כל מה שהיה לאל ידו, נתן לה את ההזדמנות הגמורה — על־פי שיטתו — לעשות לו, על־פי דרכה מאז ומעולם — נס בדרך הטבע; וכששמע, שאסתר בת ר' יוסף נוסעת אף היא עם אביה בדיליגנס העולה מירושלים ליפו, מצא, שגם הוא צריך ומחויב לנסוע באותו יום, שגם לו יש שם איזה עסק נחוץ, חדש, עסק מתהוה, שאינו סובל כל דחוי, שבשבילו אינו יכול להשאר בירושלים אפילו שעה אחת, ומיד הלך והזמין לו מקום־מושב בעגלה. לא, חלילה ממנו! הוא לא הכביד על „כבוד מעלתה", ההשגחה העליונה, הוא לא צפה ממנה, שתשדד בשבילו מערכות הטבע, הוא לא סמך על נסים שלמעלה מכחות הטבע. הוא, אדרבה, נזדרז לעשות מצדו כל אשר לאל ידו, למען „תברכהו היא בכל אשר יעשה"; הוא נתן למאורעות, שיתפתחו התפתחות טבעית, שילכו בדרך העולם — זוהי שיטתו ודרכו המסחרית מאז. אבל המאורעות גם הפעם לא התפתחו!

יד ההשגחה היתה בו להומו. עוד ברוך השם, שהדבר נתגלה בראשיתו, שלא הרבה בהוצאות ולא אבד זמן וממון לבטלה. חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה. כי בכל רע יש גם טוב, וכל הרע בעיקרו אינו אלא בדרך אל הטוב — זוהי שיטתו. אבל... נא! דרכיה של ההשגחה נסתרים ממנו, מאדון קויפמאן. הוא נתכוון לטוב ויצא רע; הוא שאף לאור — ונכוה.

אדון קויפמאן רצה לנסוע עם ר׳ יוסף חפץ מירושלים ליפו בעגלה. בעיקר הדבר, אפשר לנסוע מירושלים ליפו במסילת־הברזל, מהלך ארבע שעות. בעוד שבעגלה נוסעים כשלשת רבעי מעת־לעת, מאחר הצהרים עד ליום המחרת בבוקר. ברם, ר׳ יוסף בחר לנסוע בדיליגנס. ברכבת יסע היחיד, כלומר, מי שנוסע בלי משפחה ובלי חפצים, אבל מי שעוקר את דירתו מירושלים לזמן מרובה, ולא בגפו הוא יוצא, כי־אם עם קרוביו ובני משפחתו, וחבילות וצרורות וכלי־בית אתו, טוב לו כי יסע בדיליגנס. מחיר הנסיעה בדיליגנס אמנם קטן לא בהרבה כנגד מחיר הנסיעה ברכבת, אבל כשהרבה אנשים בני משפחה אחת נוסעים, הרי הפרוטות מצטרפות לסכום הגון. נוסף על זה היה נימוק אחד חשוב מאד מדבר בעד בחירת עגלה לנסיעה אצל ר׳ יוסף. בשבוע האחרון היה — לא עליכם — לא רק חולה־רגלים, כי־אם גם חולה־מעים — מחלת תלמידי־חכמים! — שתי מחלות, שהן בבחינה ידועה תרתי דסתרי: הראשונה מצריכה מנוחה והשניה מצריכה תנודה, ויש, פשוט, לירוא מפני מסילת־הברזל, ששם ממש אין האדם ברשותו — מובילים אותך למרות רצונך, והבחירה מבוטלת בתכלית הבטול! — ובפרט אדם שהעליה־והירידה קשה עליו ביותר ודרושה ביותר כאחת. הנה, למשל, סוף־סוף, התחנה, ואתה ירדת בקושי גדול ובעזרת אחרים לצרכיך, שברכבת גופה אין מוצא להם — אזיה ומנהגי אזיה: ברכבת אין מוצא לצרכי הנוסע! — ועד שלא הספקת לעלות, מפני

שלא מצאת לך תומכים ומסייעים או מפני סבה אחרת (תומכים ומסייעים יש לו, ברוך השם: נוסע חיים, נוסע יחזקאל, נוסעת גם אסתר), והרכבת הלכה לה. מה תוכל לעשות? תחת זאת בעגלה, הרי אתה אדון לעצמך לרדת ולעלות בעזרת בני לויתך, ואין מוחה בידך.

כל זאת דבר ר׳ יוסף בערב יום הנסיעה גלוי בהכנסת־האורחים, עד שאדון קויפמאן, ששמע את הדברים, יכול היה ללמוד מהם מה שהיה דרוש לו לדעת. בדברי ר׳ יוסף המפורטים, למרות מה שבעת האחרונה היה זה כאלם לא יפתח פיו, ראה הוא, היהודי ממזרח־פרוסיה, אות... אות ממעלה, ומיד כבוא הבוקר למחרתו נבהל לקחת כרטים — בהקפה — ומיד אחר הצהרים נבהל ללכת אל הדיליגנס לישב בו — והמזודה שלו בידו. לפני הנסיעה שם צוארון קשה מקופל על גרגרותיו ואת הרביד השחור המאובק והמעוך צחצח רבות וגם הרטיב בריר — ההשגחה אוהבת, שיסייעו לה במלוי תכניותיה. שתי שעות התרוצץ אדון קויפמאן, נרגש ונסער ומלא תכניות פאנטאסטיות מסביב לעגלה, כשהוא בוער כולו מצפיה וקוצר־רוח, ואחר־כך באה, סוף־סוף, גם היא, היינו, אסתר, עם הפמליה שלה, ועם כל הפציה. למרות מה שהיא היתה טרודה ומעוננה מאד, חבל אדון קויפמאן תחבולות שונות להכנס אתה מ י ד באיזו שיחה ו„לבדוק את הקרקע" או „לְמשש את הדופק", על־פי האמרה החדשה, שעברה — הוי, מחשבות זרות! — עכשיו כמו להכעים במחו הלוהט. אמנם, נאמר: „כל המרבה שיחה" — אך הוא לא ירבה... הוא, כך... מעט... הן אי־אפשר להיות פרא... היא אמנם נערה צנועה, שאינה דורשת „קומפלימנטים" ושפת יתר, כדרכן של יתר בנות הדור... ואף־על־פי־כן... צריך לראות... היא לא תתפלא... ואם תתפלא, יאמר לה, שב„פרקי אבות" ידובר על

„אשת חברך", ולא על פנויה... והם הלא יסעו יחדיו בדרך ארופה שכזו... וכי לא כך? אימתי יש למצוא הזדמנות נוחה שכזו?

לראשונה הלך הכל למישרים. אדון קויפמאן נתן עצות מעצות שונות לרכב, איך לסדר את החפצים, הסביר לבעל הדיליגנס באותו מעמד, שהארגזים המלאים ספרים אינם כבדים כל־כך, כמו שהרכב צועק, דבר בנמוס ובדעה מיושבה גם על לב יתר הנוסעים, שלא יתרעמו על אחור יציאת הדיליגנס. הרכב התרחק מהארגזים, כאילו ירא לנגוע בהם או כאילו רוצה היה לסקור אותם מתוך פרספקטיבה ידועה, ומבלי שליחת אצבע ומריחוק־מקום הוסיף לגנוח: האנשים הללו רוצים, שנסיעתי זו תהא נסיעתי האחרונה. „אוים בעל־עגלה וועלען זיי מיך מאכען!" לא אקח ארגזים כבדים כאלה — וסוף! אדון קויפמאן לא עיף מהוכיח ל„אינסטאנציה העליונה", לבעל־הבית של הדיליגנס, את האמת, שהיא בהיפך מדברי העגלון הגס, ובתוך כך הרגיש, שכן... כן... ה י א (לא ההשגחה) זורקת עליו מבטים — והוא מתחיל למצוא חן בעיניה. ההשגחה רוצה בכך. מה׳ יצא הדבר.

אך לא ארכה השעה — והגלגל נתהפך.

ראשון לקפיצה אל העגלה היה חיים. הוא הדק בחבלים את כל הטעון הדוק וישב בקדמתה של העגלה, גלוי לרוח הצונן שקדם פני הערב. אחר־כך ירד והעלה, בעזרת יחזקאל, את ר׳ יוסף אל המושב האמצעי שבעגלה, המכוסה מפני הרוח מכל הצדדים, וחזר וישב על מקומו. אסתר ישבה מאחוריו. ר׳ יוסף ישב בהרוחה, אך מבטו הרגזני לא נבא כל טוב. אחד הנוסעים, שכאילו רצה לפייסהו או לגרום לו איזו נחת רוח, שאלהו:

— ליפו נוסע כבודו?

— כן, ליפו נוסע אני, לעת־עתה ליפו; הלא כשנוסעים לטבריה, מוכרחים לנסוע קודם ליפו, — ענה ר׳ יוסף בקול של קפדן

גדול, שאין לו כל היאה מדבורו, אלא שהוא אינו מונע את עצמו מתשובה רק מפני כבוד הבריות. ובכבוד הבריות זהיר הוא לא מפני שהוא רוצה בכבודו, אלא מפני שאיש כמוהו חייב להיות זהיר בכבוד הבריות.

— ומי יש לו שם ביפו? — לא נח הנוסע הסקרני.

— מה? ביפו? אין לי איש ביפו... — פסק ר' יוסף ברוגזה.

וברגע אי־נעים זה נדד אדון קויפמאן ממקומו הטוב אצל הנוסע הסקרן במושב שמאחורי העגלה והתחיל לבקש מחיים, שיתחלף אתו. חיים, שסבל די בימי שמשותו מ„האורח" הלז, מאדון קויפ־מאן, ושעכשיו היה נטוי־אוזן לשיחה שאצלו בין אחיו והנוסע, לא הבין מה הלז רוצה ולמה הוא מסכסך? וכי במה טוב מקומו שלו, של חיים, שאין לו כסוי, ממקומו של זה, שיש לו כסוי? ולמה הוא רוצה דוקא להתחלף? ואולם האדון קויפמאן התעקש משום־מה ופצר בו.

— אה, החסיד הזה אינו רוצה לשבת מאחורי אשה! — גלה הרכב המחוצף את תעלומותיו של האדון קויפמאן. — אני כבר ראיתי בריות כאלה בימי חיי!

— כל הסכסוכים וכל המחלקות שבעולם הם בגלל האשה! — התחדדו באותו מעמד אחדים מהולכי־הבטל שברחוב, העומדים ומלוים את העגלה בכל יום להנאתם.

— וכמאמר הצרפתי: בכל בקש את האשה, — רצה אדון קויפ־מאן להרים את ה„רנומה" שלו, בכל אופן, וגחך בגדלות.

— אל תראוהו, שהוא כזה! — נתמלא בעל הדיליגנס פתאום כבוד גדול ל„דייטש"... — אני מכיר אותו... הוא זהיר במצוות... ויודע „לשון" !...

— ובכן הוא אינו רוצה לישב אצלי, ר' יהודי? — פנתה אסתר אל אדון קויפמאן בקוקטיות קלילה.

— לא אצלה, כי־אם מאחוריה... — חרה לאדון קויפמאן על שהיא אמרה לו „ר' יהודי"...

— אה, ככה? — התענינה אסתר.

— והיא, עלמה כבודה, מצדה... נכונה להחטיא אותי? — אומר אדון קויפמאן בקול שואל, בקול נמוסי־אורתודוכסי־אדיבי.

— להחטיא?

— „אחורי ארי ולא אחורי אשה", אמרו חכמינו זכרונם לברכה. — לא ויתר אדון קויפמאן על אמונתו. — תשאל את אביה ויגיד לה, כי כנים דברי.

— מה זאת?

בעל הדיליגנס, המכבד את קויפמאן, באר לה.

— ואצלי?...

— אצלה פשיטא שאסור! — נמלטה מפי אדון קויפמאן קריאה גדולה, משונה, וכולו לטש אליה עין לאמר: רואה את, איזה בן־אדם אני, רואה את, כי איני מן המצויים... שימי לבך... בדור עקש ופתלתול זה — הרי לפניך אדם, שיראת־שמים שלו קודמת לחכמתו...

אבל לשוא, לשוא. המבט האלם של אסתר, מבט־המענה, גלה לו ב„אותו המומנט", גלה לו במין „אפענבארונג" גמורה, כי הוא לא הובן, כי הרקדניות, בנות הדור הזה — מִשְׁתַּחֲקָן בהן, וכי ההשגחה לא רצתה... באיזו חציפות אמרה לו זו: ואצלי... ואצלי... „ר' יהודי" אמרה לו, כאילו היה הוא, חס ושלום, איזה „קנאי חשוך" מקנאי ירושלים ולא אורתודוכס מודרני ומשכיל על דבר־אמת...

ובינו לבין עצמו: בלבו כבר התיר לעצמו לשבת במקום שהוא יושב; אבל הוא לא התחרט על שהגדיש את הסאה להתחסד הרבה — הן הוא יכול להתחלף עם שכנו, באופן שישיבתו לא היתה

יוצאת ממש מאחורי האשה — כי... נסיעה זו בכלל — למה היא לו? אם היא אינה רוצה לעמוד בד' אמותיו...

הוא נזכר, שעדיין לא שלם בעד הפרטים, ושלפיכך הרי עוד יש לו שהות לחזור בו באמתלה זו שלפניו. והוא ירד מעל העגלה.

מאותה שעה חדל בעל הדיליגנס לכבד את קויפמאן. יד ההשגחה בכל...

ולשם האמת: אדון קויפמאן טעה לא רק טעות פסיכולוגית, כי־אם גם טעות פאקטית — כפי שהיה אומר כהנוביץ — מעיקרא דעובדה: אסתר לא נסעה עם אביה לטבריה, ואף לא לקבל שם משרה בבית־החולים, כמו ששמע נוסח אחד והוטב הדבר בעיניו, כי־אם ליפו נסעה, ליפו ולא לטבריה. ולא לשם אביה, כי־אם לשם אחותה, לשם מרים אחותה. מן המלון „הראל" הוגד לה, כי שם נתקבלה ידיעה מאת מכירתם ביפו, כי הנערה הירושלמית, שבאה אליה עם מכתב, נמצאת בכל רע, ושאם יש לה מי שהוא, קרוב או גואל בירושלים, לא יאחר לחוש לעזרתה.

ואסתר חשה לעזרת אחותה. יהיה שם מה שיהיה — האחריות הן על ראשה היא תחול. היא — הבכירה, והיא אחראית. ביחוד, אחרי אשר היא נתנה לה את הכסף לנסוע ליפו.

בינתים ישבה הנוסעת כבושה בעגלה וחשבה על דברים שונים, חולפים, בלתי־שרירים. ואולם מפקידה לפקידה התעורר בה רעיון־מחאה נגד... נגד הגברים. לא, לא נגד הגברים, כי־אם נגד רשעותם. לא, לא זה היושב פה מלפניה, אצל דודה — לא הפין. הוא כלל לא אליה הלך אז, והוא אפילו אינו יודע שבכוונה עשתה... עם הלז כבר גמרה את חשבונותיה. אולי צריך היה לאמר לו... אבל לא, לא צריך לאמר. הוא עוד יחשוב, שהיא מבקשת סליחה ממנו, שהיא

מתרפסת לפניו? לא, אין הוא כדאי לזה. ואין היא חושבת עליו כלל. אין הוא נוגע לה...

שפתיה הודקו משום־מה קשות והיא רטנה כלפי הנוסע הנייטראלי שבעגלה.

— צנה!...

— כן... צנים ופחים... — הסכים הנוסע. — בתלמוד יש מימרא: הכל בידי שמים, חוץ מצנים ופחים.

אסתר הסבה את פניה לצד אחר. היא לא רצתה לקלוט את אשר הוא דובר. נמאסו עליה אלה ה„תלמודים". גם אביה — תמיד תלמודים, תמיד פסוקים וגמרות. ויחד עם זה — אכזר כיענים. כשאמרה „רשעת הגברים" — לו נתכוונה. הנה הוא יושב כאן ודומם. ביפו אין לו איש — אמר לפני שעה. כלומר: בתו אשר שם אינה בתו. ומה חטאה נגדו? מה עוונה? אינואיזם של גבר. מאז נסעה — הן לא חקר ולא דרש אף פעם: השלום לה? או: מה שלום מרים? רק פעם הפליט בימים האלה: איך אישר בעיני הבריות, אם לא ישרתי בעיני בתי? — ולא ידוע היה אל איזו בת התכוון. אפשר, שהוא גם לא יחפוץ עכשיו לראותה. אפשר, שיסע עוד מחר מיפו — ולא ידע אפילו, כי מרים בצרה היא; לא יראנה. הגברים אינם מעבירים על מדותיהם.

ואולם הנה גם היא, אסתר, לא תעביר על מדותיה. היא תשלם לו מדה כנגד מדה. היא לא תגיד לו כלום, לא תספר לו, למה היא נוסעת. לא תדבר אתו למטוב ועד רע. כפעלו תשלם לו.

העגלה התנהלה בכבדות בשפועי ההרים. חיים ויחזקאל ירדו מעל העגלה, כדי להקל על הסוסים. אסתר והנוסע האחר דנו במספר „החנים" שבין ירושלים ויפו וכמה שעות־נסיעה נשאוו

עוד עד ה„הן" הראשון. בעל־העגלה דפק בסוסיו והאשים אותם, שבעצלותם הם רוצים להסירו מכהונתו. „אוים בעל־עגלה ווילט איהר מיך מאכען!" האחד היה ר' יוסף, שישב בלי־נוע, מכורבל בגלימתו ונתון כולו אל ה„סייג לחכמה — שתיקה". הוא שתק וחשב, ראשית, שהמשכיל בעת ההיא ידום; שנית, שהחיים הם כור, כבשן, מצרף, ומה טוב היה, אילו, למצער, היו יוצאים מתוכם מזוקקים; אבל הוא — מי יודע, אם יש לו בכלל יציאה מן הכור הזה, אולי אין יציאה אלא מחנק ודכוי; שלישית, שראשית עבודתו בחניתו ביפו תהיה להריץ אגרת אל בנו בקיוב ולבקש ממנו „להגדיל את חסדך וטובך אתי באשר אך חֳלִי הוא ואשאנו ואת מכסת הכסף מדי חודש בחדשו תיטיב לשלוח לי בכפלים לטבריה עיה"ק לכלכל את שיבתי וה' ישלם לך וצא ולמד מה עשה לי מסרפך היקר ה"ת יחזקאל הדורש בשלומך בלונ"ח כי אנשים אחים אתם" — — —

ושוב גמר ר' יוסף בלבו, שבתור פצוי לבנו בגלל הכבידו והכפילו עליו את משלוח דמי־החודש שלו יתחיל מכאן ואילך להניח בתוך מכתביו הרגילים אליו מגילות־ספר נמלצות, שבהן ישפוך את שיחו לפניו ויראה לבנו יחידו מי הוא אביו. הוא כבר אמן את ידיו בזה בשכבר־הימים, כי תמיד היו לו רבות לדבר באזניו, וכשיפשפש בצרור כתביו החשובים, ששם חבושים וארוזים כתובתה של אשתו נוחת־נפש, הפתקה האדומה ויתר הדברים הנכבדים ביותר, ודאי ימצא לא מכתב אחד מסוג זה, עשוי ברוח מליצת ימי־הבינים, אלא שמאיזו סבה דן את כל זה עד הנה בגניזה... מעכשיו לא ימנע את הטוב מבנו בהיות עוד לאל ידו לעשות, כי מי יודע מה ילד יום...

העגלה התנועעה על חצץ־הדרך, ובמחו של ר' יוסף התנועעו וזמזמו קטעי פסוקים מתוך כתביו ההם:

— עמדך, בני! אשיחה... הה! בדמע ואנחה... ברוח נמוכה... ויאמר לי רוחי... אחרי כי כשל כחי... אמרתי בלבי... בעודני

באבי... הלא מכף רגלי ועד ראשי... אין מתום בנפשי... הערינה... כבודה בת־מלך פנימה... בלי שמחה ובלי רנה... כצפור נודדת מקנה... וכיונה הומיה... תתע במדבר־ציה... בדודה וגלמודה... נעה ונדה... —

זכרון עלה בו, שאז, בשעת כתיבה, עלצה נפשו מאד על החרוזים האלה, ומתוך עליצות וטרחה כאחת הוסיף:

„יודע אלוף נעורי, יוצרי ובוראי, זאת נשמתי, יחידתי, זכה ותמה, ברה כחמה, לשם שבו ואחלמה, ארץ שפלה מגורה, אך מחצבה ומקורה, מגנזי מרומים, חלק בורא עולמים, למקורה שוקקה, מרדיפה אחר העושר והכבוד רחוקה, מן הקצה אל הקצה, כל פגול לה לא ירצה" —

ואולם אחר זה, כשׁשב לנגוע בכל מה שנעשה אתו בהוה, כאילו לא נחה דעתו מן הכתוב, ואולי גם מפני זה דחה אז את משלוח האגרת מיום ליום עד שנשאר בצרור כתביו. כל זמן שדבר על הנשמה או על המצב הרוחני בירושלים, העדות השונות בה ופרצופי היהודים בה, ש„אינם דומים", התפעל ושבע רצון רב ממה שהרה והגה מחו (אף כי עדיין היה טרוד ומפוקפק ביותר כל אותו הלילה בדבר המלה הראשונה „עמדך", אם יתכן לאמר כן: הלא בתנ"ך נמצא רק „עמדי" ולא יותר, וההליט לעיין, אם ירצה השם, בבוקר השכם אחר התפלה בקונקורדאנציה); אך בבואו באותו הבוקר, עוד לפני התפלה (הוא לא התאפק!), להמשיך על אדות עצמו בפרטיות, נראה לו, שאף כי המליצה טובה, אין היא אומרת מכל הנעשה בו.

— יוסף? אתה ישן? אינך צריך לשום דבר? לרדת... בקרוב ה„חן"... — עלה באזניו קולו של חיים.

ואולם ר' יוסף לא ענה לאחיו. מחו היה מלא ממה שכתב אז...

— כל פגול לא ירצה... אך מה לי בצע... בהעלותי על זכרוני... ובראותי בעיני... ימים יחלופו... ירחים ינקופו... באפס תקוה...

לא ראיתי בטובה... צפיתי לישועה... והנה מתלאה... ומשואה... כלה שארי... אין מתום בבשרי... תחת שושנה יצא חוח... ותחת תקות נשמתי למצוא מנוח... עיפה להורגים... לממונים ולרוגנים... נערים ומן המצוות נעורים... סכלים ונבערים... שמו מעקשים למישרים... פקידים ורופאים ומורים... ודבריהם כלענה מרים... ותוכחתם לבקרים... רוחצים בגן עדנים... האוכלים למעדנים... פחות וסגנים... ואחד עולה על גביהם... בעל־זה"ב שוכן על פניהם... עגל־זהב, שור המועד ודרכו להזיק בנקל... והפוגש בו ירה יירה או סקל יסקל... ואביך, בני! הלא ידעת איש נבר, לא יענה לחורפיו דבר... על כן נפשי יגיעת־כח... תלך שחוח... ההו נעה ונדה כתיבת נח...

העגלה, שבה נע ונד גופו של ר' יוסף, התנדנדה לבסוף נדנוד גדול ונעצרה אצל ה„חן". יפו עוד היתה רחוקה.

פ ר ק ד.

כר־החול אשר לפני בית האשה הסרסורית שבּיפו שמשה בקיץ בשעות מאוחרות בערבים מקום־מרבץ לנחים מחום היום. ביחידות ובחבורות שכבו כאן, על מערומי החול, או על שמיכה, כתפיה וכיוצא בזה, בפישוט ידים ורגלים, הסתכלו בחלל האויר, העירו הערות על יפי השמים, על מחמדי הליל, שאין כמותם בשום מקום, ובהגיע האחת־עשרה, השתים־עשרה, קמו ושבו הביתה באיזה מפח־נפש, באיזו שאיפה ששבה ריקם. לפעמים נשמעו בין הצעירים השוכבים גם דברי התוכחות שונים על החיים, שאין להם תכלית; על העולם שמתנהג שלא ביושר, על האהבה שהיא כוזבת; לפעמים נשמעו דברי תרעומת על שבני־אדם אינם יודעים כיצד לחיות, כיצד לסדר את חייהם, כיצד לברוא להם „אטמוספירה מתאימה", כיצד להפוך את הקללה לברכה; לפעמים עוררו שם באי בית „קלוב הפועלים" שאלות מוסריות או צבוריות אחרות, אך בין כה וכה, והביתה היו שבים — באחת־עשרה, בשתים־עשרה, באחת — הביתה אולצו לשוב. מעבר האחר עלו תמיד שיחות נשים־שכנות: „אוי, אלמלי היה לי ספירט, הייתי מבשלת עכשיו תה!" „ולי יש עוד מעט צמוקים, צריך לתת לילדים שיאכלו עם לחם!" „נו, האם הועיל הסם? אני איני ישנה לילות שלמים מפני העכברים!" ולעומתן נשמע שם לפעמים בעבר השני איזה רחש־צפצוף של עלמה, שנוה־שלום נתן תוספת־חן משלו להרגלי־העגבנות שלה; לפעמים נפגשו שם באיזו השתטות מתמיהה של איזה בחור, שאמר להזכיר לעצמו את הבלי־נעוריו; לפעמים

השתפכו שם צלילי־כנור מרוסקים ושורטים, שהתפרצו מן המגלבה שאצל בית הסרסורית מימין (הגלב, שאין לו עבודה, התלמד לנגן בכנור) והפריע את המשך הזמן הרגיל — אבל הביתה, סוף־סוף, שבו כולם, ובפחי־נפש.

ברם, לפני בוא האביב, וביחוד בשעות הראשונות של הערב, עד עשר, שמשה כפר־החול הלזו לא בית־ועד למתגוללים עליה, כי־אם היתה בבחינת רחובה של עיר חומה — „יפו אינה ירושלים!" — שלא רק אנשים צעירים והולכי־בטל יוצאים לטייל בו, כי־אם גם אנשים עסוקים יוצאים לפעמים לשוחח שם על עסקיהם. שרידי־ההתגוללות של הצעירים מהשעות המאוחרות של אמש־קיץ אמנם כאילו נשאים באויר גם עכשיו על־יד דברי העסק, הטיילים אינם נמנעים מלצאת גם בעונה זו לטוות קורי שיחותיהם, אך הקורים הללו כאילו נושאים עליהם משום־מה איזו כבדות, קורי־קיץ בחותם חָרְפִּי. פילוסוף החבורה, האוהב לעורר בלילות־סיון הלוהטים שיחות קלות על דברים העומדים ברומו של עולם, הולך עכשיו ברצינות עם בת־זוגו, המאמינה לו בכל, אם רק זה אינו שייך לדברים הנוגעים ביותר, ואינו מתבייש להחליט באזניה בקול השוב ועסוק — העיקר עסוק — ש„שופנהויאר, אם כי היה הפוציאליסט הראשון, אף־על־פי־כן אמר גם הוא, שהחיים לא יצלחו למאומה". („באזני שמעתי!" — נשבע על זה לאחר־כך בר־פלוגתיה של הפילוסוף, ה„אינטיליגנט"). ו„המשורר־המתאונן" של ההתגוללות הקיצית, שזה דרכו אז לקבול בקריאות קצרות על „האהבה הבוגדת" בכלל, הולך עכשיו כתף־בכתף עם משורר־מתחיל אחר ומזכיר לחברו באיזה מין טרדה מסחרית שמות אנשים פרטיים. האם זוכר הוא, חברו, את ה„קוקיטקה", שהיתה באה אל החול בקיץ שעבר ואת בעל הרשימה „איך, אלילתי?", שהיה כרוך אחריה? זוכר? בודאי! וכי אפשר שלא לזכור? אם כן: כל זמן שבעל

הרשימה נמשך אחריה ורדף אחריה, נמשכה היא מפניו וברחה מפניו. אבל הפייטן היהודי אינו גוי. הוא ע״ה, סוף־סוף, לעזאזל. והנה עכשיו היא רודפת אחריו — והוא בורח... ולא עוד... ולא עוד, אלא שלה יש טענות אליו... צחוק! בשירו האחרון „נערתי הצני״ הוא אומר, שכל רגשו אליה מעיקרו לא היה אלא חמלה על יפיה שיאבד. ועכשיו הקושיה היא: עכשיו שיפיה אבד — למה אינו חומל?

הגיעה השעה העשירית. הערב פושר ויחידים מקדימים במצות־ התגוללות אינם מעיינים בלוח, אינם ממתינים לל״ג־בעומר ומתחילים זוחלים ובאים. ראשון למקדימים הוא ויידיל הגבן מטראנסוואל, שזה ימים אחדים לבואו מירושלים הנה. הוא פורש את אדרתו שהביא אתו ושוכב פרקדן. לפי שעה, כשאין איש בקרבת המקום, הוא לוטש עיני־הזכוכית שלו בחצי־האופל לכל צל אשה עוברת, לכל רשרוש־שמלה, לכל ילדה משחקת — תולעתו מכרסמת אותו, מכרסמת, ופיו חסום, חסום. אך הנה שכב עוד איזה איש אצלו על החול: פילוסוף החבורה; לבדו. הגבן פותח פיו, ואתו — את נשף הויכוחים המוקדם. אין אמת בעולם ואין יושר. בעד פרוטה הכל נכונים למכור את עצמם. הכל פניות נמבזות ורדיפה אחרי העושר... הכל רוצים לקבל ממך טובת־הנאה... בלי זה לא יחפצו גם לדבר אתך... עולם של שקר ושל תאוות ושל רמאות... אוכל אתה בריסטוראן — ואינך בטוח, שאין מאכילים אותך שם בשר מסריח... הוא אינו מאמין גם בסוציאליזם... אפילו אם יתנו לו מלוא הבית פונטים — לא יאמין. חלום! חלום! הסוציאליזם הוא חלום.

— הסוציאליזם הוא סוציאליזם! — עומד הפילוסוף על דעתו.

על פניהם עוברת חבורה של אנשים עסוקים ביותר: מנין „הפועלים העברים״ שבעיר, המתכונן לנסוע למארסיל. הם צריכים רק „למסור״ את העבודה, שקבלו עליהם בקבלנות ושממנה ההוצאות

לנסיעתם. השאון הולך לפניהם: סכנה גדולה נשקפת להם! אומרים, שקבוצה גדולה של בנאים ירושלמים באה אתמול בדיליגנס ורוצה גם היא לעבוד אתם. א נ ד ר י י האנטוורפני כבר ראה אחד מהם: יהודי זקן לגמרי ובא הנה עם בן מטורף ועם אח חולה. אבל למי זה איכפת! אנחנו פועלים ולא גומלי־חסד. לא, לא, זה אי־אפשר. הם יכוהו, את היהודי הירושלמי, אם רק יתקע חוטמו לאשר לא קראוהו. עבודה זו שלהם היא. אנחנו משתכרים ששה פראנקים ליום. לאלימנט חדש לא יתנו. אין לזרים חלק.

החבורה מתרחקת מעבר לגבעת החול. אילו היה אפשר למצוא פועלים, שיקבלו מידם את העבודה הבלתי־נגמרה ברויח ידוע לטובתם, היה טוב מאד. אז אפשר היה לנסוע עוד בשבוע זה.

— אבל אני ירא... אמרו, שאם נמסור לערביים את העבודה — ישפך דם...

— מה? אותנו יכו? אנחנו נראה להם...

וקולו של אנדריי, האנרכיסט מאנטוורפן שבחבורה, עוד נשמע ממרחק:

— הם יתנו כסף, אם יאבו ואם ימאנו...

ואחר־כך:

— כולנו אחים... אנו והערביים — אין הבדל... כולנו פועלים...

ואחר־כך:

— בורגוי בעל כרס עבה כתב ה„תקוה" — ועלי לשיר?!

— א מכה!...

אחרי אלה בא ויושב זוג צעיר עדין, זוג מדבר עברית. הוא כבן תשע־עשרה, היא כבת שש־עשרה — תלמידי בית־ספר לאומי. וכ„הפתעה" אין תוכן הדבור העברי שלהם הפעם על הנחיצות של הדבור העברי, כרגיל, ואף לא על הריקניות וחוסר־התוכן שבחיים, כי־אם על נושא אחר—על האמנות בעצמה! מורה־הספרות אמר, שהשירה

היא החוד והיופי שבחיים, שהמשוררים והאמנים מוצאים יופי בכל דבר. יפו כל־כך יפה היא בלילה, אבל בעת ש„היו בטיול בירושלים" — נחמד! בפרט ירושלים הישָׁנה בלילה...

העלם אומר דברים בשם אומרם ובשם עצמו ועובד עבודה קשה בפיו. הוא אינו מדבר — הוא מקשקש וצועק ונתקל באיזו בטויים זרים, אי־טבעיים על איזו אמנים, משוררים, סופרים על איזו נופים יפים נחמדים בירושלים הישנה... הישנה... — צלצול דברים ויסוד בנפש להם אין. רק המלה „נחמד" יוצאת בהנאה אמתית ובתקונה. אכן תתברך אותה מלה, הנותנת את האפשרות להשתמש בצלצולה המיוחד.

היא שותקת רצינית. כמעט עצובה. חזה המפותח בולט לפניה. אך הוא כאילו אינו משגיח בו. „אז הוא אומר": חומות ירושלים בלילה הן... הן... זה ראה בעת שעשו הטיול — ושום דבר אחר כבר לא יכול לענין אותו.

בדבורו ובשתיקתה, בקולו המתרסק באמצע ובנשימתה החמה העצורה, יש דבר־מה מסובסך, נלעג משהו, ההולך לפניהם ומתפשט על החול.

בשתים־עשרה קמים גם הם ונפרדים בפחי־נפש.

בתענית אסתר, מן הבוקר עד הערב, ומן הערב עד שעות אחדות אחרי קריאת המגילה, היו הדבורים על החול רק בדבר המשפחה הירושלמית. נשי־הלשון שבשכונות היו לגבורות־היום ומלאו את תפקידן באמונה. כל היום נשמע: אה... צער בעלי־חיים... צער בעלי־חיים... — זיידיל הגבן הרגיש גם הוא את עצמו בטוב ביום הזה: הוא הלא יודע את המשפחה הזאת מירושלים. הוא התהכך

בין המשוחחות, ועיניו — זכוכית. אה, אל ייסר השם... אל ייסו השם... — נאנקו הנשים.

— אוי, מה אתן יודעות, מה אתן יודעות! — הסתובבה האשה הסרסורית בפתח ביתה. — מה אתן יודעות מכל אשר סבלתי ועוניתי על־ידי הצרה הזאת, שאיני יודעת מאין באה לי! רק זיידיל ראה בעניי. „תנא ברא" זה בא אתה ביום אחד. הוא הביא לי מכתב וגם היא הביאה לי מכתב מקרובי שבירושלים.

— אוי, — יבבה בלי דמעות אשה רחמנית אחת — אוי, כשאני נזכרת... פעם אחת ראיתיה... ברה כחמה היתה... ופועלת־זהב... ידים של זהב...

— יום אחד עבדה בבית־הרקמה, — לא נתנה הסרסורית לאחרת להסיג גבולה ולפצות פה — על־ידי נתקבלה שם. לא־מעט טרחתי אצל הגברת. כל אחד רוצה במצוה. אוי, חשבתי, ילדה גרה, בגפה היא פה, בגפה. ושם קרה אותה האסון, שם דקרה את אצבעה במחט...

— צריך היה לנקות, לנקות מיד... — התלקח זיידיל. — אם הנשים אינן יודעות כל כללים בשמירת הבריאות... מחט מוחלד היה... מכה דורשת נקיון...

— אוי, זיידיל זה עדי הוא... הוא מבאי־ביתי... אוי, כמה עוניתי!... ומה היתה לי? לא קרובה ולא מכירה. היא באה בערב מבית־הרקמה — והאצבע צבתה כהר. אוי, התחילה לבכות, התחילה לצעוק: מה אעשה? מחר לא אוכל ללכת לעבודה... זיידיל שמע... בא למדוד לה את החום...

— שמעתי!... — שלב זיידיל. — אפשר היה לשמוע את בכיתה ברחוב השלישי. לב־אבן היה יכול להתפוצץ. ומה שהפחיד אותי: היה לה חום... הכנסתי... הכניסה את המדחום... והמדחום הראה ארבעים, וכל גופה היה קר...

— אוי, מה אתן יודעות! — חזרה הסרסורית. — בכל הימים האלה לא קבלה כל אוכל... חפצתי לתת לה... היא לא קרובתי. אבל הלא צער בעלי־חיים... זיידיל יודע... את האמת אגיד בפניו... הוא טפל בה, קרא לרופא ורצה לשלם מכספו... אוי, מה יש לדבר...

— אוי, צער בעלי־חיים... — נאקו הנשים תמרורים.

וכאן בא העיקר. כאן התחילה הסרסורית לספר ולתאר מה שהיה ביום שבאו בני משפחתה. זיידיל יעץ לה לסרסורית, שתודיע לירושלים — והודיעה. ובאו אביה ואחותה. אבל כבר לאחר זמן. אביה לא ראה אותה כלל ולא בא. מתחילה העלימו ממנו. אחר־כך אמרו לו, אבל הוא לא האמין בשום־אופן, שתמות מזה... אחר־כך כשחלה הגסיסה, הודיעו לו, אך הוא לא בא. מדברים בלשון בני־אדם: לא בא. כלום היה יכול ללכת! על כל שונאי ישראל. בבוקר אותו היום עוד סחב את רגליו, לא עלינו. עשה צעד אחד ברבע שעה. וכשהגידו לו, שהבת גוססת — יבשו רגליו לגמרי מן השמועה...

ואולם צריך היה, נשים, לראות את אחותה הגדולה. אוי! בעצמה עור ועצמות — ובכל זאת הראתה גבורה, עבדה! רבונו של עולם, הן גם לבית־חולים העבירתה, ביום האחרון, וגם קונסיליום הביאה, וגם זריקות עשו לה, רבע שעה לפני המיתה עשו לה זריקה, לא חסה על שום דבר — אוי! ובשעת יציאת נשמה — זיידיל היה גם־כן שם — בשעת יציאת נשמה... זו שוכבת קרה בכפור, והחום בתוך בוער בה עד למעלה מארבעים ואחת!... שלשה ימים שכבה קרה ובוערת — ואיש לא ידע מה לה... וזו מורטת שערות ראשה — עלמה ושערותיה כבר הלבינו — וצועקת: אחותי! אחותי! אני הרוצחת שלך! אני הרגתיך! אני תקעתי את הסכין לגרונך! — כאילו אפשר להחזיר נשמות לפגרים מתים... אוי, צעקותיה... היה מה לשמוע... עלמה חכמה! אם כי חולה... זיידיל אמר, שהיא שותה

אופיום (מין משקה כזה... לִישׁוֹן...) „אחותי, הלא את רוצה לחיות, רוצה לחיות, אל תמותי!“

— והיא רצתה לחיות! — אִשֵּׁר זיידיל. — בשעת הגסיסה פתחה את פיה, כמתחננת על נפשה...

— פיה?... אוי, איזו רחמנות! איזו רחמנות!

ימים אחדים אחרי מות מרים היה חפץ באותו המצב, שהאדם המעונה אינו מבקש מוצא ואינו רוצה במוצא; די לו אז לאדם, שהוא מעונה ונפשו בשאלתו להיות מסור כולו לענוייו בלי מפריע.

אחר־כך בא עוד פעם מה שהיה מוכרח לבוא. עוצם הכאב פג, הזכרון על־אדותיה החל שוב להטשטש משהו; צריך היה לדאג לנסיעה הלאה, שנתעכבה ביפו יותר מכפי ששערו, והוא חזר אל חושיו ואל כשרון המחשבה.

אז נתחזקה בו אותה ההרגשה המוקדמה, ששחרה אותו עוד בירושלים בטרם ידע, שעתיד הדבר להגמר כך ובמהירות כזו, — ההרגשה התקיפה, שאילו אָהַב אותה באמת — היה מצילה. כן, לוא אָהב הוא את מרים בת־יוסף באמת, כמו שצריך אדם לאהוב את חברו, כי אז היה מצילה מאבדון. איך? על־ידי מה? באיזה אופן? על־ידי זה, שלא היה נותן לה לנסוע? על־ידי זה, שהיה הולך אחריה לשמור עליה? — הוא לא ידע; אך ההרגשה היתה תקיפה בו, והוא ידע, כי הרגשת־אמת היא; כשם שאמת היא, שלוא היתה היא אוהבת אותו אף מעט ומבקשת הצלה ממנו אף לשעה, כי אז היתה ניצלת.

ואולם ז ה הלא בודאי לא היה יכול להיות. אל תשוע, חפץ! מה יושיע?

הוא לא הלך בצבור ללוותה לבית־העולם; אבל הוא השלים אתה בלבו, השלים לגמרי, לחלוטין.

הוא לא הלך גם ביחידות לבכות על קברה. ואולם הוא פתח את הקבר אשר בלבו, הלך וישב לפנות בוקר על גבעת־החול שבכפר, כוון את לבו לחלון־הבית, שבו נשמה בימיה האחרונים, ואמר:

אשנב. ומבפנים התקרה נמוכה, נמוכה, שחורה ודוממה. אבל אין פחד. כשהדעת צלולה, אין פחד. ובימינו הרי הדעת צלולה. אין מגע ומשא עם מה שלא מהתבל הזאת: ואף התבל הזאת, תבל־החול — עירום ועריה. תבל ומלואה — עירום ועריה. אין מתוכה ובתוכה יוצא לצוד ציד. אין ציד; אין דאגה; אין פחד.

את... את כבר אינך בעולם הזה, את אינך בכלל, אינך. אני יש — ואת אינך. היכן את? בעולמות אחרים? לא, לא. הדעת צלולה. את אינך. אין פחד.

מה, איפוא, אדבר אתך? הן אינך. הן דעתי צלולה. הן דעתי צלולה כל־כך, עד כדי להבין, שבחייך לא היית זה, מה שאת בשבילי עכשיו. הן דעתי צלולה כל־כך, עד לבלי עשות אלהים ממך גם עתה, כשאינך. הן דעתי הצלולה אומרת: לא־דבר. נפש חיה היית ככל הנפשות החיות. נפש חיה היית — ומת. בדרך אשר אין לה שחר מת. אבל האם יש מת בדרך אשר יש לו שחר? במוקדם מת. אבל האם יש מוקדם ומאוחר בחיים ומות?

לא, היקרה, ממך נשאר רק זכר, אך שמץ זכר. את אינך. ואני — הנה אני יושב במקום, שאולי ישבת עליו את, הנה אני מתהלך במקום, שאולי התהלכת עליו את, הנה אני מביט אל חלונך, אל הנקב, אל החור.

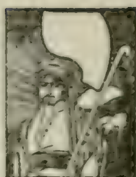
נקב — ואני צופה משם, ואני מדבר דוך שם. אפשר, אפשר מאד, שהכל אחרת ממה שאני רואה ומדבר. אפשר מאד, כי אין

אף מלת־אמת אחת בפי. אבל מה היא האמת? אני צופה מנקבי, מחורי... האמנם לא תדעי? נקב שחור ודומם.

צר, היקרה, צר כי מת! מדוע לא יכולנו לשבת יחדיו ולחיות? לחיות כל־כך טוב, כל־כך נעים... לחיות! אפילו להיות מעוטף בקורי־עכביש, אפילו בקורי־עכביש. איזו הרכבות לקורי־העכביש! אפילו לשכב ולילל כחתולים עורים בני־יומם. מה נעים משכב חתולים קטנים ומיללים ביחד!

שמעי! מן המפולת יצאה אבן. אבן כבדה. הכלב הוכה בה בראשו. מכת־מות. מכה אחרונה. הוא עשה קפיצה אחת גדולה, ילל יללה גדולה. אולם לא אוילי היה הכלב. לא נבערים היו הכלבים. ודעת מיושבה היתה בעיניו, עיני כלב מעורפלות. הוא לא יסף לקפוץ, לא יסף לילל. להתנפל — שוב לא עלה אפילו על דעתו. להתנפל על אחרים — והוא שוב לא ראה כלל את האחרים. אפילו את המפולת שכח. אפילו את האבן. יחיו החיים! תחי הנשימה! זב־דם, צולע, בשובה ונחת זחל ובא עד חורו. קורי־עכביש. שם ישכב וידום. עוד שעות אחדות, ואולי עוד ימים אחדים, ואפילו אם עוד שנים אחדות — הוא ישכב וידום.

פרק ה.

מות הגשמים הלכו וקרבו אל קצם. נכנס ניסן. על לשון הנשים, הגרות בחדרי הבית שעל־גב בית־המרחץ, התחילו נשנות ביתר תוקף המלים: מצה... אפיה... וכשהיו יוצאות לשפת הכנרת ומשאירות את הילדים אשר אתם בבית לבדם, היו מרבות לפקד עליהם, שישגיחו, לבל יבוא החתול ויעשה שמות חלילה בכל המוכן ליום־טוב ולבל יזידו הם בעצמם לערבב את הכלים הישנים עם החדשים. —

נקפה שנה. ושוב משמשו ובאו ימי ערב פסח. בטבריה עיר־הקודש פנימה, כמו בירושלים וכמו בכל תפוצות הגולה, הדיחו ושטפו והגעילו והכשירו והרבו בזהירות ובחומרות ובדיוקים ובסייגים, כדי למלא רצון הקונה ולשלוח לשון ב„רוסים" האחדים שבבני־השכונה, בני ה„ישוב החדש", אשר לא עשו כך וכך ולא נהגו בכל חומר הדין. גויים גמורים!

במשפחת ר׳ יוסף חפין לא שלחו לשון בטבריה, באשר המשפחה הזאת גרה מחוץ לעיר על שפת הכנרת, בחדר שכור מהערבי מחזיק את מרחץ־החמים, חמי־טבריה, ועם העיר באה במשא־ומתן מועט. מלבד זאת, לא היו לה למשפחה זו במעט כל כלים, מלבד המחצלות אשר על הרצפה — ולא היה מה להכשיר ולהגעיל...

חבורת המתרחצים הלכה ונתמעטה. נשארו רק איזו נשים. הגברים נסעו כולם. על ר׳ יוסף, שבא להתרחץ בכלות ה„סיזון", הביטו בבדיהות־הדעת. שני ימים אחרי בואו נסע המתרחץ האחרון,

היהודי החברוני, שמשכנו היה בעיר ושיותר משני חדשים רצופים היה בא משם הלום יום־יום, גם בימי־גשם, למרות מה שהרופא אמר לו, כי ביום גשם אין לילך להתרחץ: שכר הרחיצה עולה בהפסד החזרה ברטיבות, שמתקררים. בכל שני החדשים הללו קוה לקבל סכום מאיזה מקום, כדי שיוכל גם הוא להיות שותף למי־שהוא בחדר אצל ה„מעין", ואז יגור אצל החמים, ואז לא יירא מפני הגשם, ואז לא יצטרך לשוב העירה ולהתקרר בדרך... ואולם הסכום לא נתקבל — והוא, מלבד ימי שבתות, לא החסיר אף יום אחד... הלא כל יום בטבריה עולה לו בשש עשיריות — בני־ביתו בחברון חושכים את זה מפיהם — והיאך יוכל לאבד את הימים לבטלה? מכיון שהוא בטבריה, הרי הוא צריך להתרחץ — ויהי מה! אגב: הרחיצה נוטלת ממנו את תיאבון האכילה, וביום שאינו רוחץ צריך לאכול יותר... ומה אפשר לאכול בשש עשיריות?... אח, אלמלי גר אצל „המעין", היתה רפואתו שלמה!

— אבל פה בחדרים שאצל המעין מתגוללים, — אמרה אסתר — החלונות שבורים... אין אף שלחן בחדר...

— שלחן? — ענה חיים אף הוא חלקו. — למה לנו שלחן?... הלא לא לשם כתיבת תפילין ומזוזות אנו פה...

— בודאי! — הסכים החברוני. — כאן רק רחיצה... רחיצה ואך רחיצה... אילו היה גר פה, היה רוחץ שלש פעמים ביום... שלש? מה הוא מדבר? עשר פעמים היה רוחץ... ירד וטבל... עלה ונתכסה בבגדו... מה צריך עוד? בזה כל הרפואה... אחרים אומרים, שהרחיצה נוטלת את החיות... אבל הוא לא היה משגיח בזה... הוא לא היה יוצא מן המים... אוי, אלמלי...

אבל חלומו לא בא. הוא נסע מבלי אשר זכה לגור רביעי בחדר אחד הסמוך למעין־החמים. הוא היה מוכרח לגור כל הזמן

בעיר — וגם לזה בא הקץ. יותר לא היה יכול לשהות בטבריה. הפסח בא — אין בני־ביתו שבחברון יכולים לחשוך עוד את האוכל מפיהם בשבילו. צריך לשוב אליהם.

— ההיו לו המים, לפחות, לרפואה?

— המים טובים, אבל נמצאים בידים רעות. — רמז החברוני על הערבי המחזיק את המרחץ, זה שהיה מתעלל בו, כבכל היהודים המתרחצים, ודורש ממנו לא פחות מארבע עשיריות בעד כל רחיצה ורחיצה.

— אבל ההועילו לו המים?

— הועילו? הם נטלו את כל כחותיו... הם הזיקו ולא הועילו...

— זה טוב! — פסקה האשה הצפתית מן המתרחצות. — כשהכאב גדול, סימן הוא, שהמים מרפאים. כל מה שהכאב גדול בתחילה, הרפואה גדולה לבסוף.

— מילא, — משמש החברוני בצדו, כבודק ומחפש בו את השפעת החמים — אם כך ואם כך, צריך לנסוע.

— יסע לשלום ויהא לו לרפואה.

נתפרדה החבילה.

ביום מלאת שנה וחודש למקרה־האסון אשר קרה את יחזקאל הפין בשעת עבדו עם מנחם הפועל הארעי בחוה ביהודה, מצא הוא, בדרך לטבריה, באחת ממושבות הגליל התחתון — ובאיזה תמהון תמוה בנפשו, תמהון על התמהון — את הפועל הזה בתור שומר זמני.

— האתה הוא?

— אני! שלו־ו־ום! טורא בטורא... לטבריה? גם אני! אני נוסע על חמור. ראש הקבוצה שלנו גם הוא פה. הוא על סוס, ואני סוס אין לי, רגלי אני. תשב מאחורי, או מלפני, כרצונך.

אוליכך לטבריה. אשתקד בעונה זו, כמדומה, הולכתיך לעיר־קודש אחרת. גלגל החוזר... בחיי! צריך להזכיר את הרעות — כשבאות הטובות. הלא עתה יותר טוב. בחיי! השנה עברה כאילו אינה. נו, מה שלומך? טוב? בודאי טוב! ואני — אני הנני המאושר בכל ארץ־ישראל. השמירה לוקחת כחות — אבל כחותי הוכפלו, בחיי!

וחזותו של מנחם אָמנם הוכיחה עליו, כי כנים דבריו. הוא היה נעול מגפים גבוהים, תנועותיו — של אוואנטוריסטון מיושבע, ושערו עליו עבות ומתולתל. הוא החזיק בידו כל הדרך, יחד עם המגלב, איזו חלוקי־אבנים, שחק בהם, ודבריו פרחו כצפרים מענין לענין — מענף לענף. מאָז נפרד מיחזקאל בירושלים, היינו במשך השנה הזאת, כבר מדד בשעלו את ארץ־ישראל לאָרכה ולרחבה, ואין כפר נדח, שהוא לא עבר בו. הוא הנהו מן האנשים היודעים הכל. תייר הוא ובן־בית כאחד. הוא בחור טוב ושמח, בלי כל הכמות. השנה עברה — פיו! כריבולבר בדוק ומנוסה זה שבידו. ריבולבר זה נתגלגל בגלגולים מעֲנינים מיד ליד. וכדאי היה פעם לשמוע את ספורו, את דברי ימי חייו!... עכשיו היה הוא, מנחם, ולא הריבולבר, נח פה בגליל, אבל יש פה דוחק במעונות. יש מקום אחד על שלשה. המטות אינן פנויות לא ביום ולא בלילה. זה הולך לשמירה וקם, וזה בא מן השמירה ושוכב. ושוב מתחיל היחום: זה הולה וזה בריא. לאָן ילך החולה? ישאר... והבריא ילך. חולה ובריא — חולה עדיף. בחייו! ובדבר דירות יש לו אניקדוטה יפה מה„איכספיריינס" שלו בעבר. יחזקאל! אולי הוא רוצה לצחוק מעט? ישמע! בחייו! בלונדון היה הדבר. הוא, מנחם, עבד זמן־מה בבית־דפוס. בעתון יומי. ובקש לו חדר וארוחה בבית פרטי. כך היתה הקאפריזה שלו אָז. ונתן מודעה בעתון — מהמסדרים לא לקחו כסף בעד מודעות שלהם. והודיע: צעיר אחד מן העובדים בעתון פלוני

מבקש לו לשכור חדר ומזונות בבית פרטי. להודיע בעתון זה בשביל א. א. והתחיל הוא, א. א. מקבל מכתבים. אי, כדאי היה לקרוא אותם המכתבים! כל מכתב הודיע והבטיח, שאצלו ימצא א. א. את „המנוח הנכון“. אך ביחוד היה מכתב אחד מלא נקודות רבות. ביום השלישי הלך לשם. בית „רברנד“, זאת אומרת, שמש בבית־כנסת קטן. נכנס. „מה דרוש?“ „כך וכך, כתבו לי, שפה יש חדר“... „אה, כן, אנחנו חכינו כל הזמן“... ובתוך כך בעלי־הבית אוכלים אותו בעיניהם. „ישב“, מציע הרברנד, והרברנדית משום־מה קורצת לו בעינים. „והיכן החדר?“ „איזה חדר?“ „מה פירוש? הלא כתבו לי, שיש פה חדר“. „וכלום הוא אינו עומד בחדר?“ „אבל זהו החדר שלכם... ואני צריך חדר לעצמי“... „חדר מיוחד? כזה אין לנו... מה מעשהו של האדון? הוא עוזר בעתון?“ „איזה עוזר! אני מסדר אותיות!“ „זעצער? אין לנו חדר“... „הא־כיצד? הלא הטרחתם איש... כתבתם“... „הטרחנו איש... פיש!... אנחנו חשבנו... בתנו אמרה... שכן שיגור אתנו ביחד“... אה, לחדר כזה אתם מתכוונים? בינתים הציצה „הכלה“ מן החדר השני במלוא הטואליט — מה יאמר ומה ידבר? מפלצת! „אה... — חשב — טוב... אני לא ארפה מכם כל־כך מהר... להתעלל בי תאמרו“... ובקול:

— גנטלמנים אמתים אינם נוהגים כך. כתבתם, שיש לכם חדר!

— אבל אם הוא רק זעצער, למה לו חדר מיוחד?

„כך? — חשב — עוד תתחצפו?“ ובקול:

— היאך! אתם הלא אנשים חרדים... ואולי לא תרצו...

— שֶׁמָּה? מה לא נרצה?

— עלי, למשל, לכתוב בשבת, לעשן סיגרה...

— מה?! אוי לראשך! רזשעק! השמעת? אוי!

המספר דרדר צחוק אדיר על כל שפת ים הכנרת, **והד ענה לו** מבין ההרים. הצחוק הזה הפיץ הרבה בדיחות־חיים **בכל המקומות**

אשר פועל ארעי זה עבר בהם. הוא היה אורח תמידי גם בטבריה ועזר למשפחת חפץ להסתדר שם. בשביל אסתר מצא עבודה בפנים העיר.

— אי, שנה! אי, שנה! — לא פסק משמוח על פגישתו עם יחזקאל. — בן כמה אתה, רֵעַ?

— בתשרי הבא תמלאנה לי שלשים.

— אי, ובכן עודך לפני שלשים?

— כן, רק עשרים ותשע נמלאו לי... בתשרי שעבר...

— אי, בחיינו, יחזקאל, **אנחנו עוד** נחיה... אוי, בחיינו!

בתשרי שבאותה שנה — בתשרי, במזל מאזנים — מלאו לו ליחזקאל חפץ שלשים שנה. „בחודש כסלו הבא תמלא שנה לצאתי משם, בטבת שלאחריו — שנה למותו של חנוך, ובאדר — למותה. לא, תוכן עמוק, „תוכן החיים המצוי", יש בשבילנו בכל המועדים וגבולות העתים כל עוד ידינו הוגשו לנחושתי־הזמן".

תשרי, כסלו, טבת, אדר — חורף. מתחיל החורף הל"א לימי חייו. השמש, איפוא, עוד לא כבה בעדו. שארית הכח שבלבו, שארית הכח, אשר העניקה לו אותה היד הגדושה — והטובה לפעמים שלא מדעתה — הרחיקה, איפוא, את הכליון הנמהר והבלתי־נעים לצעדים אחדים. כן, בחיק השמש עודנו שוכב, בחיק החיים; עודנו חי.

בכלל, היו הרבה שעות־שמש, שעות־אורה בשלשים השנים האלה. לא, בלי דברי־גאון! אל דברי־גאון! כשאדם נער, הוא מחשיב מאד את תוגת־צערו, מתגאה בה ושותה אותה ככוסות יין מתוק. לפעמים עד לידי השכחה עצמית, עד לידי אושר. אבל הוא, יחזקאל חפץ, בן השלשים ואחת, הרי אינו נער. לא! בלי

גאון ובלי בריחה מן החשבון האמתי. אם אלהים עשה אותו לא ישר — איך לא יבקש את החשבון האמתי? לא! בלי גאון! בשלא טוב, בשקשה, כשאפל, כשאין מנוס — למה לעקם הכתובים בדברי־גאון, בדברים רמים ונשאים, שההתפנקות העצמית והקהות של פעוטי־התבונה או רבי־התבונה יחוללום וישמיעום בראש חוצות? — הוא הן יודע את מחשבתו. ממנו הן לא נכחד: מנוצח הוא. בכל המובנים. הוא איש מנוצח. לא רק מהמות שיבוא, כי־אם גם מהצד השני של החיים, מהנטיות החיות שבו, שאינן באות לידי גלוי, אבל הן חיות בו. הרגשת־החיים היותר איתנה לא הרגיש מעודו. העיקר חסר. החסרון הזה כבר לא ימלא. חֶסֶר, חסר, חסר. אל ינחם את עצמו לשוא, כי עוד נשארו לו יסודות אחרים להתגדר בהם. הוא הן אינו „בהן לאל עליון". הוא — לא יעמוד בו לבו לעולם לנסות דבר רם, נשא ונשגב, לדבר נגידים אל אבי־משפחה, שילדים קטנים תלויים בו ומחיה אין והמחסור הגיע עד הנפש — מחסור בלחם, בחומרי הסקה, בנעלים, ועצה אָבדה; או אל איש־צבא שנפצע במלחמה פצע־מות והוא נושם את נשימותיו האחרונות; או אל איש־צבא בבטליון הדיסציפלינארי לאחר שבני־פלוגתו הלקוהו חמשים; או אל אסיר הלש לאחר שחברו האסיר החזק ממנו הפיל לו שן אגב מכת־לחי; או אל איש זקן, שכהו עיניו, שנשרו שיניו, שנתקלקלה קיבתו, שתשו כחותיו — והקשר אל החיים עוד בוער בו; או לרווק מדולדל ועני, כשתוקף געגועי־הכוסף אל הנראות לו ואל הנפגשות בו לא יתן לו מנוח; או לאם שבנה מפרנסה מוטל מת לפניה, או לחולה במחלת הרחמנות, כשהוא רואה מסביב טובעים ואין לאל ידו להושיע גם לעצמו; איש שאמנם לא הכל טוב אצלו, איש התלוי תמיד בין אורות ואופל, הנקלע תמיד לפנים ולאחור, אבל שכל אלה הדברים האמורים, סוף־סוף, בו המה, וסוף־סוף הנהו מנוצח, מנוצח על־ידי רגעיו הקשים, המהפכים

הכל על פיו — אל ידבר דברי גאון וגובה! אל ישיר הימנונים! ואולם האם לא אמת הוא, שגם הרבה שעות אורה היו בחייו? תוכן ממשי, ריאלי, נתפס במחשבה ובדברים, מוכח ונראה, חסרו אולי גם שעות־האורה הללו. סבה ניכרת לעין לא היתה להן. ואולם הן היו שטופות אורה וחום ושמש. אל יביא בחשבון את שעות האכסטאזה, כשהעינים נפתחו לרוחה וכפשע היה בינו ובין גן־עדן התחתון — הוא מתכוון לאותן שעות האורה האפורות, השוקטות, אותן שעות של ערב שבת בצהרים בבית־היתומים הכללי הגדול בירושלים (בנו הקטן של חנוך נמצא בו עתה) ביום בהיר שמשי. — בבגדים חדשים לא יתחדשו העלובים גם בערב, גם בשעת „לכו נרננה"; מנות שלמות אינן מחכות להם באולם־האוכל גם אחרי התפלה. גם פצעי ידי המשגיח הלבנים ופצעי ידי החג' השחורים עוד לא נרפאו כליל, ואפילו לכבוד שבת... ובכל זאת — טוב!... איזו שאלה!... ועוד כמה טוב!... טוב עד לצחוק אידיוטי... הי־הי, טוב!... מתרוצצים בחצר, מדברים... החתול אינו מדבר — ואנו מדברים... ביד הקטן עלה גם להשיג עשיריה באיזה אופן — ודאי מזקנו מצד אמו — לקנות „פופיטים" ולחלק בין החברים האהובים זרעים, זרעים... לאויביו לא יתן!... — הרפש, השכול, היתמות — הן רק דבורים המה, דבורים ריקים, שנשמעים מפי הגדולים, מפי המבקרים במוסד, מפי העומדים בחוץ; הם אינם העיקר. העיקר הוא חסר־תוכן, חסר־סבה, חסר־מטרה, אבל ישנו. פה, בבית־היתומים, בערב שבת אחר הצהרים, בבית היתומים, שבו נמצא הקטן בן־חנוך, בן־חיים, ישנו. והוא מרנין, אותו עיקר, הוא טוב, הוא מחיה, הוא החיים, יבורך סלה!

הנה שנה ומחצה... הנה האסון... הנה ירחי התגוררו בבית הדוד... הנה ירחי ההסגר בבית־האוסף לחולי־הרוח... הנה שתי האחיות... ויתר האימים אשר בקרית ירושלים... ותמת מרים... אך

אל תחילי, הנפש, נפשו של יחזקאל חפץ! קרקעיתה של כוס־התרעלה שלך בעבר מוצקה... אל תחילי גם מפני ערפל יום מחר... ודאי, ודאי... רעות יעדו לך בבאות... על המחצלת אתה שוכב, אם כי לא במנמנט שבניו־יורק, ולחם אשר רובו אבק תאכל נפשך... ומה טוב הרגן מן האבק... אבל הנה ביום זה על הסף הנך עומד — השתטח בצהלה, השתטח בברכה...

על הסף. כי, סוף־סוף, אין קביעות ועמדה בטוחה. יש ספים, יש רגעים. חטוף את הרגע ושמח בו. אין מסילת ישרים. יש משעול צר־צר, שפעם הוא חלק ופעם עקום. וכל התורה היא אותה התורה הישנה, שאושר הוא לתעות במשעול זה, אושר הוא לחיות ולהוקיר את החיים, להוקיר כל מיני זעזועיהם עם הנועם האין־סופי שבהם... יבורך סלה!

אין קביעות, עליות ושקיעות. לסירוגין. חוליות בשרשרת. מה יהיה אחר־כך לא ידוע. איזו חוליה תעלה ברגע הבא, איזו חוליה תעלה באותו הרגע האחרון — שקיעה או עליה? — לא ידוע.

ואף אתה, את אסתר — עכשיו קלות. שום דברים לא היו בינותם בנוגע לאותה תקלה, שום בירורים, בקשות־סליחה והבנות הדדיות. אבל הוא מאמין, כי אותו דבר, שהשלים בינו ובין מרים, עשה שלום גם בינה, בין אסתר, ובינו. הוא מאמין, כי אותו הרגע, לפני שבעה חדשים, שבו עמד הוא מתחת מלוכלך ובזוי על־ידיה, נחרת במחה, וכי מאז ראתה אותו בתקלתו, שבאה על־ידי מעשה־זדון מצדה, נשבר בלבה לעולם היחס הבלתי־רצוי אליו, היחס שלה אליו כאל גבר. עכשיו יכולה היא להיות לו לאחות, יכולה גם שלא להיות, עכשיו יכול הוא להשאר על־ידה בטבריה, יכול הוא גם לעזבה וללכת לחיפה או לאלכסנדריה — האימה עברה.

אמנם, גם בזה אין בטחה, אין בטחה. ברזל לא באה נפשו. כמקדם בשר הוא ולא רוח, רוח ולא בשר, תולעת ולא גבור, בן־מות

ובן נפתולי ההתרשמיות הרגעית; לרוב כפות לסביבתו. כפות להפגישות המקריות ולטלטוליהן, נרגן ובעל פולימיקה פנימית, זר לכל אור יקרות וצהצחות ומיועד לתוספת אופל ושקיעה. מגן של אידיאליסטים אין עליו וצנה וסוהרה של גדלות המחשבה אין אתו. אי־מוסרי, אי־מוסרי בעצם. ואולם רגעי־עליה ישנם, ישנם. הם אינם עושים אותו עליון בהויתו יום־יום — אבל הם ישנם. הם אינם מכזבים. ואמתם תקום לו לעד. ומה שחשוב, מה שחשוב, שהללו אינם ילידי־המחשבה — אויר של חצר יתומים מוכים, חולים וחצאי־הדיוטים בצהרי ערב־שבת שורה בהם.

יחזקאל חפץ סגר את עיניו והתפלל תפלה קצרה: אָבי! אבי האורה והחיים, יבורכו סלה! אָבי, אבי היתומים, היטיב לי, קרני־שמש שלח לי שי, ואני, יתום־היתומים, אקבל מנחתך בתודה, באהבה, בתקוה. אני יודע להוקיר את מנחתך, את טובך סלה. לבי ירנן אליך אף ירועע, אבי־החיים, תבורך סלה!

פֶּרֶק אַחֲרוֹן.

יח חודש טבת. על מַשקוף החלון של דירת האחים חפץ באחד מצדי הסמטות שבטבריה, דלקה כל הלילה עששית קטנה. את העששית הדליק האח הצעיר לזכר חנוך בנו, שכפי שהוברר לו, מת ביום הזה בשנה שעברה.

היום ההוא חל בשבת — ביום שלו. ביום שהוא בבית. ביתר הימים היה חיים עסוק בהובלת חולים מן העיר אל המרחץ שמחוץ לעיר. את יוסף לא צריך היה להוביל, כי הרופא הטבריוני אָמר, שמחלתו אינה ריבמטיזם, ואינו צריך לחמים. מחלתו של יוסף, לדברי הרופא הטבריוני, היא איזו מחלת־עצבים — ולא ריבמטיזם. ואתה לך והכרע!

הטוב שבדבר הוא, שיוסף, ברוך השם, כבר אינו מרוגז כמו אָז. הוא כבר אינו מסופק. טיב מחלתו ידוע לו.

את משכורתו חלק חיים את אָחיו, שישב בבית ועסק ימים ולילות בתורה. הוא היה עושה זאת בהנאה ונזכר לפעמים במה ששמע בימי עלומיו מפי „המגיד החדש", שלמד מדרש באותה עיר־הגבולין, על־אדות יששכר וזבולן.

אַחרי קבלת שבת, שבה אָמר קדיש לזכר בנו, ואַחרי סעודת השבת עם זמירות, יצא חיים החוצה והוציא גם את אָחיו עמו. שיחתם היתה על הצעת יחזקאל להביא הנה את הילד של חנוך מירושלים. ר' יוסף הסכים, שבכלות עונת הרחיצה, שבה חיים עסוק ביותר, יקח הוא, חיים, להוצאת הדרך מאסתר ויסע לירושלים להביא משם את הילד. אָמנם, באמת, רוצה היה גם הוא בעצמו, ר' יוסף, לשוב ירושלימה. הוא אָהב את ירושלים. אַך זה אי־אפשר.

ולכן, לכל הפחות, יובא הנה הילד. הוא, ר' יוסף, ילמדנו תורה. הוא אינו רוצה לאכול לחם־חסד. הוא ילמד תורה את הילד. חומש ילמדנו. דוקא תורה. דוקא חומש.

הסמטה הטבריונית חיתה את חייה — חיי ליל התקדש השבת. אורים הציצו מן החלונות. בפתחי הבתים ישבו נשים ושוחחו בלאט ובקול רם על עניני השכנות. באיטליז היתה היום מריבה בין פלונית ופלונית. מזמן לזמן הסתובבו אצלן ילדים וילדות משחקים.

הערב היה יבש ושאנן. רצי־הירח זלפו והיו כעין בבואה לשרידי השמש הנופל מאצל שפת הכנרת, אותם השרידים הנראים ליושבים כמו ממרחק ומשרים איזו מנוחת־שלום על המקום. מציאותן של שלשלות ההרים הכנריים שבסביבות העיר עם פלדות־אדמימותן ומשחק אבניהן הורגשה בסמטה, אם כי יושביה לא דברו עליה.

עם המשך הערב התפשטו השיחות יותר ונעשו יותר מופשטות, עולמיות. הנשים המשוחחות בלאט, כחברותיהן המספרות בקול, התחילו לנגוע ברחוקים יותר מבקרובים ולבחור במעשיות נוגות, עצובות, קורעות לב ונפש. יש שנתגלתה כוונה ברורה להמס את לב השומעות, לעורר רחמים, אך לרוב צלצלו הדברים גם עתה בחוסר־יחס, בשויון־נפש, וכאילו השמיעו: לשון ניתנה לאדם וכח הדבור, כל זמן שהוא חי; הדבור הוא אחת ממתנות החיים, ונשתמש בו, רעות, לדבר על החיים... והכל חיים... מה שנספר ונשמיע — באמת, הכל אחת. ובלבד שנשמיע, ובלבד שלא תלך לאבוד מתנת הדבור, מתנת החיים שבנו...

יהודיה ליטאית זקנה אחת, שנתישבה זה לא כבר במקום, ספרה בכנופיה אחת בקול אמה על צער גדול בנים שלה:

— היה בני בישיבה רחוקה... בטלז... וגם אצלנו, בשטייבץ, ישיבה... ונתתי לאכול לבחור־הישיבה הזה... ונזכרתי בבני, שאנשים

טובים נותנים לו לאכול... ואחר־כך גרשו את בני לצבא... לפנים רוסיה... ואני... בעירנו... לא החסרתי שבת, שלא יהא איש־צבא על שלחני...

ספרדיה צעירה אחת, שגדלה בצפת ונישאה לטבריוני, ישבה עכשיו בכנופיה אחרת וספרה בזארגון אשכנזי: איך געזאגט.... אני לא ידעתי... אבא היה אומר: למה את יושבת עם הגויים? ואני הייתי יושבת... עד שלש בלילה הייתי יושבת...

— מה את מדברת? בושה לשמוע...

— איך ניט געוואוסט... — התנצלה הספרדיה בתמימות („מצפת היא האשה... — חשב חייב לשמע קולה — צריך היה לנסוע לצפת... למצוא את הקבר... להציג מצבה..."). מאומה לא ידעתי... לא ידעתי פראנצי... לא ידעתי אפילו שהים גדול... — — —

והים „הגדול", ים הכנרת, היה שקט, שקט. נענה ר' יוסף ואמר:

— ה„בחינות־עולם" אומר: „העולם ים זועף רב מצולה רחב ידים והזמן גשר רעוע בנוי עליו"... ים... כן... אבל אולי כים זה... כבנרת...

קולו של ר' יוסף העיד עליו, כי בשעה זו כבר אינו מוכשר לחלק את הביוגראפיה שלו לתקופות. עכשיו כאילו נטשטשו התקופות, והכל נתבלבל. ומתוך הבלבול — שקט ים הכנרת...

הוא הוסיף לדבר מלים קטועות על אותו הרגש הטוב, כשאתה חפשי לנפשך, חפשי לגמרי, לחלוטין... מלבד עול שמים... כוונתו, כשאין אדם אתך, שאתה ערב בעדו ושעליך לדאג לו... חללי דעלמא ריקים, ערומים...

הוא לא היה כך תמיד. קשה היה טבעו לפנים. הוא היה דן את הכל לכף חובה. ולא זו בלבד... אלא... אז, למשל... כשהיה נחוץ לו הנאפוליון לפדות את הספרים, ולא היה לו, אז חשב... הא־כיצד? איך אפשר לחיות בלי הספרים? כח הדמיון שוה לפניו,

שבלי ספריו, פשוט, ממש חייו אינם חיים... היתכן? ספריו היקרים, שקנה אותם אחד אחד, שרוה אותם בזיעתו... לא על דרך המליצה... ושצחוק לאמר: חלק גדול משערות זקנו טמון שם... היתכן? שאלה הספרים יאבדו לו בגלל נאפוליון שאין לו? —

עכשיו הוא רואה: מילא... צר, בודאי צר... אבל מילא... קצת ספרים נחוצים רכש לו מעט, מעט מחדש... דבר אחד אינו נוגע בשני...

כיוצא בזה: גולדמאן... מתחילה חשב, שכל הקלקלה ב„עיט צבוע" זה... העושה מעשה זמרי ומבקש כפינחס... שמכף רגלו ועד ראשו אין בו יראת־שמים אף כחוט השערה... כל הקלקלה תלה לפנים במקולקל זה... הוא — שורש הרע...

עכשיו... עתה שב וראה... גולדמאן הוא אמנם צרה... הוא אינו נותן לחיות... אבל לא עליו צריך להעמיד את כל הטעם... לא בו כל הצרה...

מה יש להאריך... גם אתה, את הילדה, התנהג הוא, ר' יוסף, שלא כשורה... קשות... מה רצה ממנה? שלשה ימים רצופים לא דבר אתה לפני נסיעתה... והרי כשרה היתה... כמה היה נותן לה להוצאה!... ולאכול בקש מן המובחר... אה, אל־נא יזכר עוונו... עכשיו היה מתקן את התנהגותו אתה, משפר את מדותיו... אך הה! הנעשה אין להשיב...

הוא נתיסר, נתיסר... הן כמת היה בבואו לטבריה... הוא היה מדבר עם אנשים, אבל לא קולט מה שהם מדברים, כמעט לא שומע... וכשהיה קולט, מיד היה שוכח... „רשעים בחייהם"...

עכשיו... אחר הדברים האלה...

— אחר הדברים האלה... — נגן ר' יוסף פתאום בניגון המגילה — כשוך...

הכוכבים נצנצו. בחפירה העמוקה והרחבה שבקצה הסמטה נראו פתאום חבילי־זרדין מתנועעים ממעלה למטה, עולים ויורדים באויר. הגמלים טעוני החבילות, שצעדו והתנועעו בתוך החפירה, לא נראו, ויהי המחזה הפלאי מרחוק — אלומות מתנועעות מאליהן באויר לאור הירח — כמו קטע מאיזה בלט פאנטאסטי, שראה יחזקאל חפץ פעם שם, בעיר המערב, בשהיה בתיאטרון פעם, הפעם היחידית, אתה, עם בת העגונה... הגלגל חוזר...

ואולם הוא, יחזקאל חפץ, לא שם עתה לב לזה. רק רגע אחד הזכירו לו הירח והגמלים עוד אותו הערב, ערב צאתו מבית־הישע, אבל מיד הסיח דעת גם מזה והוסיף להקשיב לקולות הילדים המשחקים ולהתבונן למעשיהם. הנה שלש ילדות רודפות אחר אחת... לחבותה... שאון וצווחות... הנה הנרדפה נלפדה על־ידי אחת... הושגה בקצה שמלתה השבתית... הפוך קל... בינתים השיגוה גם שתי הנשארות... עברוה... וכרגע — והיא כבר רודפת אחרי השלש... והן, שלשתן, בורחות מפניה... רשרוש ומחול של צפרות־כרמים...

יתום הרחוב, זה בן התשע, שאביו מת לפני שנים, לא שחק עם כל הילדים. הוא עמד והתפאר לפני חבר אחד, ילד קטן ממנו בשלש שנים, שאם הוא ירצה, יוכל לראות את אביו ולשאל ממנו מה שצריך. סוד יש בזה. בשביל זה צריך להסגר יחידי בחדר בלילה, לשבת בין שתי מראות מפנים ומאחור, להדליק נר ולהביט...

— אוי, אני פוחדת! — הטיחה ילדה אחת בחברתה.

— מה את „משקרת אותי"? — ומיד פנתה המוכה אל יתר החברות: — היא מכה אותי... וכל־כך כו־אב!... עד למות...

שניה ענתה:

— למה תדברי ממות?... אל תדברי... עוד אפשר למות...

בעוטה ממנה שאלה:

— מה זה מות?

— אל תדברי! — צעקה הנשאלה.

— מהרה יבוא אבא, מהרה יבוא אבא... — רננה אחרת.

הכוכבים נצנצו. ר' יוסף נשא פתאום עיניו למרום, הביט והתחיל:

— הכוכבים... החוקר קאנט אומר... שני דברים...

אבל מיד נפסק משום־מה. הוא הביט אל הכוכבים במבט משונה, מצפה, עורג. מי יודע! מי יודע, אם למרות כל דעתו של ר' יוסף את חכמת התכונה וטיב הכוכבים במסילותם, — מי יודע, אם לא־יש איזו הרגשה עמומה בלבו, שנשמת אותה הילדה, אשר הוא חטא כנגדה — נשמת מרים — נתגלגלה שם באחד הכוכבים; שזה הכוכב הקטנטן, המזהיר, הנוצץ ממולו וקורץ לו, אינו היא, היא, היא — מרים, בתו היקרה?...

הילד הקטן, חברו של היתום, שעמד בקרבת־מקום דומם רגעים אחדים, נתעורר פתאום, נגש אל ר' יוסף בריצה וכמתגנב הרים את שפתיו ונשק לזקן היושב בידו...

ר' יוסף לא הבין פשר דבר, אבל משחק הנשיקה המשונה נעם לו. הוא נתרכך לגמרי והייך בשובע־רצון:

— בן מי הוא פעוט זה? ודאי בשנותיו של נכדך, חיים...

ומחשבותיו של יחזקאל חפין נסבו על נכדו של חיים. גם הוא הן מחכה להבאת הילד הלום. גם הוא, אם לא ילך מפה, ישב וישמע את פרשות־החומש אשר ילמדהו ר' יוסף. „ויתהלך" — איז געגאנ־גען — חנוך — חנוך — את — מיט — אלהים — גאָט... איז חנוך גע־גאַנגען מיט גאָט... ואיננו — און איז ניטאָ... און איז ניט געוואָרען... ניט געוואָרען חנוך...

חנוך איננו, — אבל בחומש ישנו... חנוך איננו, אבל יוסף וחיים ישנם...

ויחזקאל חישב־חלם על הימים הטובים, העתידים לבוא ליוסף ולחיים. ימי הילדות ישובו להם בבוא הילד. ימי הילדות, ימי החומש הטובים, בעת שהכל טשטוש וסוד, בעת שהלומד בעצמו הוא מרכז הבריאה וכל מושגים על חוץ ממנו רחוקים, ועליו — מנהיג עליון קרוב, הפוקח עין על כל צעדיו ושומר עליו, מעניש ומרחם כרצונו ולפי מעשיו ולפי יחוסיו שלו, של הלומד הקטן, אליו. „שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה" — כך צריך להיות!... „וינגע ד' את פרעה" — גם זה נכון... מכאן רגיש של נקמה ברשעים... ורגיש המוסר והצדק לא היה מתקומם כלל: הלא אברהם אמר, ששרה אחותו היא... מכתמא כך צריך להיות... עולם של סוד וצדק וקדושה שלא מעולם הזה... סוד וצדק וקדושה של עולם הילדות...

— נו, נלך לישון... — הציע חיים. — עלי מחר להשכים לותיקין... לעבור לפני התיבה.

ממחרת אחר תפלת הותיקין הלך חיים אל שפת הים. הוא התכנס שם באחת הפחתים, שנשארה אחר לכת הערביים, שחפרו שם, עם המוריהם ושקיהם, ושכב בעינים עצומות שעה ושעתים. לפני עיניו העצומות הבהב כאבני־חצץ תורן הספינה היחידה, ההולכת על הכנרת מטבריה עד התחנה הסמוכה, שמשם נוסעים לירושלים. הספינה התנשאה על משטח המים כבית הכנסת־האורחים הירושלמי על מישור־הטרשים. הוא חשב על נסיעתו הקרובה להביא את נכדו — ושפתיו נעו בין שתי לחייו הצמוקות. אחר־כך מישש ב„טלית־קטן" שלו וחשב, שבארץ־ישראל הבגדים מקדימים לבלות מרוב זיעה, וטוב לגבר כי ישכב ולא יקרע את בגדיו. עם זה נזכר, שחנוך, עליו השלום, לא היה לובש „טלית־קטן"...

בינתים שבו הערביים עם המוריהם ועם שקיהם לחפור ולהעמיס. חיים נסתלק לצדדין, והבעה של השתוממות־עונג נראתה בפניו, כשראה, שחבורה של בידואים באה לרחוץ בים. בהנפת יד אחת השליכו הללו מעליהם את חלוקיהם וקפצו אל המים, כר׳ יוסף אחיו, להבדיל, אל המקוה בימי נעוריו, ימי הסידותו. מקפיצתם של הבידואים ניתזו רסיסים על השוכב, והוא שרק בשפתיו לפני עצמו: כלל לא קר להם... דמם — שאני...

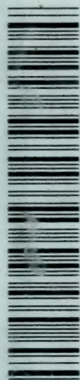
הבידואים פרשו את ארובות ידיהם — והתרחקו, התרחקו. „אלה יודעים לשחות!“ — התעורר השוכב, שגם הוא לפנים הן ידע לשחות, ישב והביט בכעין קנאה והתבטלות.

אבל מיד באה איזו מחשבת־לצון אליו והוא התנחם: „במקוה, ההיא, לא היו שוחים גם אלה ואפילו בקיץ“ — חלפו איזו מלים מתמיהות, מלים אשר אין שחר להן, במחו המיושן, ואיזה חיוך משונה השתפך על לחייו הצמוקות... אפשר מעין ראית־נקמה קלה התבטאה בעיניו על שיש בעולם מים, מים לא־אדירים, מי־מקוה, ששם אין כחם של הבידואים גדול מכח אחיו ומכחו.

הוא הוסיף להביט מרחוק על הגופים השחרחרים, האמיצים, המוקשים של הרוחצים — ומחשבות־נחמה משונות התרוצצו בתוכו: בין כה וכה... פטור־נו... דוקא אלה טובעים הרבה, חה־חה... המפחד מפני המים לא יטבע, חה... הנה יוסף, שאינו רוחץ אלא לשם רפואה... הנה הוא, שאינו רוחץ אלא בקיץ וסמוך לחוף... כמוהם אינם טובעים... כמוהם חיים..

ונחת־ההיים נזלה, נזלה בקרב היושב. בין כה וכה — — —

בהנאה לקח אחד מחלוקי־האבנים, הכניסו מעל גבו אל תחת כתנתו והתגרד, התגרד. ותורן הספינה הבהב: לא־קשה, לא־קשה. בקרוב נסע ונלך, במהרה נסע ונלך.

3 1761 04617928 9

